קובץ נגיש

משרד המשפטים

MINISTRY OF JUSTICE | وزارة العدل

דוח
סיכום פעילות

2020

דבר שר המשפטים

יחידת הסיוע המשפטי היא מרכיב חיוני במשרד המשפטים ופעילותה הכרחית לכל מערכת משפט אזרחית במדינה דמוקרטית. השירות של יחידה זו מתפרש כמעט על כל תחומי המשפט האזרחי והוא נדבך משמעותי ממחויבותו של משרד המשפטים לקדם זכויות אזרח יסודיות - שוויון בפני הערכאות המשפטיות, נגישות לצדק והליך הוגן.

פעילות הסיוע המשפטי בתקופת משבר הקורונה רק חידדה את כוחותיה של יחידה זו: מומחיות משפטית לצד מחויבות חברתית; עמידה איתנה על הזכות להליך הוגן במיוחד באלה הנוגעים בצרכים החיים הבסיסיים; עמידה על האיזון העדין בין צרכי ההגנה על בריאות הציבור ובין זכויות הפרט של לקוחות הסיוע המשפטי. פעולות ההנגשה היחודיות שנעשו בתקופה זו לסובלים מאלימות במשפחה ולקטינים המצויים במסגרות חוץ ביתיות ראויות לציון מיוחד.

מעבר להחלטות השיפוטיות החשובות בתיקים בהם מייצג הסיוע המשפטי, הסיוע המשפטי מצוי מזה מספר שנים בתהליכי עומק של שיפור השירות והעמקת המקצועיות. דוח זה משקף גם השנה חלקים נרחבים מעשייה זו.

אני מברך על פרסום הדוח השנתי, ומודה לעובדי ולעובדות הסיוע המשפטי על תרומתכם והישגיכם, ולעורכי הדין הפועלים מטעם הסיוע המשפטי על השותפות ועל פועלכם המבורך ולאחל המשך הצלחה בעשייה הברוכה והמקצועית בהמשך הדרך.

גדעון סער
סגן רה"מ ושר המשפטים

דבר מנכ"ל משרד המשפטים

דוח הסיוע המשפטי לשנת העבודה 2020 סוקר את פעילותו הענפה של הסיוע המשפטי בתחומי המשפט השונים בהם הוא עוסק. הסיוע המשפטי מעניק שירותי עריכת דין לעשרות אלפי אנשים מדי שנה, ועומד על עשיית הצדק וקידום השוויון בפני החוק גם כלפי אלה המתקשים לעמוד בעצמם על זכויותיהם.

במהלך שנת העבודה 2020, המשיך הסיוע המשפטי בפועלו לשיפור איכות הייצוג, לפיתוח מומחיות מקצועית לשיפור תהליכי העבודה ולהסרת חסמים בירוקרטים. כל אלה מבטאים עשייה משמעותית שתוצאתה מורגשת עבור כלל לקוחות הסיוע המשפטי. בכובעו השני כמייצג לקוחות פעל הסיוע המשפט לעמידה על זכויות לקוחותיו, ולהנכחת הזכויות, הצרכים, הקשיים והיכולות של מי שנמצאים פעמים רבות בשולי החברה הישראלית הן בפעילות הייצוג הפרטנית והן פעילות מוסדית ענפה.

מגוון התחומים המצויים בסמכות הסיוע המשפטי משמשים כר פורה למגוון של שיתופי פעולה ויוזמות מבורכות, עם משרדי ממשלה נוספים, עם עמותות ועם האקדמיה – על כל אלה ניתן לקרוא בדוח.

ברצוני להודות לעובדי הסיוע המשפטי ולעורכי הדין המייצגים מטעמו, על עבודתם המקצועית והמסורה למען הנזקקים לשירותיהם ולמען קידום הצדק והשוויון בחברה הישראלית.

עו"ד ערן דוידי
מנכ"ל משרד המשפטים

דבר ראש הסיוע המשפטי

דוח הסיוע המשפטי לשנת העבודה 2020 מאפשר הצצה לפעילות משפטית-חברתית אינטנסיבית וענפה, שנעשית בלמעלה מ- 20 תחומים משפטיים שונים.

עורכי הדין של הסיוע המשפטי, הן בצוות הפנימי והן בצוות החיצוני, מתייצבים מידי יום בזירות השונות בהן מתקיים מאבק על זכויות אדם בסיסיות, ומגנים על הפונים והלקוחות שרובם משתייכים לאוכלוסיות מוחלשות בחברה. במאבק הנחוש הזה משמשים עורכי הדין פה ללקוחות הסיוע, שקולם לרוב אינו נשמע בכלל; ואם נשמע- הוא אינו מובן מספיק; ואם מובן- הוא לא מאד נחוש, ואם הוא מובן ונחוש- הוא לרוב לא מצליח להוות קול נגדי ראוי מול קולו של הצד שכנגד.

כך מאפשר הסיוע המשפטי ללקוחותיו נגישות לצדק.

במהלך שנת 2020, בתוך משבר הקורונה, הצליח הסיוע המשפטי לשמור על רציפות תפקודית ואף להמשיך לקדם את איכות הייצוג ואת השירות הניתן ללקוחות, כפי שמתואר בהרחבה בדו"ח. יתרה מזאת, משבר הקורונה העמיק את האתגרים האישים שעימם מתמודדים מרבית מלקוחות הסיוע, ומערך הייצוג נדרש לפעול בעצימות גבוהה, בהיקפי עבודה מוגברים ובדחיפות מרבית, גם במהלך הסגרים וההגבלות בתנועה.

כך, למשל, בפניות שהתקבלו בעמדות "נגישות לצדק" של הסיוע הפרושות בבתי המשפט בארץ, התבקשו עורכי הדין לבקש על אתר צווי הגנה דחופים, צווים למניעת הטרדה מאיימת ועוד; על רקע העמקת המשבר הכלכלי הוגשו אלפי בקשות לפשיטת רגל ולהליכי חדלות פירעון – תחום בו מייצג הסיוע המשפטי למעלה מ-50% מהחייבים הפרטיים; נשמר ביתר שאת הקשר עם הלקוחות ניצולי השואה, שבשל גילם היו בסיכון מוגבר להידבק בנגיף, ואף הוגשו בקשות להכרה ראשונה בלוחמי הצבא האדום נגד הצבא הנאצי בזכויותיהם כניצולים; נדרש מענה משפטי בהול בייצוג אנשים שאושפזו במוסדות פסיכיאטריים בכפיה, לאור השפעת משבר הקורונה על הבריאות הנפשית של הציבור והעליה הגדולה במספר האשפוזים; נעשה בירור מצב מיידי אצל כל הקטינים המיוצגים, והוצפו בעיות מול בתי המשפט לנוער ושירותי הרווחה; עם סגירת כל מרכזי הקשר והמסגרות ששימשו להסדרי ראיה בין הורים לילדים, התבקשה אכיפה של החלטות שיפוטיות בעניין מפגשים בין הורים לילדים על מנת למנוע נזק בלתי הפיך לתא המשפחתי; הסיוע פעל לעריכת נוהל לביקורים של אנשים עם מוגבלויות וזקנים במוסדות רווחה, שנסגרו לביקורים והותירו את לקוחות הסיוע בודדים במצוקתם; עורכי הדין המשיכו ללוות את נפגעי עבירות ההמתה ועבירות המין, בתקופה שבה חלה עליה בתיקי הרצח; ניתן סיוע משפטי לחיילים שמתמודדים עם קשיים אישיים שונים כגון חובות, ועוד.

כל זאת נעשה במקצועיות רבה ובמסירות בששת המחוזות של הסיוע המשפטי בהובלת מנהלי המחוזות וסגניהם, וכן בעבודת המטה הנעשית בהנהלת הסיוע, גם בשעות לא שגרתיות ובימי חופשה ושבתון, לצורך ליווי הליכים דחופים שלא אחת נעשים לצורך הצלת חיי אדם- פשוטו כמשמעו.

תודה רבה והוקרה לכל עובדות ועובדי הסיוע המשפטי: אנשי ונשות המנהלה שבלעדיהם לא היה יכול לפעול המערך המורכב, עוה"ד לרבות הממונים המחוזיים והממונים הארציים, המתמחים, הסטודנטים ובנות השירות.

תודה רבה והערכה לעורכי הדין החיצוניים של הסיוע שנלחמים בנחישות ובמקצועיות למען מימוש זכויות הלקוחות.

תודה מיוחדת לעורכות הדוח המפורט והבהיר, עו"ד אביטל בגין, ממונה ארצית על מדיניות ציבורית, ועו"ד הדס גבריאל זני, ממונה ארצית על ייצוג נפגעי עבירות המתה, למר יוסי אלבז מהנהלת הסיוע על ריכוז הנתונים, ולגב' אורטל גברילוב מהנהלת הסיוע על הפקת הדוח בהובלתו של עו"ד שוקי פרידמן, מנהל מחוז צפון וממלא מקום ראש הסיוע המשפטי במהלך שנת 2021.

תודה רבה ליחידות המטה של משרד המשפטים ולעומדים בראשן, על הענקה מקצועית ושוטפת של המעטפת להפעלת מערך הייצוג המורכב של הסיוע המשפטי.

כמו כן, אני מבקשת להודות לסגן רה"מ ושר המשפטים גדעון סער, ולמנכ"ל המשרד מר ערן דוידי, על הגיבוי והתמיכה בפעילות סיוע המשפטי, תוך קידום נושאים חברתיים במשרד המשפטים לרווחת הציבור כולו.

עו"ד נוחי פוליטיס
ראש הסיוע המשפטי

פתח דבר

דוח זה, הרביעי במספר שמפרסם הסיוע המשפטי, מבטא את רוחו של הסיוע, את דרכו ויעודו ואת פועלם של עובדיו המסורים שדבר לא היה מתבצע ללא מסירותם, יוזמותיהם, מחויבותם ואהבת האדם והחברה שמפעמת בהם. בשל כך, בחרנו לחשוף בדוח זה, לצד הנתונים, הגרפים, הניתוחים המלומדים ופסקי הדין, טפח מעולמם וחוויתם של עובדי הסיוע.

המאפיין את רוחם של עובדי הסיוע המשפטי הוא המוטיבציה הפנימית המניעה אותם. בספרו "להרוג את רומל" כתב סטיבן פרספילד: "בכוחות המיוחדים, התחלתי להבין, קצין נותן פקודות רק לעיתים נדירות. האנשים מקדימים אותו. תהיה המטלה אשר תהיה, הם מתחילים לבצע אותה בלי לחכות לפקודת הממונים עליהם...".

מוטיבציה כזו מאפיינת ארגונים מצוינים שעובדיהם בעלי תחושת ייעוד ומשמעות. עובדי הסיוע המשפטי כאלו הם. נרתמים יוזמים, נוטלים על עצמם משימות, ומאפשרים שינוי ושיפור מתמידים ומהירים הבאים מהשטח. מוטיבציה ומחויבות פנימית זו היא שעמדה בבסיס יכולתו של הסיוע המשפטי, על מורכבותו הרבה, לתפקד באופן מרשים בשנת הדוח בלא שתפקיד המנהל או סגנו היו מאוישים. לא כל ארגון היה יודע לעמוד במבחן זה.

המספרים, פסקי הדין, החקיקה ותיאור הפעילות שתקראו בדוח זה משקפים הצלחה גדולה בשינוי מצבם של עשרות אלפי לקוחות הסיוע המשפטי, אם באופן פרטני ואם בשינויים מערכתיים, אם בתהליכים בתוך הסיוע לשיפור השירות ואם בתוצאותיו של הסיוע. כשם שפרוטה לפרוטה מצטרפות לחשבון גדול, כך ההצלחות והעשייה הגדולה המתוארות בדוח מורכבות מאין סוף מעשים ומאמצים קטנים אך עקביים שנעשים יום אחר יום על ידי עובדי הסיוע המשפטי לכל תפקידיהם. אין תפקיד שהוא קטן מידי, אין מעשה שהוא קטן מידי.

תודה לכל עובדות ועובדי הסיוע המשפטי על מי שאתם.

כל פרק ופרק בדוח מבטא הצלחה ומהווה מקור לגאווה. אבקש לייחד כמה מילים לפרק אחד בדוח – זה המתאר את מהפכת השירות שבוצעה בסיוע המשפטי, שכן זו מהווה תמציתו של מאפיין מרכזי נוסף של תפיסת הפעולה של הסיוע המשפטי – שיתופי פעולה. הסיוע המשפטי דוגל, כפי שניתן לראות גם בפרקים אחרים בדוח, בשיתופי פעולה, באיגום משאבים, בעשיה מתוך ענווה והכרת הערך והתרומה של גורמים נוספים. מהפיכת השירות שהסיוע המשפטי עבר – ועדיין עובר אף ביתר שאת (ואת התוצאות ניתן יהיה לראות בשנים הבאות) לא היתה יכולה להתממש, בוודאי לא בהיקף ובעומק שאליו היא הגיעה, ללא שותפות מלאה עם אגף השירות במשרד. רק שילוב הידיים הוא שהביא את עולמות התוכן השונים לכדי שורת מהלכים הרמוניים שבוצעו בצוותי עבודה משותפים. שורה שלמה של יוזמות ומהלכים מצויה בתהליכי עבודה שונים שיבשילו בעתיד הקרוב וימשיכו את מהפיכת השירות.

זה המקום לומר תודה גם להנהלת המשרד ובמיוחד לעו"ד סיגל יעקובי שניהלה אותו בשנה זו ותמיד היתה דלתה פתוחה לשמוע ולסייע, וכן לכל שותפינו לדרך ביחידות ובאגפי המשרד השונים. ללא פעילותכם והמעטפת שנתתם לנו, לא היינו יכולים לעשות את שעשינו.

אסיים בתודה מיוחדת לעורכות הדין אביטל בגין והדס גבריאל-זני על עריכתו של דוח זה, על בחירת תכניו ועריכתו בטוב טעם ובעבודה רבה, למנהלי התחומים בהנהלת הסיוע איש איש על פרקו וכן למר יוסי אלבז מהנהלת הסיוע המשפטים על ריכוז הנתונים והדוחות הסטטיסטיים ולגב' אורטל גברילוב מהנהלת הסיוע שסייעה להביאו לידי גמר.

מתוך היכרות עם העשייה הברוכה בשנת 2021 אני יכול רק לכתוב כי יש למה לצפות בדוח הבא.

עו"ד שוקי פרידמן

מנהל מחוז צפון

(מ"מ ראש הסיוע המשפטי במהלך שנת 2021)

תוכן עניינים

1.	**אודות הסיוע המשפטי**	**12**
	תחומי פעילות הסיוע המשפטי	13
	היקף הסיוע המשפטי	16
	מבנה ארגוני	16
	מערך הייצוג החיצוני בסיוע המשפטי והפיקוח עליו	18
	ליטיגציה פנימית	19
2.	**הסיוע המשפטי בתקופת הקורונה**	**21**
	שינויים בפתיחת תיקים בסיוע המשפטי	21
	תחומים שהתאפיינו בשינויים מיוחדים	22
	חקיקת חירום	24
3.	**שירות והנגשה בסיוע המשפטי**	**25**
	עבודת המוקד הטלפוני של הסיוע המשפטי	26
	פרויקט נגישות לצדק	26
	הסדרת הטיפול בפניות הציבור	29
4.	**שיתופי פעולה**	**31**
	בתי משפט קהילתיים	31
	נושמים לרווחה במרכז עוצמה	31
	ארגוני מגזר שלישי	32
	הכשרת דור העתיד- הנחיה אקדמית של סטודנטים למשפטים במוסדות אקדמיים שונים	32
5.	**היקף הפעילות-אפיון ונתונים**	**33**
	להיות עובדת מנהלה בסיוע המשפטי	**42**
6.	**משאבי אנוש**	**43**
	להיות עורכת דין חיצונית בסיוע המשפטי	**46**
7.	**התחום האזרחי והמנהלי**	**48**
	7.1 חובות	48
	7.2 התחום המנהלי	53
	7.3 נושאים נוספים המטופלים במסגרת התחום האזרחי	58
8.	**ביטוח לאומי**	**60**
9.	**מעמד אישי**	**64**
	9.1 סיוע בגביית מזונות מחייבים השוהים בחו"ל	72
	להיות עורכת דין פנימית בסיוע המשפטי	**75**

10. תחומים ייחודיים בסיוע המשפטי **76**

10.1 סיוע משפטי לניצולי שואה וללוחמים בנאצים 76

10.2 מאושפזים בכפייה 80

10.3 ייצוג קטינים – "עו"ד משלי" 85

10.4 ייצוג הורים בהליכי נוער 92

10.5 ייצוג בהליכי אימוץ 96

10.6 ייצוג זקנים וכשרות משפטית 100

10.7 ייצוג נפגעי עבירות סחר בבני אדם והחזקה בתנאי עבדות 106

10.8 סיוע משפטי למשפחות שיקיריהן נרצחו במסגרת תוכנית סנ"ה ולמשפחות שכולות 108

10.9 סיוע משפטי לנפגעי ונפגעות עבירות מין 114

10.10 סיוע משפטי לחיילים בצבא ההגנה לישראל 119

תוכן תרשימים

1.	הנושאים ותתי הנושאים שבהם ניתן סיוע משפטי בהתאם לחוק הסיוע המשפטי ולתקנותיו	15
2.	מבנה ארגוני בסיוע המשפטי	17
3.	תיקים שנפתחו במהלך שנת 2020 בחלוקה לחודשים	21
4.	מתן שירות בעמדות נגישות לצדק - בחלוקה למחוזות ולנושאים	27
5.	היקף מתן ייצוג מול ייעוץ בשנת 2020	28
6.	מספר פונים שקיבלו סיוע בעמדות בשנים 2019 - 2020	28
7.	היקף התלונות שהוגשו להנהלת הסיוע המשפטי בשנת 2020 בחלוקה למחוזות	30
8.	מספר התיקים שנפתחו בסיוע המשפטי בין השנים 2016 - 2020	33
9.	מספר התיקים שנפתחו בסיוע המשפטי במהלך שנת 2020 בחלוקה למחוזות	33
10.	שיעור התיקים שנסגרו בסיוע המשפטי, לפי סיבות הסגירה בשנת 2020	35
11.	תיקים שנפתחו בסיוע המשפטי בשנת 2020 בחלוקה לתחומים ראשיים	34
12.	שיעור התיקים שבהם ניתן סירוב בשנת 2020 בחלוקה לסיבות סירוב	36
13.	שיעור התיקים בהם ניתן סירוב בחלוקה לתחומים עיקריים	37
14.	משך הזמן (בימים) מפתיחת תיק ועד החלטה להעניק ייצוג או לסרב למתן ייצוג בשנת 2020.	38
15.	משך הזמן (חציון בימים) מפתיחת התיק ועד החלטה להעניק ייצוג או לסרב למתן ייצוג שנים 2016-2020	39
16.	התפלגות מגדרית בפתיחת תיקים	40
17.	טווח גילאים במועד פתיחת התיק בשנת 2020	40
18.	מספר תיקים לפונה בשנת 2020	41
19.	ההון האנושי בסיוע המשפטי בחלוקה לסקטורים	43
20.	התפלגות עובדי הסיוע המשפטי לפי מגדר	44
21.	מספר העובדים מהחברה הערבית ביחס לכלל העובדים בחלוקה לתפקידים	45
22.	סך התיקים שנפתחו בתחום ביטוח לאומי בחלוקה למחוזות בשנת 2020	60
23.	מספר התיקים שנפתחו בתחום מעמד אישי בחלוקה למחוזות בשנת 2020	64
24.	נתוני פניות לקו החם - זהות המאיים, מבקשי הצו, פריסה ארצית, דת המבקשים	66
25.	מספר תיקי מזונות חו"ל שנפתחו בין השנים 2015 - 2020	73

26. מספר תיקים שנפתחו בתחום אשפוז כפוי בחלוקה למחוזות - שנת 2020 80
27. תיקי ייצוג קטינים בחלוקה לתתי תחומים 86
28. מספר תיקי ייצוג הורים בחלוקה למחוזות בשנים 2019 - 2020 93
29. מספר תיקים שנפתחו בתחום כשרות משפטית בחלוקה למחוזות בשנת 2020 101
30. תיקים שנפתחו בתחום בשנת 2020 בחלוקה לתחומים 109
31. תיקים שנפתחו בתחום האזרחי בשנת 2020 בחלוקה לנושאים 109
32. פניות נפגעות ונפגעי עבירות מין אל הסיוע המשפטי בשנת 2020 בחלוקה לתחומים 115
33. פניות נפגעות ונפגעי עבירות מין לקבלת סיוע משפטי בשנות פעילות מערך הייצוג 117

1 אודות הסיוע המשפטי

הסיוע המשפטי במשרד המשפטים מעניק ייעוץ, סיוע וייצוג משפטי בשלל תחומי המשפט האזרחי ובקשת רחבה של ערכאות משפטיות שונות. הכל בהתאם לחוק הסיוע המשפטי, התשל"ב-1972 ותקנות הסיוע המשפטי, התשל"ג-1973 (להלן: "חוק הסיוע המשפטי" ו"תקנות הסיוע המשפטי").

הסיוע המשפטי פועל על מנת לאפשר לאנשים מעוטי יכולת כלכלית או מוחלשים חברתית להתמודד עם המערכת המשפטית המורכבת, ולממש את הזכויות המגיעות להם לפי כל דין באמצעות קבלת ייצוג, סיוע וייעוץ משפטי.

בהענקת ייצוג משפטי ללקוחותיו, מגשים הסיוע המשפטי את ייעודו העיקרי כבעל תפקיד חוקתי מן המעלה הראשונה – שמירה על עקרון השוויון בין הצדדים המתדיינים והבטחת קיומו של הליך משפטי הוגן. בעשייתו היומיומית למען לקוחותיו, הסיוע המשפטי ממשם את זכותו של כל אדם לנגישות לצדק, ובתוך כך – זכותו לפנות לערכאות המשפטיות ולקבל סעד משפטי, וכדבריו של כב' השופט חשין ז"ל: **"זכות הגישה לבית המשפט, אין היא זכות יסוד במובנו הרגיל של המושג זכות יסוד. שייכת היא למסדר נורמות אחר בשיטת המשפט. ניתן לומר – וכך אומר אני – כי נעלה היא על זכות יסוד. לא עוד, אלא שקיומה הינו תנאי הכרחי וחיוני לקיומן של שאר זכויות-היסוד"**.[1]

הסיוע המשפטי ערוך לייצוג בקנה מידה רחב היקף. בחמש השנים האחרונות, נפתחו בסיוע המשפטי, מדי שנה בממוצע למעלה מ-85,000 תיקים חדשים, וניתן בהם ייצוג משפטי במאות אלפי הליכים משפטיים בשנה. בשנת 2020 נפתחו בסיוע המשפטי 97,745 תיקים חדשים.

הסיוע המשפטי הוא גוף דואלי: מצד אחד הוא אורגן של משרד המשפטים, ובמסגרת זו הוא פועל כגוף מנהלי, הקובע אם אדם יהיה זכאי מבחינה משפטית וכלכלית לקבל סיוע משפטי; מצד שני, הסיוע המשפטי פועל כמשרד עורכי דין המייצג את לקוחותיו מול גורמים פרטיים, מול המדינה ומול גופים ציבוריים אחרים. לאור תפקידו הכפול, נדרש הסיוע המשפטי לשלב בין היותו אורגן של משרד המשפטים לבין הקפדה על עצמאותו בהחלטותיו המקצועיות, ורואה לנגד עיניו, בראש ובראשונה, את חובת הנאמנות והמסירות ללקוח.

הסיוע המשפטי הוא מהגופים הגדולים ביותר הפועלים בזירה החברתית, וניתן לראותו כמשרד עורכי הדין החברתי הגדול בישראל. לסיוע המשפטי היכולת והמחויבות להשמיע את קולן של האוכלוסיות המוחלשות ולהוביל שינויים חברתיים באמצעות ייצוג בערכאות המשפטיות תוך קידום שלושת עמודי התווך בעבודת הסיוע המשפטי – אדם, חברה ומשפט. הייצוג מאפשר להשמיע את קולו של הלקוח בערכאות המשפטיות השונות, באופן בלתי אמצעי הן בשאלה הפרטנית של הלקוח הן בסוגיות עקרוניות הכרוכות בעניינו, שלהן השלכות רוחב על אזרחים רבים הנמנים עם האוכלוסיות האמורות.

חוק הסיוע המשפטי והתקנות שהותקנו מכוחו, קובעים את הקריטריונים לקבלת סיוע משפטי. הקריטריונים הם עניינים (הנושא שבו מתבקש הסיוע), כלכליים (הכנסות ורכוש) ומשפטיים

[1] ע"א 733/95 **ארפל אלומיניום בע"מ נ' קליל תעשיות בע"מ**, פ"ד נא(3) 629, מול פסקה ב (1997).

(סיכוי משפטי להליך). לאחר המצאת המסמכים הנדרשים ובחינת הבקשה, מתקבלת החלטה בדבר מתן ייצוג ללקוח או מתן ייעוץ והדרכה משפטיים. לחלופין, אם לא עמדה הבקשה לסיוע המשפטי באחת משלוש הבחינות לעיל, יינתן סירוב למתן סיוע משפטי, בליווי הנמקה מפורטת. על החלטת סירוב, רשאי מבקש הסיוע לערער בפני בית המשפט המחוזי.

הסיוע המשפטי יכול שיינתן לכל הצדדים בהליכים, בין אם הלקוחות הם התובעים ובין אם הם הנתבעים. הסיוע המשפטי ניתן ללא תשלום, למעט תשלום אגרת השתתפות סמלית, אשר גובהה נגזר ממצבו הכלכלי של מבקש הסיוע.

מעבר לעצם מתן הייצוג, הסיוע המשפטי רואה חשיבות רבה בהבטחת איכות הייצוג הניתן ללקוחותיו, ומפעיל לשם כך מנגנונים שונים לניהול, לבקרה ולשיפור השירות המשפטי הניתן ללקוחותיו.

כמו כן, על מנת לקדם את הזכות לנגישות לצדק והזכות להליך הוגן, מקדיש הסיוע המשפטי תשומות גם לפעולות יידוע אודות שירותיו בקרב האוכלוסיות הזכאיות להם, שכן במקרים רבים מי שזכאי לקבל ייצוג לא מודע כלל לזכאותו זו. נוסף לכך, פועל הסיוע המשפטי לשיפור השירות והנגשת ההליכים לקבלת הסיוע המשפטי, לפישוט מערך הטפסים ולקיצור הבירוקרטיה הכרוכה בהליך לבחינת הבקשות לסיוע משפטי.

נוכח היקפי הייצוג הגבוהים בסוגיות משפטיות רבות, באפשרותו של הסיוע המשפטי לזהות ממעוף הציפור תופעות רוחביות וליקויים רב מערכתיים בנושאים השונים שבטיפולו הטעונים תיקון, שיפור או הסדרה. לכן, לעיתים מייצג הסיוע המשפטי את לקוחותיו בהליכים שיש להם השפעה על תהליכי רוחב ועיצוב מדיניות. מתוך התיקים השונים שבטיפולו, הסיוע המשפטי מצביע גם על הצורך בשינויי מדיניות ומעורב בהליכי חקיקה, בקידום מדיניות ציבורית או בגיבוש ותיקון נהלים ברשויות המוסמכות.

בדוח שלהלן תפורט בהרחבה פעילות הסיוע המשפטי בשנת 2020. בדוח זה נרחיב על העשייה רבת ההיקף, על היוזמות השונות ועל שיתופי הפעולה הייחודיים בכל אחד מתחומי הטיפול של הסיוע המשפטי. כל אלה מציבים את הסיוע המשפטי כגוף מייצג משמעותי, היוזם הליכים ותהליכים משפטיים-חברתיים עבור האוכלוסיות הנזקקות לכך, ומעניק קול ומקום לאלו שקולם כמעט ואינו נשמע.

תחומי פעילות הסיוע המשפטי

את פעילות הסיוע המשפטי ניתן לחלק לשלושה תחומים עיקריים. האחד, כולל מתן סיוע משפטי לאוכלוסיות בעלות מאפיינים ייחודיים, בנסיבות שבהן יש פגיעה קשה בליבת זכויות האדם ובהליכים שבין האדם לבין הרשות. במקרים כאלה לא נבחנת כלל זכאותו הכלכלית של מבקש הסיוע (כך למשל בנוגע לקורבנות סחר ועבדות, לנפגעי עבירות המתה, למאושפזים בכפייה ועוד כפי שניתן לראות בתרשים 1). השני, כולל מתן סיוע משפטי בתחומים שבהם יש פגיעה משמעותית בזכויות אדם, לצד קיומו של מבחן זכאות כלכלי (כגון כשרות משפטית, ייצוג קטינים והורים בהליכי נזקקות, דיור ציבורי). השלישי - שהוא הרוב המספרי של תיקי הסיוע המשפטי - הוא מתן סיוע משפטי למי שמחמת עוניו (מוחלשות כלכלית), אינו יכול לשכור שירותי עורך דין, בכלל תחומי המשפט האזרחי.

בשנים האחרונות הלכה והתרחבה פעילות הסיוע המשפטי בתחום הראשון, עם הרחבה של זכות הייצוג שהעניק המחוקק לקבוצות אוכלוסייה ייחודיות חדשות בעוד שרף הזכאות הכלכלית נותר ללא שינוי.

התחומים הראשון והשני, הנוגעים לקבוצות יעד בעלות מאפיינים ייחודיים או תחום משפטי צר, מחייבים את הסיוע המשפטי לבצע התאמות באופן מתן השירות המשפטי בכל שלביו לצרכים הייחודיים של האוכלוסייה, לרבות בהיבטי הנגשה, הכשרות ייחודיות, שיתופי פעולה עם ארגונים חברתיים ובחלק מהמקרים – בנייתה של תת-פרופסיה ייחודית בתחום עריכת הדין, הנלמדת ומיושמת באופן בלעדי באמצעות הסיוע המשפטי. כך למשל, בתחומי הכשרות המשפטית והאפוטרופסות, ייצוג קטינים וייצוג מאושפזים בכפייה. הסיוע המשפטי גם רואה לעצמו מחויבות לפעול, ככל שניתן, בשיתוף פעולה מול גופים ציבוריים, לשם קידום האינטרסים של הלקוחות על מנת לייתר הליכי התדיינות שלא לצורך (למשל מול הביטוח הלאומי, הרשות לזכויות ניצולי שואה וגופים נוספים).

התחום השלישי – סיוע משפטי בכלל תחומי המשפטי על רקע מצבם הכלכלי של הלקוחות, מצריך מהסיוע המשפטי סוג הערכות מקצועית וארגונית שונה, על מנת לאפשר מתן ייצוג מקצועי, נאמן ומסור ללקוחות הסיוע המשפטי בהיקפי ייצוג גדולים. יש לציין כי בחלק מתחומים אלה, לקוחות הסיוע נמצאים לעיתים בשני צדדי המתרס. כך למשל, בהליכי מעמד אישי ובתביעות אזרחיות שונות (כגון תביעות נזיקין), לעיתים מייצג הסיוע המשפטי את שני הצדדים לסכסוך, דבר המחייב עמידה דקדקנית על הסודיות והחיסיון של הלקוחות, ונאמנות מקצועית בהתאם. גם בתחומי הליבה נדרש פיתוח פרופסיה ייחודית, הנגזרת לא מהנושא המשפטי כשלעצמו, אלא מחיבורו לעוני. מקומו של העני במגעו עם המשפט בתחומים אלה, מחייב לעיתים התאמות והבנות המשפיעות על המטריה המשפטית.

כך או כך, הסיוע המשפטי שניתן בכל התחומים מונחה על ידי שני עקרונות על – חובת הנאמנות ללקוח הפרטני וקידום זכות הנגישות לצדק ללקוחות הסיוע המשפטי, זאת במטרה לממש ולהגן על זכויותיהם ולהבטיח את השוויון בפני הערכאות המשפטיות.

בתרשים שלהלן יוצגו הנושאים ותתי הנושאים המרכזיים שבהם ניתן סיוע משפטי בהתאם לחוק הסיוע המשפטי ותקנותיו:

נושאים ותתי הנושאים בהם ניתן סיוע משפטי בהתאם לחוק הסיוע המשפטי ולתקנותיו

ענייני משפחה ומעמד אישי: גירושין, מזונות, משמורת והסדרי ראייה, תביעות רכוש, ירושה	**סיוע בגביית מזונות** כשהמבקש שוהה בישראל והחייב בחו"ל או להיפך	**הגנה על קורבנות אלימות:** צווי הגנה, צווים למניעת הטרדה מאיימת	**אפוטרופסות,** כשרות משפטית וייצוג זקנים
ענייני מעמד אזרחי: תביעות לפי חוק השבות, חוק האזרחות וחוק מרשם האוכלוסין	**חובות:** הוצאה לפועל, פשיטת רגל, הפטרים	**תחום החיובים:** נזיקין, זכויות דיור והגנה מפני פינוי, חוזים והגנת הצרכן	**ענייני עבודה,** לרבות זכויות פנסיה וביטוח
זכויות לאנשים עם מוגבלויות	**עניינים מנהליים,** לרבות: ארנונה, רישוי עסקים, חינוך ובריאות	**ניתוקי חשמל ומים**	**זכויות לדיור ציבורי**
זכויות חיילים משוחררים וייצוג בערעורים על החלטות קצין תגמולים	**הגנה על עובדים** שנפגעו בשל חשיפת שחיתויות*	**ייצוג בהתאם לחוק** איסור אפליה במוצרים, בשירותים ובכניסה למקומות בידור ולמקומות ציבוריים, התשס"א – 2000*	**תביעות** נגד המוסד לביטוח לאומי*
ייצוג הורים בהליכי אימוץ* ובבתי משפט לנוער	**ייצוג קטינים** בהתאם להחלטות בתי משפט לנוער, בתי משפט למשפחה, בתי דין דתיים וליווי קטינים נפגעי עבירות מין חמורות*	**אשפוז כפוי***	**זכויות ניצולי שואה** ותביעות להשבת שכר טרחה לניצולים*
סיוע לקורבנות עבירות סחר בבני אדם*	**סיוע למשפחות** של נפגעי עבירות המתה ומשפחות שכולות כתוצאה מפעולות איבה*	**סיוע לנפגעי עבירות מין** חמורות*	

* תחומים שבהם אין דרישה לעמוד במבחני זכאות כלכלית. חוק איסור הפליה בהוראת השעה למשך שלוש שנים עד שנת 2021.

היקף הסיוע המשפטי

הסיוע המשפטי שניתן ללקוחות הזכאים לכך כולל מתן ייעוץ וטיפול משפטי ללקוח, וייצוג בערכאות המשפטיות. הייצוג ניתן בבתי משפט, בתי דין, לשכות ההוצאה לפועל ועוד. לעיתים הייצוג ניתן בוועדות מעין שיפוטיות, כגון ייצוג המאושפזים בכפייה בפני ועדות פסיכיאטריות בבתי החולים.

למי שתובע באמצעות הסיוע המשפטי ניתן פטור סטטוטורי מאגרת בית משפט בכל הערכאות, לרבות בבית הדין לעבודה, בתי דין דתיים ובתי המשפט לענייני משפחה.

נוסף לכך, לקוח שקיבל ייצוג, זכאי במקרים המתאימים לקבל גם מימון חלקי להוצאות הנדרשות לצורך ההליך המשפטי, כגון תשלום בגין בדיקת רקמות, חוות דעת מומחים, פרסומים ועוד.

מבנה ארגוני

מערך הסיוע המשפטי פועל באמצעות שישה מחוזות, הממוקמים מהצפון עד הדרום: צפון (נצרת), חיפה, תל אביב, מרכז (לוד), ירושלים ודרום (באר-שבע). הנהלת הסיוע המשפטי ממוקמת בירושלים.

תחת ראש הסיוע המשפטי וסגנו, מכהנים בהנהלה גם הממונים הארציים על התחומים המקצועיים השונים שבהם נותן הסיוע המשפטי שירות ללקוחותיו. הממונים הארציים מופקדים בחלקם על פיתוח פרופסיות משפטיות ייחודיות לאוכלוסיות הדורשות מענה ספציפי מותאם לצרכיהן, כגון: קטינים, זקנים, מאושפזים בכפייה, נפגעי עבירה וניצולי שואה. חלק מהממונים הארציים אחראים על תחומי רוחב משפטיים: מעמד אישי, אזרחי ועוד. שלושה ממונים ארציים נוספים אחראים על מדיניות ציבורית, פיקוח וליטיגציה ושירותי ניהול. בין שאר תפקידיהם, אחראים הממונים הארציים לקדם את איכות הייצוג בתחומם, לגבש מדיניות אחידה, לסנכרן את העשייה בין מחוזות הסיוע המשפטי על כל קשת תחומי המשפט שבהם הם פועלים ולהציף ולקדם סוגיות רוחב הרלוונטיות לאוכלוסיית הלקוחות של הסיוע המשפטי בתחומי המשפט השונים.

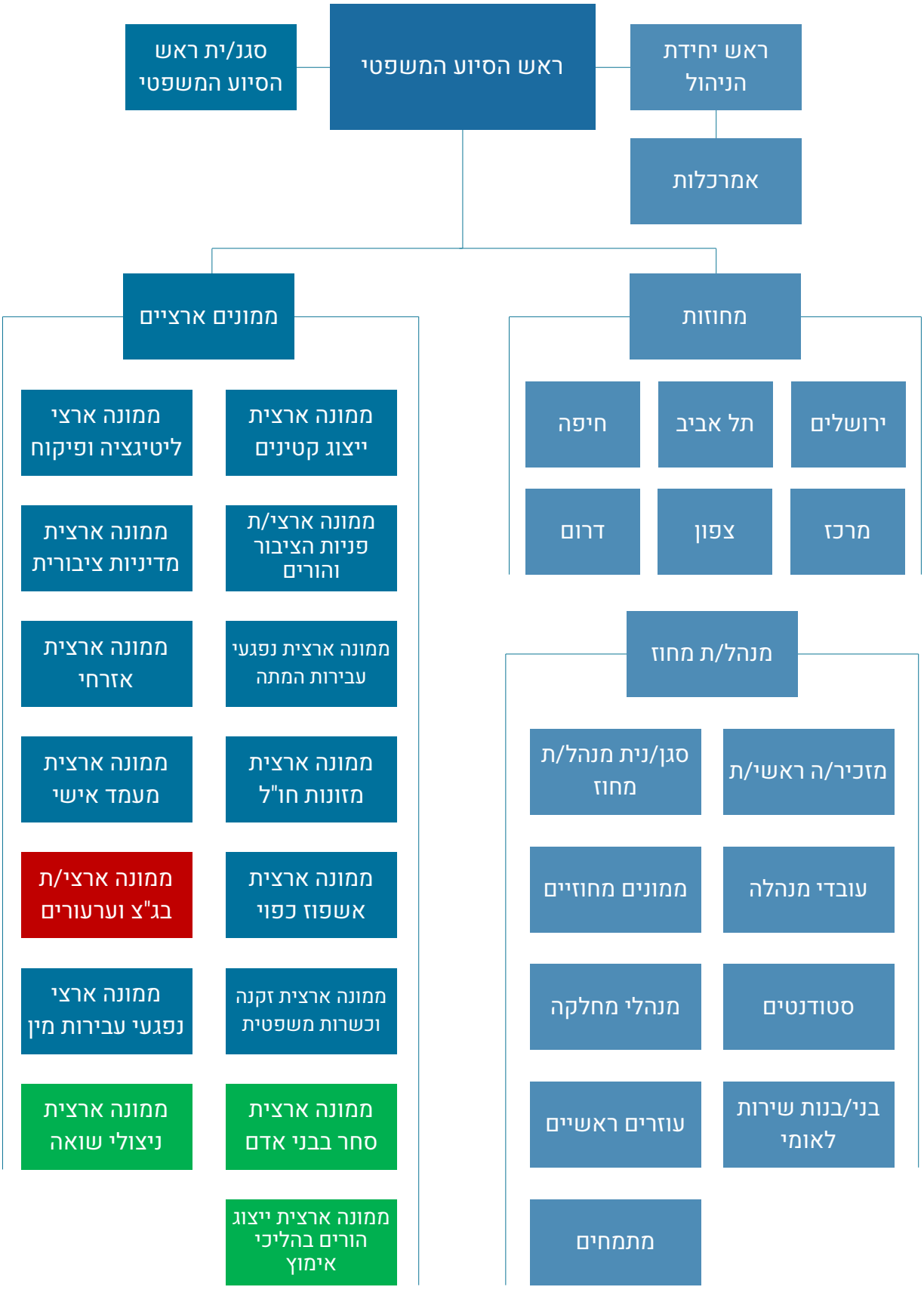
בכל מחוז מועסקים עורכי דין ועובדי מנהלה האמונים על קבלת קהל מבקשי הסיוע המשפטי, טיפול בלקוחות הסיוע המשפטי, ייעוץ וייצוג בתיקים ובקרה על איכות הייצוג. תחת מנהל המחוז וסגנו מכהנים הממונים המחוזיים האחראים על התחומים המשפטיים השונים בכל מחוז. עורכי הדין במחוזות נפגשים עם לקוחות הסיוע המשפטי, בוחנים את זכאותו של הלקוח לקבלת ייצוג, עורכים בדיקה משפטית שלאחריה יוחלט על מתן סיוע משפטי, אם לאו, על טיבו והיקפו.

פגישות בין לקוחות הסיוע המשפטי לבין עורכי הדין מהצוות הפנימי מתבצעות הן במשרדי המחוזות והן ב-71 שלוחות הפזורות גיאוגרפית בכל הארץ. מטרתן של הפגישות בשלוחות היא להקל על לקוחות הסיוע המשפטי, והן מתקיימות בדרך כלל במשרדי שי"ל (שירות יעוץ לאזרח) או בלשכות הרווחה של העיריות השונות בכל מחוז.[2]

אם הוחלט על מתן סיוע משפטי, במרבית המקרים ימונה עורך דין מהמערך החיצוני של הסיוע המשפטי לייצג את הלקוח, תוך התאמת מומחיותו של עורך הדין המייצג להליך המשפטי הנדרש ולמאפייניו של הלקוח. עורכי הדין מהצוות הפנימי אחראים על ניהול, ריכוז והכשרה בתחומי ההתמקצעות במחוז, ומייצגים אף הם בחלק מהתיקים, בעיקר בתיקים בעלי השלכות רוחב.

[2] במרבית שנת 2020, לאור מגבלות הקורונה, השירות התקיים ככלל טלפונית ולא באופן פיזי בשלוחות.

תרשים מבנה ארגוני

הערות לתרשים:

ממונה ארצי בג"צים וערעורים - התפקיד טרם אויש (אדום).

ממונות אלה עובדות במחוז ת"א בתפקידים מחוזיים נוספים מעבר לתפקידן כממונות ארציות (ירוק).

סגן/ית ראש הסיוע המשפטי - אינו מאויש

מערך הייצוג החיצוני בסיוע המשפטי והפיקוח עליו

כאמור לעיל, הייצוג המשפטי ניתן במרבית התיקים על ידי עורכי דין חיצוניים, המייצגים במינוי מטעם הסיוע המשפטי. נוסף לחובותיהם הכלליות כעורכי דין, כפופים עורכי דין החיצוניים גם להנחיות ולהוראות הסיוע המשפטי.

במערך הייצוג החיצוני כ-1,100 עורכי דין, המייצגים את לקוחות הסיוע המשפטי בעשרות אלפי תיקים מדי שנה במגוון הליכים אזרחיים שונים.

ככלל כתבי המינוי כוללים, בנוסף לעצם ההחלטה על מתן סיוע משפטי, הנחיות ביחס למהות ההליכים והערכאות שבהם יינתן הייצוג, היקף הייצוג והנחיות מקצועיות לעורך הדין המייצג. לאורך כל שלבי הייצוג, עורכי הדין החיצוניים נמצאים בקשר שוטף עם עורכי הדין הפנימיים בסיוע המשפטי, מעבירים להם דיווחים שוטפים אודות הטיפול בענייני הלקוח ואודות הייצוג ותוצאותיו וכפופים לפיקוח המקצועי של עורכי הדין הפנימיים.

האחריות לעצם מתן השירות, כמו גם לאיכות השירות שניתן, נותרת בידי המדינה, באמצעות עובדי הסיוע המשפטי. אחריות זו מתחילה כבר מתהליך בחירת עורכי הדין וצירופם לשורות מערך הייצוג החיצוני, ממשיכה בפיקוח על איכות הייצוג והשירות שניתן ללקוחות הסיוע ומגיעה גם, במקרים מסוימים, להחלטה להוציא עורכי דין מהמערך, לאחר שנמצא כי תפקודם אינו עומד באמות המידה שמציב הסיוע המשפטי לייצוג מטעמו.

אחריות זו מקבלת משנה חשיבות שעה שלקוחות הסיוע המשפטי מאופיינים לרוב, במצב סוציו-אקונומי נמוך וסובלים מחסמים כלכליים ותרבותיים, עובדה המקשה עליהם בחלק מהמקרים לבקר בעצמם באופן אפקטיבי, את עבודת הייצוג של עורכי הדין שמונו לטפל בעניינם. בהתאם, הסיוע המשפטי רואה חשיבות רבה בהקצאת משאבים להבטחת איכות הייצוג הניתן ללקוחותיו, ומפעיל מנגנונים שונים לניהול ובקרה על איכות הייצוג בערכאות המשפטיות השונות.

מערך הפיקוח בסיוע המשפטי מנוהל על ידי ממונה ארצי מהנהלת הסיוע המשפטי וממונים מחוזיים האמונים על תחום הפיקוח במחוז. בנוסף, עורכי דין ועובדי מנהלה מהמחוזות מבצעים אף הם פעולות פיקוח שונות כחלק מתפקידם בטיפול השוטף בתיקים.

עורכי הדין החיצוניים נדרשים למסור דיווחים שוטפים אודות מהלך הייצוג ותוצאותיו ובמקביל, עורך הדין הפנימי מפקח על איכות השירות המשפטי והאישי שניתן. תשלומי שכר הטרחה בהתאם לפעולות שבוצעו כרוכים גם הם בהליכי פיקוח. באופן זה, ישנו שיח שוטף בין עורכי הדין ממערך הייצוג החיצוני לבין הצוות הפנימי בסיוע המשפטי באשר למהות הייצוג, להליכים המשפטיים הננקטים ולתוצאותיהם.

איכות השירות האישי (מעבר לפן המשפטי-מקצועי) היא נושא שעליו שם הסיוע המשפטי משקל רב בשנים האחרונות. יחס אישי ומכבד ללקוחות, הקשבה והבנת צרכיו של הלקוח, שיתופו ומתן הסבר על שלבי ההליך המשפטי וזמינות עורך הדין הן חלק מדרישות הסיוע המשפטי מכל עורך דין המייצג מטעמו, והם נבחנים בין השאר כמפורט לעיל, על ידי סקרי שביעות רצון ועל ידי טיוב הטיפול בתלונות.

נוכח כמות התיקים הגדולה בסיוע המשפטי, מבצע הסיוע המשפטי פיקוח יזום על עורכי הדין החיצוניים - פיקוח המתבסס בעיקרו על מודל של פיקוחי "עומק" מדגמיים במטרה להבטיח את איכות הייצוג. מתווה הפיקוח מבוסס על תפיסה מקצועית רחבה שרואה את עורך הדין הפנימי כמוביל קבוצת עמיתים, מקדם שיח מקצועי, משתף ידע והכרות מעמיקה עם קבוצה של עורכי דין המתמחים באותו תחום מקצועי. בהיבט הרגולטורי, עורך הדין הפנימי בוחן את כלל האספקטים

הנוגעים לתפקודו של עורך הדין החיצוני בתיקים המנוהלים על ידו, ובהם: רמה מקצועית - רמת ניסוח וטיעון משפטי ראוי, מתן שירות מכבד ומקצועי, עמידה במועדים הנדרשים לפי דין ולפי הוראות בית המשפט והפגנת יחס מכבד לבית המשפט ולעמיתים למקצוע. כמו כן, עורך הדין הפנימי מרכז ובוחן את כלל התלונות או מכתבי ההערכה שהתקבלו על עורך הדין במהלך התקופה הרלוונטית, מידע שנאסף מסקרי לקוחות ושיחות יזומות עם לקוחות, וכן בקשות להחלפות עורכי דין וניתוקי קשר של הלקוחות עמם. עורך הדין הפנימי אף מלווה את עורך הדין החיצוני לדיונים בערכאות השונות, כאשר במסגרת ליווי זה נבחנת איכות הייצוג, איכות הטיעון בעל פה ויחס הולם ומכבד כלפי בית המשפט לצדדים המתדיינים וללקוחות הסיוע המשפטי.

לאחר איסוף ובחינה של כלל הנתונים, מגבש עורך הדין המפקח דוח סיכום פיקוח מקיף ומזמין את עורך הדין החיצוני לשיחת משוב, במסגרתה הוא משקף לו את הממצאים, נקודות לשימור ולשיפור. במקרים בהם במסגרת המשוב עולות סוגיות בהם נדרש שיפור משמעותי, נקבע מועד משוב נוסף, על מנת לבחון את יישומן של הנקודות לשיפור שעלו במהלך הפיקוח. עורכי דין שהתברר במהלך הפיקוח שרמתם אינה מספקת, נשקלת הוצאתם ממערך עורכי הדין המייצגים.

במהלך שנת 2020, בוצעו כ-83 פיקוחי עומק במחוזות הסיוע המשפטי. מדובר בירידה ביחס לשנת 2019 הנובעת בחלקה מצמצום כוח האדם בתקופת הקורונה ובחלקה ממעבר לכלי פיקוח נוספים.

בעקבות פיקוחי עומק אלו הופסקה ההתקשרות עם מספר עורכי דין שנמצא כי אינם מתאימים להמשך ייצוג בסיוע המשפטי. במקרים אחרים, עורכי דין הוצאו מתחומים מסוימים שנמצא כי הרמה המקצועית שלהם בתחומים אלו אינה מספקת ועורכי דין נוספים הונחו להשתפר בפרמטרים שונים בעבודתם.

מתווה הפיקוח המתואר מבקש להבטיח סטנדרט מקצועי ואחיד באיכות הייצוג הניתן ללקוחות הסיוע המשפטי. תכנית הפיקוח מבקשת גם לבחון ולמנוע נקיטת הליכים משפטיים מיותרים ותשלומים מיותרים בגינם לעורכי הדין. לאורך זמן, מתווה הפיקוח מאפשר לתחזק ולשפר באופן מתמיד את רמת עבודתם של עורכי הדין החיצונים, כך שמערך עורכי הדין יכלול עורכי דין מקצועיים ברמה מקצועית גבוהה, בעלי תודעת שירות ויחסי עבודה טובים, באופן שציבור לקוחות הסיוע המשפטי יזכו לייצוג איכותי, מקצועי ולטיפול מסור ושירותי – יותר ויותר.

ליטיגציה פנימית

נוסף לייצוג על ידי עורכי דין חיצוניים כמפורט לעיל, בחלק מהתיקים ניתן ייצוג על ידי עורכי הדין הפנימיים של הסיוע המשפטי. הייצוג על ידי עורכי הדין הפנימיים, תוך העמדת הלקוח-האדם במוקד וקידום סוגיות משפטיות וחברתיות שהן בליבת אחריותו המקצועית של הסיוע המשפטי, מאפשר לעורכי הדין בסיוע המשפטי לקבל תמונה מלאה של הבעיות איתן מתמודדים לקוחות הסיוע המשפטי ולהבין את השאלות המשפטיות והאתיות העולות תוך כדי ניהול התיק ואת הפתרונות המשפטיים האפשריים.

מתוך תפישה עקרונית זו, נגזר אחד היעדים המרכזיים והחשובים של הסיוע המשפטי בשנים האחרונות - גידול משמעותי במספר התיקים המיוצגים על-ידי צוות עורכי הדין הפנימי בסיוע המשפטי.

באמצעות ייצוג משפטי פנימי, מצליח הסיוע המשפטי לטייב את יכולת הבקרה והפיקוח על פועלם של עורכי הדין החיצוניים המייצגים מטעמו. נוכחות קבועה של עורכי דין פנימיים של הסיוע המשפטי באולמות הדיונים מחזקת את מעמדו של הסיוע המשפטי כ"שחקן חוזר" בבתי המשפט, מהדקת את הקשרים עם עורכי הדין החיצוניים ומגבירה את אמון הציבור וההכרה בסיוע המשפטי כגוף מקצועי וחשוב.

מעבר לייצוג לקוחות הסיוע המשפטי בערכאות השונות, פועלים עורכי הדין מהמערך הפנימי לביצוע פעילות מניעתית על ידי הסדרי חוב מול גופים מוסדיים, דוגמת בנקים וחברות סלולר. פעילות זו מסייעת, הן ללקוחות הסיוע בקיצור ההליכים המשפטיים הממושכים וכן מפחיתה את העומס על בתי המשפט, במניעת התדיינות משפטית מיותרת.

במהלך שנת 2020, ניתן ייצוג ללקוחות הסיוע המשפטי על ידי עורכי דין פנימיים ב-199 תיקי ליטיגציה בערכאות השונות, במגוון רחב של תחומים וסוגיות משפטיות וחברתיות וכן ב-50 הליכי הסדרי חוב. בנוסף, ייצגו עורכי הדין הפנימיים בסיוע המשפטי ב-107 ערעורים שהוגשו לבתי המשפט המחוזיים כנגד החלטות הסיוע המשפטי. בפרקים המקצועיים בהמשך הדוח יובאו דוגמאות להליכים שנוהלו על ידי עורכי הדין הפנימיים בסיוע המשפטי.

2 הסיוע המשפטי בתקופת הקורונה

בחלק הארי של שנת 2020 משבר הקורונה נכח במלוא עוצמתו. כמו כל רשויות המדינה, המשבר השפיע על הסיוע המשפטי כגוף מנהלי. **הסיוע המשפטי המשיך לעבוד באופן מלא כל תקופת משבר הקורונה**. אמנם, דרכי מתן השירות השתנו - במקרים רבים ראיונות ומפגשים התקיימו באמצעות טלפונים, באמצעות מחשב ומסמכים הועברו באמצעות תיבות שירות - אך השירות המשפטי ניתן לאורך כל התקופה, וגם בזמנים בהם כוח האדם הצטמצם בשל תקנות שעת החירום. עובדי הסיוע המשפטי, ועורכי הדין החיצוניים המייצגים מטעמם פעלו במסירות ובתחושת שליחות ואפשרו ייצוג חשוב והכרחי ללקוחות הסיוע המשפטי בתקופה זו, למרות כל הקשיים.

בנוסף לעבודה המשפטית השוטפת, נערכו סרטוני הסבר קצרים על הליכים שונים (מעמד אישי, דיור ציבורי, דיני עבודה, אשפוז כפוי) על ידי עובדי הסיוע המשפטי, והופצו לציבור בעמוד הפייסבוק של משרד המשפטים. הסיוע המשפטי גם היה שותף מרכזי ביוזמה אותה הוביל הג'וינט, ואשר היו שותפים לה גם רשות האכיפה והגבייה והממונה על חדלות פרעון ושיקום כלכלי, לעריכה והפצה של מדריך להתמודדות עם חובות בתקופת הקורונה. בתחום הנוער, נערכה פעילות יזומה בקרב מייצגי הקטינים ובקרב מייצגי ההורים ליצירת קשר ובירור קשיים ובעיות מיוחדות.

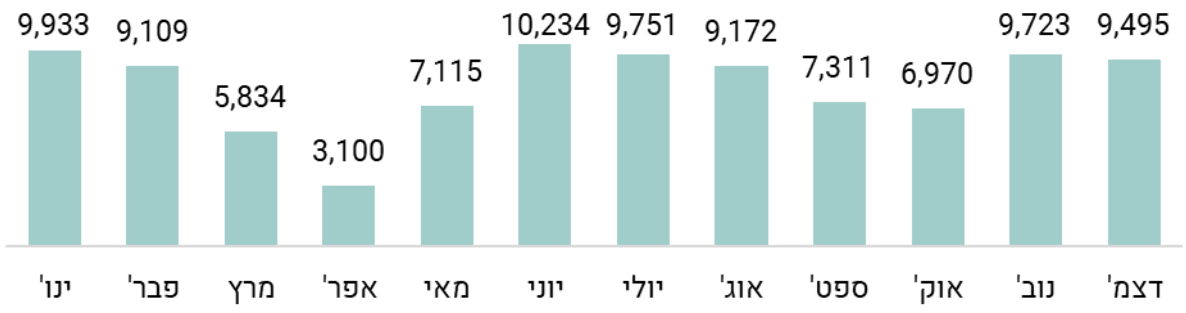
הסיוע המשפטי היווה גם צומת ידע על צרכי הפונים, ועובדי המחוזות הונחו לבדוק עם כל פונה מבוגר אם הוא סובל מחסור במזון. עובדי הסיוע המשפטי הפנו פונים אלה למוקד פיקוד העורף לשם קבלת חבילת מזון.

בחינת השפעת משבר הקורונה מנקודת המבט של עבודת הסיוע המשפטי, מאפשרת לבחון לא רק את עבודת הסיוע עצמה אלא גם את השפעת המשבר על רשויות המדינה שמולן מייצג הסיוע המשפטי את לקוחותיו. **בפרקים המיוחדים לתחומי הייצוג השונים בהמשך הדוח תוכלו לקרוא בהרחבה על השפעות משבר הקורונה.**

שינויים בפתיחת תיקים בסיוע המשפטי

בתאריך 15.3.2020 הכריז שר המשפטים על מצב חירום מיוחד בבתי המשפט בארץ ופעילות בתי המשפט ולשכות ההוצאה לפועל צומצמה למקרים דחופים בהתאם להודעת מנהל בתי המשפט. לאור זאת, ובשל תחושת החירום הכללית וההסתגרות בבתים, חלה ירידה כללית בפתיחת תיקים בסיוע המשפט.

תיקים שנפתחו במהלך שנת 2020 בחלוקה לחודשים

לצד הירידה הכללית במספר התיקים ניתן היה לזהות תחומי ייצוג בהם היתה עלייה במספר התיקים. הגידול נגע במיוחד תחומי משפט הנוגעים לטיפול בתחום הרווחה - זקנים, אנשים עם מוגבלויות, דיור ציבורי, הורים וקטינים בהליכים לפי חוק הנוער – התאפיינו בפעילות מוגברת. מצב החירום שינה את מערך האיזונים בין צרכי הבריאות של הכלל, ובין זכויות הפרט. מתוך השינוי ההכרחי הזה, צמחו מצבים שבהם נדרסו זכויות הפרט על רקע תחושת לחץ כללית וקשיים בתפקוד תקין וסדיר של חלק מרשויות המדינה, וחייבו ייצוג משפטי מהיר ויצירתי.

הירידה במספר התיקים אפשרה פניות העובדים לבצע פעולות בתיקים הקיימים, ומספר התיקים **שנסגרו** בתקופה זו עלה באופן משמעותי (ראו פרק 5 בדוח).

תחומים שהתאפיינו בשינויים מיוחדים

אלימות במשפחה – על רקע החשש מהתגברות האלימות בצל מצב החירום היה צורך במציאת פתרון מהיר שיאפשר מתן מענה חלופי לפניות דחופות של מקרי אלימות שבימי שגרה מטופלות באמצעות עמדות הנגישות לצדק (ראו בעמוד 26) – עמדות שנסגרו על ידי הנהלת בתי המשפט בחודש מרץ 2020. הסיוע המשפטי העמיד קו חם ומנגנון מיוחד של עורכי דין המגיעים לבית המשפט באופן מידי (עד שעה) בכל מקרה של בקשה לצו הגנה על ידי זכאי סיוע משפטי – זאת בנוסף לדרכי הפניה הרגילות. השירות כלל גם מנגנון של מתורגמנים הן לשפות נוספות והן עבור כבדי שמיעה. יצוין כי השירות שניתן בתקופת החירום כלל לא רק את בתי המשפט בהם יש עמדות נגישות לצדק פעילות, אלא הורחב לכלל בתי משפט שלום ומשפחה ברחבי הארץ.

בתחום ניצולי השואה - קבוצה בעלת סיכון גבוה – היתה ירידה במספר הפניות לסיוע המשפטי. ירידה זו נבעה בין השאר מהקושי בהנגשת המידע עקב ביטול כנסים ואירועי הסברה ועקב הימנעות הניצולים מקיום מפגשים כלשהם. על אף מגבלות אלו הסיוע המשפטי פעל רבות לשימוש באמצעים חלופיים שנועדו לשמור על קשר רציף עם הפונים כמו שיחות וידאו, טלפון ועוד. על רקע בדידותם, ניתן היה לזהות מגמה של החמרה במצב הנפשי של חלק מניצולי השואה.

בתחום האשפוז הכפוי - תקופת המשבר והמציאות המורכבת יצרו קושי מיוחד לאנשים המתמודדים עם הפרעות נפשיות. לאורך תקופות החירום חלו עליות במספרי התיקים באופן משתנה בין המחוזות השונים. לאחר תקופה קצרה של שחרור מטופלים (על רקע חשש בתי החולים להחזיק חולים עם העלייה הגדולה במספר חולי הקורונה), נראו יותר ויותר מקרים של מאושפזים שהיה קושי לשחררם בשל צמצום מסגרות פוסט אשפוזיות בתקופת הקורונה, והימנעות משחרור ללא מקום להיקלט בו למחוסרי תמיכה משפחתית. תקופת הקורונה חייבה התאמות לפעילות הוועדות הפסיכיאטריות, התאמות שבוצעו בשיח ובתיאום עם הסיוע המשפטי והסנגוריה הציבורית. הסיוע המשפטי עמד על קיום ההליכים באופן המקיים את הוגנות ההליך ומאפשר זכות טיעון מלאה. הסתגלות בתי החולים והוועדות לא היתה מיידית ובמהלך תקופת החירום נתקל הסיוע המשפטי במקרים בהם בית החולים היו חסרי יכולת לספק למאושפזים אמצעים דיגיטליים לצורך ניהול ההליכים, כתוצאה מכך אירעו מספר מקרים מצערים תוך פגיעה בזכויות המטופל.

בתחום ייצוג הקטינים - לצד העלייה בהיקף המינויים החדשים בתקופה זו, הטיפול השוטף בעניינם של קטינים נעשה אינטנסיבי מתמיד ודרש זמינות מוחלטת של הממונים המחוזיים ועורכי הדין החיצוניים. עורכי הדין החיצוניים נדרשו לעבודה מוגברת של בירור המצב אצל כל אחד ואחד מהקטינים אותם הם מייצגים והצפת בעיות אל בתי המשפט, שירותי הרווחה והממונים המחוזיים. משימה זו התגלתה כבעלת חשיבות גדולה ביותר בהבטחת זכויותיהם של הקטינים, כפי שעולה ממכתבן של שופטות בית המשפט לנוער במחוז צפון (28.4.20):

"מבקשות להודות לך (ובאמצעותך) על התגייסות מרשימה ביותר של האפוטרופוסים לדין במחוז הצפון, אשר הציפו אותנו בימים האחרונים בעשרות דיווחים אודות מרבית ילדינו. אין דרך להפריז בחשיבות "המבצע", אשר הוביל למתן סיוע והתערבות נדרשת במקרים מתאימים, לעיתים – בסוגיות הרות גורל.

ערב יום העצמאות עומד בפתח, ואנו מלאת גאווה - בשל ההגנה, הדאגה והייצוג לו זוכים הילדים, המצויים תחת חוק, במדינת ישראל.

על כך נתונה הערכתנו הרבה לכם.

בברכת חג שמח,
אילנית אימבר וטל ויסמן
בתי המשפט לנוער - מחוז צפון."

בתחילת המשבר, כלל השירותים לילדים בסיכון בקהילה היו סגורים, וייצוג הקטינים בשלב זה התאפיין באופי "חירומי" של צורך מידי לפתרונות השמה לילדים בסיכון; צורך מידי לפתרון עבור שמירה על קשר בין ילדים להוריהם; צורך מידי בצרכים חומריים כאלה ואחרים (מאוכל ועד מחשב) ועוד.

בתחום ייצוג ההורים בהליכי נוער וייצוג הורים בהליכי אימוץ – לצד הירידה הכללית במספר התיקים שנפתחו בסיוע המשפטי, מספר תיקי הנוער החדשים נותר כשהיה. נתון זה בולט בשים לב לצמצום עבודת לשכות הרווחה בפתיחת תיקים שאינם דחופים. הטיפול בתיקים התאפיין בדחיפות גדולה ובצורך מידי לפתרונות בעיקר בהתנגדות להוצאות חירום שאינן מוצדקות, שינויים במערכים התומכים ועניין שמירה על קשר בין ילדים להוריהם. הקשיים של ההורים ועורכי דינם היו רבים ומסוגים שונים – ביטול תחבורה ציבורית שלא אפשרה להורים להגיע לבתי משפט; סגירת ועדות בנוגע לקטינים בפני הורים; ביטול טיפול קהילתי שוטף; ובמיוחד סגירה מידית ומוחלטת של כל המסגרות ששימשו לקיום הסדרי ראיה בין ההורים לבין הילדים על ידי משרד הרווחה – זאת תוך הפרת צווים שיפוטיים ואך פסקי דין חלוטים (בהקשר של אימוץ פתוח). פתרונות דיגיטליים שהוצעו לקשר בין הורים וקטינים היו לא רלבנטיים ולא תואמים למשפחות- במיוחד במקרה של קטינים קטנים. במרבית המקרים לא הוצעו להורים חלופות אחרות לקיום הקשר, וממילא לא הוצעו חלופות מידתיות, פוגעניות פחות, ומותאמות למצב ההורים, ליכולותיהם או למוגבלותם, או למצב הקטינים. מציאות זו הצריכה יצירתיות ופתרונות נקודתיים ש"נתפרו" על ידי עורכי הדין המסורים.

תופעה מדאיגה שהתרחשה בתקופת החירום הייתה עליה בבקשות לצווי חירום להוצאת קטין מהבית בשל העדר יכולת של הרווחה לפקח על משפחות ולתת שירותים למשפחה, ולא בגלל שינוי בהתנהגות ההורים.

בתחום הכשרות המשפטית והזקנה - עבור אוכלוסיית האנשים הזקנים והאנשים עם המוגבלויות. ריחוק ובידוד הפכו לכלל, הגעה לבתי המשפט נמנעה מאוכלוסיות בסיכון וקשר בלתי אמצעי הוחלף באמצעים טכנולוגיים של שיח מרחוק. עורכי הדין בתחום הזקנה והכשרות משפטית בסיוע המשפטי, אשר עבורם המפגש האישי והשיחה הם בלב הייצוג המשפטי ובבסיס יצירת הקשר המקצועי הקרוב, נדרשו לפתח פרקטיקות שיח חדשות, כדי לחבר ולרתום לעניין המשפטי, שלעתים "נוחת" במפתיע בחייו של האדם. עורכי הדין פעלו במגוון דרכי תקשורת שהתגברו על מרחק פיזי ועל מסכה שהסתירה את הבעות הפנים החיוניות במפגשים מסוימים. כך, התקיימו מפגשים באוויר הפתוח, בחצרות בתי החולים, ובגינות בתי אבות.

חקיקת חירום

משבר הקורונה הוביל לפעילות אינטנסיבית של חקיקת חירום. הסיוע המשפטי לקח חלק בעיצוב ההסדרים מנקודת מבטו כרשות מינהלית הנדרשת להתאמת הוראות הדין בתקופה זו, ומנקודת מבטם של לקוחותיו בניסיון להבטיח פגיעה מזערית בזכויותיהן של קבוצות המיוצגות על ידי הסיוע המשפטי, תוך הבטחת האמצעים למניעת הידבקות בנגיף.

הרחבת הזכאות לסיוע משפטי למי שקיבל הוראה לשהות במקום בידוד מטעם המדינה – חוק סמכויות מיוחדות להתמודדות עם נגיף הקורונה החדש (הוראת שעה), תש"ף-2020, קובע זכאות לסיוע משפטי (על בסיס מבחני הזכאות הקבועים בתקנות הסיוע המשפטי) בעתירות נגד החלטה לחייב אדם לשהות בבידוד במקום בידוד מטעם המדינה. תיקון זה עולה בקנה אחד עם תפיסת הסיוע המשפטי הרואה חשיבות מיוחדת בנגישות לערכאות בכל מקרה של שלילת חירות, ללא קשר לאינטרס המוגן בגינו נשללה החירות.

תזכיר חוק דיונים באמצעים טכנולוגיים ותזכיר חוק דיונים במצב חירום בבתי דין מנהליים ובועדות ערר – הסיוע המשפטי העביר הערותיו לתזכיר חוק זה. הסדרת הנושא של דיונים באמצעים טכנולוגיים מחדדת את חולשתם של אנשים מוחלשים, ובמיוחד בהליכים בהם הנושא הנדון מצוי בליבת זכויות האדם. הוצאת אדם מביתו, הליכי אימוץ ונוער, פגיעה בחירות עקב אשפוז כפוי – כל אלה והליכים נוספים, הם הליכים בהם החשיבות של השתתפותם המלאה ככל הניתן בהליכים בעניינם עולה על החשש להידבקות, חשש שניתן להפיגו במידה רבה באמצעים שונים.

תזכיר חוק הגבלות על יציאות וביקורים של דיירים המתגוררים במעונות ושל קטינים המתגוררים מחוץ לבית – הסיוע המשפטי העביר את התייחסותו לתזכיר החוק של משרד הרווחה. ההערות נגעו לפגיעה הלא מידתית בהורים וקטינים המצויים במסגרות אומנה, בצורך בביצוע התאמות ותיקונים בנוגע למוסדות לזקנים, ולקשיים בקשר באמצעות מחשבים בכל הנוגע לקטינים. תזכיר החוק לא קודם.

הודעת מנהל בתי המשפט - רשימת ההליכים שידונו בתקופת החירום – הועברו הערות לצורך תיקון הודעת מנהל בתי המשפט (רשימת העניינים בהם יידונו בתי המשפט). כך לדוגמא, תקנות שעת החירות יצרו מגבלה על סוגי ההליכים המשפטיים שניתן לדון בהם בתקופת החירום. בתחילה "מינוי אפוטרופוס" נותר כהליך רלוונטי, אולם ביטול אפוטרופסות כלל לא נמנה ברשימת ההליכים שניתן לדון בהם. זאת, תוך יצירת הגבלה על האפשרות של אדם לפנות לבית המשפט כדי להשתחרר, דווקא כשטיפול לא ראוי עלול להתגלות ביתר שאת על רקע המצב. בעקבות הערות הסיוע המשפטי נוסף הסעיף שמאפשר גם בימי חירום לפנות, ללא צורך באישור מיוחד, בבקשה לביטול אפוטרופסות.

נוסף לאלה, הועברו הערות לטיוטות הסדרי חוק נוספים שלא קודמו בסופו של יום. בין השאר הועברה התנגדות הסיוע המשפטי להארכת תוקף של צו מינוי אפוטרופוס זמני באופן גורף ולתקופה ארוכה; בהסדר שנגע להארכת תוקפן של החלטות מנהליות, התייחס הסיוע המשפטי לצורך בהארכת מועדים מנהליים לפעולות של האזרח ולא רק של הרשויות.

פעילות מוסדית להעברת ידע על הדינים העדכניים, ולהבטחת זכויות לקוחות הסיוע המשפטי ומציאת פתרונות בין משרדיים ובין גופים לשיפור מצבם

חקיקת החירום יצרה אי וודאות גבוהה ביחס להסדרים המשפטיים הקיימים, ולשינויים בתפקוד הרשויות השונות. על מנת לאפשר ייצוג מיטבי, פעל הסיוע המשפטי לקבלת מידע מרשויות רלבנטיות (רשות החשמל, רשות האכיפה, משרד הרווחה, משרד הבריאות, משרד השיכון ועוד) ועדכון ההנחיות לעורכי הדין המייצגים, בנוגע לשינוי נהלי העבודה שהשתנו באופן תכוף, הסדרים ייחודיים לתקופת הקורונה, ומציאת פתרונות למצבים מורכבים שהתעוררו.

3 שירות והנגשה בסיוע המשפטי

כחלק ממימוש המטרה האסטרטגית של משרד המשפטים בכלל ושל הסיוע המשפטי בפרט, להנגיש את שירותי הסיוע המשפטי לאזרח ולהפחית את החסמים לקבלתם (בייחוד כאשר השירות ניתן לאוכלוסיות מוחלשות ומעוטות יכולת), בחר הסיוע המשפטי בשני אפיקי פעולה מרכזיים: האחד, מסלול "גישה ישירה". השני, שיפור תהליכים בהסתכלות מנקודת מבטו של הלקוח, שם ניתן משקל רב לשיפור עבודת מוקד הסיוע המשפטי ולשיפור תהליך פניות הציבור.

מסלול "גישה ישירה" פועל בסיוע המשפטי החל מראשית שנת 2017 ונועד לקצר ולפשט באופן משמעותי את משך ההליך מרגע הגשת הבקשה לסיוע משפטי ועד לקבלת החלטה בבקשה – ייצוג משפטי או סירוב למתן סיוע משפטי. בתיקים אלה נערכת בדיקה מקוצרת של הזכאות הכלכלית, והתיק מועבר ישירות לעורכי דין שנבחרו ממערך הייצוג החיצוני, ללא המתנה לבחינת התיק על ידי עורך דין במחוז הרלבנטי.

מסלול זה מאפשר בחינה מהירה יותר של הבקשה לסיוע משפטי ויצירת תהליך פשוט ללקוח, כיוון שהלקוח נפגש רק עם עורך דין אחד, אשר גם ימשיך לייצג אותו בהליך המשפטי אם יימצא כי הוא זכאי לסיוע משפטי. במקביל, מסלול זה מאפשר להסיט את מרכז כובד פעילות עורכי הדין במחוזות הסיוע המשפטי לתהליכי עבודה מהותיים של פיקוח ובקרה על עבודת עורכי הדין החיצוניים ולליטיגציה פנימית.

במהלך שנת 2020, נפתחו 32,139 תיקים במסלול "גישה ישירה" בכל מחוזות הסיוע המשפטי. מהנתונים עולה, כי כ-33% מכלל התיקים שנפתחו בשנת 2020 בסיוע המשפטי טופלו במסלול גישה ישירה, עלייה של 6% בהשוואה לשנת 2019.

מאז תחילת מסלול גישה ישירה ומתחילת העבודה של מוקד הסיירת, האמון על הטיפול הראשוני בלקוחות (ראו בהמשך הפרק) מול כל מחוזות הסיוע המשפטי, ממוצע ההמתנה של לקוח ממועד הגשת הבקשה לקבלת סיוע משפטי ועד לקבלת ההחלטה בבקשה לוקח בממוצע 7 ימים, ירידה של שלושה ימים נוספים ביחס לשנת 2019, אשר גם בה צומצמו במידה ניכרת פרקי זמן ההמתנה.

במסגרת שיפור תהליכים בהסתכלות מנקודת מבטו של הלקוח, נעשה שימוש במספר כלים מתודולוגיים, לרבות סקרים שהופצו בקרב לקוחות הסיוע המשפטי, עורכי הדין מהמערך הפנימי והחיצוני וצוות המנהלה בסיוע המשפטי. סקרי דעת קהל נועדו לבחון את שביעות הרצון של ציבור הלקוחות מהשירות שאותו קיבלו מעורכי הדין החיצוניים. כך, עם סיום טיפול בתיק, נשלח לכל אחד מלקוחות הסיוע המשפטי מסרון ובו הזמנה להעביר משוב על איכות השירות שקיבל. בנוסף, הסיוע המשפטי מפעיל מערך שליחת מסרונים - SMS - ללקוחות הסיוע המשפטי המיידעים את הלקוח על שלבי הטיפול בתיק, מתזכרים את הלקוח על מועדי פגישות ועל המסמכים שעליו להמציא. המסרונים תורמים לשיפור השירות, מייצרים שקיפות וודאות של הלקוח לגבי סטטוס הטיפול ומביאים לעלייה בשיתוף הפעולה של הלקוחות בהגעה לפגישות ובהמצאת המסמכים הדרושים לצורך בחינת התיק. טופס "בקשה לסיוע משפטי" חדש וקצר, אשר זמין גם באתר הסיוע המשפטי באינטרנט וגם במשרדי הסיוע המשפטי במחוזות, לשכות הרווחה ועוד – מקל ומשפר את השירות גם הוא.

עבודת המוקד הטלפוני של הסיוע המשפטי

לסיוע המשפטי קיימים שני מוקדים טלפוניים – המוקד הכללי ומוקד "הסיירת", הפועלים בימים א'-ה' בין השעות 8:00 עד 16:00. תפקיד המוקדים הוא לספק מענה אישי מקצועי מיידי ללקוחות הסיוע המשפטי בכל אחד משלבי תהליך קבלת הסיוע – החל מהגשת הבקשה לסיוע משפטי ועד לסיום הטיפול המשפטי בעניינו של הלקוח.

בשנת 2020 תועדו 317,852 שיחות למוקד הטלפוני. עלייה של כ-17% ביחס לשנת 2019, בין היתר בשל סגירת קבלת הקהל בתקופת הקורונה. ממוצע זמן המתנה עומד על 04:13 דקות, עלייה של 2 דקות ביחס לשנת 2019. אחוז המענה בשנת 2020 עלה ל-77%, עלייה של 22% ביחס ל-2019.

המוקד הכללי - מוקד הסיוע המשפטי הוקם לפני כתשע שנים. המוקד אמון על מתן מענה כללי על הסיוע המשפטי, מתן מידע ללקוח על סטטוס הטיפול בתיק ויצירת קשר בין הלקוח לבין המחוז הרלוונטי המטפל בעניינו.

מוקד הסיירת - מוקד הסיירת אמון על טיפול ראשוני בבקשות לסיוע משפטי המוגשות באמצעות פקס, בפניות טלפוניות לפתיחת תיק, ביצירת קשר ראשוני עם הלקוח לצורך תיאום ציפיות ביחס להליך, הגברת המוכנות לפגישה עם עורך הדין, תיאום ושינוי מועדי פגישה עם עורך דין פנימי או חיצוני. מוקד הסיירת כולל 34 נציגים, בהם 27 סטודנטים ו-7 אזרחים ותיקים. בכל משמרת מועסקים כ-15 מוקדנים.

המטרות המרכזיות בהקמת מוקד הסיירת היו צמצום הבירוקרטיה ומיעוט השימוש בטפסים; קיצור זמני הטיפול בבקשה לקבל סיוע משפטי לאורך התהליך כולו; תיאום ציפיות מלא עם הלקוחות על המשך התהליך. בשנת 2020, מתוך 98,358 תיקים שנפתחו בסיוע המשפטי, 50,100 טופלו על ידי מוקד הסיירת, שהם 51% מסך התיקים, עלייה של 20% הנובעת בין היתר בשל סגירת קבלת הקהל בתקופת הקורונה.

תהליך הטיפול בבקשה לסיוע משפטי במוקד הסיירת כולל שיחה עם הלקוח - מענה לשיחה של לקוח המבקש לקבל סיוע משפטי או שיחה יזומה ללקוח אשר שלח טופס בקשה לסיוע משפטי; פתיחת תיק ללקוח; בדיקת זכאות כלכלית בהתאם לנסיבות המקרה; מתן מידע ללקוח לקראת הפגישה עם עורך הדין מטעם הסיוע המשפטי (תיאום ציפיות, רשימת מסמכים ומידע עמם יש להגיע לפגישה ועוד); קביעת מועד ריאיון עם עורך דין פנימי בתיאום עם הלקוח; תקשורת המשך עם הלקוח המתקיימת באמצעות מסרונים, מיילים ומכתבים בדואר.

פרויקט "נגישות לצדק"

פרויקט "נגישות לצדק" הוא פרויקט משותף להנהלת משרד המשפטים והנהלת בתי המשפט, שנועד לאפשר לציבור הבלתי מיוצגים הזכאים לכך, לקבל ייעוץ ראשוני וייצוג משפטי מיידי במקרים דחופים בבתי המשפט עצמם. במסגרת הפרויקט הוקמו בבתי משפט שונים ברחבי הארץ עמדות "נגישות לצדק", המאוישות על ידי עורכי דין מטעם הסיוע המשפטי ומהוות מעין "חדר מיון משפטי", עבור ציבור המתדיינים, בהליכים דחופים.

הפרויקט הושק לראשונה בבית המשפט בבאר שבע בשנת 2014, והחל לפעול בראשית שנת 2015 גם בהיכל המשפט בנצרת. במהלך שנת 2017, נפתחו עמדות נגישות לצדק נוספות בשלושה בתי משפט נוספים: בהיכל בתי משפט השלום והמשפחה בפתח תקווה, בהיכל בתי משפט השלום והמשפחה בטבריה ובהיכל בתי משפט השלום באשדוד.[3] בשנת 2019, נפתחה עמדת נגישות בבית המשפט לענייני משפחה בירושלים.

[3] עמדת נגישות לצדק באשדוד נסגרה בסוף שנת 2019, לאחר שנמצא בניתוח הנתונים של העמדה, כי מצבם הסוציו-אקונומי של הפונים היה גבוה מההערכה הראשונית ורבים לא עמדו במבחני הזכאות הכלכלית.

הסיוע המשפטי שניתן בעמדות הנגישות לצדק מיישם הלכה למעשה את זכות הגישה לערכאות. במסגרת הפרויקט מוענק ייעוץ וייצוג משפטי דחוף על ידי עורכי דין מטעם הסיוע המשפטי, לאחר מיון ראשוני של הפניות, המבוצע פעמים רבות על ידי סטודנטים למשפטים שהוכשרו לתפקיד.

הייצוג המשפטי המוענק בעמדות הנגישות לצדק ניתן בסעדים דחופים, בעניינים אזרחיים ובענייני משפחה אשר אינם סובלים דיחוי, כגון: בקשות למתן צווי הגנה, בקשות לצווי מניעת הטרדה מאיימת, בקשות למתן צו לטיפול רפואי דחוף, בקשות לעיכוב יציאה מן הארץ בעניינו של קטין ועוד.

עורכי הדין המועסקים בעמדות הנגישות לצדק מונחים לתת טיפול מקצועי ורגיש באוריינטציה טיפולית ובראייה משפטית כוללת. רוב הלקוחות הנעזרים בשירותי עמדות הנגישות לצדק מצויים ברגעי משבר אישי או משפחתי, על רקע אלימות ואיומים שחוו זה מקרוב, זאת נוסף למוחלשות הנובעת מהעוני שלהם.

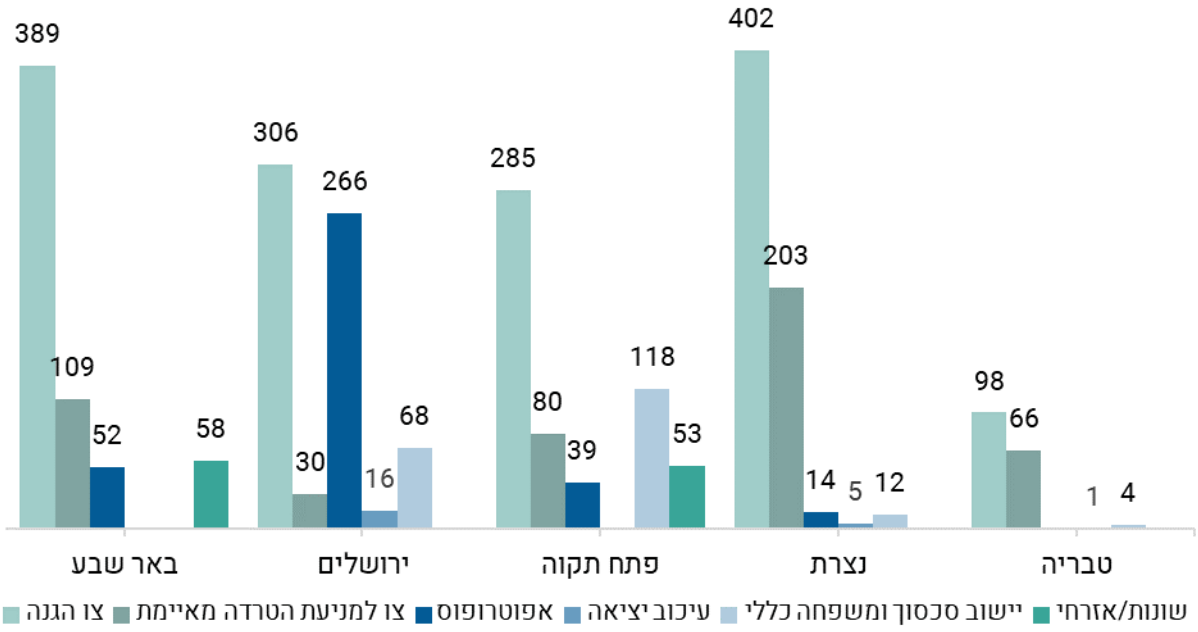
הייעוץ והייצוג המשפטי ניתנים על אתר כאשר בו ברגע, לאחר ראיון קצר, עורך עבורם עורך הדין את הבקשה ומגישה לביהמ"ש, ואף מייצג אותם בדיון שנקבע לאותו היום. במסגרת הייעוץ המשפטי שניתן בעמדות הנגישות לצדק, מבוצע גם מיצוי זכויות כולל ובהתאם לצורך ועל פי בקשה, נפתחים עבור המבקש תיקים נוספים במחוזות הסיוע המשפטי.

במהלך שנת 2020 ובעקבות משבר הקורונה, בתי המשפט עבדו במתכונת חירום בלבד ולפרקים, עמדות נגישות לצדק היו סגורות באופן מוחלט. אף על פי כן, לא ניכרת ירידה במספר הפניות לעמדות נגישות לצדק של הסיוע המשפטי ברחבי הארץ. כך למשל, בשנת 2020, ניתנו בכלל עמדות הנגישות לצדק ייעוציים משפטיים וייצוג בהליכים דחופים ב- 2,674 תיקים (לעומת 2,521 תיקים בשנת 2019[4]).

ייעוץ וייצוג בעמדות נגישות לצדק

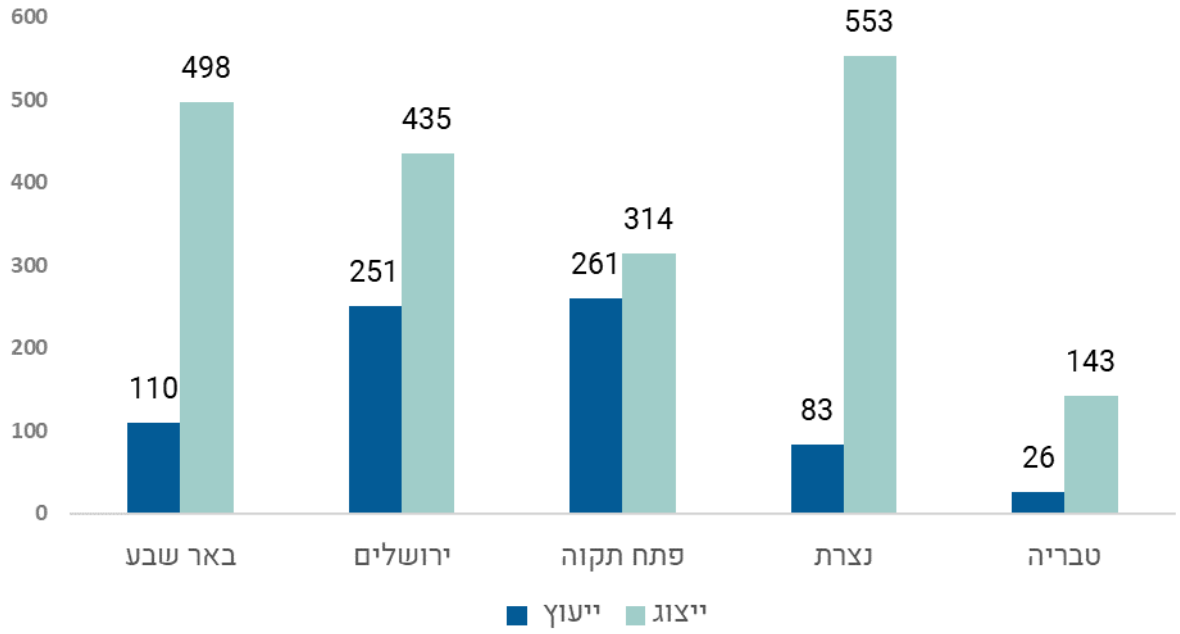
במהלך שנת 2020 הסיוע המשפט נתן מענה בנושא ל: 1,480 צווי הגנה, 488 צווים למניעת הטרדה, 371 בנושאי אפוטרופוס, 22 צווי עיכוב יציאה מהארץ, 202 יישוב סכסוך ומשפחה כללי ו-111 נושאים שונים בתחום האזרחי.

מתן שירות בעמדות נגישות לצדק- בחלוקה למחוזות ולנושאים

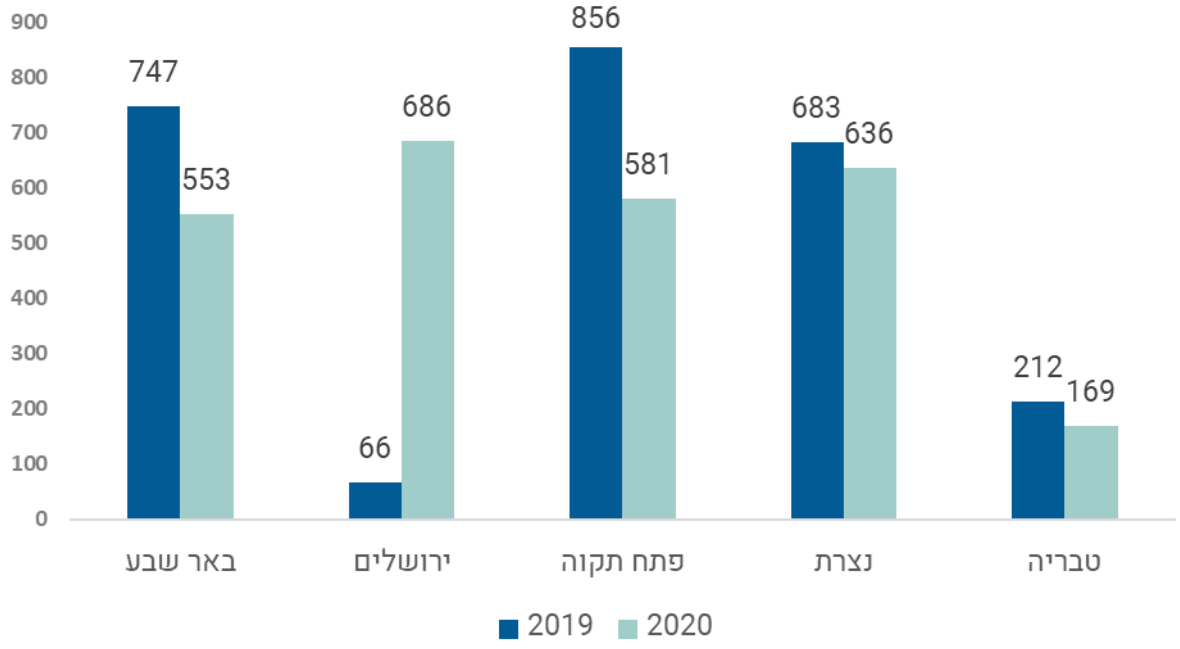

[4] בדוח השנתי לשנת 2019 הסתברה טעות בסיכום הנתונים.

היקף מתן ייצוג מול ייעוץ בשנת 2020

מספר פונים שקיבלו סיוע בעמדות בשנים 2019-2020

הסדרת הטיפול בפניות ציבור

אחת מהמטרות שהסיוע המשפטי הציב לעצמו היא שיפור השירות ללקוח. בתוך כך, הסיוע המשפטי רואה חשיבות רבה בטיפול ענייני ומעמיק בתלונות ובתיקון הליקויים. זאת מתוך ראיה כי בדיקה יסודית ומקצועית, ומענה מהיר ויעיל מחזקים את אמון הציבור במשרד המשפטים בכלל ובסיוע המשפטי בפרט ומשפרים את איכות הייצוג בתרומתם לפיקוח על עבודת הסיוע המשפטי עצמו ועל עורכי הדין החיצוניים המייצגים מטעמו.

במהלך השנים נעשו ונעשים מאמצים רבים לשיפור המענה וזמן הטיפול בפניות הציבור. הוקם צוות ייעודי המטפל בפניות הציבור ונותן מענה במגוון נושאים הקשורים לפעילות הסיוע המשפטי. הצוות מורכב מרכזת פניות ציבור וארבעה עורכי דין מהנהלת הסיוע המשפטי המטפלים הלכה למעשה בפניות הציבור מול שש מחוזות הסיוע המשפטי ברחבי הארץ ומהווים כתובת עיקרית לפניות המוגשות על ידי לקוחות הסיוע המשפטי או מי מטעמם, ועוסק בשירות שניתן להם על ידי הסיוע המשפטי והן בשלב ההחלטה האם להעניק סיוע משפטי והן בשלב בו ניתן הסיוע המשפטי עצמו. כמו כן, צוות פניות הציבור מסייע לציבור הרחב בקבלת מידע על השירות הניתן וקשוב להצעות ייעול ולתלונות כלליות, ככל שישנן.

בשנת 2020, טיפל הצוות בפניות בנושאים מגוונים. הפניות עוסקות בטווח רחב של נושאים, כגון מכתבי תודה על הסיוע והשירות שניתן, אופן הטיפול בהיבט השירותי או המקצועי-משפטי, וכן טענות הנוגעות לעצם ההחלטה למתן או אי מתן סיוע משפטי, הפסקת סיוע משפטי וכיו"ב. יובהר, כי אין בהחלטות וממצאי צוות פניות הציבור בעניין בירור פנייה או תלונה כדי לחסום את הפונה מלממש את זכותו לסעדים נוספים המסורים לו על פי דין (כגון ערעור לבית המשפט המחוזי על החלטת הסיוע המשפטי שלא ליתן סיוע משפטי).

פניות הציבור מועברות להנהלת הסיוע המשפטי ממספר ערוצים שונים - קבלת קהל, כתובת דואל ייעודית, מס' פנייה באמצעות משלוח פקס, ובעיקר אתר האינטרנט של הסיוע המשפטי באמצעות טופס מקוון זמין ונוח לשימוש. כמו כן, הסיוע המשפטי פועל בשיתוף פעולה עם יחידת פניות הציבור של משרד המשפטים המרכזת פניות המגיעות מגורמים שונים: לשכת שר המשפטים, לשכת המנהלת הכללית, הלשכה המשפטית, לשכת היועץ המשפטי לממשלה וכיו"ב. כמו כן, נותן הצוות מענה לפניות המתקבלות ממשרד מבקר המדינה וכן לפניות המתקבלות לפי חוק חופש המידע.

אתר הסיוע המשפטי:

https://www.gov.il/he/Departments/Guides/legal-aid-11092019

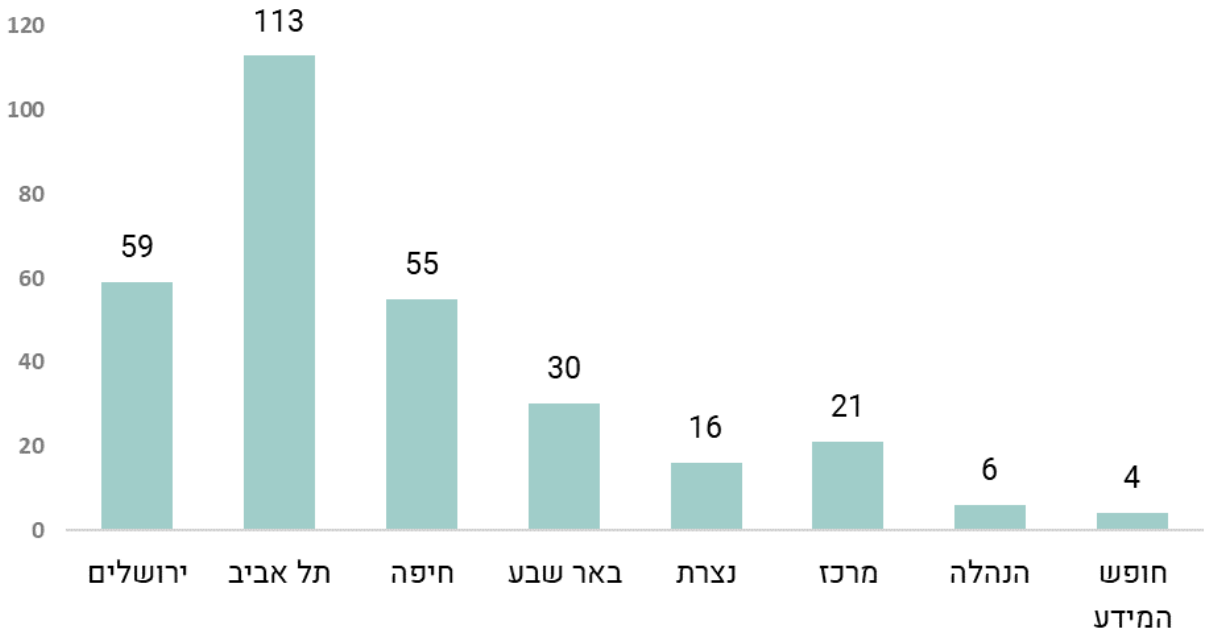
כתובת מייל: Siyua-p@justice.gov.il/ פקס: 02-6467945

לאחר בחינת הנושא וגיבוש המסקנות, נשלח לפונה מענה המפרט את דרך הטיפול בפנייה ואת תוצאת הבירור תוך מתן דגש למענה יעיל ומקצועי. ככל שהתלונה נמצאת מוצדקת, פועל הסיוע המשפטי לפתרון הבעיה ולתיקון הנדרש בהתאם לנסיבות. הפתרון יכול לבוא לידי ביטוי בזירוז של הליך זה או אחר, החלפת הגורם המטפל, בחינה מחודשת של החלטות שהתקבלו וכל הנדרש על מנת להעניק סיוע מטיבי לציבור לקוחות הסיוע המשפטי. פניות ציבור המעלות קושי רוחבי מועברות להנהלת הסיוע המשפטי לבחינת הקשיים ועיצוב פתרונות הולמים.

נוסף לתהליך הטיפול בפניות כמפורט לעיל, ישנן תלונות המגיעות ישירות למחוזות הסיוע המשפטי אשר מטופלות באופן שוטף במסגרת ניהול התיק, על ידי עורכי הדין הפנימיים המפקחים על עבודת עורכי הדין המייצגים מטעם הסיוע המשפטי.

זמני מענה – עם קבלת הפנייה, שולחת המערכת הממוחשבת לפונה מענה אוטומטי, המאשר את קבלתה של הפנייה, תוך ציון מספר התיק שנפתח לגביה וזמן המענה הצפוי לתגובה. מענה זה אורך בממוצע כ-23 ימים, כאשר בפניות מורכבות הדורשות זמן מענה ארוך יותר, הפונה מיודע על כך.

היקף התלונות שהוגשו להנהלת הסיוע המשפטי בשנת 2020, בחלוקה למחוזות[6]

סה"כ נפתחו בשנת 2020: 304 תיקי תלונות. מתוכן 29 נמצאו מוצדקות. במקרים בהן התלונה נמצאה מוצדקת כאמור, פעל הצוות לפתרון הבעיה ולתיקון הנדרש בהתאם לנסיבות.

[6] תלונות שהופנו לפניות ציבור בהנהלת הסיוע המשפטי. המספרים אינם כוללים תלונות המגיעות למחוזות הסיוע המשפטי ומטופלות באופן ישיר על ידי מחוזות הסיוע המשפטי.

4 שיתופי פעולה

הסיוע המשפטי פועל מתוך תפיסת עולם לפיה אין תחליף לשיתופי פעולה ושילוב כוחות, המהווים כוח מכפיל בטיפול באזרח, מפחיתים בירוקרטיה, מונעים שירות שאינו מותאם ומתואם לשירותים אחרים, ומאפשרים טיפול הוליסטי איכותי. ברוח זו, להלן שיתופי פעולה מרכזיים שהסיוע שותף להם.

בתי המשפט הקהילתיים

בתי המשפט הקהילתיים בישראל החלו לפעול בנובמבר 2014 במתכונת של פיילוט, במטרה לצמצם את תופעת הפשיעה החוזרת על ידי שיקום עוברי חוק בקהילה המקומית, כתחליף לעונשי מאסר בפועל. פעילותם של בתי משפט אלה, מבוססת על ההנחה כי מרבית העבריינות החוזרת היא סימפטום לבעיות עומק כגון התמכרויות, מוגבלויות, חיים בעוני, הדרה חברתית, אבטלה ועוד - ועל מנת להתמודד עם העבריינות ולמנוע את הישנותה יש לטפל גם בבעיות המחוללות אותה.

מתוך תפיסת עולם זו, צמחה ההבנה כי לבעיות המשפטיות האזרחיות של המשתתפים – במיוחד חובות, וכן דיור ציבורי, תחום העבודה, ותחום המעמד האישי - יש חלק כבד משקל ביכולת השיקום של המשתתפים, וכי פתרונן מחויב מציאות כחלק מהטיפול הרב מערכתי. הסיוע המשפטי מעניק ייצוג משפטי למרבית המשתתפים בתוכנית (אלה העומדים במבחני הזכאות של הסיוע המשפטי).

הייצוג בתיקים אלה על ידי עורכי דין נבחרים, והליווי על ידי עורך הדין האחראי בתיק ניתן באופן הדוק ואישי. צוות הסיוע המשפטי מקיים פגישות עתיות עם צוות בית המשפט הקהילתי בניסיון לפתור את הבעיות באופן מיידי ומקיף, ולסייע ככל שניתן להצלחתו של המשתתף בתוכנית.

נושמים לרווחה במרכז עוצמה

העוני הוא תופעה מורכבת ורב ממדית, וכדי להתמודד עמה יש לשלב ידיים ולקדם שותפויות בין משרדים ממשלתיים וגופים נוספים. גורם מרכזי ומשמעותי בטיפול בעוני בחברה הישראלית הוא משרד העבודה, הרווחה והשירותים החברתיים, והשירותים שניתנים באמצעותו.

"נושמים לרווחה במרכז עוצמה" הוא מערך של שתי תוכניות הפועלות ברחבי הארץ כדי לסייע למשפחות ולאנשים החיים במצוקה כלכלית והדרה חברתית במטרה לשפר את יכולת ההתמודדות שלהם עם מצבם, ולסייע בשילובם בקהילה. התכניות פועלות מטעם משרד העבודה, הרווחה והשירותים החברתיים, ג'וינט ישראל וקרן רש"י, בשיתוף עם הרשויות המקומיות, ארגונים ועמותות. מטרות התוכניות הן שיפור יכולות, מיצוי זכויות ומימושן, סיוע והכוונה במציאת תעסוקה, שיפור מיומנויות ניהול תקציב משפחתי והרחבת מערכות תמיכה קהילתיות.

על מנת לטייב את הטיפול הרווחתי ואת הטיפול המשפטי, פועלים הסיוע המשפטי ומשרד העבודה, הרווחה והשירותים החברתיים להבנות ולהידוק שיתוף הפעולה בין המשרדים. לפיכך, הסיוע המשפטי פועל לשיפור ממשקי העבודה וליצירת גישה נוחה לעובדים הסוציאליים המלווים פונים, באמצעות קיום מפגשים בין הסיוע המשפטי לנציגי התכנית ברמת המטה וברמה המחוזית, וכן באמצעות קיום מפגשים בין נציגי המחוזות ועובדי מחלקות הרווחה ברשויות. כמו כן, הסיוע המשפטי ומשרד הרווחה מקיימים דיאלוג שמטרתו לבחון כיצד ניתן להנגיש את הדוחות הסוציאליים למייצגים מטעם הסיוע המשפטי לטובת ההליכים בהם הם מייצגים.

ארגוני מגזר שלישי

שיתוף פעולה בין ארגוני מגזר שלישי לבין הסיוע המשפטי נושא אופי ייחודי הנגזר מפעילות ארגונים אלו. החברה האזרחית מבטאת וממשת אינטרסים ותחומי עניין קבוצתיים, קהילתיים ופרטיים שהמדינה אינה מעוניינת או אינה יכולה להיענות להם. השחקנים המרכזיים בחברה האזרחית הן תנועות חברתיות, קבוצות אינטרס ויחידים המשתתפים באופן וולונטרי ופעיל באינטראקציות בינם לבין עצמם ואל מול המדינה והפרט.

בשנים האחרונות, שיתופי פעולה של המדינה עם המגזר השלישי הפכו לנחלת הכלל ומאפשרים שילוב פעילויות, גיוס משאבים, קידום חקיקה או איגום משאבים על מנת לעבוד בצורה יעילה יותר, לצמצם כפילויות ולסייע בהגשמת המדיניות החברתית.

הסיוע המשפטי מקדם שיתופי פעולה אלה בכלל המחוזות ובכלל התחומים המשפטיים. בין הארגונים ניתן לציין לדוגמא (הרשימה אינה ממצה) את האגודה לזכויות האזרח, רבנים לזכויות אדם, המועצה לשלום הילד, מכון חרוב, מרכז אלה, עמותת בשביל החיים, ארגון משפחות נרצחים ונרצחות, עמותת עוגן, עמותת מעברים, האגודה למען הלהט"ב, עמותת דף חדש, מרכז רקמן, קליניקות משפטיות, עמותת נדן, ארגון בזכות, אקי"ם, פורום הדיור הציבורי, ועוד ארגונים, עמותות ומוסדות נוספים רבים וטובים.

הכשרת דור העתיד - הנחיה אקדמית של סטודנטים למשפטים במוסדות אקדמיים שונים

הסיוע המשפטי רואה חשיבות רבה בהטמעת תודעה חברתית משפטית וקידום המודעות לזכות הנגישות לצדק בקרב דור העתיד של משפטני ישראל, כבר בשלב הלימודים. לשם כך מקיים הסיוע המשפטי שיתוף פעולה הדוק עם מוסדות אקדמיים שונים ברחבי הארץ. בשנת 2020, נוכח משבר הקורונה, פעלו הקליניקות והנחיית הסטודנטים בעיקר באמצעות הזום. ואולם, הדבר הנעשה תוך שיתוף פעולה מלא הן של צוות עורכי הדין החיצוני בעבודה המעשית והן באמצעות הצוות הפנימי בפן העיוני.

במהלך 2020, פעלו ארבע קליניקות בנושא סיוע משפטי בהנחיית עורכי דין מהמערך הפנימי בסיוע המשפטי - במסלול האקדמי של המכללה למנהל בראשון לציון, במכללה האקדמית ספיר שבדרום, במרכז האקדמי פרס ברחובות (אשר עסק במחציתו בתחום בריאות הנפש) ובמכללה האקדמית בצפת. במסגרת הקליניקות, מועברות הרצאות בנושא זכות הנגישות לצדק, בתחומי העיסוק השונים של הסיוע המשפטי, בהליכים עקרוניים, בסוגיות רוחב ועוד. בנוסף, הסטודנטים מקבלים הכשרה מעשית במשרדי עורכי הדין העובדים עם הסיוע המשפטי.

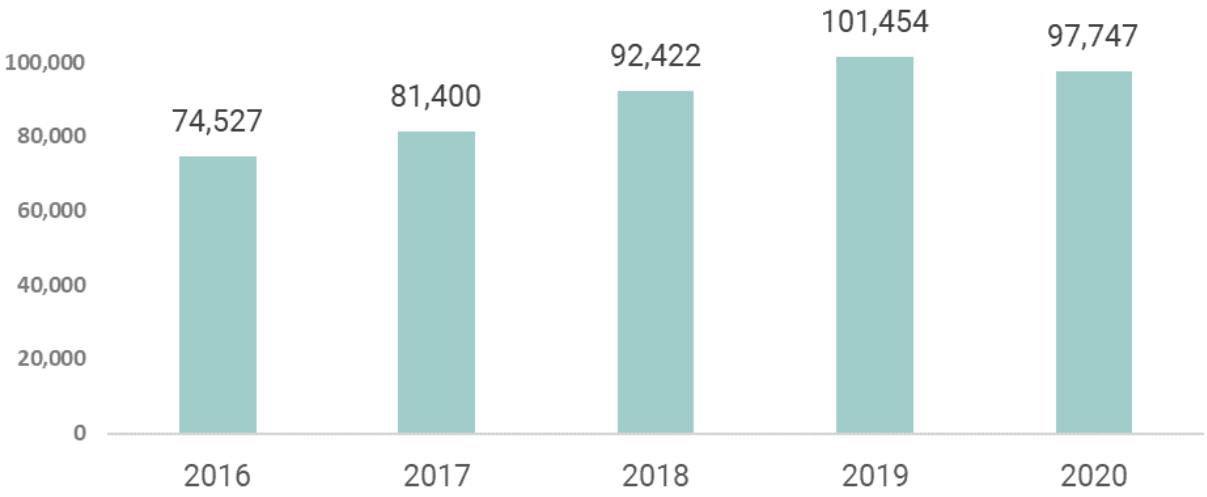
בנוסף, בשנת 2020 פעלו מספר קליניקות ייחודיות וקורסי לימוד מקצועיים בהנחיה של עורכי דין מהסיוע המשפטי בתחום האזרחי אכיפת חיובים והגנת הצרכן במכללה האקדמית אונו ובמכללה האקדמית בצפת ובתחום ייצוג קטינים במכללת ספיר.

מחזור שני של הקליניקה הראשונה מסוגה בתחום ייצוג הורים חוק הנוער נפתח בקריה האקדמית אונו (שלוחת ירושלים) ובשיתוף הסיוע המשפטי. המחזור הראשון הסתיים בהצלחה רבה, רבים מבוגרי הקליניקה ביקשו לעסוק בתחום עם סיום ההתמחות. במסגרת הקליניקה למדו הסטודנטים את עיקרי החוק והפסיקה בתחום, נפגשו עם דמויות מפתח בתחום, בין היתר, עם עו"ס עירונית לחוק נוער ושמעו עדות מאם אשר אוחדה עם בתה. הסטודנטים חוו והעמיקו בהבנת האלמנטים המייחדים עריכת דין בתחום זה, המשלבת אספקטים תהליכיים ואנושיים.

5 היקף הפעילות- אפיון ונתונים

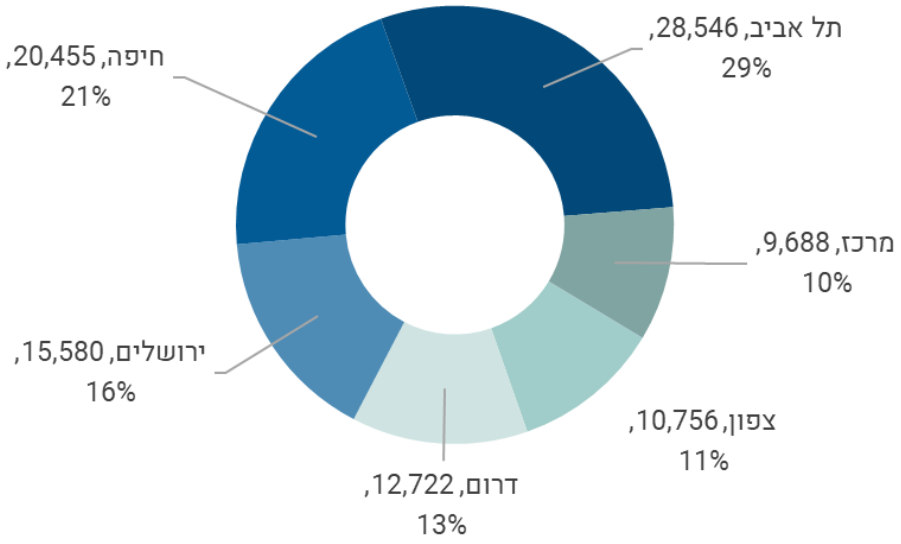
מספר התיקים שנפתחו בסיוע המשפטי בין השנים 2016 – 2020

בשנת 2020 נפתחו בסיוע המשפטי **97,747** תיקים - ירידה של כ-**3.6%** ביחס לשנת **2019** במספר התיקים שנפתחו. ניתן לשער, כי מקור הירידה במספר התיקים הוא בתקופת המגבלות בשל הקורונה שצמצמו את הפעילות הכוללת של הציבור בכלל ושל בתי המשפט וההוצאה לפועל בפרט.

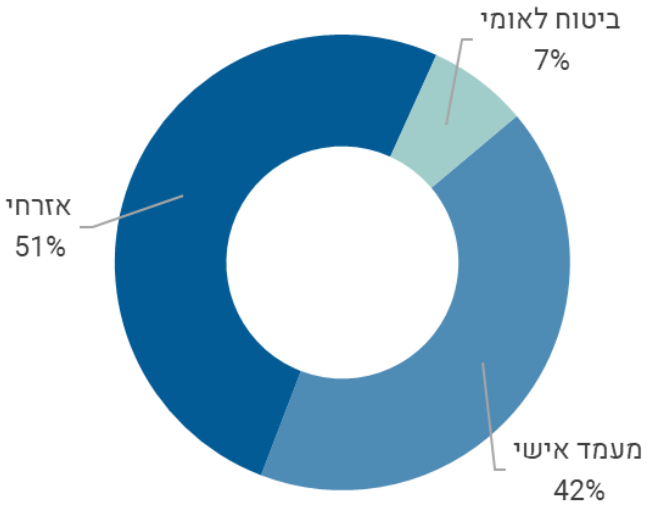
מספר התיקים שנפתחו בסיוע המשפטי במהלך שנת 2020 בחלוקה למחוזות

בתרשים להלן מפורטים מספר התיקים שנפתחו בסיוע המשפטי בשנת 2020 בחלוקה למחוזות. מהנתונים עולה, כי במחוז תל אביב מספר התיקים שנפתחו הוא הגבוה ביותר (קרוב ל 30%) ואחריו לפי הסדר מחוז חיפה ומחוז ירושלים. במחוזות מרכז, דרום וצפון מספר התיקים נע סביב 10,000 תיקים בשנה - כ-10%-13% מכלל התיקים.

הערה -בתרשים התפלגות התיקים, 25 התיקים שנפתחו בהנהלה צורפו למחוז ירושלים וזאת לצורך הבאתם לידי ביטוי בחישוב הכללי.

תיקים שנפתחו בסיוע המשפטי בשנת 2020 בחלוקה לתחומים ראשיים

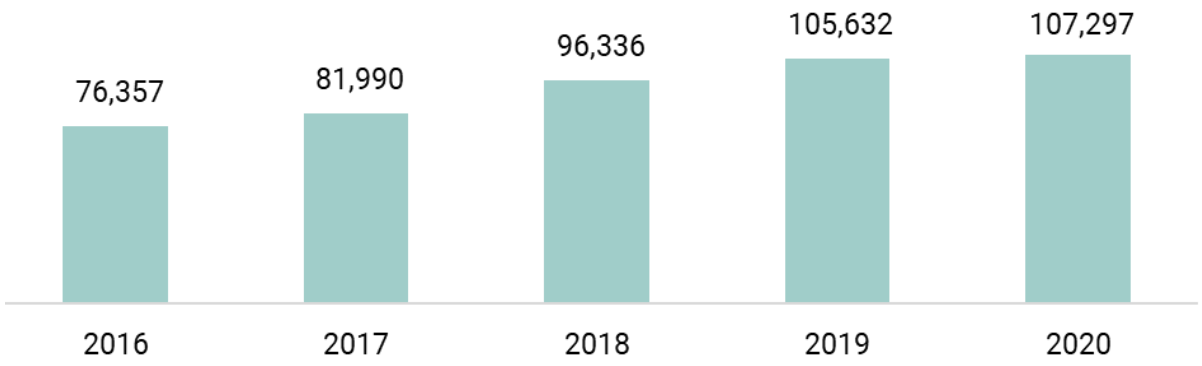

בשלושת התחומים העיקריים בהם ניתן סיוע משפטי (התחום האזרחי, תחום המעמד האישי והביטוח הלאומי), קיימים הבדלים בין המחוזות השונים, הנובעים מהרכב האוכלוסייה, ממאפיינים סוציו אקונומיים ותרבותיים ומסיבות נוספות. בטבלה הבאה ניתן לראות את היקף התיקים שנפתחו בשלושת תחומים אלה במחוזות השונים.

נושא	סה"כ		מרכז	תל אביב	חיפה	ירושלים	דרום	צפון
	באחוזים	במספרים						
מעמד אישי	**41.9%**	**40,985**	42.5%	41.6%	35.9%	45.4%	43.6%	46.7%
אזרחי	**51.0%**	**49,807**	50.2%	50.3%	59.0%	45.5%	49.7%	47.6%
ביטוח הלאומי	**7.1%**	**6,955**	7.3%	8.1%	5.1%	9.1%	6.8%	5.8%
סה"כ	**100%**	**97,747**	**9,688**	**28,545**	**20,454**	**15,584**	**12,722**	**10,756**

תיקים שהטיפול בהם הסתיים בסיוע המשפטי בין השנים 2016-2020

בשנת 2020 חלה עליה משמעותית בהיקף מספר התיקים שהטיפול בעניינם הסתיים וניתן לשער, כי עליה זו מושפעת "משנת הקורונה" שהובילה לצמצום ימי קבלת הקהל במחוזות ועבודה שוטפת בטיפול בתיקים.

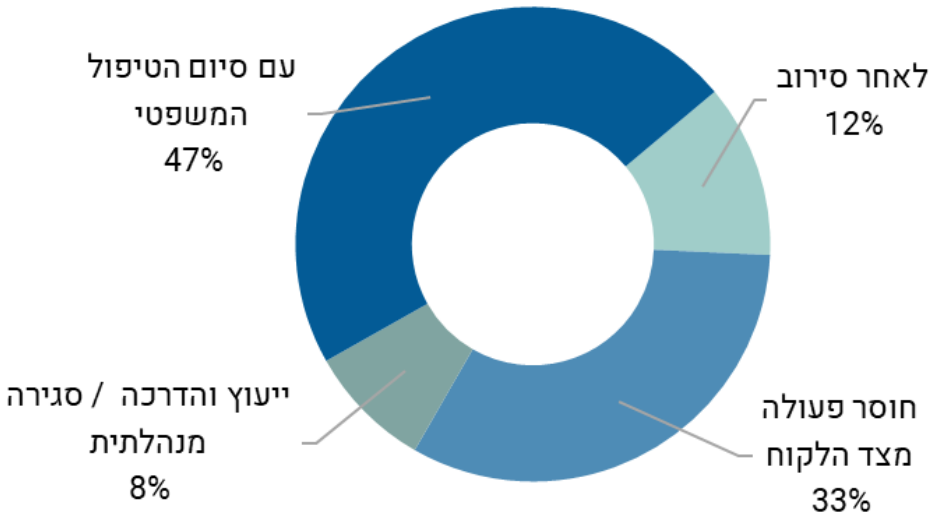

תיקים שהטיפול בהם הסתיים בסיוע המשפטי בשנת 2020, לפי סיבות הסגירה

נושא	סה"כ		תל אביב	חיפה	ירושלים	דרום	צפון	מרכז
	באחוזים	במספרים						
סיום טיפול משפטי	**48.1%**	**51,573**	48.6%	53.6%	47.1%	43.7%	45%	45.4%
ייעוץ והדרכה	**3.1%**	**3,305**	3.6%	2.7%	2.9%	3.6%	2%	3.7%
סירובים	**10.9%**	**11,702**	11.6%	16.5%	9.7%	7.7%	5.9%	9.3%
חוסר שיתוף פעולה	**25.8%**	**27,666**	26.6%	21%	29.4%	27.3%	25.6%	26.2%
אחר	**12.1%**	**13,051**	9.6%	6.2%	10.9%	17.7%	21.5%	15.4%
סה"כ	**100%**	**107,297**	**29,789**	**22,907**	**17,296**	**13,659**	**13,721**	**9,925**

סיבות סגירה	2016	2017	2018	2019	2020
לאחר סירוב	9,368	8,864	10,477	11,921	12,703
חוסר שיתוף פעולה	25,778	27,972	31,824	34,519	34,937
ייעוץ והדרכה / סגירה מנהלתית	5,079	5,267	6,512	9,042	9,157
עם סיום הטיפול המשפטי	36,132	39,856	47,523	50,150	50,500
סה"כ	**76,357**	**81,959**	**96,336**	**105,632**	**107,297**

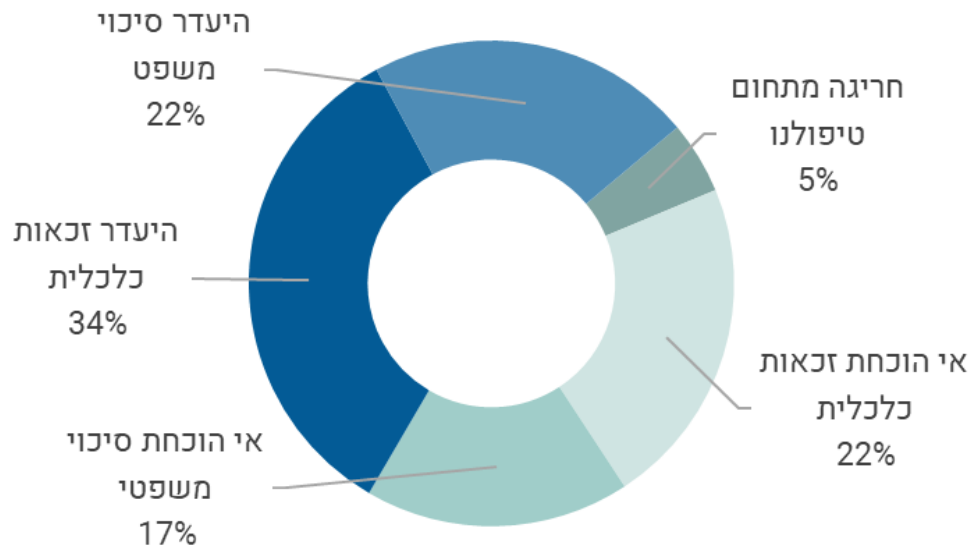
שיעור התיקים שנסגרו בסיוע המשפטי, לפי סיבות הסגירה בשנת 2020

תיקים שנסגרו עקב החלטה על דחיית הבקשה לסיוע משפטי בשנת 2020 (סירוב)

נושא	סה"כ		מרכז	תל אביב	חיפה	ירושלים	דרום	צפון
	באחוזים	במספרים						
חריגה מתחום טיפולנו	4.8%	**646**	6.6%	5.7%	1.4%	8.1%	6.3%	9.1%
אי הוכחת זכאות כלכלית	22.0%	**2,948**	8.3%	14.9%	45.5%	1.1%	5.0%	15.4%
אי הוכחת סיכוי משפטי	17.7%	**2,363**	10.1%	17.0%	28.1%	4.4%	6.7%	18.5%
היעדר זכאות כלכלית	33.7%	**4,511**	33.2%	37.6%	16.7%	67.8%	36.3%	28.7%
היעדר סיכוי משפט	21.8%	**2,910**	41.9%	24.9%	8.4%	18.6%	45.6%	28.4%
סה"כ	**100%**	**13,378**	**1,053**	**4,113**	**4,561**	**1,830**	**1,183**	**638**

שיעור התיקים שבהם ניתן סירוב בשנת 2020 בחלוקה לסיבות סירוב

***אי הוכחת זכאות כלכלית -** מבקש הסיוע לא המציא את המסמכים הנדרשים שהתבקש להמציאם, על מנת שניתן יהיה לבדוק אם הוא עומד בקריטריונים הכלכליים הקבועים בדין לקבלת סיוע משפטי.

העדר זכאות כלכלית - מבקש הסיוע המציא את המסמכים הרלוונטיים, אך בחינתם העלתה כי הוא אינו עומד במבחני הרכוש וההכנסה.

אי הוכחת סיכוי משפטי - הלקוח לא המציא את המסמכים והפרטים הנדרשים על מנת להציג ראיה ראשונית או בסיס משפטי ועובדתי לתמיכה בטענותיו, לפחות לכאורה.

העדר סיכוי משפטי - לקוח המציא את החומר הנדרש, ועל פיו ניתן לקבוע שאין בתיק סיכוי משפטי,

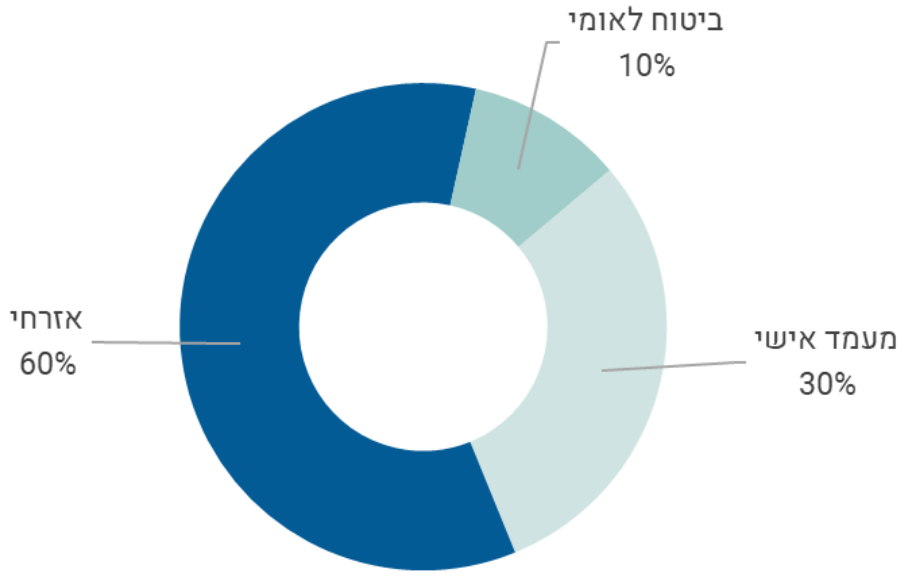
חריגה מתחום טיפולנו – הנושא אינו בסמכות הסיוע המשפטי.

בין השנים 2016 ל-2020 חלה ירידה כללית במספר ובהיקף הסירובים. עיקר השינוי מתבטא בירידה בהיקף הסירובים המבוססים על חוסר הוכחת זכאות כלכלית או סיכוי משפטי – קרי, סירובים אותם ניתן לייחס לקשיי לקוחות הסיוע המשפטי להמציא את המסמכים הנדרשים ולצלוח את ההליך הבירוקרטי לשם הוכחת זכאותם לסיוע משפטי. את השינוי יש לייחס למאמצי הסיוע המשפטי, בשיתוף עם אגף השירות במשרד המשפטים, לפשט את הליך הגשת הבקשה לסיוע משפטי, את הקשר בין הסיוע המשפטי לבין הלקוח לשפר את השירות ללקוחות ולסייע להם להתגבר על חסמים בירוקרטיים ואחרים לצורך הוכחת זכאותם.

תיקים שבהם ניתן סירוב בשנת 2020, בחלוקה לתחומים

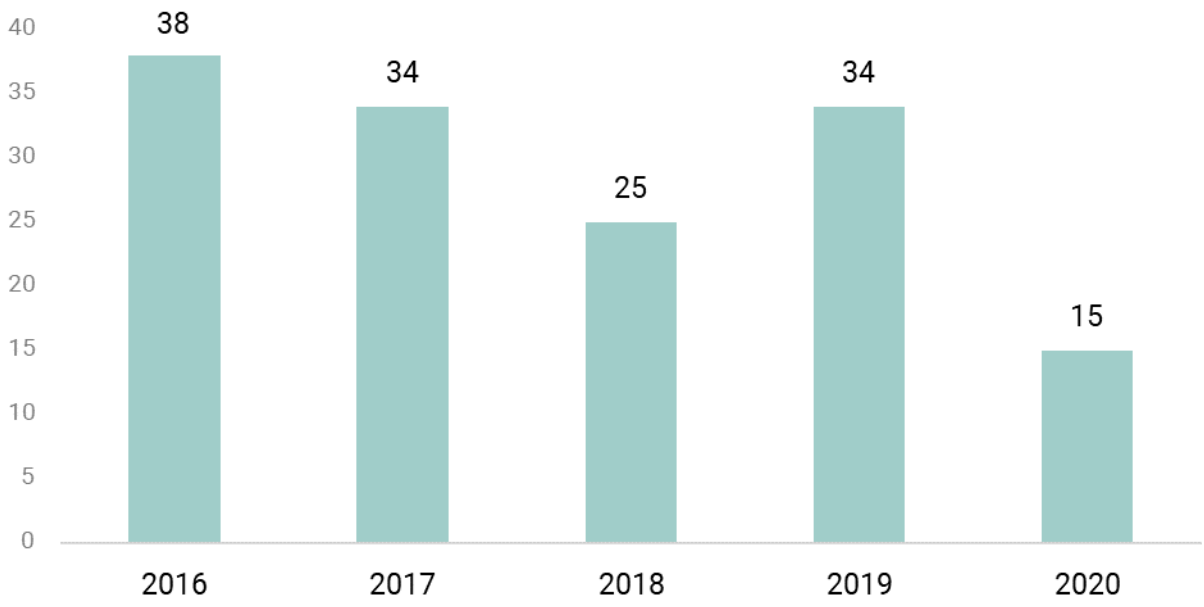
	סה"כ		מרכז	תל אביב	חיפה	ירושלים	דרום	צפון
	באחוזים	במספרים						
מעמד אישי	30.0%	**4,172**	23.86%	34.43%	31.08%	26.09%	25.44%	25.26%
אזרחי	59.6%	**8,307**	59.18%	56.48%	64.15%	63.65%	50.19%	53.79%
ביטוח לאומי[7]	10.4%	**1,450**	16.96%	9.09%	4.77%	10.26%	24.37%	20.95%
סה"כ	---	**13,929**	**1,073**	**4,072**	**4,736**	**2,066**	**1,309**	**673**

שיעור התיקים בהם ניתן סירוב בחלוקה לתחומים עיקריים

[7] תחום הביטוח הלאומי לא מצריך עמידה בתנאי זכאות כלכלית, ולפיכך סיבות סירוב הקשורות למבחן הזכאות הכלכלית אינן רלבנטיות.

משך הזמן (בימים) מפתיחת תיק ועד החלטה להעניק ייצוג או לסרב למתן ייצוג בשנת 2020

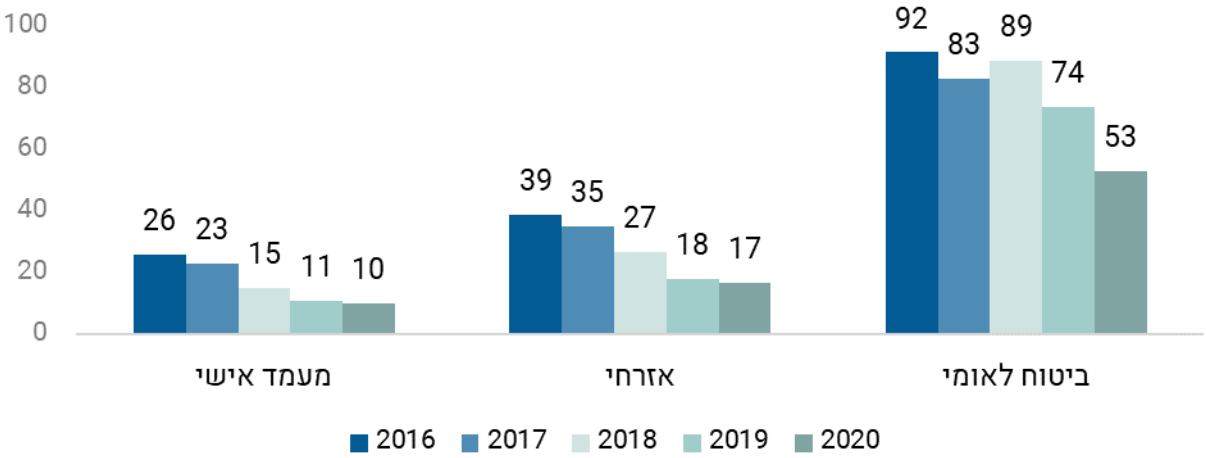
*משך הטיפול בתיק מפתיחתו במשרדי המחוז ועד למתן החלטה (ייצוג או סירוב) נמדד באמצעות חישוב החציון לאור הפיזור הרב בין התיקים.

משך הזמן שחולף בין פתיחת התיק לבין מתן החלטה בתיק (לייצוג או לסירוב) כולל המתנה של לקוח הסיוע המשפטי לפגישה עם עורך דין, תהליך המצאת מסמכים לצורך הוכחת זכאות למתן ייצוג, וכן פעולות שמבצע עורך הדין מהצוות הפנימי למיצוי הטיפול המשפטי בתיק טרם מתן ייצוג, כגון: חלופת מכתבים, משא ומתן ועוד.

אם פנייתו של הלקוח לסיוע המשפטי מסווגת כפנייה דחופה (לדוג': במקרים של פינוי מבית, צווי הגנה, הוצאה ממשמורת הורית וכיו"ב) – יינתן ייצוג משפטי זמני ודחוף שהמשכו מותנה בהמצאת מסמכים ובבחינה מהותית של זכאות הלקוח.

להלן יובאו נתונים השוואתיים לשנים 2016-2020, באשר למשך הזמן מפתיחת תיק ועד לקבלת ההחלטה בו (ייצוג או סירוב), בחלוקה לתחומי הפעילות העיקריים.

משך הזמן (חציון בימים) מפתיחת התיק ועד החלטה להעניק ייצוג או לסרב למתן ייצוג - שנים 2016 - 2020

בדיקת החציון של משך הזמן עד למתן החלטה במשרדי הסיוע המשפטי לגבי אופן הטיפול בתיקים, מעלה כי משך הזמן (חציון בימים) לקבלת החלטה בתיק מיום פתיחתו בשנת 2020 קטן ב 19 ימים (לעומת שנת 2019) והוא עומד על 15 ימים.

משך הזמן הנדרש למתן החלטה בתיקי מעמד אישי הוא הקצר ביותר ועומד על 10 ימים - קיצור של 1 ימים לעומת משך הזמן בשנת 2019.

גם בתחום האזרחי התקצר משך הזמן עד למתן החלטה לגבי אופן הטיפול בתיק (חציון בימים) והוא עומד בשנת 2020 על 17 ימים – קיצור של 1 ימים בהשוואה לשנת 2020.

תיקים רבים בתחום המעמד האישי והתחום האזרחי הועברו למסלול "גישה ישירה" (ראו פרק 3 לעיל) אשר הביא לקיצור משמעותי בזמני קבלת ההחלטות. תיקי ביטוח לאומי מצריכים טיפול ממושך יותר, שכן התיק מבשיל לבדיקתו רק לאחר שמועבר החומר הנדרש מהמוסד לביטוח לאומי, וכן לעיתים מתנהל דין ודברים למול המוסד לביטוח לאומי בעניינו של הלקוח למיצוי הטיפול המשפטי. ניתן לראות בשנת 2020 כי חלה ירידה משמעותית נוספת במשך הזמן מפתיחת התיק עד למתן החלטה לגבי אופן הטיפול. מדובר ירידה של 21 ימים לעומת שנת 2019 (זמן הטיפול עומד על 53 ימים). ניתן לייחס ירידה זו בקיצור משך הזמן הכרוך בהעברת מידע מהמוסד לביטוח לאומי. הסיוע המשפטי פעל ופועל לשיפור תהליכי העברת המידע בין הגופים.

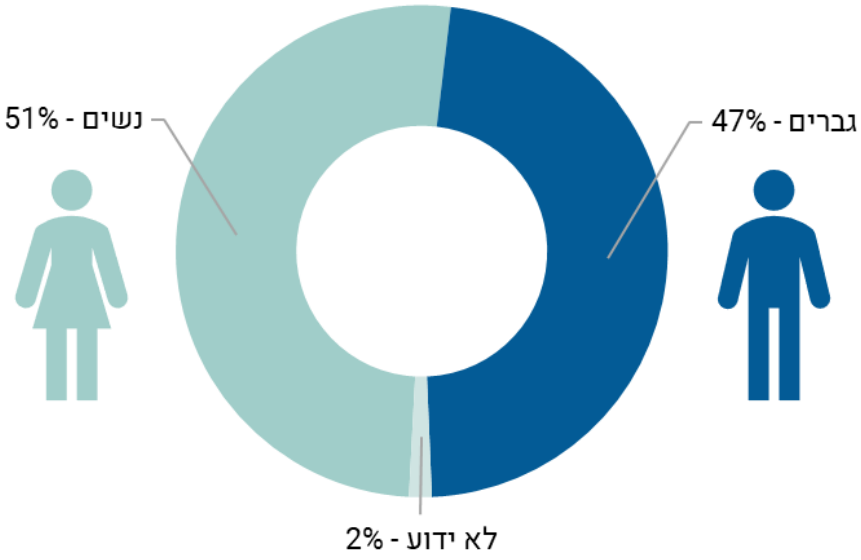
אפיון לקוחות הסיוע המשפטי

מספר התיקים שנפתחו בחלוקה מגדרית, ובחלוקה למחוזות בסיוע המשפטי בשנת 2020

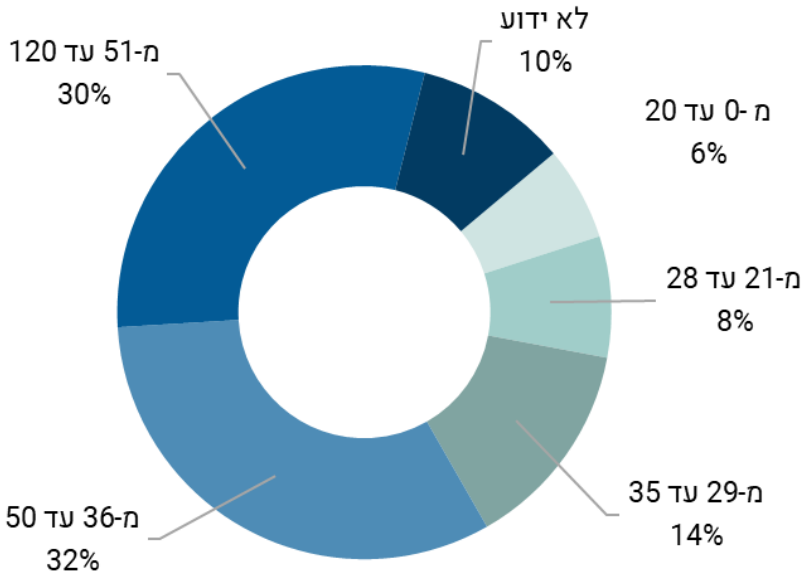
סה"כ	סה"כ		מרכז	תל אביב	חיפה	ירושלים	דרום	צפון
	באחוזים	במספרים						
נשים	51.1%	119,49	53.4%	50.2%	49.6%	51.8%	52.4%	51.3%
גברים	47.4%	380,46	45.0%	47.1%	49.6%	47.1%	46.7%	47.8%
אחר*	1.5%	1,456	1.6%	2.7%	0.8%	1.1%	0.9%	0.9%
סה"כ	---	**97,747**	**9,693**	**28,551**	**20,460**	**15,562**	**12,725**	**10,756**

* אחר = לרבות לא ידוע.

התפלגות מגדרית בפתיחת תיקים

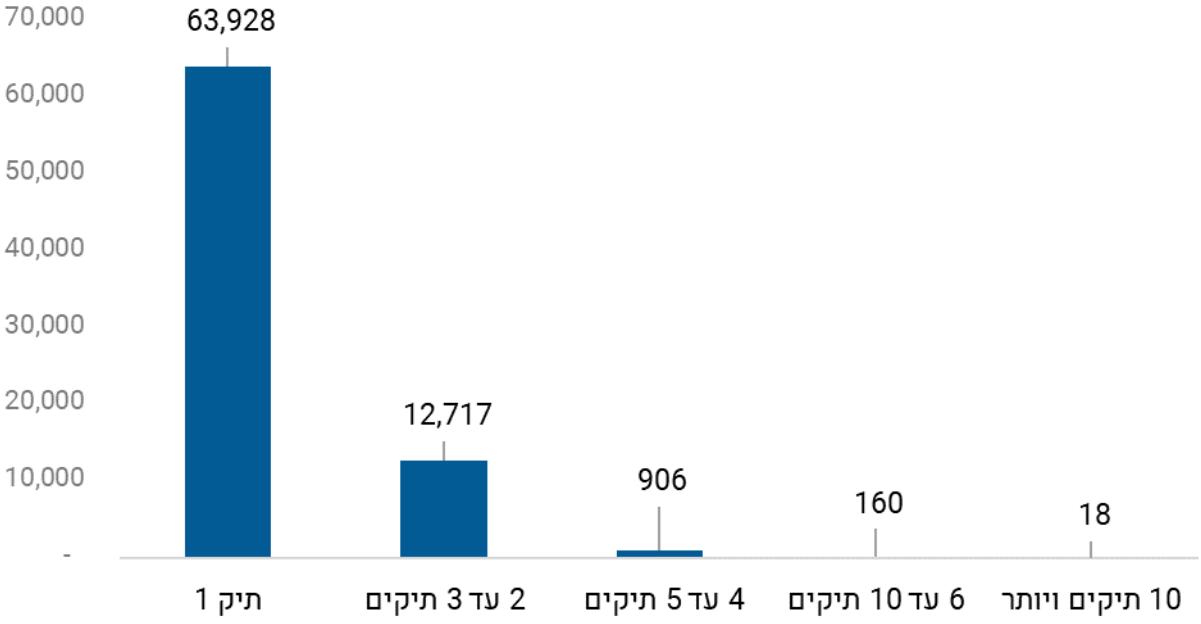

טווח גילאים במועד פתיחת התיק בשנת 2020

מספר תיקים לפונה בשנת 2020

פונים לסיוע המשפטי נדרשים לעיתים לטיפול וייצוג ביותר מנושא משפטי אחר. נוסף לכך ישנם מספר מצומצם של פונים המבקשים סיוע משפטי באופן חוזר ונשנה, גם בהעדר סיכוי משפטי בחלק מהתיקים. להלן טבלה המציגה את מספר התיקים לפונה

הערה - מספר התיקים שנפתחו ללקוח.

להיות עובדת מנהלה בסיוע המשפטי

הגב' פרח ממנה, עובדת מנהלה בסיוע המשפטי במחוז דרום:

אני עובדת בסיוע המשפטי במחוז דרום מזה כ-22 שנים. במסגרת שנות עבודתי מילאתי תפקידים שונים ומגוונים. כיום, אני משמשת כרכזת קטינים, מטפלת ואחראית על שכר הטרחה של עורכי הדין המייצגים, אחראית מחלקת מ.ז.ל, אחראית גביית הוצאות משפט שנפסקים לטובת הסיוע המשפטי ועוד.

במהלך היום יום, העשייה מגוונת וכוללת מענה במגוון נושאים, כגון: נושאים חריגים העולים במסגרת קבלת קהל, החלטות דחופות מבתי המשפט השונים לייצוג קטינים, התייעצויות בנושאים שונים ולעיתים אף סיוע בתיאום זהות עורך הדין המייצג לקטין.

לאור שנות עבודתי בסיוע המשפטי, אני מייעצת לצוות הפנימי בענייני שכר טרחה, מלווה וחופפת עובדים חדשים שמתקבלים במחוז, נמצאת בקשר ישיר עם עורכי דין, עובדים סוציאליים, עמותות וכיו"ב.

מהי נקודת אור בעבודתי?

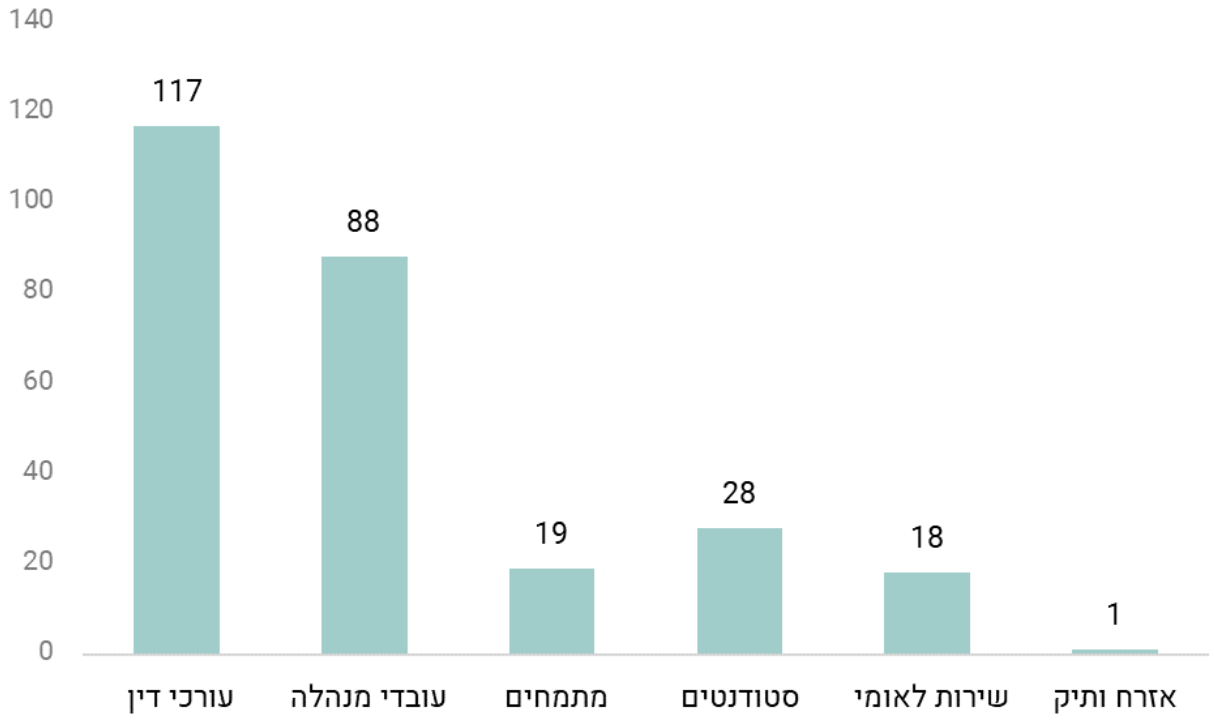
רגעים של הצלחות. למשל הגיע אלינו קטין בגיל 15 לאחר שהיה מוכר לרווחה כמה שנים קודם לכן. אין לו אבא ויש אמא בעלת מוגבלות שכלית. לקטין היה מכשיר מיוחד שמחובר עם אלקטרודות למוח שאפשר לו לשמוע ולתקשר. ואולם הקטין, אשר היה בעבר בכמה מסגרות טיפול ולא הצליח בהן, נהג לשבור את המכשיר שעלותו מסתכמת לכדי כמה עשרות אלפי שקלים, לא קיבל מרות ולא סמכות ובסופו של יום נשלח לחסות הנוער - מסגרת שנועדה להציב גבולות ברורים. האפוטרופוס לדין הבין שהוא הושם במסגרת שאינה מתאימה לו עד כה. לכן, ביקש לקיים וועדה דחופה והגעה של מפקח השיקום. הועדה שהתקיימה בעניינו הייתה סוערת אומנם אך בסופה הובן, בזכות האפוטרופוס לדין, שהקטין לא נמצא במסגרות המתאימות לצרכיו ויש לדאוג לו למסגרת משקמת התואמת את צרכיו. בהתאם, הקטין שולב במסגרת הוסטל ששם הוא פורח ועושה תהליך מדהים. לראיה, עברו שנתיים ללא מעורבות באירועים חריגים. הקטין לומד ומנהל חיים עצמאים.

הסיוע המשפטי עבר שינויים רבים בשנים האחרונות, ובראש ובראשונה – ראיית הפונים. טובתם. זמני השירות התקצרו משמעותית, ניתן מענה טלפוני כולל וזמין באמצעות מרכזייה חיצונית, שימוש בדואל ללא הגעה וטרחה של הפונים, מענה ממוחשב ולא באמצעות ניירת ואף מענה לעורכי הדין החיצוניים באמצעות אתר ממוחשב הנגיש עבורם אף להגשת בקשות לתשלום שכ"ט והעברת המסמכים הרלוונטיים.

חשוב לי שיידעו שעובדים כאן אנשים מסורים ומקצועיים שמונעים ממקום של עזרה, סבלנות ואכפתיות לפונים שיקבלו את המענה הראוי ביותר.

ההון האנושי בסיוע המשפטי בחלוקה לסקטורים

בשנת 2020, הועסקו בסיוע המשפטי 271 עובדים כולל בני/ות שירות

ייצוג הולם

הסיוע המשפטי מקפיד על ייצוג הולם לכל המגזרים בחברה הישראלית. הגיוון בכוח האדם תורם באופן משמעותי לאיכות השירות ובמיוחד להנגשת השירות מבחינה שפתית ותרבותית למגוון לקוחות הסיוע המשפטי מהמגזרים השונים.

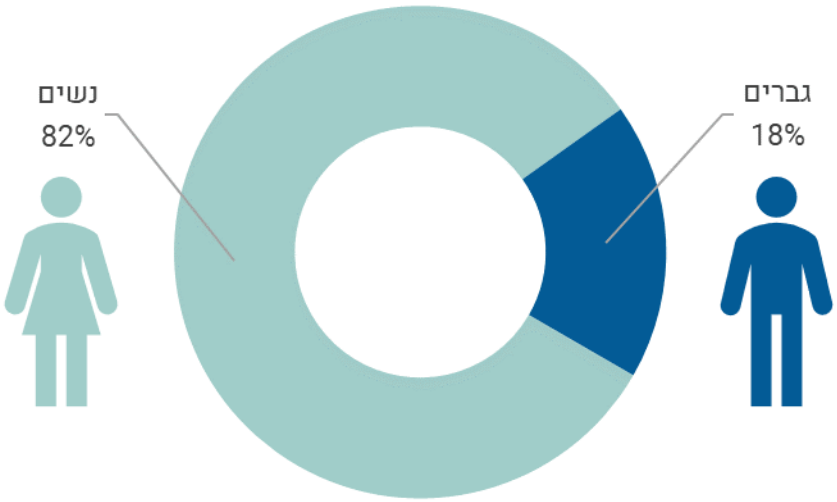
שיקולי הגיוון וההנגשה הם שיקולים מובילים גם בתהליכי הגיוס של עורכי הדין החיצוניים. כך למשל, במערך עורכי הדין החיצוניים המונה כ-1,100 עורכי דין, נמנים 260 עורכי הדין בני החברה הערבית, המהווים כ-23% מכלל עורכי הדין המייצגים. כמו כן, המאגר כולל עורכי דין המסוגלים לתת מענה בשפות שונות (אמהרית, רוסית וכו') וניתן דגש בבחירת עורך הדין גם על תנאי הנגישות הפיזית במשרדם.

ייצוג הולם לנשים בשנת 2020

בחינת מצבת כוח אדם בשנת 2020 מראה כי נשים מהוות 81% מכלל עובדי הסיוע המשפטי : 207 נשים ו-46 גברים מתוך סך של 253 עובדים[8].

[8] המספר אינו כולל בני ובנות שירות לאומי.

התפלגות עובדי הסיוע המשפטי לפי מגדר

התפלגות עורכי הדין ועובדי מנהלה בסיוע המשפטי לפי מגדר

	עורכי דין		עובדי המנהלה	
מגדר	במספרים	באחוזים	במספרים	באחוזים
נשים	90	77%	81	92%
גברים	27	23%	7	8%
סה"כ	**117**	---	**88**	----

ייצוג הולם לבני החברה הערבית, דרוזית וצ'רקסית לשנת 2020

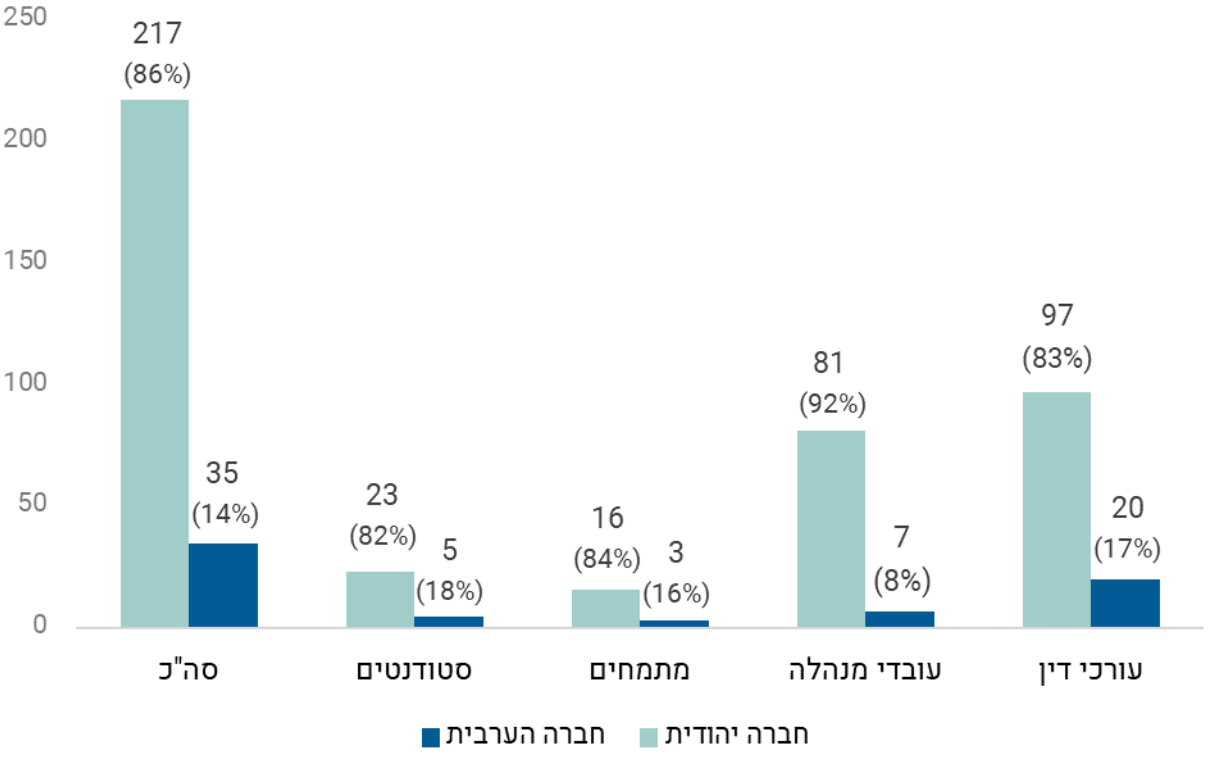
נכון לשנת 2020 בסיוע המשפטי הועסקו 43 עובדים מהחברה הערבית, זאת מתוך 253[9] עובדים. כלומר, בני החברה הערבית מהווים 17% מסך העובדים בסיוע המשפטי[10].

[9] המספר אינו כולל בני ובנות שירות לאומי.

[10] הייצוג בפועל עולה על היעד של 10% אשר נקבע בהחלטת ממשלה מספר 2578 משנת 2007.

מספר העובדים מהחברה הערבית ביחס לכלל העובדים בחלוקה לתפקידים

נכון לשנת 2020 בסיוע המשפטי הועסקו 43 עובדים מהחברה הערבית, זאת מתוך 253[9] עובדים. כלומר, בני החברה הערבית מהווים 17% מסך העובדים בסיוע המשפטי[10].

הערה: התרשים לא כולל בני/ות שירות ואזרח ותיק

הרוב הגדול מכלל העובדים הנמנים על החברה הערבית בחלוקה פנימית הוא משפטנים והם מהווים 17% מכלל עורכי הדין בסיוע המשפטי.

ייצוג הולם ליוצאי אתיופיה לשנת 2020

סך הכול מועסקים בסיוע המשפטי 10 עובדים יוצאי אתיופיה מתוך 253 עובדים, קרי 4% מכלל העובדים. עובדים יוצאי אתיופיה בסיוע המשפטי בחלוקה לתפקידים: 2 משפטנים, 3 עובדי מנהלה ו- 5 סטודנטים.

ייצוג הולם לעובדים עם מוגבלויות לשנת 2020

בסיוע המשפטי מועסקים 4 עובדים עם מוגבלויות, המהווים 1.5% מכלל העובדים בסיוע המשפטי.

להיות עורכת דין חיצונית בסיוע המשפטי

לינא סולטאן בשארה, עורכת דין המייצגת מטעם הסיוע המשפטי במחוז תל אביב בתיקי ייצוג קטינים ונשים השוהות במקלטים:

בימים אלו אני חוגגת עשור לעבודתי כעורכת דין לילדים ונוער מטעם מערך ייצוג קטינים בסיוע המשפטי, מחוז תל אביב. אני מראשוני עורכי הדין הערביים שהצטרפו למערך, ובמהלך השנים הראשונות, ייצגתי קטינים ערבים גם ממחוזות אחרים בסיוע המשפטי, בכל רחבי הארץ.

מה זה אומר להיות עורכת דין של ילדים ונוער?

המטאפורה המתאימה ביותר לתמצית התחושה המלווה אותי בעבודתי היא ניסיון לתמוך ולהרים ילד שגובהו 50 ס"מ המנסה לעבור מעל חומת בטון שגובהה מטר וחצי.

מרבית הקטינים שמיוצגים על ידי מערך ייצוג קטינים בסיוע המשפטי הם ילדים ונוער בסיכון, שההליכים המשפטיים המתנהלים בעניינם צפויים להכריע את גורלם – האם יישארו בבית המשפחה או יצאו למסגרת חוץ ביתית? אומנה או פנימייה? קירבה למגורי ההורים או בקצה השני של המדינה? מסגרת נעולה או פתוחה? האם יורה בית המשפט על אשפוזה של נערה בכפיה במחלקה הפסיכיאטרית? האם יכפה בית המשפט על קיום קשר בין שני אחים קטינים לבין אביהם, שניתק קשר עמם בעבר וכעת מבקש לחדשו? האם יאומץ הסדר טיעון בין הפרקליטות לבין דודה של נערה, שאנס אותה במשך שנים, תחת איומים, במסגרתו הוא מודה באירוע אחד של מעשה מגונה?

ההליכים המשפטיים מהווים עבור מרבית הקטינים ארץ זרה, רחוקה ובלתי מושגת. עם זאת, יש להם הרבה מה לומר ולהשפיע על ההליכים, כדי להבטיח שמה שייקבע יהיה באמת מה שהכי טוב עבורם.

הדבר הראשון שלמדתי כעורכת דין של ילדים הוא להקשיב. להקשיב לקטינים שאני מייצגת, ולהוכיח להם שאני מקשיבה לסיפור חייהם, כפי שהם חווים אותו, ולא כפי שהמבוגרים סביבם מבקשים לספר אותו. הדבר השני שלמדתי הוא לתרגם את מה שסופר לי לשפת המבוגרים, ולשפת המשפט.

כאשר עסקינן בקטינים מהחברה הערבית, ואלו מרבית הקטינים שאני מייצגת, מלאכת התרגום מורכבת הרבה יותר. ואם נחזור למטאפורה שבתחילת דבריי – לחומת הבטון נוספו סנטימטרים רבים. כך למשל, נערות ערביות אשר חייהן בסיכון עלולות למצוא את עצמן תחת קורת גג אחת, במסגרת נעולה, עם נערות המגיעות ממצבי סיכון שונים כמו התמכרויות, זנות, התנהגויות קשות עבריניות ועוד, שאינה תואמת את אורח חייהם, המקום ממנו באו והקושי הספציפי עמן מתמודדות. עקב היעדר מגוון מסגרות מתאימות הנערות כולן נמצאות יחדיו במעון נעול שבמסגרתו נעשים מאמצים טיפוליים אך בה בעת לוקים בהיעדר טיפול פסיכולוגי ייעודי מותאם למצבן. הדילמה שעמה נערות אלו מתמודדות היא קשה מנשוא – האם להסכים לפתרון היחיד שמוצע להן במסגרת ההליך המשפטי – השמה במעון נעול, ויתור על זכותן לחופש ולטיפול

מותאם, על מנת להגן על חייהן ושלומן הגופני?

מחסום השפה, שמגביה את החומה עוד יותר, בולט בבתי המשפט ובלשכות הרווחה בערים המעורבות, בהם יש לרוב עובדות סוציאליות שאינן דוברות ערבית. במקרים אלו, התקשורת עם הקטינים ומשפחתם מתבצעת באמצעות צד שלישי או מתורגמן, שאינם אנשי מקצוע ואין להם את היכולת להבין את מצוקת הקטינים ולהעביר אותה באופן אותנטי. הנוכחות שלי וקשר האמון שנבנה ביני לבין הקטין שאני מייצגת מאפשרים תרגום והסבר וכך השמעת קולו של הקטין מתאפשרת באופן מיטבי יותר.

כחלק מייצוג הקטינים אני מגיעה לפגישות וביקורים עמם במסגרות והפנימיות הטיפוליות המיועדות לנוער וקטינים מהחברה הערבית אשר מרביתם נמצאים באזור הצפון וחלק בירושלים. אתגר לא פשוט זה מצריך ממני מאמצים והתארגנות מיוחדת ונסיעות ברחבי הארץ כולל זמינות בסופי שבוע, שבתות וחגים כדי לספק לקטינים המיוצגים על ידי מענה, תמיכה וייצוג הולם.

זכיתי בעבודה מאתגרת ומעניינת, המשלבת בין עשייה חברתית ומשפטית למען קידום זכויות ילדים ונוער בסיכון. אמשיך יחד עם חבריי עורכי הדין החיצוניים והצוות הפנימי במערך ייצוג קטינים בסיוע המשפטי לפעול למען קידום זכויותיהם של ילדים ונוער בארץ. אמשיך להתחזק מחיוך של ילד שהקשבתי לו ובוודאי אחזור תמיד לביתי בערב חזקה וגאה כשנערה משתפת אותי כי היא רוצה ללמוד משפטים ולעסוק כמוני בייצוג ילדים, ולהיות גם היא "עורכת דין משלהם"....

7 התחום האזרחי והמנהלי

התחום האזרחי-מנהלי בסיוע המשפטי הוא רחב היקף וכולל בראש ובראשונה את הטיפול בתחום החובות, הכולל בעיקר חובות בהוצאה לפועל והליכי פשיטת רגל. נושאים אלו תופסים יחדיו נפח של כשני שליש מהתחום האזרחי. התחום האזרחי-מנהלי כולל גם הליכים בכל קשת הנושאים האזרחיים והמנהליים, לרבות: נזיקין, חוזים, צרכנות, מקרקעין, דיור ציבורי, עבודה, הסדרת מעמד בישראל, הפליה ועוד. הטיפול המשפטי בתיקים אלו כולל מגוון של הליכים בבתי המשפט האזרחיים, בתי הדין לעבודה ובתי המשפט לעניינים מנהליים.

במרבית הנושאים החוסים תחת תחום זה, למעט עניינים של חושפי שחיתויות והפליה לפי חוק איסור הפליה במוצרים, בשירותים ובכניסה למקומות בידור ולמקומות ציבוריים, תשס"א-2000 (להלן: "חוק איסור הפליה"), ייצוג משפטי בתחום האזרחי והמנהלי ניתן בכפוף לבדיקת זכאותו הכלכלית של הלקוח.

בשנת 2020 נפתחו: **37,054** תיקים בתחום האזרחי והמנהלי[11] לעומת **36,922** תיקים בשנת 2019[12], גידול מזערי של 132 תיקים. מתוך אלה כ- 27,000 תיקים עניינם חובות, כ- 3,200 תיקים בתחום המינהלי וכ-2,300 בנושא דיני עבודה.

7.1 תחום החובות

תחום החובות הוא תחום ליבה בסיוע המשפטי מאז הקמתו, ומהווה כאמור כ-65% מהתיקים בתחום האזרחי והמנהלי. בשנת 2020 נפתחו בסיוע המשפטי כ-27,000 תיקים בתחום החובות (הוצאה לפועל ופשיטת רגל/חדלות פרעון).

לצד הטיפול בתיקים הפרטניים בתחום החובות, רואה לעצמו הסיוע המשפטי כיעד את השמעת קולן של האוכלוסיות המוחלשות וקידום האינטרסים שלהם אל מול גורמי החקיקה והביצוע. לצורך כך מקיים הסיוע המשפטי שיתופי פעולה ושיח שוטף עם גורמי הביצוע השונים ובראשם הממונה על חדלות פירעון (להלן: "הממונה") ורשות האכיפה והגבייה. כאמור, הסיוע המשפטי פועל גם בזירה החקיקתית הן על דרך של ייזום הצעות חקיקה והן על דרך של מתן הערות להצעות חקיקה של אחרים. בנוסף לשיתופי הפעולה עם גורמים בתוך משרד המשפטים, פועל הסיוע המשפטי לחיזוק ממשקי העבודה עם משרד הרווחה סביב הטיפול באנשים בחובות ובפרט עם תכנית נושמים לרווחה ותכנית יתד, וזאת מתוך הבנה כי שיתוף הפעולה בין הטיפול המשפטי לליווי הסוציאלי יאפשר טיפול מיטבי והוליסטי בחייב המשלב מיצוי זכויות, תמיכה וסיוע לחייב בצליחת הבירוקרטיה ובהתמדה בהליך.

בחלק הארי של שנת 2020 חווה המשק את משבר הקורונה. במהלך תקופת החירום חלה ירידה משמעותית בתיקים, בשל חוסר רצון או יכולת לפתוח בהליכים משפטיים, ולאחר הודעת רשות האכיפה והגבייה על הקפאת הליכי הגבייה. במהלך תקופת החירום בוצעו פעולות רוחביות שונות.

[11] נתון זה אינו כולל תיקים הנכללים בתחומים ייחודיים כגון: אשפוז כפוי, ניצולי שואה, תכנית סנ"ה ועוד.
[12] החישוב נעשה על בסיס אותם נושאי תביעה שחושבו בשנת 2019.

הועמק שיתוף הפעולה עם רשות האכיפה והגבייה ועם הממונה, לצורך מציאת פתרונות למצבים שנוצרו עקב מגבלות תקופת החירום, ולצורך עדכון ההנחיות לעורכי הדין החיצוניים. התיאום הטוב עם רשויות אלה סייע רבות לעבודה השוטפת. כמו כן, הסיוע המשפטי היה שותף מרכזי ביוזמה אותה הוביל הג'וינט, ואשר היו שותפים לה גם רשות האכיפה והגבייה והממונה, לעריכה והפצה של מדריך להתמודדות עם חובות בתקופת הקורונה.

בעקבות משבר הקורונה התחדדה בסיוע המשפטי ביתר שאת, ההכרה בצורך לפיתוח ויישום של פרקטיקות של הגעה להסדרי נושים חלף הליכי גבייה בהוצאה לפועל וחדלות פירעון. בהקשר זה החל הסיוע המשפטי לשתף פעולה עם הג'וינט, עם תכנית יתד – התכנית הלאומית לקידום צעירים וצעירות במצבי סיכון ועם עמותת "עוגן" במסגרת פיילוט להסדרת חובות של צעירים באמצעות הגעה להסדרי נושים. השותפות עם עמותת "עוגן" מאפשרת, במקרים מתאימים שהוגדרו בתכנית, קבלת הלוואה לצורך מימון הסדרי הנושים בתנאים נוחים ללא ריבית וללא הצמדה. במסגרת הפיילוט מלווים הצעירים על-ידי עורך דין ועל-ידי גורם סוציאלי ומקבלים ליווי כלכלי. הפיילוט מיועד לצעירים במצבי סיכון (לרבות חיילים) עד גיל 26. הפיילוט בשנת 2020 היה בהיקף מצומצם ובשנת 2021 הוא עתיד להתרחב.

חדלות פירעון

הסיוע המשפטי הוא הגורם המרכזי בייצוג חייבים בפשיטת רגל ובהליכי חדלות פירעון, והוא מייצג בלמעלה מ-50% מתיקי פשיטת רגל/חדלות פירעון של יחידים. בשנת 2020 הוגשו למעלה מ-7,000 בקשות לפשיטת רגל ולהליכי חדלות פירעון בייצוג מטעם הסיוע המשפטי.

בתחום זה זכאים לקוחות הסיוע לפטור מתשלום האגרה (דחיית אגרת הכנ"ר/הממונה על חדלות פירעון ותשלומה מתוך קופת הנשייה ככל שיש בה כספים), והם מקבלים סיוע רחב היקף, החל מהכנת הבקשות לצו לפתיחת הליכים והגשתן, דרך הגשת בקשות הנוגעות לצו התשלומים, ליווי החייבים וייצוגם בפני הנאמן, וייצוג החייבים בשלב קביעת תכנית הפירעון והתנאים לקבלת ההפטר - השלב הסופי המאפשר לחייבים לפתוח דף חדש לצורך שיקומם הכלכלי-חברתי.

הסיוע המשפטי מייצג גם נושים בפשיטת רגל, לרוב נושות ובדרך כלל בסוגיות הנוגעות לחוב מזונות.

חוק חדלות פירעון

שנת 2020 היתה השנה המלאה הראשונה ליישומו של חוק חדלות פירעון ושיקום כלכלי, התשע"ח – 2018 (להלן: "חוק חדלות פירעון ושיקום כלכלי"), שנכנס לתוקפו ביום 15.9.2019.

חוק חדלות פירעון הביא למספר שינויים מהותיים בדיני פשיטת הרגל. ראשית לכל, שם החוק וסעיף 1 לו (סעיף המטרות) מגלמים שינוי תפיסתי ביחס למטרות ההליך. לצד המטרה המסורתית של ניהול הליך קיבוצי לשם הסדרת חובות החייב והשאת החזר החוב לנושים, נקבע מפורשות בין מטרות החוק, כי ההליך נועד לשם **שיקומו הכלכלי של החייב ושילובו מחדש במרקם החיים הכלכלי.** שינוי מרכזי נוסף בחוק נוגע לערכאות המוסמכות לנהל הליך חדלות פירעון של יחידים. בהתאם לחוק החדש, הממונה על חדלות פירעון (כונס הנכסים הרשמי בפקודת פשיטת הרגל) ובתי משפט השלום הוסמכו לנהל הליכי חדלות פירעון של יחידים שחובותיהם עולים במצטבר על 150,000 ש"ח תוך הרחבה משמעותית של תפקיד הממונה בניהול ההליך ומתן סמכויות מעין שיפוטיות לממונה. רשמי ההוצאה לפועל הוסמכו לנהל הליך חדלות פירעון ולתת הפטרים ביחס ליחידים שחובותיהם אינם עולים במצטבר על 150,000 ש"ח. שינוי מהותי נוסף נוגע לביטול מוסד חייב "מוגבל באמצעים" במסגרת תיקון עקיף לחוק ההוצאה לפועל.

השנים הקרובות יהיו שנים של פיתוח הדין ויצירת הלכות בתחום חדלות פירעון וההוצאה לפועל.

מעמדו הדומיננטי של הסיוע המשפטי בייצוג חייבים (וגם נושות) מקנה לסיוע המשפטי והמייצגים מטעמו זכות וחובה, לקחת חלק פעיל בהליכים של קביעת מדיניות ולהוביל את פיתוח ההלכות בערכאות השונות, בפרט בסוגיות הכואבות הנוגעות לאוכלוסיות העוני – הזכות למחיה בכבוד והזכות לקורת גג. בהקשר זה, בשנת 2020 היה הסיוע המשפטי שותף בצוות מטעם הממונה אשר עסק בבניית מערך שיקום והכשרה להתנהלות כלכלית נכונה, וכן לקח חלק בוועדה המשרדית אשר עסקה בסוגית דמי מחיה בכבוד. במקביל, הסיוע המשפטי מייצג בבקשות להפחתת צו תשלומים וליישום הלכת לשצ'נקו (ראו להלן) ובערעורים על החלטות בנושא צווי תשלומים והקצאת דמי מחיה בכבוד.

לצד הייצוג בתיקי חדלות פירעון, ממשיך הסיוע המשפטי לייצג בתיקי פשיטות רגל המתנהלים בהתאם לפקודת פשיטת הרגל [נוסח חדש], תש"ם–1980 (תיקים שנפתחו לפני כניסת חוק חדלות פירעון לתוקף), כשגם אל תוך הליכים אלה מנשבת רוחו החדשה של חוק חדלות פירעון.

הוצאה לפועל

הסיוע המשפטי הוא גורם מרכזי בייצוג לקוחות בהוצאה לפועל, והוא מייצג את רוב החייבים המיוצגים. הייצוג המשפטי בהוצאה לפועל כולל: ייצוג חייבים המתמודדים עם חובות בהוצאה לפועל (מרבית הלקוחות) וייצוג בבקשות זוכים לביצוע פסקי דין נגד חייבים (ובמיוחד בתחום גביית חוב מזונות). הסיוע המשפטי שניתן לחייבים כולל בדיקה של החובות, בדיקת קיומן של טענות כנגד החוב (למשל: התנגדות לחוב, טענת "פרעתי" וכיו"ב). בהתאם לתוצאות הבדיקה המשפטית האמורה ניתן ייצוג בהליכי הגנה או בהגשת בקשות בהוצאה לפועל לפי הצורך כגון: חקירת יכולת, הפחתת צו תשלומים, איחוד תיקים ובקשות למתן הפטרים בהוצאה לפועל לפי תיקונים 47 ו-57 לחוק ההוצאה לפועל שתוקפם הוארך גם לאחר כניסת חוק חדלות פירעון לתוקף. כמו כן, במסגרת פיילוט לצעירים וחיילים (ראו לעיל) ניתן סיוע משפטי להסדרת החובות בדרך של הסדר נושים.

תיקונים בחוק ההוצאה לפועל

חוק חדלות פירעון והתיקונים העקיפים שערך בחוק ההוצאה לפועל, תשכ"ז – 1967 (להלן: "חוק ההוצאה לפועל"), שינו לחלוטין את כללי המשחק עבור חייבים; בעקבות כניסתו לתוקף של חוק חדלות פירעון, מגוון האפשרויות הנתונות לחייב בהוצאה לפועל הצטמצם עד מאוד. חוק חדלות פירעון ביטל כאמור את מוסד "חייב מוגבל באמצעים" ואיחוד התיקים הנלווה אליו, והותיר חייבים עם אפשרות אחת בלבד לאיחוד תיקים - איחוד תיקים לפי פרק ז'3 לחוק ההוצאה לפועל. מדובר באפשרות שאינה רלוונטית עבור רובם המכריע של לקוחות הסיוע המשפטי שכן שער הכניסה להגשת בקשת איחוד תיקים כאמור הוא תשלום של 3% מהחוב בעת הגשת הבקשה ומדי חודש בחודשו עד להחלטה אחרת של הרשם. ללקוחות הסיוע אין את המשאבים הנדרשים, מה שמותיר אותם, במקרים רבים ללא תיק איחוד, ועם צורך להתמודד עם כל נושה, הליכי הגבייה שהוא נוקט והתשלומים לו בנפרד.

לצד זה, סעיפים 7א1 ו- 7א2 לחוק ההוצאה לפועל (שנכנסו לתוקף עם חוק חדלות פירעון), קובעים, כי מי שאינו יכול לשלם את החוב הפסוק תוך מספר השנים הקבוע בסעיף 7א1(א) רואים אותו כחדל פירעון. הפניית חייבים להליכי חדלות פירעון במקרים אלה אינה מוצדקת פעמים רבות, ומדובר בתוצאה בלתי רצויה, בפרט עבור חייבים המצויים בשפל תזרימי זמני, אשר צפוי להשתנות בהמשך (כך למשל, חיילים וצעירים בכלל, וכן חייבים שנקלעו לקושי זמני אך צפויים להשתקם). קושי מיוחד קיים עבור אותם חייבים שלא הצליחו להתמיד בהליך פשיטת רגל וההליך בעניינם בוטל. חייבים אלה חוזרים להוצאה לפועל נטולי הגנות.

הסיוע המשפטי פעל להשמיע את קולם ומצוקותיהם של החייבים מול גורמי החקיקה והתריע על הצורך לשנות את חוק ההוצאה לפועל בעניין זה. בעקבות פניית הסיוע המשפטי לתיקון חוק ההוצאה לפועל בהקשרים אלה, ביום 24.9.2020 נכנסה לתוקפה הוראת שעה לפיה לרשם ההוצאה לפועל יש סמכות לאחד תיקים במסגרת צו תשלומים וכן הוארכו התקופות המקסימליות הקבועות בסעיף 7א1(א) בשלוש שנים נוספות.

כמו כן, בסוף שנת 2020 החל הסיוע המשפטי בשיתוף פעולה עם רשות האכיפה והגבייה ושירות התעסוקה שעיקרו פנייה יזומה לדורשי עבודה בעלי חובות, ובמידת הצורך הפנייתם לסיוע המשפטי לצורך מתן סיוע בהסדרת החובות ובמיצוי זכויות.

פסיקה נבחרת בשנת 2020 בתחום החובות

הלכת לשצ'נקו וההגנה על קצבאות במסגרת הליך פשיטת רגל

ביום 11.2.2020 ניתן **פסק דין תקדימי** של בית המשפט העליון ברע"א 6353/19 **אנטולי לשצ'נקו נ' כונס הנכסים הרישמי**[13] אשר קבע כי לא ניתן לקבוע צו תשלומים לחייב בפשיטת רגל שאין לו כל הכנסה פרט לגמלה חודשית מהביטוח הלאומי; לא ישירות מהגמלה ולא בעקיפין מהכספים המשתלמים לחשבונו. זאת, לאור תכליתה של הגמלה – להבטיח את צורכי מחייתו המינימליים של הזכאי ולספק לו אמצעי קיום בסיסיים. בית המשפט קבע, כי נוכח אופייה המינימלי של הגמלה, צמצומה באמצעות קביעת תשלום חודשי, גם בסכום נמוך, עלול להיות הרה גורל לגבי החייב ובאשר ליכולתו להתקיים בכבוד.

מדובר בהחלטה חשובה ביותר עבור חייבים המתקיימים מקצבאות ששמה קץ לפרקטיקה רבת שנים המנוגדת להוראות פקודת פשיטת רגל והחותרת תחת הזכות לקיום מינימלי בכבוד, שבה חייבים נעדרי כושר השתכרות המתקיימים מקצבאות בלבד נאלצו, כעניין שבשגרה, לשלם צווי תשלומים מתוך קצבאות הקיום שלהם. לאחר מתן ההחלטה בעניין לשצ'נקו ניתנו, לבקשת המייצגים מטעם הסיוע המשפטי, החלטות רבות המיישמות את ההלכה הן בהליכי פשיטת רגל והן בהליכי חדלות פירעון ובמקרים המתאימים אף הוענק לחייב הפטר לאלתר. כמו כן, בעקבות ההחלטה אימץ הממונה פרקטיקה לפיה בתיקי חדלות פירעון בהם חלה לשיטתו "הלכת לשצ'נקו" לא ממונה נאמן וניתן צו תשלומים "0". יש לציין, כי בין הממונה לסיוע המשפטי חילוקי דעות באשר להיקף תחולתה של הלכת לשצ'נקו ושל סעיפי חוק חדלות פירעון וחוק הביטוח הלאומי הרלוונטיים לסוגיה וכי הסיוע המשפטי ממשיך לפעול בערכאות השיפוטיות ליישום מלא של ההגנה על קצבאות הקיום בהתאם להוראות חוק חדלות פירעון. אחת המחלוקות – תחולתה הרטרואקטיבית של הלכת לשצ'נקו הוכרעה לאחרונה על-ידי בית המשפט העליון, בפסק דין שניתן ביום 24.2.2021, ברע"א 6999/20[14] בפסק דין זה קבע בית המשפט, בין היתר, כי **הלכה לשצ'נקו חלה רטרואקטיבית מיום מתן צו הכינוס** (אם התקיימו בחייב תנאיה באותו מועד), וכי **כספים ששולמו על-ידי החייב לקופת הנשייה וטרם חולקו לנושים, יש להשיבם לחייב.**

החלת הלכת לשצ'נקו על חייב שהוכר על-ידי המוסד לביטוח לאומי כנעדר כושר השתכרות חלקי

במסגרת פש"ר 15266-09-19[15] הסיוע המשפטי ייצג פונה, שהוכר על-ידי המוסד לביטוח לאומי

[13] רע"א 6353/19 **אנטולי לשצ'נקו נ' כונס הנכסים הרשמי** (פורסם בנבו, 11.2.2020). הפונה יוצג על-ידי **עו"ד הילה תמרי** ממערך הייצוג המשפטי הפנימי מחוז תל אביב, **ועו"ד דרור תאם** ממערך הייצוג החיצוני, מחוז תל אביב.

[14] רע"א 6999/20 **עוידה נ' כונס הנכסים הרשמי – מחוז חיפה** (פורסם בנבו, 24.2.2021). הפונה יוצג על-ידי **עו"ד רים ג'מאל** עבוד ממערך הייצוג המשפטי החיצוני, מחוז חיפה.

[15] פש"ר 15266-09-19 **פלוני נ' כונס הנכסים הרשמי – מחוז באר שבע** (לא פורסם). הפונה יוצג על-ידי **עו"ד רונן דינצ'י** ממערך הייצוג המשפטי החיצוני, מחוז דרום.

כבעל אובדן כושר עבודה חלקי (בשיעור של 65%), בבקשה ליישם בעניינו את הלכת לשצ'נקו ולהעמיד את צו התשלומים בעניינו על "0". בית המשפט קיבל את הבקשה חרף התנגדות המנהל המיוחד אשר טען, כי החייב הצליח לעבוד בעבודה חלקית על אף מגבלותיו הרפואיות וכן כי הוא מתגורר עם אשתו ובנו וכי לא נמסר דיווח לגבי הכנסות הבן. בית המשפט קבע, כי "קביעת אובדן כושר חלקי יוצרת קושי בגיבוש מסקנה לגבי שאלת קיומו של כושר השתכרות שכן לעתים יכול חייב בעל אובדן כושר עבודה חלקי לעבוד ו**לעתים יש באובדן כושר חלקי בצירוף נסיבות נוספות כדי ללמד על העדר כושר השתכרות בפועל או על קיומו של כושר השתכרות מזערי אשר ממילא אינו יכול לבסס תשלומים חודשיים בסכום ממשי (להבדיל מסכום זניח שאין לו משמעות) לקופת הכינוס**. במקרה זה, בשים לב לגילו של החייב, לפרק הזמן בו הוא אינו עובד ולתיעוד הרפואי שהוצג, נראה כי אכן יש בפועל לחייב מגבלה משמעותית ביכולתו להשתכר, מעבר לזו שנקבעה במל"ל, ובכל מקרה יכולתו להשתכר היא מזערית."

ריצוי עבודות שירות אינו עילה לביטול הליך

במסגרת פש"ר 13227-02-19[16], הסיוע המשפטי ייצג פונה שהמנהל המיוחד ביקש לבטל את הליך פשיטת הרגל בעניינו, בשל כך שעמד לרצות עבודות שירות בגין עבירות שבוצעו שנתיים לפני מתן צו הכינוס. בית המשפט דחה את עמדת המנהל המיוחד והכנ"ר, בשים לב לכך שהעבירות נעשו לפני הכניסה להליך ומשכך אינן מהוות חוסר תום לב בהליך; על רקע נסיבותיו האישיות של החייב; ובשים לב למטרות השיקומיות שבבסיס חוק חדלות פירעון. בית המשפט קבע, בין היתר, כי **ריצוי עבודות שירות לא מצדיק כשלעצמו ביטול ההליך**, וכי **יש לסייע לחייב לעלות על מסלול של חיים נורמטיביים מתוקנים אף אם לא יוכל לעמוד זמנית בתשלומים, שכן מטרתו של הליך חדלות הפירעון היא שיקום החייב ומתן אפשרות לפתוח דף חדש, והדיבידנד לנושים אינו חזות הכל**. בית המשפט אף נעתר לבקשת החייב לאפס את צו התשלומים בתקופת עבודות השירות אך דחה את בקשתו לפטור מהגשת דוחות ביחס לתקופה האמורה.

עבירות מרמה שבוצעו לפני שנים רבות אינן עילה לביטול הליך פש"ר בנסיבות בהן ניתן להניח שהתרחש הליך "תיקון"

במסגרת פש"ר 29744-03-18[17] הסיוע המשפטי ייצג פונה בן 68 שהמנהל המיוחד ביקש לבטל את הליך הפש"ר בעניינו בטענה, כי חובותיו בהליך מקורם בעבירות מרמה שביצע לפני שנים רבות. בית המשפט דחה את בקשת המנהל המיוחד, הכריז על החייב כפושט רגל וקבע, כי אין קשר ישיר בין מרבית חובות החייב בהליך ובין המעשים בגינם הורשע, ומכל מקום, תוצאה זו מתחייבת נוכח השנים הרבות שחלפו מאז אותם מעשים והרשעת החייב. לעניין זה ציין בית המשפט כי **הפסיקה הכירה בכך שחלוף הזמן יכול לרפא ליקויים בהתנהלותו של החייב ואף את חוסר תום ליבו** וזאת בנסיבות בהן ניתן להניח, כי באותה תקופה שחלפה מאז בוצעו מעשי החייב שגרמו ליצירת החובות בהליך פשיטת הרגל התרחש תהליך "תיקון".

הפטר מחוב מזונות מל"ל לחייב שהכנסתו היא מקצבת אזרח ותיק והשלמת הכנסה

במסגרת פש"ר 37623-01-11[18] הסיוע המשפטי ייצג פונה בן 70 בבקשה להחלת הפטר על חוב מזונות למוסד לביטוח לאומי בסך 550,000 ש"ח שנצבר במשך כ- 30 שנה. לא היתה מחלוקת, כי

[16] פש"ר (תל אביב-יפו) 13227-02-19 **ששי לב נ' עו"ד גיורא רובננקו (המנהל המיוחד)** (פורסם בנבו, 10.5.2020). הפונה יוצג על-ידי **עו"ד סמדר בוכובזה** ממערך הייצוג המשפטי חיצוני, מחוז ירושלים.

[17] בפש"ר 29744-03-18 **שיר נ' כונס נכסים רשמי מחוז חיפה והצפון ואח'** (פורסם בנבו, 22.7.2020). הפונה יוצג על-ידי **עו"ד נאור כהן** ממערך הייצוג המשפטי החיצוני, מחוז חיפה.

[18] בפש"ר 37623-01-11 **פנחסי נ' כונס הנכסים הרשמי** (פורסם בנבו, 5.1.2020). הפונה יוצג על-ידי **עו"ד דניאל קניג** ממערך הייצוג המשפטי חיצוני, מחוז חיפה.

בעת הבקשה החייב נעדר כושר השתכרות ונטול כל רכוש. המוסד לביטוח לאומי התנגד לבקשה וטען כי החייב במרוצת השנים לא מיצה את כושר השתכרותו על מנת לשלם את חובו ואף לא סבל מנכות שיהיה בה כדי לבסס את בקשתו. בית המשפט, לאחר ששקל את הדברים ואיזן בין נסיבות החייב והאינטרס שלו לפתוח דף חדש בחייו אל מול אינטרס הנושה והאינטרס הציבורי, קבע כי החייב יופטר מחוב המזונות למעט סך של 25,000 ש"ח לגביו ימשיכו הליכי הוצאה לפועל.

הטלת הגבלות על חייב בהוצאה לפועל מוצדקת רק כאשר יש בהגבלה כדי לקדם את פירעון החוב

במסגרת רעה"צ 27178-03-20[19] הסיוע המשפטי ייצג תושבת חוץ, שאין לה יכולת פירעון ואין לה נכסים בארץ, בערעור על החלטת רשמת ההוצאה לפועל שדחתה בקשה לחידוש רישיון וביטול עיכוב יציאה מן הארץ של החייבת. בית המשפט קבע, כי **התכלית שבבסיס הטלת הגבלות לפי סעיף 66א לחוק ההוצאה לפועל היא אכיפתית ולא עונשית**, ובהתאם **הטלת הגבלות כאמור מוצדקת רק כאשר יש בהגבלות אלה כדי לקדם את פירעון החוב**. בנסיבות העניין האמורות לעיל נקבע, שאין יותר הצדקה לקיום ההגבלות, הגם שהיו מוצדקות במועד הטלתן.

ביטול מוסד חייב מוגבל באמצעים חל באופן פרוספקטיבי

כאמור לעיל, חוק חדלות פירעון והתיקונים העקיפים שערך בחוק ההוצאה לפועל, שינו לחלוטין את כללי המשחק עבור חייבים, ובוטלו במסגרתו מוסד "חייב מוגבל באמצעים" ואיחוד התיקים הנלווה. בפסק דין שדן בשתי בקשות רשות ערעור בייצוג מטעם הסיוע המשפטי[20] נקבע, כי מוסד חייב מוגבל באמצעים חל באופן פרוספקטיבי. דהיינו, ביטול המוסד אינו חל על בקשות שהוגשו קודם למועד הקובע אף אם נדונו לאחריו. וכך נקבע: "במילים אחרות, ביטול המוסד אינו חל על בקשות שהוגשו קודם למועד הקובע אף אם נדונו לאחריו. בין בערכאה ראשונה ובין בערעור. לכן, בקשות להכרזה על חייב כמוגבל באמצעים שהוגשו לפני המועד הקובע יידונו לפי הדין שקדם למועד האמור, וכך גם בקשות רשות ערעור וערעורים שיוגשו על החלטות שניתנו או שיינתנו בעניין, ידונו לפי הדין הקודם."

משמעות פסק הדין היא, כי ניתן לדון מחדש בכל הבקשות לאיחוד תיקים לחייב מוגבל באמצעים שנדחו אך מהטעם שבמועד הדיון בבקשה נכנס לתוקף חוק חדלות פירעון שביטל בתיקון עקיף את מוסד חייב מוגבל באמצעים (סעיף 69ו1 לחוק ההוצאה לפועל).

7.2 התחום המנהלי

לרבים מלקוחות הסיוע המשפטי מגעים תכופים עם הרשויות: משרד הבינוי והשיכון, משרד הפנים, משרד הרווחה, הרשות המקומית ועוד. הייצוג ללקוחות ניתן, בין היתר, בהגשת עתירות מנהליות וערעורים מנהליים ובהגנה מפני הליכים מנהליים הננקטים על-ידי הרשויות. בהליכים אלה עומד הסיוע המשפטי על זכויות לקוחותיו, תוך שהוא שב ומזכיר את חובות המדינה כלפי אזרחיה, לא כל שכן, אזרחיה המוחלשים. בשל פערי הכוחות בין לקוחות הסיוע המשפטי לבין רשויות ציבוריות, הסיוע המשפטי רואה חשיבות רבה במתן ייצוג בתחום המשפט המנהלי לשם תיקון עוול שבוצע כלפי הפרט וכן רואה חשיבות בהגשת עתירות בנושאים עקרוניים שיכולים להביא לתיקון התנהלות בלתי תקינה של הרשויות מכאן ולהבא, באופן שייטיב עם כלל אוכלוסיית הלקוחות של הסיוע

[19] רעה"צ 27178-03-20 **פרחי רוזנה נ' אייי.אס.אל**, (פורסם בנבו, 12.4.2020). הפונה יוצגה על-ידי **עו"ד זיו באסין -בר** ממערך הייצוג המשפטי חיצוני, מחוז חיפה.

[20] רחד"פ 34443-11-19 **אביטן נ' מלכה ואח'**; רחד"פ 33740-11-19 **טליאז נ' בנק דיסקונט לישראל בעמ ואח'** (מחוזי ת"א) ייצוג על ידי **עו"ד יניב יחזקאל** ממערך הייצוג המשפטי החיצוני, מחוז תל אביב עם **עו"ד אמיר קדיס ועו"ד בריהאן אבו קאעוד** ממערך הייצוג המשפטי הפנימי, מחוז תל אביב.

המשפטי.

הנושאים המנהליים מגוונים וכוללים עתירות מול משרד הבינוי והשיכון והחברות המשכנות בתחום הדיור הציבורי, עתירות מול משרד הביטחון בענייני זכויות נכי צה"ל, עתירות בנושא ארנונה, עתירות מול משרד החינוך בנוגע להתאמות לילדים עם מוגבלויות, ועוד נושאים רבים אחרים.

דיור ציבורי

תחום הדיור הציבורי הוא אחד מתחומי הדגל בסיוע המשפטי העוסק בזכות למחיה בכבוד והוא מאפיין מובהק של אוכלוסיות עוני; תחום זה עוסק בזכות לקורת גג שהוכרה כזכות יסוד הנובעת מהזכות החוקתית לקיום בכבוד, ולסיוע המשפטי מחויבות עמוקה אליו. עורכי דין מטעם הסיוע המשפטי הם בעלי מומחיות מיוחדת והמייצגים העיקריים בתחום.

בשנת 2020 נפתחו 1,081 תיקי דיור ציבורי, עליה של 4% ביחס ל-1,038 תיקים שנפתחו בתחום זה בשנת 2019, ואולם יותר ממחצית מהם, כ- 59%, נפתחו במחצית השנייה של שנת 2020 (עליה של 20% ביחס לתקופה המקבילה בשנה הקודמת). מגמה מדאיגה זו של גידול במספר התיקים ממשיכה גם בשנת 2021.

הדיור הציבורי הוא מאגר של דירות בבעלות המדינה, המושכרות במחיר מסובסד למי שנמצא זכאי לכך לפי קריטריונים שנקבעו בנהלים של משרד הבינוי והשיכון. מלאי הדיור הציבורי מנוהל על ידי החברות המשכנות (עמידר, עמיגור, חלמיש ועוד) המשמשות כזרועו הארוכה של משרד הבינוי והשיכון. חברות אלה אמונות על ניהול הדירות ואחזקתן, וכן על גביית דמי השכירות. חברות אלה וחברות נוספות מטעם משרד הבינוי והשיכון גם אחראיות למתן סיוע בשכר דירה למי שהוכרה זכאותו לקבלת סיוע כאמור ממשרד השיכון.

תחום הדיור הציבורי סובל ממשבר עמוק ומתמשך ומכשלים רבים, המרכזי שבהם הוא מחסור חמור בדירות, שבעקבותיו נאלצים מי שהוכרו כזכאים לדיור ציבורי להמתין תקופה ממושכת, ולעתים שנים ארוכות, לדיור. לעתים קרובות בתום תקופת ההמתנה הם מוצאים מתור הממתינים לאחר שעם התבגרות ילדיהם אינם עומדים עוד בתנאי הזכאות. יתירה מכך, היעדר דירות מציב את הזכאים לדיור ציבורי בתנאים בלתי נסבלים של היעדר יציבות בקורת גג, בשל קשיי התמודדות עם שכירות בשוק החופשי.

נוסף למחסור בדירות, עומדת סוגיית מצב הדירות בדיור הציבורי. הסיוע המשפטי עד למספר לא מבוטל של פניות בנושא מצב הדירות, העדר תחזוקה וליקויים במצב הדירות (כגון עובש, רטיבות, בעיות בטיחות ועוד). בהקשר זה יש להדגיש, כי הזכות לדיור כוללת לא רק זכות לקורת גג, אלא יש להבטיח, כי תנאי המגורים יהיו הולמים וראויים למגורים כחלק מהזכות החוקתית לכבוד האדם, לרבות מגורים נגישים ומותאמים לאנשים עם מוגבלויות ולצרכיהם הרפואיים.

הסיוע המשפטי מעניק ייצוג לדיירי הדיור הציבורי ולמבקשי הדיור הציבורי בעתירות ובהליכים שונים מול משרד השיכון והחברות הפועלות מטעמו. בכלל זה, הסיוע המשפטי מייצג בעתירות על דחיית זכאות לקבלת דירה בדיור הציבורי, בעתירות להחלפת דירה, בתביעות לצו עשה לתיקון ליקויים ושיפוץ דירות, בהתגוננות מפני תביעות לפינוי מדירות בדיור הציבורי.

בסיוע המשפטי פועל פורום מקצועי ארצי בתחום הדיור הציבורי, אשר עוסק בהתוויית מדיניות בתחום, עדכונים והכשרות מקצועיות לעורכי הדין המייצגים ובקרה עליהם, והשתתפות בכנסים ובהשתלמויות; נציגי הפורום המקצועי נמצאים גם בקשר שוטף עם גורמים מהמגזר השלישי (פעילים ועמותות) העוסקים בתחום.

פסיקה נבחרת בשנת 2020 בתחום הדיור הציבורי

דבורה אלבז – דיור ציבורי לאימהות חד הוריות

פסק הדין בבית המשפט המחוזי בעניין דבורה אלבז הובא בדוח הסיוע המשפטי לשנת 2019.[21] כפי שצוין בדוח, על ההחלטה הוגש ערעור על ידי משרד השיכון. בחודש מאי 2020, ניתן פסק הדין בערעור.[22] פסק הדין אמנם ביטל את פסק הדין בבית המשפט המחוזי, ואולם אגב כך שב והדגיש בית המשפט המחוזי את קביעתו, לפיה הוכחת מיצוי כושר השתכרות באמצעות קבלת הבטחת הכנסה אינה חזקה חלוטה המהווה חסם בל-יעבור, וכי על המשרד לאפשר למבקש הזכאות, בלב פתוח ובנפש חפצה, להביא בפניו ראיות אמינות אחרות להיותו ממצה כושר השתכרות.

ברקע ההחלטה עמדו ההלכות הקודמות שיצאו מלפני בית המשפט העליון (בעניין שטיין ובעניין רובין) אך גם העובדה, כי משרד הבינוי והשיכון אימץ נוהל שנקבע בהוראת שעה, המאפשר הוכחת מיצוי כושר השתכרות בדרך חלופית. אין ספק שאימוץ הנוהל הוא תוצאה של פסק הדין שניתן בבית המשפט קמא.

לא ניתן לפנות אדם שלא הוכר כדייר ממשיך מדירתו בנסיבות בהן הפינוי יביא להשלכתו לרחוב, אלא לאחר שימצא לו פתרון דיורי

במסגרת עת"מ (תל אביב-יפו) 2531-05-18[23] הסיוע המשפטי ייצג פונה שבקשתו להכיר בו כדייר ממשיך בדירה בה חי עם בת זוגו במשך שנים רבות נדחתה, על רקע העובדה, כי ירש 25% מזכויות בעלות בדירה. מדובר בפונה שסבל מבעיות בריאותיות שונות אשר הגבילו אותו באופן משמעותי הן במישור התפקוד היומיומי והן במישור התעסוקתי, באופן שהגביל מאד את יכולתו להשתכר בכבוד. בעתירה נטען, כי הסכום שקיבל הפונה כנגד חלקו בירושה אינו מאפשר לו לרכוש דירה ולכן אין בכוחה לשלול את זכאותו וכן כי הוראת שעה שקבעה מהו הסכום שמתחתיו לא תישלל הזכות נקבעה בחוסר סמכות. המשיבות טענו, כי מדובר במשאב במחסור וכי מטרת החוק, כמו גם הוראת השעה ונהלי משרד השיכון היא להקצות דיור ציבורי למי שנזקק לו ביותר. בנוסף ציינו המשיבות כי העתירה הוגשה בשיהוי. בית המשפט קבע, כי **יש לדחות את טענת השיהוי אף מבלי להיכנס לפרטיה. זכות הגישה לערכאות, הזכות למשפט הוגן, והזכות לקניין הוכרו כולן כזכויות חוקתיות, אולם, לגבי אוכלוסיות קשות יום, אוכלוסיות מוחלשות, כמו אנשים הזקוקים לדיור ציבורי, פעמים רבות זכויות אלו הינן תיאורטיות ולא מעשיות לאור החסמים הרבים העומדים בפניהם למימושן. ראוי שהמדינה תיקח שיקולים אלו בחשבון כשמדובר באנשים כמו העותר בטרם תעלה טענה כאמור**. לגופם של דברים קבע בית המשפט, כי העובדה כי דיור ציבורי הוא משאב הנמצא במחסור מחייבת את משרד הבינוי והשיכון לקבוע קריטריונים ברורים להקצאתו כדי למנוע שרירות וכדי לוודא שמי שללא דיור ציבורי לא יוכל להתקיים בכבוד יזכה במשאב הדיור הציבורי. ואולם, קביעת הקריטריונים ומתן דיור ציבורי רק לנזקקים ביותר תהיה סבירה ומידתית עד לשלב בו תיפגע זכותם לקיום מינימלי בכבוד של חלק מאלו שלא יזכו לדיור ציבורי. בנסיבות העניין, החלטת המשיבות לפנות את הפונה תהיה מידתית רק לאחר שימצאו לפונה פתרון דיור המתאים לגילו ולמצבו הבריאותי.

---

[21] עת"מ 17-03-28922 (מינהלי ת"א) **דבורה אלבז נ' משרד הבנוי משרד הבינוי והשיכון** (לא פורסם).ייצוג על ידי **עו"ד דקלה צרפתי דלג'ו, עו"ד איילת הלברשטט-עטיאס** ממערך הייצוג המשפטי הפנימי, מחוזות מרכז ותל אביב.

[22] עע"מ 3554/19 **משרד הבנוי משרד הבינוי נ' דבורה אלבז** (פורסם בנבו, 31.5.20). ייצוג על **ידי עו"ד דקלה צרפתי דלג'ו; עו"ד איילת הלברשטט-עטיאס; עו"ד יעל קסטן-רבסקי** ממערך הייצוג המשפטי הפנימי, מחוזות תל אביב ומרכז.

[23] עת"מ (תל אביב-יפו) 2531-05-18 **בנייה משה נ' משרד הבינוי והשיכון** (פורסם בנבו, 30.3.2020). ייצוג על-ידי **עו"ד אילן יניר** ממערך הייצוג המשפטי החיצוני, מחוז תל-אביב.

הכרה בזכאות כדייר ממשיך בנסיבות בהן שווי זכויות הבעלות החלקית שהועברו לפונה פחות משמעותית מחובותיו במסגרת הליך הפש"ר בו הוא נתון

בת.א. 28580-12-18[24] הסיוע המשפטי ייצג פונה בהגנה מפני תביעת פינוי לאחר שועדה מחוזית וועדה עליונה דחו את בקשתו להכיר בו כדייר ממשיך עקב כך שנרשמו על שמו זכויות בעלות ב-1/8 מדירה שקיבל בהעברה ללא תמורה. הפונה טען, כי מעולם לא נהנה ולא יכול היה ליהנות מהזכויות בדירה, כי הזכויות מעוקלות מזה שנים לטובת נושיו וכי הוא נתון בהליך פש"ר עקב חובות בסכום גדול יותר משמעותית משווי הזכויות בדירה. במסגרת תביעת הפינוי הצדדים הגיעו להסכמה, כי הפונה יגיש בקשה חדשה לועדה עליונה בנוגע להכרה בו כדייר ממשיך וכי במידה שהבקשה החדשה תידחה תוגש עתירה מנהלית ועמידר לא תעלה טענת שיהוי מצידה. בקשה חדשה שהגיש הפונה שהוגשה בסיוע עוה"ד המייצג, התקבלה.

על חברה משכנת העותרת לפינוי דיירת בעילת נטישה מוטלת החובה להוכיח שהדיירת עזבה את המושכר ושאין בכוונתה לחזור לנכס

במסגרת ת"א 25700-01-18[25] הסיוע המשפטי ייצג אישה אשר חברת עמידר הגישה נגדה תביעת פינוי בטענה לנטישה ובמקביל תביעה כספית לתשלום חוב בגין שכר דירה. האישה ציינה, כי שהתה בדירה באופן חלקי בשל צרכים טיפוליים וחינוכיים של הוריה ובנה, וכיון שלא ניתן היה להתקלח בדירה, ועמידר סרבו לתקן את הבעיה (לשיטתם הדירה נטושה ולכן אין לתקנה). בפסק דין מנומק, דחה בית המשפט את התביעה על כל חלקיה וחייב את חברת עמידר בתשלום הוצאות הנתבעת בסך 25,000 ש"ח. בין היתר נקבע בפסק הדין, כי עמידר לא עמדה בנטל ההוכחה הנדרש על-מנת להוכיח נטישה; עמידר פעלה שלא כדין כאשר בחרה שלא לטפל בדירה (לאחר שהחליטה כי הנתבעת נטשה אותה) ובכך לא קיימה אחר הוראות הדין המחייבות אותה לדאוג לתנאי מגורים הולמים לדייר; עמידר עצמה הודתה שאי-תשלום שכר דירה אינו מהווה עילה לפינוי; עמידר לא הוכיחה קיומו של חוב ואת גובהו לאחר שלא הראתה כיצד נקבעו דמי השכירות אותם תבעה; עמידר אינה יכולה להחזיק את המקל בשני הקצוות – מצד אחד לטעון לנטישה ומצד שני לדרוש תשלום שכר דירה.

כתב ויתור שנחתם בנסיבות של מצוקה וכורח הוא חוזה שנפל בו או במשא ומתן שנוהל לכריתתו, פגם המקנה זכות לבטלו. זכות ביטול נובעת גם מחובות ההגינות הנוספות שבהן נושא משרד השיכון והבינוי כרשות ציבורית

במסגרת ע"עמ 5828/19[26] הסיוע המשפטי ייצג בערעור לבית המשפט העליון לקוחה, גרושה עם 2 ילדים, המתקיימת מקצבה נכות. לאישה זכאות לדיור ציבורי. אך טרם הוקצתה לה דירה בדיור הציבורי לכן קיבלה סיוע בשכר דירה. לאחר שנים רבות של המתנה, הוצעה לאישה דירת עמידר בירושלים. טרם קבלת הדירה גילתה האישה שדלת הכניסה והמנעול נשברו וכי הדירה פרוצה. האישה פנתה אל חברת עמידר בטענה שבדירה יש ליקויים מהותיים והיא אינה יכולה להתגורר בדירה, בתגובה נמסר לה, כי ישנה דירה אחרת אותה היא תוכל לקבל בעוד שבועיים. האישה הבהירה לעמידר שאין לה איפה להתגורר מאחר שפינתה את הדירה השכורה בה גרה, וחברת עמידר הציעה לה בתגובה דירה חלופית בעיר בית שמש, אך התנתה את קבלתה בחתימת האישה על כתב ויתור לקבלת דירה בירושלים. משלא נותרו לפונה ברירות נוספות חתמה האישה, בלית ברירה, על

[24] ת.א.(חיפה) 28580-12-18 **עמידר נ' זוהר מרדכי** (לא פורסם). ייצוג על-ידי **עו"ד שי דנה** ממערך הייצוג המשפטי החיצוני, מחוז חיפה.

[25] ת"א 25700-01-18 **עמידר החברה הלאומית לשיכון בישראל בע"מ נ' סויסה ואח'** (פורסם בנבו, 24.12.2020). ייצוג על-ידי **עו"ד דוד חכמוב** ממערך הייצוג המשפטי החיצוני, מחוז מרכז.

[26] ע"עמ 5828/19 **פלונית נ' משרד השיכון** (פורסם בנבו, 19.8.2020). ייצוג על ידי **עו"ד עוז אלדד** ממערך הייצוג המשפטי החיצוני, מחוז תל ירושלים.

כתב הויתור ועברה להתגורר בעיר בית שמש. לאחר זמן מה פנתה האישה לקבלת סיוע משפטי לצורך החלפת הדירה, בעיקר בשל מיקומה הגיאוגרפי שהקשה על האישה לקבל טיפול רפואי חיוני וקבוע אותו היא מקבלת בבית החולים בירושלים.

בקשת ההחלפה נדחתה בטענה שהאישה מתגוררת בדירה תקנית ומעולם לא נכפה עליה לעזוב את דירתה בירושלים ולהסכים להתגורר בדירה זו. בעתירה שהוגשה לבית המשפט המחוזי נטען, כי הויתור נחתם תחת כפייה. בית המשפט דחה את העתירה וקבע כי לא נפל פגם בהחלטתה של הועדה העליונה וכי הפונה אינה עומדת בתנאים להחלפת דירה. בית המשפט העליון קיבל את הערעור על החלטת בית המשפט המחוזי בחלקו וקבע כי: **בנסיבות שאליהן נקלעה האישה ניתן לראות בכתב הוויתור שעליו חתמה המערערת חוזה שנפל בו או במשא ומתן שנוהל לכריתתו, פגם המקנה זכות לבטלו. לחלופין ולמצער, זכות הביטול נובעת מחובות ההגינות הנוספות שבהן נשאו המשיבים כרשויות ציבוריות.**

חידוש סיוע בשכר דירה לאישה ששכרה דירה מקרוב משפחה – התחשבות בנסיבות ובמאפיינים המיוחדים של הפונה

הסיוע המשפטי סייע בהגשת ערר[27] לאישה ממוצא דרוזי שמשרד הבינוי והשיכון הפסיק לה את הסיוע בשכר דירה בשל כך שהיא שוכרת דירה מקרוב משפחה. משרד הבינוי והשיכון קובע בנהליו כי לא יינתן סיוע בשכר דירה כאשר חוזה השכירות הוא מול קרוב משפחה וזאת כדי למנוע בקשות פיקטיביות לסיוע. בערר נטען, כי משרד הבינוי והשיכון נדרש לבחון באופן פרטני את הסיבה לשכירת הדירה מקרוב משפחה. בנסיבות עניינה של הפונה הוסבר, כי מדובר באישה דתיה החיה בחברה מסורתית, וכי בנסיבות אלה הפונה לא יכולה לשכור יחידת דיור אצל אדם זר. בנוסף, כי בכפרים הדרוזים אין בתים קטנים נפרדים שאותם ניתן לשכור. הערר התקבל והסיוע בשכר דירה הושב לפונה.

על משרד השיכון, במסגרת חישוב וותק זכאותה של העותרת לדיור ציבורי במשרד השיכון, לכלול גם את תקופת זכאותה (הקודמת) לדיור ציבורי במשרד הקליטה

במסגרת עת"מ 32567-04-20[28] הסיוע המשפטי ייצג אישה שהוכרה בשנת 2001 כזכאית לדיור ציבורי מטעם משרד העלייה והקליטה. בחלוף 15 שנים מיום עלייתה לארץ הסתיימה זכאותה לדיור ציבורי ממשרד העלייה והקליטה, מבלי שנמצא לה פתרון דיור בעיר מגוריה. לאחר סיום הזכאות כאמור, והליכים שנוהלו בעניין, הוכרה העותרת כזכאית לדיור ציבורי מטעם משרד הבינוי והשיכון. העותרת הגישה בקשות לקדמה בתור הממתינים לדיור מטעם משרד הבינוי והשיכון ואולם בקשותיה נדחו. האישה עתרה לבית המשפט, באמצעות הסיוע המשפטי, וטענה, בין היתר, כי יש לקחת בחשבון את סך כל שנות זכאותה לדיור ציבורי (הן מטעם משרד הקליטה והן מטעם משרד השיכון) לצורך חישוב וותק הזכאות לדיור ציבורי במשרד השיכון, ולקבוע את מיקומה בתור הממתינים בהתאם לכך.

בית המשפט קיבל את העתירה לעניין זה ופסק, כי אי התחשבות בוותק תקופת הזכאות של העותרת במשרד הקליטה לצורך חישוב תקופת הזכאות שלה במשרד השיכון מהווה חוסר סבירות והפרדה מלאכותית ומיותרת - שני המשרדים (הקליטה והשיכון) מספקים אותו שירות לציבור – דיור ציבורי לאוכלוסיות נזקקות, ובתכלית זהה – סיוע לחלשים בחברה; העותרת הוכרה הן על ידי משרד השיכון והן על ידי משרד הקליטה בנפרד, כזכאית לדיור ציבורי, וכי במסגרת משרד הקליטה העותרת המתינה במשך 15 שנים לדיור ציבורי.

---

[27] תיק סיוע 37192/20. ייצוג על-ידי **עו"ד ערן נריה** ממערך הייצוג המשפטי הפנימי, ממחוז צפון.

[28] עת"מ 32567-04-20 **לאורה אלייב נ' משרד הבינוי והשיכון** (פורסם בנבו, 3.12.20). ייצוג על ידי **עו"ד דוד חכמוב** ממערך הייצוג המשפטי חיצוני, מחוז מרכז.

7.3 נושאים נוספים המטופלים במסגרת התחום האזרחי

כאמור, התחום האזרחי והמנהלי הוא מגוון ורחב וכולל, בנוסף לתחום החובות והדיור הציבורי, תחומים נוספים כגון: עמידה על זכויות חוקתיות, עסקאות צרכניות, חוזים, נזיקין, עבודה, הפליה ועוד. המשותף לטיפול בכל הנושאים האמורים הוא החשיבות שרואה הסיוע המשפטי בהנגשת השירותים לאוכלוסיות מוחלשות, על-מנת שתוכלנה לעמוד על זכויותיהן, בין אם במישור יחסיהם עם פרטים אחרים, בין אם במישור יחסיהם עם המעסיק שלהם, ובין אם במישור יחסיהם עם הרשויות.

הפליה במוצרים ושירותים ציבוריים

ביום 18.11.2018 נכנס לתוקפו תיקון מספר 22 לחוק הסיוע המשפטי, הקובע כי סיוע משפטי בתביעות לפי חוק איסור הפליה במוצרים, בשירותים ובכניסה למקומות בידור ולמקומות ציבוריים, תשס"א-2000 יינתן על-ידי הסיוע המשפטי **ללא בדיקת זכאות כלכלית**.

התיקון לחוק בא לעולם בעקבות המלצתו של הצוות למיגור הגזענות נגד יוצאי אתיופיה, בראשות מנכ"לית משרד המשפטים דאז עו"ד אמי פלמור, "על מנת לעודד הגשת תביעות ויצירת תביעות ויצירת פסיקה משנה תודעה". יישום החוק נעשה תוך שיתוף פעולה עם היחידה הממשלתית לתיאום מאבק בגזענות המפנה אל הסיוע משפטי תלונות המגיעות אליה, לצורך בדיקת הצורך והאפשרות בהגשת תביעה. פונים אחרים מגיעים אל הסיוע המשפטי באופן ישיר ועצמאי.

בשנת 2020 נפתחו בסיוע המשפטי 67 תיקי איסור הפליה לעומת 33 תיקים שנפתחו בשנת 2019. על רקע העובדה כי הוראת השעה הוגבלה לשלוש שנים ונוכח המלצות צוות פלמור, ניתן טיפול ופיקוח הדוק על תיקים אלה בסיוע המשפטי, לרבות על דרך של הקצאת עורכי דין ייעודיים במחוזות שריכזו את הפניות בנושא. להלן דוגמא לפניה שטופלה בייצוג פנימי בשנת 2020:

הפליה בקבלת ילדות לחוג ריקוד

הסיוע המשפט ייצג[29] שתי קטינות בתביעה נגד מורה לריקוד על רקע אי קבלת ילדות לחוג בשל אי השתייכותן למוסד לימודים בעל צביון דתי מסוים. התביעה הסתיימה בפשרה שקבלה תוקף של פסק דין לפיה הנתבעת שילמה לקטינות פיצוי בסך 18,000 ש"ח ופרסמה התנצלות בעיתונות הרלבנטית לקהילה.

פסיקה נבחרת בנושאים נוספים המטופלים בתחום האזרחי

צריכת חשמל - הכרה במעמדו המיוחד של הסיוע המשפטי כמייצג אוכלוסיות מוחלשות במסגרת קבלת בקשתו להצטרף כידיד בית משפט

במסגרת בג"ץ 4988/19[30] הסיוע המשפטי הגיש בקשה להצטרף כידיד בית המשפט לעתירה שהגישו האגודה לזכויות האזרח, רבנים לזכויות אדם ואיגוד העובדים הסוציאלים נגד רשות החשמל וחברת החשמל בעניין ניתוק צרכנים על רקע חובות. ביום 14.12.2020 התקיים דיון בבג"ץ במסגרתו נדונה בקשת הסיוע המשפטי להצטרף כידיד בית המשפט. בית המשפט, בהרכב בראשות הנשיאה קיבל את הבקשה וצירף את הסיוע המשפטי להליך, למרות התנגדות הנתבעות שטענו, כי אין מקום לכך שהסיוע המשפטי יציג עמדה עצמאית מהפרקליטות בערכאות, וכי לסיוע המשפטי אין מומחיות מיוחדת שיש בה כדי להוסיף על מומחיות העותרות. **בית המשפט נימק את הצירוף**

[29] הפונות יוצגו על-ידי **עו"ד מרים בראון ועו"ד נטע חדד** ממערך הייצוג המשפטי הפנימי, ממחוז ירושלים.
[30] בג"ץ 4988-19 **סיגלית רוזנצווייג מויסה נ' הרשות לשירותים ציבוריים חשמל** (פורסם בנבו, 14.12.2020). הבקשה להצטרף כידיד בית המשפט הוגשה על-ידי **עו"ד ערן נריה** ממערך הייצוג המשפטי הפנימי, מחוז צפון ו**עו"ד מרב שיבק**, ממונה ארצית תחום אזרחי, הנהלת הסיוע המשפטי.

בהיכרותו המיוחדת של הסיוע המשפטי עם האוכלוסיות המוחלשות בהן עוסקת העתירה ובירעה הרחבה וההשוואתית שנפרסה במסגרת בקשת הידיד המעידה על היכרותו של הסיוע המשפטי עם הנושא. בסוף הדיון הוציא בית המשפט תחת ידיו **צו על תנאי** המורה למשיבות לבוא ולנמק: א. מדוע לא ייקבע כי החלטה בדבר ניתוק, צמצום או הגבלה של אספקת חשמל לצרכן ביתי בגין חוב לחברת חשמל, אינה יכולה להתקבל ללא בחינה פרטנית ומתן זכות טיעון; ב. מדוע לא ייקבע כי רשימת הצרכנים שאספקת החשמל חיונית להם מצומצמת באופן החורג ממתחם הסבירות; ג. מדוע לא ייקבע כי גביית חובות חשמל באמצעות קיזוז אוטומטי מסכום הנטען במונה תשלום מראש הינה בטלה, למעט אם ביקש זאת הצרכן.

פיצוי מוסכם בתביעת רשלנות נגד הנהלת בתי המשפט אשר לא החליפה שופט שתלונה עליו התקבלה על-ידי נציב תלונות הציבור על שופטים

במסגרת ת"א 53666-11-16[31] הסיוע המשפטי ייצג אישה שתבעה את הנהלת בתי המשפט בעילת רשלנות. הפונה ניהלה תיקי מזונות רכוש ומשמורת בפני שופט. לאחר שתיק המזונות בעניינה התמהמה אצל השופט במשך כ-4 שנים הגישה האישה תלונה לנציב תלונות הציבור על השופטים. התלונה התקבלה ואולם הנהלת בתי המשפט לא העבירה את תיקי הפונה לשופט אחר אלא רק לאחר שערעור על ההחלטה בעניין המזונות התקבל. גם לאחר העברת תיקי הפונה לשופט אחר נותר בידי השופט הנילון תיק כינוס הנכסים של הפונה, תוך סטייה מהעיקרון של "משפחה אחת – שופט אחד". כתוצאה מכלל האמור נגרמו לפונה נזקים כבדים. לאחר קיום גישור בהפניית בית המשפט שלא הניב פרי, הצדדים החליטו לקבל את הצעת ביהמ"ש להסכם פשרה לו ניתן תוקף של פסק דין, לפיו הפונה תקבל לפנים משורת הדין פיצוי בסך 90,356 ש"ח.

ערעור על החלטת קצין תגמולים שלא לבחון בקשת נכה צה"ל שסובל מפוסט טראומה לאחר שהוכר כנכה בביטוח לאומי שנים רבות קודם לכן

במסגרת ע"נ 30653-08-19[32] הסיוע המשפטי ייצג נכה צה"ל שסבל מבעיות נפשיות כתוצאה מאירועים אליהם נחשף בעת שירותו כחובש במלחמת לבנון. במהלך השנים ממועד שחרורו שקע בדיכאון ובמחלות שונות ובתביעתו בשנת 2008 את המוסד לביטוח לאומי נקבעו לו 40% נכות עקב מצבו הנפשי. בעקבות ניסיון התאבדות בשנת 2013, אובחן הפונה כסובל מתסמונת פוסט טראומטית אך פנייתו לקצין התגמולים בשנת 2016 נדחתה על הסף. בנימוקי הסירוב נכתב, כי בהתאם להוראות ס'36א לחוק הנכים (תגמולים ושיקום), תשי"ט-1959, פנייה למוסד לביטוח לאומי מהווה ויתור על זכויות של קצין התגמולים אלא אם תביעה מקבילה הוגשה תוך 3 שנים ובמקרה דנן הוא פנה זמן רב לאחר חלוף 3 שנים. בערעור שהוגש על-ידי הסיוע המשפטי על החלטת קצין התגמולים נטען, כי הפגימה שהוכרה בביטוח הלאומי אינה זהה לפגימה הנתבעת להכרה במשרד הביטחון. אמנם מדובר בשתי פגימות המוגדרות יחדיו תחת אותה כותרת של "בעיות נפשיות", אך מדובר בפגימות שונות שלהן תסמינים שונים ומקורות שונים. לכן סעיף החוק הנזכר אינו רלבנטי למקרה זה. עוד נטען, כי עד שנת 2013 הפונה חי בהכחשה מוחלטת לגבי הקשר בין מצבו הנפשי לבין אירועים בשירותו הצבאי, וכי רק לאחר ניסיון התאבדותו נקבע - בפעם הראשונה - כי מצבו הנפשי קשור לשירותו הצבאי ולא רק לבעיותיו הכלכליות והגופניות. בנסיבות אלה, מדובר בהתיישנות שלא מדעת כמשמעה בסעיף 8 לחוק ההתיישנות ומכאן שהפניה למשרד הביטחון הייתה בתוך תקופת שלוש השנים המותרת. **בעקבות הגשת הערעור, המשיב הסכים לבחון שוב את בקשת המערער לגופה. להסכמת הצדדים ניתן תוקף של פסק דין.**

---

[31] ת"א 53666-11-16 **לוי חגית נ' הנהלת בתי המשפט** (לא פורסם). הפונה יוצגה על-ידי **עו"ד אבי מוזס** ממערך הייצוג החיצוני, מחוז תל-אביב.

[32] ע"נ 30653-08-19 **פלוני נ' קצין התגמולים** (לא פורסם). הפונה יוצג על-ידי **עו"ד איילת ברעם** ממערך הייצוג החיצוני, מחוז תל-אביב.

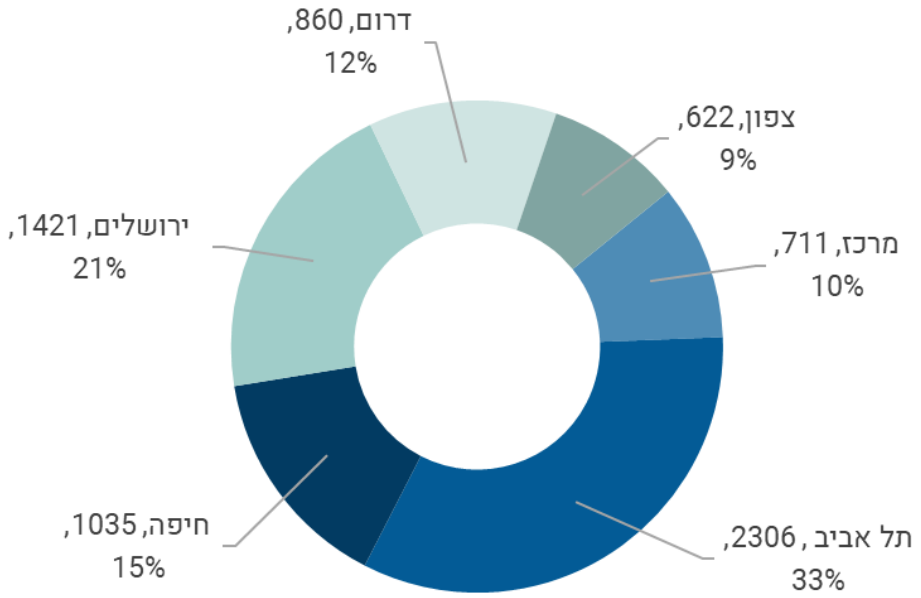
8 ביטוח לאומי

לסיוע המשפטי מעמד ייחודי בייצוג בתחום הביטוח הלאומי מתוקף הוראת סעיף 397 לחוק הביטוח הלאומי (נוסח משולב) התשנ"ה-1995 (להלן: "חוק הביטוח הלאומי"). הסעיף קובע את זכאותו של כל מבקש יחיד לקבל ייצוג משפטי מטעם הסיוע המשפטי, בהליכים בבית הדין לעבודה שהמוסד לביטוח לאומי הוא צד להם, בעניינים הנובעים מחוק הביטוח הלאומי או מכל חיקוק אחר שהמוסד משלם תשלומים על פיו, למעט הליכים שעניינם תביעה לתשלום דמי ביטוח או לאחריות מעביד בקשר עם תשלום דמי ביטוח. הסיוע המשפטי לפי סעיף 397 ניתן במימון של המוסד לביטוח הלאומי.

מכוח ההסמכה האמורה, הסיוע המשפטי מטפל בכל הנושאים הנדונים בחוק הביטוח הלאומי, לרבות תאונות עבודה, נכות מעבודה, נכות כללית, שירותים מיוחדים וניידות. כמו כן, ניתן ייצוג בתביעות לדמי לידה, שמירת הריון, סיעוד, גמלאות זקנה ושארים, דמי אבטלה, שיקום, הבטחת הכנסה ומזונות. הייעוץ והייצוג המשפטי ניתנים על ידי הסיוע המשפטי ללא בדיקת זכאות כלכלית, אלא על סמך בחינת הסיכוי המשפטי בלבד. מכאן, כי כל אדם יכול לפנות אל הסיוע המשפטי, אם בקשתו נדחית על ידי המוסד לביטוח לאומי בבקשה לניהול הליך בעניין זה בבית הדין לעבודה.

לסיוע המשפטי שיתוף פעולה עם המוסד לביטוח הלאומי במסגרתו מועבר לסיוע המשפטי החומר הרלוונטי לתיקים המצוי בידי המוסד, וכן מתקיימת, במקרים המתאימים, הידברות מוקדמת למניעת הליכים משפטיים.

סך התיקים שנפתחו בתחום ביטוח לאומי בחלוקה למחוזות בשנת 2020

תיקי ביטוח לאומי בשנת 2020 בחלוקה לתתי תחומים

תחום טיפול	מספר תיקים	באחוזים
גמלת ניידות, גמלת סיעוד ושירותים מיוחדים	529	7.6%
גמלת ילד נכה	437	6.3%
דמי אבטלה	450	6.5%
דמי לידה, שמירת הריון וגמלת שמירת הריון	443	6.4%
דמי פגיעה	667	9.6%
השלמה והבטחת הכנסה	372	5.3%
נכות כללית	2,073	29.8%
נכות מעבודה	310	4.5%
ערעור	198	2.8%
קצבת אזרח ותיק	174	2.5%
חוב לביטוח לאומי	538	7.7%
אחר[33]	764	11.0%
סה"כ	**6,955**	**100%**

פסיקה נבחרת בתחום הביטוח הלאומי לשנת 2020

חובת הביטוח הלאומי לקיים שימוע לפני ביצוע קיזוז מגמלה חלה גם כאשר במקביל מתנהל בהוצאה לפועל הליך לגביית החוב

במסגרת תיק ב"ל 52013-12-18[34] הסיוע המשפטי ייצג פונה המתקיים מקצבת נכות ועקב חוב מזונות ביטוח לאומי קוזזה לו הגמלה בשיעור של 36%. במקביל הביטוח הלאומי גם פתח נגדו תיק הוצאה לפועל שם נקבע לו צו תשלומים "0" לאחר חקירת יכולת. הפונה טען, כי נפל פגם יסודי בהתנהלות הביטוח הלאומי שלא קיים לו שימוע בטרם ביצע את הקיזוז. הביטוח הלאומי מצדו טען, כי אין צורך בקיום שימוע מאחר שהפונה ידע על תיק ההוצאה לפועל וגם פעל בו, ובכלל זה אף פנה לרשם ההוצאה לפועל בבקשה, כי התשלום השוטף ימשיך להתבצע באמצעות קיזוז הקצבה. בית הדין קיבל את התביעה והורה לביטוח הלאומי להפסיק את הקיזוז לאלתר עד אשר יקוים לפונה שימוע בעניין ותינתן החלטה מנומקת, באומרו את הדברים הבאים: "כשם שלפי הפסיקה, רשאי המוסד לגבות את חוב המזונות בשני ערוצים – ערוץ הוצאה לפועל וערוץ הקיזוז – ואין רשות אחת נוגעת בחברתה, כך גם החלטות ההוצאה לפועל ביחס ליכולת הפירעון של החייב אינן פוטרות את המוסד מלערוך שימוע. **הדברים נכונים ביתר שאת עת מדובר בקיזוז מגמלת קיום של חייב העשויה לפגוע בזכותו לקיום בכבוד. הזכות לכבוד היא אחת מהתכליות הכלליות של כל חוק. לפיכך, היא מהווה שיקול ענייני בהפעלת סמכויות על ידי רשויות מנהליות**."

[33] **אחר** כולל פתיחת תיקים במספרים קטנים בתחומי הטיפול כגון גזזת, דמי קבורה, דמי תאונה, שיקום מקצועי ועוד.

[34] ב"ל (תל אביב-יפו) 52013-12-18 **יהודה קלמן נ' המוסד לביטוח לאומי** (פורסם בנבו, 24.6.2020). הפונה יוצג על-ידי **עו"ד שרון אשל איילון** ממערך הייצוג המשפטי החיצוני, מחוז מרכז.

הכרה במחלת מקצוע על-פי תורת המיקרוטראומה לעובד ניקיון בבית ספר

במסגרת תיק ב"ל 58936-03-16[35] הסיוע המשפטי ייצג אדם שסבל מפגיעה קשה בכתפיים כתוצאה מהזזת שולחנות, הרמת כיסאות, בפעולות חוזרות ונשנות, מדי יום, בכיתות רבות, במשך 13 שנים של עבודה בניקיון בבית ספר. הביטוח הלאומי דחה את תביעת הפונה להכרה במחלתו כמחלת מקצוע, ללא ההנמקה הנדרשת ובהתעלם מהתיעוד הרפואי ומההשלכות הקשות על תעסוקת התובע, וזאת על בסיס החלטת רופא המוסד לפיה הסבירות לקשר סיבתי בין הנזק לעבודה, נמוכה מ- 50%. אחרי מאבק עיקש של 4 שנים במסגרתו התבקשה והתקבלה חוות דעת מומחה מטעם בית המשפט, ניתן פסק דין בהסכמה המקבל את התביעה.

החזרת עניינה של נפגעת פעולות איבה לדיון בועדה הרפואית שהתעלמה מחוות דעת רפואית שהוגשה על-ידי הפונה בעניין החמרת מצבה

במסגרת תיק ב"ל 42879-02-19[36] הסיוע המשפטי ייצג פונה שנפגעה באירוע איבה וסובלת מנכות נפשית גבוהה, בערעור על החלטת הוועדה הרפואית לעררים (נפגעי איבה), שדחתה את תביעתה להכרה בהחמרה במצבה. בית הדין האזורי לעבודה קיבל את הערעור והחזיר את הדיון לוועדה הרפואית לאחר שקבע כי **העדר התייחסות עניינית לנימוקי חוות הדעת שהוגשה מטעם הפונה ולמחקרים שצוינו בה, והעדר הסבר מטעם הוועדה לסיבה שהיא אינה מקבלת את קביעתה הרפואית של המומחית, היא בגדר טעות משפטית המצדיקה את החזרת הדיון לוועדה.** בית הדין דחה את טענת ההתיישנות שהעלה המשיב באמרו וציין, כי בהתאם להלכת דולאני[37], הוא מוסמך להאריך את המועד להגשת ערעור על החלטות ועדות ערר וזאת בהתקיים טעם מיוחד לכך, כשסיכויי הערעור עצמם עשויים להוות טעם מיוחד ויש לבחון כל מקרה על פי נסיבותיו. בנסיבות העניין בחינת הערעור לגופו מעלה שדינו להתקבל, וגם מטעם זה ובשים לב לתכלית הסוציאלית שבבסיס דיני הביטוח הלאומי, אין לקבל את טענת ההתיישנות שהעלה המשיב שמשמעותה נעילת שערי בית הדין בפני הפונה. מאחר שהוועדה שללה את הקשר הסיבתי בין אירוע האיבה לתסמונת הפיברומיאלגיה ממנה סבלה המערערת, הרי שקבלת טענת ההתיישנות תסתום בפני המערערת את הגולל להכרה במחלת הפיברומיאלגיה כנובעת מהאירוע, שכן אין מדובר במקרה בו תוכל המערערת להגיש בעתיד תביעה להחמרה.

הכרה במחלת ריאות שהתפתחה מנפילה שהוכרה כתאונת עבודה וכתוצאה מתנאי העבודה כמחלת מקצוע

במסגרת תיק ב"ל 40485-03-18[38] הסיוע המשפטי ייצג פונה שנפל מגג בניין במהלך עבודתו ונפילתו הוכרה כפגיעת עבודה, בין היתר ביחס לחבלה בריאות. הפונה הגיש תביעה לבית הדין כנגד החלטת הביטוח הלאומי שלא להכיר במחלת הריאות ממנה הוא סובל ואשר אותה יש ליחס הן לתאונה והן לתנאי העבודה, כמחלת מקצוע. הביטוח הלאומי חזר בו מהדחייה בעקבות חוות דעת של מומחית מטעם בית הדין.

---

[35] ב"ל (ירושלים) 58936-03-16 **אבי אבונך נ' המוסד לביטוח לאומי** (פורסם בנבו, 20.2.2020). הפונה יוצג על-ידי **עו"ד ענת רוביו קימלמן** ממערך הייצוג המשפטי החיצוני, מחוז ירושלים.

[36] ב"ל (באר שבע) 42879-02-19 **חנה אלחרר נ' המוסד לביטוח לאומי** (פורסם בנבו, 6.9.2020) הפונה יוצגה על-ידי **עו"ד עינת קנפו** ממערך הייצוג המשפטי החיצוני, מחוז דרום.

[37] עב"ל 33351-11-12 **מוחמד דולאני נ' המוסד לביטוח לאומי** (פורסם בנבו, 26.9.2017).

[38] ב"ל 40485-03-18 **חנן שריקי נ' המוסד לביטוח לאומי**. הפונה יוצג על-ידי **עו"ד לימור אסלן** ממערך הייצוג המשפטי החיצוני, מחוז צפון.

החלפת מומחה רפואי אשר חיווה דעתו כי באופן עקרוני הוא מתנגד לשמירת הריון

במסגרת תיק ב"ל 48187-06-19[39] הסיוע המשפטי ייצג פונה הסובלת מאפילפסיה פעילה שעבדה כגננת, והרופא המליץ לה על שמירת הריון. הביטוח הלאומי דחה את התביעה לגמלה. בתביעה שהוגשה לביה"ד מונה מומחה רפואי אשר קבע שאין הצדקה לשמירת הריון – וכי הוא מתנגד "באופן עקרוני למצב רפואי של שמירת הריון והינו תומך נלהב של פעילות גופנית בתקופת ההריון..." לפיכך, ב"כ התובעת הגיש בקשה למינוי מומחה רפואי אחר. בית הדין הורה להחליף את המומחה מאחר ש"המומחה הרפואי [...] דוגל באסכולה חדשה ועדכנית הגורסת כי יש להוציא את שמירת ההריון מהמיטה. אסכולה זו יש בה כדי להחמיר עם התובעת כאשר היא שוללת באופן משמעותי את הצורך בשמירת היריון ודוגלת בפעילות גופנית לנשים בהריון תחת שכיבה המומלצת בשמירת היריון". מומחה תעסוקה חדש מטעם בית הדין קבע זכאות לשמירת הריון. אי לכך המוסד לביטוח לאומי חזר בו מהדחיה והתביעה התקבלה.

[39] ב"ל 48187-06-19 **ס.ח. נ' המוסד לביטוח לאומי** (פורסם בנבו, 21.2.20). הפונה יוצגה על-ידי **עו"ד אסף ברק** ממערך הייצוג המשפטי החיצוני, מחוז תל-אביב.

9 מעמד אישי

תחום המעמד האישי הוא אחד התחומים הגדולים בסיוע המשפטי. על חשיבות הייצוג המשפטי בהליכי משפחה עמד כב' השופט טירקל ברע"א 6810/97:[40]

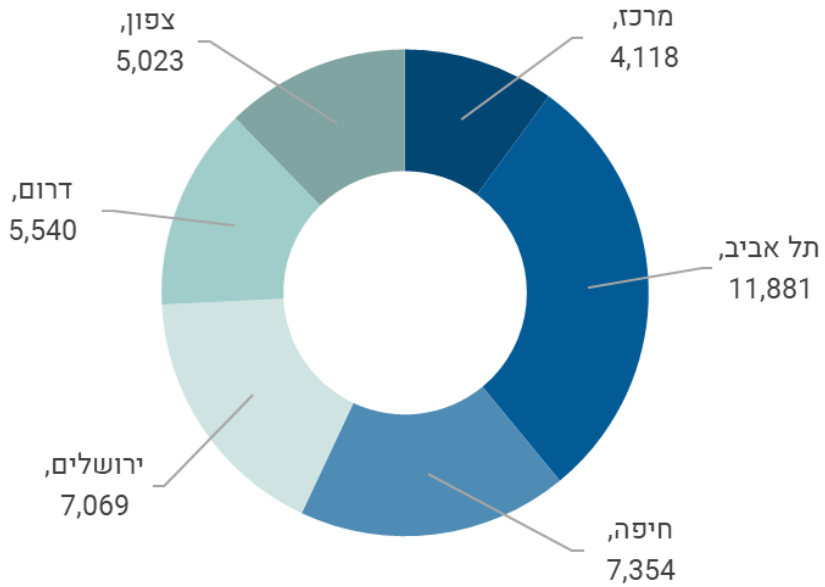
"טבעו של סכסוך בין בני זוג, שרוב רובו בסתר ואפס קצהו בגלוי... ועליו לנהוג בזהירות יתירה בבואו לקבוע את ממצאיו ובבואו לשקול אותם בטרם יסיק את מסקנותיו...חובת זהירות זאת אינה יכולה להתקיים במצב של חוסר שוויון קיצוני כזה בין המתדיינים, כאשר אחד מהם טוען לעצמו בלשון עילגים ואילו השני, בלשון פרקליטים מלומדת.

רואה אני חובה לעצמי לעמוד על ענין נוסף. הליכים בענייני משפחה הם בעיני בגדר "דיני נפשות" ממש; אם לא כפשוטו, הרי כמשמעו... בישראל הכיר המחוקק בזכותו של נאשם להיות מיוצג על ידי עורך דין במקרים מסוימים ובהליכים מסוימים. לדעתי יש הצדקה לכך שתוכר גם זכותו של בעל דין בסכסוך בענייני משפחה להיות מיוצג...בעקבות ההכרה באופיים המיוחד של הליכים אלה, ועקב הצורך להעניק סיוע מיוחד למתדיינים כאלה".

נתוני 2020 – ירידה במספר התיקים והמינויים ועליה משמעותית בתחומים מסוימים

תחום המעמד האישי בסיוע הוא הגדול מבין תחומי הסיוע, ומהווה כ 40% מכלל התיקים. הסיוע המשפטי ניתן בייצוג הן בבתי המשפט לענייני משפחה והן בכלל בבתי הדין הדתיים המוכרים בארץ: רבניים, שרעיים - מוסלמים, שרעיים - דרוזים וכנסייתיים, ובפני כל ערכאות הערעור.

מספר תיקים שנפתחו בתחום מעמד אישי בחלוקה למחוזות בשנת 2020

[40] ברע"א 6810/97 **בן שושן נ' בן שושן**, נא (5) 378.

נתוני ייצוג דו צדדי בתיקי מעמד אישי בסיוע

בתחום המעמד האישי – ובפרט בתיקי הסדר התדיינויות, לא פעם, עורכי הדין ממערך הייצוג החיצוני של הסיוע מייצגים את שני הצדדים להליך.

בבדיקה שנערכה במהלך 2020, עלה כי מתוך 35,237 תיקי הסדר התדיינויות שהיו פתוחים באותה עת בסיוע המשפטי:

ב 3,498 מהתיקים, שני הצדדים להליך המשפטי יוצגו במועד הבדיקה על ידי עורכי דין מהמערך החיצוני של עורכי הדין של הסיוע המשפטי וב- 4,097 תיקים שני הצדדים להליך המשפטי יוצגו במועד מוקדם לבדיקה על ידי עורכי דין מהמערך החיצוני של עורכי הדין של הסיוע המשפטי.

כלומר, ב 7,595 תיקים מכלל 35,237 תיקי הסדר התדיינויות שנפתחו, שהם 21.5% מכלל תיקי הסדר התדיינויות שהיו פתוחים במועד הבדיקה.

על רקע נתונים אלה, פועל הסיוע המשפטי ליצירת מנגנונים נוספים לפתרון סכסוכים במשפחה שיחליפו את הצורך במקרים המתאימים בהליכים בערכאות השיפוטיות.

אלימות במשפחה בתקופת הקורונה

תקופת הקורונה, שהתאפיינה בשהות ארוכה בבתים, יצרה חשש לעליה במקרי האלימות במשפחה. בשל חשש זה, ולאור סגירת ששת עמדות הנגישות לצדק בבתי המשפט, הוקם בשיתוף עם הנהלת בתי המשפט ומוקד השירות של משרד המשפטים, קו חם להתייצבות עורך דין ממערך הייצוג של הסיוע המשפטי, ללקוחות זכאי סיוע משפטי, בתוך שעה, לדיון בבקשות לצו הגנה.

בתמיכת המשרד תורגם דבר השירות לשפות השונות: אנגלית, אמהרית, ערבית, צרפתית ורוסית ופורסם באמצעי המדיה. כמו כן, מתורגמן לשפת הסימנים היה ערוך לתרגם באמצעות הוידאו בכל דיון שנדרש לכך.

ניתן לראות כי מספר הפניות לייצוג בצווי הגנה גדל בכ-9% בשנת 2020 לעומת הפניות לצווי הגנה בשנת 2019.[41] אם בוחנים את העליה במספר הפניות מתאריך 15/3/2020 היום בו החל סגר הקורונה הראשון ועד סוף שנת 2020 לעומת המספרים במועדים אלו בשנת 2019, הרי שמספר הפניות עלה ב-27% אחוז לעומת השנה הקודמת.

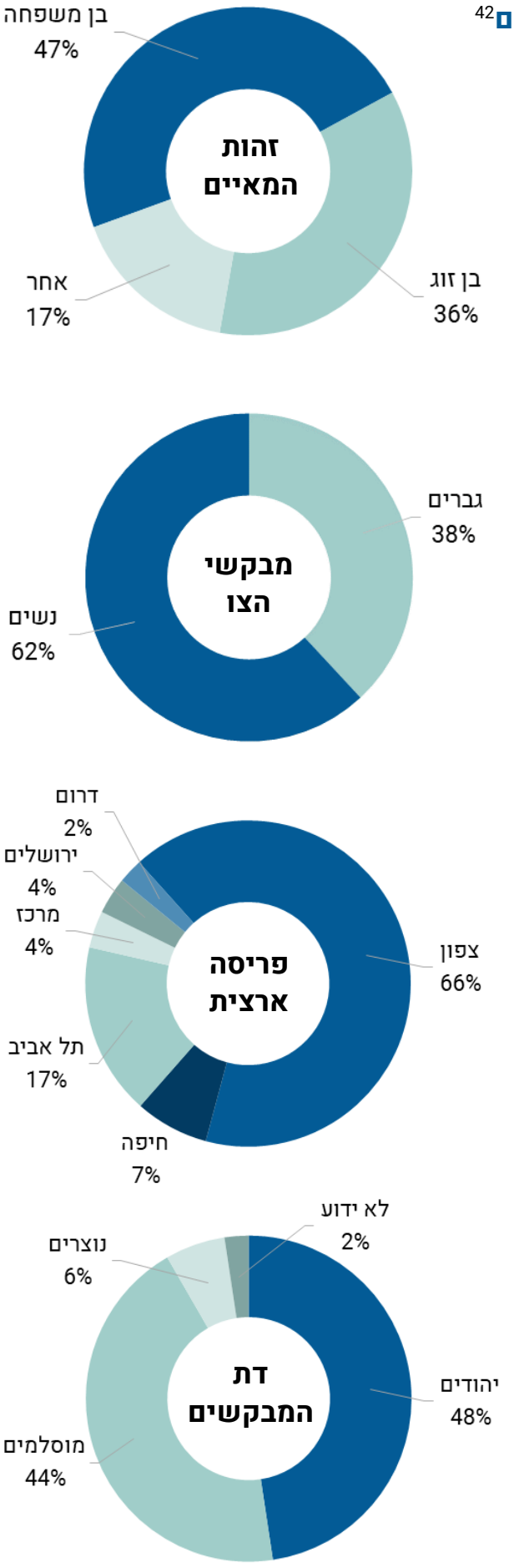
בשנת 2020, נפתחו בסיוע המשפטי 40,985 תיקים בתחום המעמד האישי, בהתאם בשנת 2020 ניתנו 39,605 מינויים בתחום המעמד האישי בסיוע המשפטי.

יצוין כי על אף שהייתה ירידה של כ 2% אחוז במספר הפונים בתחום המעמד האישי בשנת 2020, הרי שצמצום בכמות התיקים שנפתחו הוא הקטן ביותר מבין תחומי הסיוע השונים בשנת 2020 אשר התאפיין בירידה גדולה יותר במרבית התחומים.

לצד הירידה בכמות כלל התיקים בתקופת הקורונה, ניתן לראות עליה במספר הפניות לייצוג בתחומים מסוימים באחוזים גבוהים: כך למשל, בעוד פניות לייצוג בהגשת תביעות בתחום גירושין, חלוקת רכוש ולמזונות פחתו, נרשמה עליה של 48% במספר הפניות לייצוג בבקשות להגדלת או הקטנת מזונות – כלומר, שינוי גובה דמי המזונות שנפסקו לצדדים, זאת לאור המצב הכלכלי שהתדרדר, סגירת מקומות עבודה ויציאת רבים לחל"ת. כמו כן היתה עליה משמעותית בפניות לייצוג במקרי אלימות במשפחה.

[41] בהתאם לנתונים אלה: 2,131 תיקים שנפתחו בשנת 2020, 1,836 תיקים שנפתחו בשנת 2019. יצוין כי מדובר בתיקים שנפתחו בנושא צו הגנה. ישנם הליכים הנוגעים לצווי הגנה שאינם נכללים במספרים אלה כיון שהם "נבלעים" בתיק משפחה כולל.

נתוני פניות לקו החם[42]

[42] מתוך 87 פניות בתקופה שנבחנה.

פסיקה נבחרת בתחום המעמד האישי לשנת 2020

במהלך שנת 2020, בשל תקופת החירום והסגרים, תיקים רבים שטופלו בסיוע המשפטי כללו עניינים הנובעים מתקופת החירום ובפרט בשאלת זמני השהות והסדרי ראיה של הילדים והוריהם בימי הסגר.

זמני שהות והסדרי ראיה בהתחשב במצב החירום של הקורונה

כאמור, במהלך שנת 2020, מערכת המשפט נאלצה להתמודד עם מציאות חדשה ולא מוכרת של סגר ותקופת חירום על רקע משבר בריאותי. עורכי הדין החיצוניים של מערך הסיוע המשפטי ייצגו במקרים רבים בהם נדרשה הכרעה דחופה של ערכאה משפטית ביחס לזמני שהות והסדרי ראיה בימי החירום והסגר.

בתיק 1186300/4[43], העמיד בית הדין במרכז הדיון הרבני את השאלה של חובת בית הדין לבריאות הציבור כולו, מבלי להמעיט מחובת ההורים:

"אכן על שולחננו בקשות רבות לשינוי זמני השהות בשל התקנות החדשות, וקיימת חשיבות עליונה ללבן עניין זה לפי המשפט העברי, שעליו מושתת חוק הכשרות המשפטית והאפוטרופסות. כידוע, לפי דין תורה, עקרון העל המנחה בעניין המשמורת וזמני שהות הוא עקרון טובת הילד. ... נגיף הקורונה, אף שעל פי רוב אינו מעמיד ילדים ונוער בסכנת חיים, בהחלט יכול להביא להדבקה שתגרום לפגיעה בבריאותם, דבר שבלי ספק אינו עולה בקנה אחד עם טובתם. כאשר מדובר בשני הורים נורמטיביים, כפי שהוא במקרה שלפנינו אין כל סיבה לקבוע שאחד ההורים אחראי לבריאותו של הילד יותר מזולתו, וכל עוד לא נשללה אפוטרופסות מאחד מהם אחריות זו מוטלת על שניהם בשווה. להורה המשמורן אין כל יתרון על זולתו, והיותו משמורן לא תעניק לו כל זכות עודפת....יציאה אל המרחב הציבורי יש בה כדי לפגוע בבריאות הציבור. ילדים, יכול שיעבירו את הנגיף לאוכלוסייה מבוגרת ויפגעו בבריאותם של אחרים. אין ספק שההורים שניהם כאחד אחראים לכך שילדיהם לא יגרמו נזק לאחרים, אך מעל הכל זוהי חובתו של בית הדין, מכיוון שמדובר בנושא בעל חשיבות ציבורית. נציין במסגרת זו את דברי הרמב"ם (פ"א מהלכות גנבה ה"י) באשר לחובת בית הדין למנוע מקטנים לגנוב ולהזיק. נוסיף עוד את הכלל הידוע, שאדם צריך להיזהר שלא יזיק לאחרים יותר ממה שהוא צריך להישמר שלא יוזק (תוספות בבא קמא דף כג ע"א ד"ה וליחייב)".

ולסיכום קבע בית הדין כי: "האב יוכל להסיע את ילדיו ברכב מי מבני משפחתו. ככל שנמנע ממנו לנהוג, יכול שהנהג יהיה מי מבני משפחתו. בכל מקרה לא יהיו ברכב יותר מהאב, ילדיו והנהג. ההורים יצטיידו בהחלטה זו על מנת להציגה במקרה של מהלכים לאכיפת הגבלות תנועה. כמובן, החלטה זו מותנית בכך שאחד ההורים אינו נדרש להימצא בבידוד".

ביה"ד פונה להורים בפניה נרגשת להתעלות בעת קשה זו מעל לסכסוך שביניהם, לגלות אחריות וגמישות ולנסות להגיע להסכמות ביניהם לטובת הילדים ולטובת הציבור.

פסיקה ביחס לסעד דחוף למזונות לאור מצב החירום

בי"ס 48051-01-20 בו שני הצדדים יוצגו על ידי הסיוע המשפטי[44], נבחנה שאלת בקשה למזונות זמניים לאחר סגירת תיק יישוב סכסוך, כאשר בשל מצב החירום תקופת עיכוב ההליכים הוארכה לתקופה ארוכה.[45]

---

[43] תיק 1186300/4 **פלוני נ' פלונית** (לא פורסם, ניתן ביום 1.4.20) ייצוג המשיב על-ידי **עו"ד הגר קליין** ממערך הייצוג המשפטי החיצוני, מחוז דרום.

[44] י"ס (חיפה) 48051-01-20 **פלונית נ' אלמוני** (ניתן ביום 2.4.20). ייצוג המבקשת באמצעות **עו"ד נעם אפשטיין** וייצוג המשיב באמצעות **עו"ד אייל שווקה**, שניהם ממערך הייצוג המשפטי החיצוני, מחוז חיפה.

[45] בשל תקנה 4 לתקנות בתי המשפט ולשכות הוצאה לפועל (סדרי דין במצב חירום מיוחד), תשנ"א-1991, לפיה "תקופת תקפה של ההודעה לא תבוא במניין הימים לעשות דבר שבסדרי דין או בנוהג, שנקבעו בחיקוק".

בית המשפט קבע, כי לבקשה לסעד דחוף לפי תקנה 12 (א)(3) לתקנות הסדר התדיינויות במשפחה (הוראת שעה) תשע"ו-2016, מעמד עצמאי ואין היא "גוועת" באופן מידי עם סגירתו של תיק יישוב סכסוך. "העובדה שבשל מצב החירום מוארך עיכוב ההליכים לתקופה ממושכת מדגישה את הצורך לדון בבקשה בגדרי בקשה לסעד דחוף, הן מכוח תקנה 12(א)(3) לתקנות והן מכוח תקנות שעת חירום והודעת מנהל בתי המשפט."

פסיקה הקובעת את יחס חלוקת מענק קורונה בין ההורים

ללקוחות הסיוע המשפטי בעלי ההכנסה הנמוכה מאד, מענק הקורונה היה מקור כספי משמעותי. שאלת חלוקת המענק שהוקצה למשפחות עם ילדים והועבר לחשבון הבנק של מקבלת קצבת הילדים העלה שאלות של שוויון וקיזוז בין ההורים.

בתיק 1169832/4[46], בבית הדין הרבני האזורי בחיפה, בו יוצג המבקש על ידי הסיוע המשפטי ביקש האב, כי המענק בסך 1,000 ש"ח לשני הילדים יועבר אליו. בית הדין פסק, כי יש לחלק את דמי המענק באופן שווה בין ההורים.

גם בתלה"מ 9389-09-20[47], דן בית המשפט בשאלה "**מהם הפרמטרים שלפיהם יש לחלק מענקי קורונה שמעניקה הממשלה להורים לילדים קטינים במקרים של משמורת משותפת? האם ניתן לייצר נוסחה או מנגנון פשוט כדי לאפשר הכרעה מהירה במחלקות בעניין זה?**" בית המשפט סבר כי לשון החוק אינה נותנת מענה ברור לשאלה כיצד יתחלקו מענקי הקורונה, אלא מתווה כיוון כללי כי המענק יחולק באופן יחסי לפי יחס החזקתם הכלכלית של הילדים. אולם בפסקי דין והסכמים רבים למזונות כלל לא נקבע יחס החלוקה במזונות בין ההורים. אף אם הדרך המדויקת ביותר להכריע מי נושא באיזה יחס בהוצאות החזקת הילדים מבחינה כלכלית – היא באמצעות שקלול יחס הנשיאה בצרכים תלויי שהות בשים לב לזמני השהות **–"מדובר במלאכה מורכבת המצריכה בירור שיפוטי ויש לשאוף לעבר פתרון יישומי קל, נגיש ופשוט יותר."**

בניסיון לפשט את המלאכה, קובע בית המשפט כי "**אם מדובר במקרה שבו <u>אין</u> פסק דין או הסכם קודם, ואין הבדל בהיקף פגיעת המשבר בהורים מבחינה כלכלית,...יחס ההחזקה הכלכלית שקבוע בחוק צריך להתפרש ברובם של המקרים באופן שהוא מקורב ליחס זמני השהות.**"

עם זאת, קובע כב' השופט כי "**מקום שהוכח כי הורה סבל פגיעה כלכלית גדולה יותר מרעהו בעקבות משבר הקורונה, יש ליתן לכך ביטוי.**" במקרה זה בו יחס זמני השהות 43% אצל האב, ו 57% אצל האם, יחס ההכנסות ביניהם דומה והפגיעה של משבר קורונה דומה בשני ההורים. במקרה זה, התביעה התקבלה ונקבע, כי האב רשאי לקזז מדמי המזונות 43% מענקי הקורונה שקיבלה האם.

היתר לגביית מזונות 20 שנים לאחר מתן פסק הדין ו-6 שנים מהמועד בו נסגר תיק ההוצאה לפועל

בתלה"מ 40305-02-20[48] דן בית המשפט בתביעה למתן היתר לגביית מזונות לאחר 20 שנים ממועד פסק הדין וכ- 6 שנים מהמועד בו נסגר תיק ההוצאה לפועל.

---

[46] תיק 1169832/4 **פלוני נ' פלונית** (ניתן ביום 12.5.20). ייצוג המבקש על-ידי **עו"ד מיכל שוויקה** ממערך הייצוג המשפטי החיצוני, מחוז חיפה.

[47] תלה"מ (נצרת) 9389-09-20 **פלוני נ' פלונית** (פורסם בנבו, 25.11.20). ייצוג התובע על ידי **עו"ד הנאא מסאלחה ועו"ד שוקי פרידמן** ממערך הייצוג המשפטי הפנימי, מחוז צפון וייצוג הנתבעת על ידי **עו"ד לודמילה ז'וז'וליה**, ממערך הייצוג המשפטי החיצוני, מחוז צפון.

[48] תלה"מ (ת"א) 40305-02-20 **ר. צ נ' מ. כ** (ניתן ביום 8.9.20). ייצוג התובעת על-ידי **עו"ד טובה אייזנשטיין**, ממערך הייצוג המשפטי החיצוני, מחוז תל אביב.

סעיף 11(ב) לחוק לתיקון דיני המשפחה (מזונות) תשי"ט-1959, קובע דין ספציפי הגובר על חוק ההתיישנות הכללי ולפיו: "מזונות שלא התחילו לפעול לגבייתם תוך שנתיים לאחר התקופה שבעדה הם נפסקו אין לגבותם אלא ברשות בית המשפט." בית המשפט רואה בסעיף זה, יצור כלאיים של שיהוי והתיישנות גם יחד. בית המשפט דחה את טענת ההתיישנות, שכן לפי סע' 21 לחוק ההתיישנות, תקופת ההתיישנות לפסק דין הוא 25 שנה, ונותר לדון בשאלת השיהוי. בהתבסס על הפסיקה, שיקול הדעת המסור לבית המשפט בהתאם לחוק "**צריך להיגזר ולהיות מושפע משאלות הנוגעות לסיפוק הצרכים היומיומיים של הקטין, לשאלות הנוגעות לאינטרס ההסתמכות של החייב על אי נקיטת הליכי ביצוע פסק הדין ועל המענה לשאלה מדוע לא הייתה גביה בפועל**.". בין הצדדים לא היתה מחלוקת כי האב לא היה בקשר עם בנו, שבגר בינתיים, מאז הולדתו ועד אותו היום. בנוסף לא היתה מחלוקת, כי האב אף שידע על פסק הדין מעולם לא שילם את מזונות הילד, זולת סכום של 4,223 ש"ח שהצליחה האם לגבות באמצעות פקודת מאסר שהוצאה כנגדו בהליכי הוצל"פ. כל נטל הגידול, הטיפול ומימון צרכיו של הילד היה מונח על כתפי האם – התובעת, אשר נאלצה ליטול הלוואות, לרבות מהשוק האפור והגיעה למצב כלכלי קשה שהצריך התערבות של גורמי הרווחה המקומיים. באשר לשיהוי, טענה התובעת לקשיים בחייה (טיפול בבני משפחה, העדר ממון לייצוג) שהובילו לשיהוי. בית המשפט קבע, כי בנסיבות המקרה ישנה הצדקה לשיהוי הארוך. **עם זאת, נקבע כי על פי הפסיקה מקום בו הזוכה אינו עומד על זכייתו באופן סביר לגביית החוב נשוא פסק הדין, ניתן יהיה להפחית את החיוב בהפרשי הצמדה וריבית שנוספו לתיק**. לכן החוב בפרק הזמן משנת 2014 ועד 30 יום לאחר מתן פסק הדין יישא ריבית רגילה, ולא ריבית פיגורים.

מזונות ביטוח לאומי לנשים שהתגרשו בבית הדין השרעי

בתיק מס' 885/20 בבית הדין השרעי בבאר שבע, בו יוצגה התובעת על ידי הסיוע המשפטי.[49] קבע בית הדין קביעה עקרונית בעניין "**הפרדת הרשויות ועקרון השוויון בין מוסדות הרשות השופטת**". בית הדין מתרעם על הנוהג בביטוח הלאומי, הדורש בכל מקרה בו פסיקת מזונות ניתנה בטרם הגירושין, שיינתן פסק חדש ונוסף למזונות לאחר הגירושין.

וכך קובע בית הדין: "הסמכות לבטל החלטה שיפוטית, לשנותה או להקפיאה, נתונה אך ורק לרשות השופטת ולמנגנוניה. ההחלטות השיפוטיות שניתנות על ידי בית הדין השרעי או על ידי כל בית משפט אחר יש לכבדן ולבצען, ואין למוסד לביטוח לאומי כל זכות או סמכות לדון בהן מחדש. מה שרואה בית הדין הוא שלאחר שניתנות החלטותיו נפתחים התיקים מחדש, וכל זאת אך ורק מכיוון שהמוסד לביטוח לאומי מערב את עצמו ללא כל זכות ואמינות בעניינים שאינם בסמכותו, ומחליט ללא כל סמכות לא לבצע החלטה [מסוימת], למרות שלא ניתנה על ידי בית הדין השרעי כל החלטה שסותרת את הזכויות המגיעות." בעניין תיק זה קובע בית הדן במפורש: "לאור כל זאת, הרי שבית הדין מבהיר כי החלטת הגירושין שניתנה בתיק אינה מבטלת את החלטת המזונות שניתנה בתיק והיא שרירה וקיימת".

לבסוף קובע בית הדין כי: "אנו מחליטים לשלוח עותק מהחלטה זו למנהלת בתי המשפט, למחלקת תלונות הציבור במוסד לביטוח לאומי, למשרד מבקר המדינה ולנציב שירות המדינה על מנת שיחוו את דעתם בנוגע לאופן התנהלות המוסד לביטוח לאומי אשר מכביד על ההליך השיפוטי ללא כל זכות."

[49] ייצוג באמצעות **עו"ד מרי סבג שמש** (לתובע) **ועו"ד יעקב שמשי** (לאחד הנתבעים) – ממערך הייצוג המשפטי החיצוני במחוז ירושלים.

חיוב ארבע אחים במזונות אחיהם

בתמ"ש 61113-09-16[50] נדונה תביעתו של אח, שיוצג על ידי הסיוע המשפטי, אשר תבע את ארבעת אחיו למזונות (אחד מהאחים הנתבעים יוצג אף הוא על ידי הסיוע המשפטי).

התובע הוא רווק הסובל מסכיזופרניה פרנואידית ובעיות בריאותיות נוספות. קצבת הנכות אותה הוא מקבל מהביטוח הלאומי אינה מספיקה עבורו ואין ביכולתו לספק צרכיו מעבודה או מכל מקור אחר. הנתבעים טענו, כי אין בידם די לספק צרכי אחיהם לאחר סיפוק צרכי משפחתם.

נקבע כי, בהתאם לסעיף 4(5) לחוק לתיקון דיני משפחה (מזונות), תשי"ט-1959; חבים אחים במזונות אחיהם בהתמלא שלושה תנאים דווקניים מצטברים: יש בידי האח החייב במזונות היכולת לעשות כן לאחר סיפוק הצרכים שלו עצמו, של בן זוגו ושל הילדים הקטינים שלו ושל בן זוגו; האח הנדרש למזונות אינו יכול לספק צרכיו מעבודה, מנכסיו או ממקור אחר על אף ניסיונותיו; בן המשפחה הנדרש למזונות אינו יכול לקבל מזונות מבן משפחה הקודם לאותו חייב במזונות (בן זוג, הורה, עזבון, סבא וכן הלאה). נקודת המוצא היא כי החיוב יתכן במקרים חריגים בלבד. נפסק כי במקרה זה שלשת התנאים מתקיימים.

ביחס להיקף המזונות נקבע כי "יישום ההגנה על זכויות יסוד עפ"י חוק יסוד: כבוד האדם וחירותו ומתן פרשנות לחוק, מביא לכך כי יש לפרש את האמור בסעיף 5 לחוק, כך שהוא מדבר גם בסיטואציה בה נדרשת השלמת כיסוי הצרכים על ידי החייב ולא מלוא התשלום. ראו: תמ"ש (י-ם) 5223/05 **ח.ח. קטינה נ' ד.ח.** [פורסם בנבו] משכך, משעה שהכנסתו של מ. עומדת על סך 3,165 ש"ח והוא זכאי לסיוע בשכר דירה ממשרד השיכון בסך של 770 ש"ח לחודש וצרכיו מסתכמים לכדי 5,560 ש"ח לחודש, מ. זקוק להשלמה של 1,625 ש"ח על מנת שיהיה ביכולתו "לסיים את החודש". בנסיבות אלו, נוכח העובדה כי הצדדים לא הגיעו לידי הסכם בינם לבין עצמם ומשעה שמענייננו של בית המשפט הדן במזונות לחלק בין החייבים את הנטל ראו: ע"א 664/71 **מרחב נ' שרלין** [פורסם בנבו], אני קובע כי ארבעת אחיו של מ., יתחלקו באופן שווה בהשלמת הסכום הנדרש לסיפוק צרכיו."

פסיקת פיצוי נזיקי לנפגעת אלימות במשפחה

בתלה"מ 19597-06-17[51], דן בית המשפט בתביעה נזיקית נגד בעלה של התובעת, על כך שלטענתה סבלה במשך 14 שנות הנישואין התעללות והשפלה, אלימות פיזית, מילולית ונפשית קשה מאד, אך חששה להתלונן שכן חששה לחייה. הבעל הורשע בשנת 2014 ונגזר עליו מאסר בפועל של שלוש שנים. לטענת התובעת יש לחייב את הנתבע בגין הנזקים הפיזיים, הנפשיים, הביזוי, ההשפלה, והפגיעה בתפקוד בסך של 300,000 ש"ח.

בית המשפט קבע, כי התקיימו רכיבי עוולת התקיפה, וכן עוולת הרשלנות לאור הפסיקה שקבעה כי תקיפת בן זוג, השפלתו וביזויו לאורך השנים מהווה, בין היתר, הפרת חובה חקוקה המקימה את עוולת הרשלנות. וכן יסודות עוולת הפרת חובה חקוקה נוכח הרשעתו של הנתבע בדין.

בית המשפט דן בשאלות שיהוי, דרישת הוכחת הנזק, וגובה הפיצויים. בית המשפט פסק כי: "...בקביעת הפיצוי במקרים של אלימות במשפחה, התגייסה הפסיקה והכניסה לשימוש את המושג "פיצויים מוגברים"...במקרה בפנינו, אין מדובר באירוע חד פעמי, ולא מצאתי כי הנתבע התחרט על מעשיו והפנים את הפסול במעשים אלו...לאחר ששקלתי מכלול הנסיבות, תקופת הנישואין

[50] תמ"ש (ירושלים) 61113-09-16 **מ. ר נ' י.** (פורסם בנבו, 12.3.20). ייצוג התובעת על-ידי **עו"ד אמיליה ציגלר**, ממערך הייצוג המשפטי החיצוני, מחוז חיפה.

[51] תלה"מ (חדרה) 19597-06-17 **ח. א נ' ר.א** (ניתן ביום 25.6.20). ייצוג התובעת על ידי **עו"ד ירון אלטרזון** ממערך הייצוג המשפטי החיצוני, מחוז חיפה.

הממושכת יחסית, ריבוי מקרי האלימות לרבות העובדה כי התובעת נאלצה לעזוב את הדירה ולעבור למקלט למשך מספר חודשים, העובדה כי הנתבע לא הפנים את חומרת המעשים ולא הביע חרטה, ההליך הפלילי והעונש שהושת על הנתבע, ומנגד העובדה שלא הוגשה חוות דעת או מסמכים רפואיים וכן כי התביעה הוגשה בשיהוי מסוים כמפורט לעיל, מצאתי לנכון לחייב את הנתבע בתשלום פיצוי גלובאלי על דרך האומדנא בשיעור 105,000 ש"ח".

ביטול צוואה

בת"ע 57565-01-17[52], המתנגדים לצוואה, ילדי המורישה, טענו כי בעת שהמנוחה חתמה על הצוואה היא לא היתה כשירה לכך ונתונה לשליטת בעלה המנוח ונכדה – היורש היחיד לפי הצוואה. בית המשפט מציין כי: "סעיף 26 לחוק הירושה מלמדנו, כי צוואה שנעשתה בשעה שהמצווה לא ידע להבחין בטיבה של צוואה, בטלה. הפסיקה הבהירה כי יש לפרש היעדר יכולת להבחין בטיבה של צוואה לפי שלושה פרמטרים מרכזיים: האחד- מודעות המצווה לעריכת הצוואה; השני – ידיעתו בדבר היקף רכושו; השלישי – מודעותו לתוצאות עשיית הצוואה ביחס ליורשיו. וכי נקודת הזמן הניצבת להערכה היא מועד עריכת הצוואה.

בחוות דעת של מומחה שמינה בית המשפט נקבע כי הסבירות שהמנוחה לא היתה כשירה לערוך את הצוואה גבוהה יותר מן האפשרות לפיה המנוחה היתה כשירה אותה עת. עורכת הדין שערכה את הצוואה העידה כי לאחר החתימה שאלה את המנוחה על מה חתמה, דבר שבית המשפט קבע כי מצביע על אי כשירותה לחתום; לבקשת אפוטרופסות שהגיש הנכד הוא צירף תעודה רפואית שציינה כי המנוחה סובלת משטיון; סרטונים שהציג הנכד לתמוך בעמדתו דווקא העידו על אי כשירותה; הנכד פעל למידור המתנגדים לקשר שלו סמוך למועד עריכת הצוואה - בשל כך קובע בית המשפט כי "כל אלה מובילים למסקנה כי במיוחד בראי ה"חוטים" שנשזרו נסיבתית במכלול הממצאים שהוכח לפני, אין עסקינן בצוואה המשקפת את רצונה הכן והחופשי של המנוחה ולפיכך דינה להיפסל גם מטעם זה...בנוסף, שוכנעתי כי נסיבות עריכת הצוואה – גם לו אניח שהמנוחה היתה כשירה מבחינה רפואית – משכנעות כי אין עסקינן במסמך המשקף את רצונה הכן והחופשי של המנוחה."

שיקולי בית הדין הרבני הגדול בקביעת ערובה לערעור - כאשר המשיבה מיוצגת על ידי הסיוע המשפטי

בתיק 1256909/1[53], דן בית הדין הרבני הגדול בבקשת המערער לפטור אותו מהפקדת עירבון לערעור – אותו הגיש על חיובו בכתובה של המשיבה.

נפסק כי בקביעת הערובה לערעור יש לשקול את השיקולים הבאים: סיכויי הערעור והצורך למנוע ערעורי סרק מול הצורך שלא לחסום ערעורים שאינם ערעורי סרק - כאשר מטרת העירבון הנה להבטיח את ההוצאות הכספיות של המשיבה.

לכן אף שהמשיבה מיוצגת על ידי הסיוע המשפטי הרי ש"כספו של הציבור, הממן את הסיוע המשפטי, וזמנו של בית הדין שאף הוא משאב ציבורי – גם הם שיקול בפסיקת הוצאות ובהפקדת ערובה, ולא בהכרח שהעדר נזק למשיבה כשלעצמו (אף אם הטענה בעניינו נכונה) יספיק כדי לפטור מהפקדת הערובה." טענות המערער על הקושי הכלכלי בגיוס הכספים מהווה כשלעצמה דווקא טענה שלא להפחית את העירבון – שכן אם ידחה הערעור יהיה קשה להיפרע ממנו.

---

[52] ת"ע (באר שבע) 57565-01-17 **ג.ב נ' ש.ב. (המנוחה)** (פורסם בנבו, 17.11.20). ייצוג הפונה על ידי **עו"ד עדיאל מליץ** ממערך הייצוג המשפטי החיצוני, מחוז דרום.

[53] תיק 1256909/1 **פלוני נ' פלונית** (ניתן ביום 1.6.20). המשיבה יוצגה על ידי **עו"ד ירון קוק** ממערך הייצוג המשפטי החיצוני, מחוז מרכז.

לצד זאת פסק בית הדין כי "יש בטענות על קושי כלכלי כללי שנוסף עליו קושי וגירעון נקודתי בשל המשבר האחרון כדי להצדיק מתן ארכה להפקדת הערובה באופן שבו לא תינעלנה דלתות בית הדין בפני אדם אך בשל מצוקה כלכלית מן העבר האחד ומן העבר השני לא תיפרצנה בפני ערעורי סרק ואף לא תתאפשר פגיעה כלכלית בדמות גרימת הוצאות משפט, למשיב (המשיבה בנדוננו) ולאוצר המדינה, בלי הבטחת החזר ההוצאות ככל שתיפסקנה." לכן נקבע, כי על המערער להפקיד ערובה בסך של 10,000 ש"ח כתנאי לשמיעת הערעור. ואולם, המועד שנקצב להפקדת הערובה נקבע לחודש ושבוע לאחר מתן פסק הדין.

9.1 סיוע בגביית מזונות מחייבים השוהים בחו"ל

העולם הפך לכפר גלובלי שבו אנשים ומשפחות עוברים ממדינה למדינה. כאשר מתפרקות משפחות עם ילדים (או כאשר נולדים ילדים כתוצאה מקשר בין שני אנשים שמלכתחילה חיו במדינות שונות), במקרים לא מעטים, הזכאים למזונות חיים במדינה אחת ואילו חייבי התשלום במזונות חיים במדינה אחרת.

האתגר באכיפת חיובי מזונות במקרים אלו הוא אתגר משותף של כל מדינות העולם. הדרך להתמודד עמו הינה באמצעות שיתוף פעולה בין-לאומי, אשר בא לידי ביטוי באמנות בינלאומיות והסכמים בין מדינות ובמיוחד The Convention on the Recovery Abroad of Maintenance[54] (להלן "**אמנת ניו-יורק**").

ברע"א 7420/15[55] מציין בית המשפט כי: "אמנת ניו-יורק נועדה להגן על זכויות הילדים במקרה בו הם אינם מתגוררים עוד בשטח אותה מדינה של אחד מהוריהם, ותכליתה להבטיח שגבולות המדינה לא יהוו את המכשול בפני הילדים למימוש זכויותיהם בתביעת מזונות."

אמנת ניו יורק מייצרת את התחייבות המדינות החתומות עליה לסייע זו לזו באכיפת חיוב מזונות, כך שסכום מזונות שנפסק במדינה אחת החתומה על האמנה, יגבה במדינה אחרת, בה מתגורר החייב ויועבר לקטין. האמנה מאפשרת אכיפה בחו"ל של פסק דין למזונות ילדים שניתן בישראל; אכיפה בחו"ל של פסק דין למזונות ילדים ומזונות אישה שניתן בישראל באותו פסק דין; אכיפה בחו"ל של פסק דין למזונות שניתן במדינה אחרת; הגשת תביעה חדשה למזונות, לרבות תביעת אבהות; בקשה להגדלת או הקטנת מזונות; ואיתור חייבים.

נוסף לאמנת ניו יורק, לישראל הסכמים בילטראליים עם מדינות שונות לאכיפת חיובי מזונות, ובראשן ארצות הברית אשר אינה חברה באמנת ניו יורק. מזכר ההבנות בין ישראל וארצות הברית מהווה קרקע פורייה לשיתוף פעולה במספר התיקים הרב ביותר בהן פועל הסיוע המשפטי לגבייה בין-מדינתית.

המנגנון ליישום האמנות והפעלתן, הוא באמצעות קביעת רשות מרכזית בכל מדינה. תפקידה העיקרי של הרשות המרכזית הוא ליישם את האמנות וההסכמים באמצעות מוסדות המשפט והאכיפה, המצויות בכל מדינה. הרשות המרכזית גם מרכזת את ידע, מקשרת בין הגופים השונים בעולם לצורך יישום האמנות, עורכת הכשרות למטפלים בתיקים, מלווה ומפקחת על ההליכים המשפטיים, מקבלת ומעבירה תיקים חדשים לטיפול בישראל ובחו"ל.

---

[54] אמנה בדבר גביית מזונות בחו"ל, נחתמה בניו יורק ב 20.6.56, נכנסה לתוקף (בישראל), 25.5.57 פורסמה בכתבי אמנה 239.1. האמנה הבינלאומית העדכנית בתחום היא The Convention of 23 November 2007 on the International Recovery of Child Support and Other Forms of Family Maintenance (HCCH 2007 Child Support Convention), שישראל אינה חברה בה. הסיוע המשפטי פועל עם יחידות נוספות במשרד המשפטים לקידום החתימה על אמנה זו.

[55] רע"א 7420/15 **פלוני נ' פלונית** (פורסם בנבו, 09.03.2016)

הסיוע המשפטי נבחר להיות הרשות המרכזית של מדינת ישראל לאכיפה בינלאומית של תשלומי מזונות ילדים ופועל כרשות מרכזית למעלה מארבעים שנה, הן לשם גביית מזונות עבור קטינים שחיים בישראל כאשר חייבי המזונות נמצאים בחו"ל והן בעבור זכאי מזונות הנמצאים בחו"ל כאשר החייבים מתגוררים בארץ.

ראוי לציין, כי פעילות הרשות המרכזית בישראל היא חלק מהפעילות הכוללת של ישראל בזירה הבינלאומית והיא תורמת ליחסים הדיפלומטיים של ישראל בעולם. מובן גם שטיפול יעיל בישראל בתיקים מחו"ל מביא להתייחסות דומה בקרב רשויות בחו"ל בתיקים של משפחות מישראל.

תחום מזונות חו"ל הוא תחום ייחודי ומורכב הדורש שילוב של ידע משפטי בתחום דיני אכיפת פסקי חוץ, דיני משפחה, דיני הוצאה לפועל ומשפט בינלאומי פרטי. הסיוע המשפטי בתחום ניתן על ידי צוות עורכי דין פנימי, מתמחים ואנשי מנהלה במחוזות הסיוע המשפטי. קיים מערך ייצוג חיצוני של כ -25 עורכי דין בפריסה ארצית. עורכי הדין במערך החיצוני עברו הכשרות עומק בנושא אכיפת פסקי חוץ לפי חוק אכיפת פסקי-חוץ, תשי"ח-1958 והכשרות פרטניות בנושא תביעות לפי הדין של המדינות הזרות בהן שוהים ההורים הלא משמורנים.

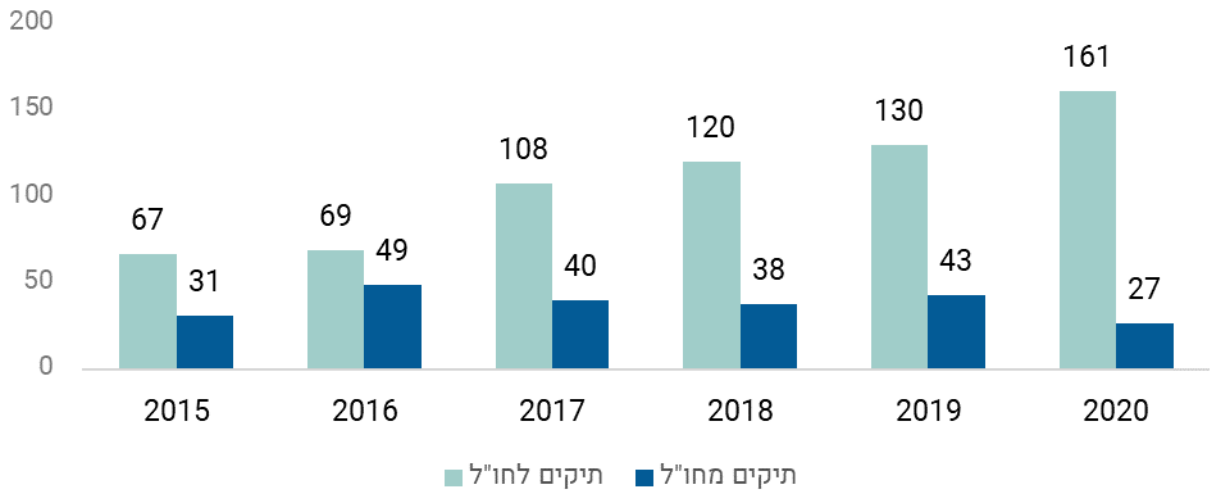
מזונות חו"ל ומגפת הקורונה

אמנם נתוני הגבייה לא נפגעו בשנת 2020 וגם מספר התיקים החדשים בתחום לא פחת אלא גדל. עם זאת, כל הדיונים שנקבעו בתיקים לאכיפת פסק דין מחו"ל בבית המשפט לענייני משפחה בתחום מזונות חו"ל נדחו למועדים מאוחרים יותר. לאור דחיית הדיונים לא ניתנה פסיקה משמעותית בתחום בשנת 2020. בתי המשפט ברחבי העולם התנהגו בדומה לבתי המשפט לענייני משפחה בישראל. דוגמה מובהקת לכך היא בעיר ניו יורק שבה לא נפתחו תיקים חדשים כלל ולא התקיימו דיונים מלבד תיקי חירום (כגון צווי הגנה וכדומה). בתי המשפט באנגליה גם לא ניהלו דיונים בפרקי זמן משמעותיים בשנה זו. השפעת סגירת בתי המשפט וההאטה בהליכים משפטיים עשויה להיות מורגשת בשנים הבאות.

נתונים והיקפי פעילות

בשנת 2020 נפתחו בסיוע המשפטי 188 תיקי מזונות חו"ל. מדובר בגידול של כמעט 9% במספר התיקים, שיעור זהה לשיעור הגידול אשתקד. אולם בשנה זו, בשונה משנים קודמות, מעל 85% מהתיקים עסקו בגביית חוב מזונות עבור משפחות בישראל, מחייב המתגורר במדינה אחרת. רק 15% מהתיקים עסקו בבקשה לגביית מזונות של משפחות מחו"ל, כנגד חייב ישראלי על פי פסק דין לעומת 25% משנים קודמות.

תיקי מזונות חו"ל שנפתחו בין השנים 2015-2020

נתוני גבייה בתחום מזונות חו"ל לשנת 2020

בשנת 2020, על אף המגיפה העולמית, בתחום מזונות חו"ל נרשמה עליה בגבייה. הגביה עלתה מ- 50,000 $ לחודש באותו פרק זמן אשתקד לממוצע של 70,000 $ לחודש. סך הגביה נכון לסוף שנת 2020 הסתכם בכ – 4.5 מיליון דולר, מתוכם התקבלו סכומים משמעותיים כדלהלן:

- תשלום חד-פעמי בסך של 85,000 $ (כ- 273,700 ש"ח) עבור משפחה בתל-אביב מחייב על פי פסק דין ישראלי שמתגורר **בניו יורק, ארה"ב**[56] בתיק אחר התקבל שיק בסך של 31,555$ (כ- 101,000 ש"ח) עבור משפחה בנהרייה גם כן מחייב שמתגורר בניו יורק.[57] יצוין שכ- 34% מהחייבים על פי פסק דין ישראלי שמתגוררים בארה"ב מתגוררים במדינה זו.
- תשלום בהסדר של 90,000 ש"ח מחייב על פי פסק דין ישראלי שמתגורר **בשוויץ**, עבור משפחתו בראשון לציון.[58] מדובר בתיק הראשון שבו התקבל תשלום ממדינת שוויץ.
- תשלום בסך 250,000 ש"ח עבור משפחה בחולון מחייב שמתגורר **בגרמניה**.[59] במדובר בהסדר הגדול ביותר שהתקבל ממדינה זו, הודות לשיתוף הפעולה בין הסיוע המשפטי בכובעו כרשות המרכזית לבין משרד המשפטים הגרמני.
- תשלום בהסדר על סך 380,000 ש"ח עבור משפחה בפרדס חנה מחייב שמתגורר **בפלורידה, ארה"ב**.[60] התשלום שולם לאחר מאבק ומרדף של יותר מעשור, הודות לעקשנות אין קץ של הצוות המטפל להמשיך לנסות לסייע למרות קשיים שעמדו בדרך במהלך קידום התהליכים בתיק.

לראשונה בשנת 2020 הועברו תשלומים למשפחות בחו"ל באמצעות הרשות המרכזית שבסיוע המשפטי בפיילוט העברת כספים שנועד להקל על העברת הכספים ממדינות העולם לזוכות והזוכים. כספי המזונות שנגבו הועברו לחו"ל מחשבון ייעודי שנפתח לצורך קליטת תשלומים ששולמו בתיקי ההוצאה לפועל ברשות האכיפה והגבייה. מלבד הכספים שעברו לארה"ב בשנה זו הועברו בנוסף מעל 327,000 ש"ח למשפחות במדינות רומניה, אוקראינה, פולין, הונגריה, צ'כיה, שוויץ, הונגריה, גרמניה, הולנד וסלובקיה.

[56] תיק סיוע 77825/19. ייצוג על-ידי **עו"ד צחי ברריילובסקי**, ממערך הייצוג המשפטי החיצוני, מחוז תל-אביב.
[57] תיק סיוע 47915/18. ייצוג על-ידי **עו"ד איתן דבורה**, ממערך הייצוג המשפטי החיצוני, מחוז תל-אביב.
[58] תיק סיוע 50062/17. ייצוג על-ידי **עו"ד אריאלה רוזנטל סודרי**, ממערך הייצוג המשפטי החיצוני, מחוז חיפה.
[59] תיק סיוע 54726/16. ייצוג על-ידי **עו"ד צחי ברריילובסקי**, ממערך הייצוג המשפטי החיצוני, מחוז תל-אביב.
[60] תיק סיוע 88262/18 .ייצוג על-ידי **עו"ד אריאלה רוזנטל סודרי**, ממערך הייצוג המשפטי החיצוני, מחוז חיפה.

להיות עורכת דין פנימית בסיוע המשפטי

שירי שחף אופק, עורכת דין בסיוע המשפטי במחוז צפון:

אני עובדת בסיוע המשפטי מזה כשנתיים וחצי כעורכת דין פנימית במחוז צפון. עברתי לסיוע המשפטי לאחר כ-17 שנים בהן שימשתי כפרקליטה במחלקה הפלילית בפרקליטות מחוז הצפון. בסיוע המשפטי אני אחראית על תחום נפגעי עבירות מין (בגירים), על תחום נפגעי עבירת המתה (במסגרת תכנית סנ"ה) ומרכזת את תחום הנזיקין ותחום ייצוג חיילים. עבודתי כוללת ייצוג נפגעי עבירה בבתי המשפט, ייצוג בתיקי נזיקין עקרוניים, לצד קבלת פונים (פרונטלית או טלפונית), זיהוי צרכיהם המשפטיים וניתובם לעורכי דין העובדים עם הסיוע המשפטי ופיקוח עליהם.

בתקופת שהותי הקצרה יחסית בסיוע המשפטי, נחשפתי לגוף ערכי שמקדם ומאפשר את מתן זכות הייצוג בערכאות לאוכלוסיות מוחלשות, ולמי שידו אינה משגת; נחשפתי לעובדים – עורכי דין, עובדי מנהלה ומנהלים בכל הדרגים – שאת העשייה של כולם מאפיינת מסירות, מקצועיות ומוטיבציה. נחשפתי לעבודה מעניינת ומאתגרת שנעשית מתוך תחושת שליחות למימוש ערכי הסיוע המשפטי – קידום זכויות של פרטים או אוכלוסיות מוחלשות שקולם לעיתים אינו נשמע, וזאת באמצעות ייצוג הולם ומקצועי. הכרתי מנהלים ועמיתים למקצוע, שלשמחתי את חלקם אני יכולה להגדיר כחברים שפתחו בפני דלת להתייעצויות, לשאלות בכל נושא וסייעו לי במעבר לעולם משפטי חדש ולא מוכר.

אני מרגישה שהמעבר לסיוע המשפטי הרחיב את פרספקטיבת הראייה שלי ולאו דווקא בתחום המשפטי; המפגש הבלתי אמצעי היום יומי עם סוגי אוכלוסייה שבאופן רגיל לא מזדמן לפגוש, מאפשר ראיה אנושית, חומלת ומכילה יותר.

הייתי שמחה לראות את תחום הליטיגציה הפנימית מתפתח ופורח בעיקר לאור הידע הפנימי הייחודי והמגוון שקיים בסיוע, וגם לאור הניסיון והחוויות שמזמן המפגש הבלתי אמצעי עם בתי המשפט, חוויות שלא ניתן לחוותן בשום צורה או פלטפורמה אחרת.

נשאלתי כיצד אני מפרידה בין הבית לעבודה – תשובתי הכנה היא שלאחר 20 שנות עבודה כעורכת דין בגופים שאני מרגישה תחושת שליחות וגאווה להיות חלק מהם, ההפרדה המוחלטת, אצלי לפחות, היא בלתי אפשרית. הכוונה לשעות עבודה בלתי שגרתיות ופונים או מקרים שנשארים איתי הרבה מעבר לשעות העבודה במשרד. למרות זאת, לא הייתי מחליפה את התמונה שמצטיירת בפני בני המשפחה שלי; לצד הרגעים המאתגרים הם רואים אמא/רעייה שעובדת במקום עבודה שמזמן לצד הקשים - גם סיפוק וגאווה.

10 תחומים ייחודיים בסיוע המשפטי

כאמור לעיל הסיוע המשפטי ניתן ככלל לאוכלוסייה המצויה במצב של מוחלשות כלכלית. עם זאת המחוקק העניק את הזכות לקבל סיוע משפטי גם לקבוצות אוכלוסייה בעלות מאפיינים ייחודיים, וזאת ללא צורך בעריכת בחינה כלכלית. הסיוע המשפטי ניתן מתוך הכרה במוחלשות האינהרנטית של אותן קבוצות, במצבים מסוימים, שאינה קשורה בהכרח למצבן הכלכלי. כך למשל, העניק המחוקק את הזכות לקבל סיוע משפטי ללא בחינת זכאות כלכלית ולעיתים אף ללא בחינת סיכוי משפטי - לניצולי שואה; מאושפזים בכפייה; קרבנות סחר למטרות זנות או עבדות; משפחות של נפגעי עבירות המתה ועוד.

לאור הידע והניסיון שרכש במהלך עשרות שנות עבודתו, מצא הסיוע המשפטי לנכון לערוך התאמות בשירותיו מבחינה מקצועית וארגונית לקבוצות אוכלוסייה בעלות מאפיינים ייחודים. הסיוע המשפטי רואה חשיבות רבה בהנגשת הטיפול הניתן על ידו לכל קבוצה בהתאם לצרכים הייחודיים שלה, ואף ממשיך לבחון מעת לעת את הצורך ביצירת התאמות חדשות לקבוצות נוספות באוכלוסייה. כך, גם בנושאים בהם קיים מבחן כלכלי למתן הסיוע המשפטי, ישנן קבוצות אוכלוסייה בעלות מאפיינים ייחודיים, שלמענן הותאמו התאמות הדרושות למתן ייצוג מיטבי ואיכותי כגון אנשים בעלי מוגבלויות, חיילים, קטינים, צעירים בסיכון ועוד.

10.1 סיוע משפטי לניצולי שואה וללוחמים בנאצים

תחום זכויות ניצולי השואה הוא תחום ייחודי ומורכב הדורש שילוב של ידע משפטי והיסטורי. בחודש אוקטובר 2013 נכנס לתוקפו תיקון מספר 11 לחוק הסיוע המשפטי, שמכוחו מוענק ייעוץ לניצולי שואה במיצוי זכויותיהם המשפטיות ברשות לזכויות ניצולי השואה (להלן: הרשות) וברשויות השונות, וכן ייצוג משפטי בערכאות המשפטיות זאת ללא מבחן זכאות כלכלית אלא לפי בדיקת הסיכוי המשפטי של ההליך בלבד.

בחודש דצמבר 2014 התקבלו תיקונים 13, 15 ו-16 לחוק הסיוע המשפטי, לפיהם מוענק ייעוץ וייצוג לניצולים גם בהליכים בעניין שכר הטרחה שנדרש מהם על ידי עורכי דין ומתווכים שטיפלו בהכרה שלהם כניצולי שואה.

הסיוע המשפטי לניצולי שואה ניתן על ידי צוות ייעודי, המורכב מממונה ארצי לתחום, ממונים מחוזים, עובדי מנהלה, עורכי דין מהצוות הפנימי וממערך הייצוג החיצוני במחוזות הסיוע המשפטי. כולם עברו הכשרות מקצועיות מקיפות ועוברים השתלמויות תקופתיות. על מנת להנגיש את השירות המשפטי ולהתאימו לצרכים המיוחדים של אוכלוסיית ניצולי השואה ניתנת קדימות בטיפול תיקים וכן ניתן לפי הצורך שירות טלפוני ובבית הלקוח.

בשנת 2020 התקבלו החלטות המטיבות עם ניצולי השואה. **גרמניה הכירה ב-29 גטאות נוספים ברומניה ובבולגריה** כאלה שבגינם ניתן לקבל זכויות והטבות של ניצולי שואה. ניצולי שואה שהיו באחד מהגטאות שהוכרו, ייחשבו כניצולי שואה מהמעגל הראשון, ויהיו זכאים לכל הזכויות וההטבות המשתמעות מכך. הם עשויים להיות זכאים לפיצויים בדרך של קצבה חודשית, מענקים

חד פעמיים, וכן זכאות לביטוח סוציאלי מגרמניה בגין עבודה בגטו. החלטה מיטבה נוספת קבעה שניצולים שקיבלו בעבר תשלום חד פעמי **מקרן הסיוע לניצולי שואה (Hardship Fund), של וועידת התביעות** ואינם מקבלים קצבה, זכאים לקבל תוספת למענק של 2400 יורו שתשולם בשתי פעימות.

מספר התיקים שנפתחו בחלוקה לתיקי ייעוץ וייצוג וכן תיקי שכר טרחה שנפתחו בשנת 2019 לעומת 2020

2020 – תיקי ייעוץ וייצוג 2,289 ו-212 תיקי שכ"ט , בסך הכולל 2,501 תיקים.

2019 – תיקי ייעוץ וייצוג 2,744 ו-191 תיקי שכ"ט, בסך הכולל 2,935 תיקים.

השפעת מגפת הקורונה

בשל מגפת הקורונה והמגבלות שהוטלו בתקופת החירום צפינו בשלוש מגמות עיקריות. ראשית, ירידה במספר התיקים החדשים על רקע העדר אירועי הסברה וכנסים בגלל המגבלות, ועל רקע הימנעות ניצולי שואה רבים, כמי ששייכים לקבוצת סיכון משמעותית מפנייה לסיוע המשפטי ומפגש עם עורכי דין (ניתן לראות זאת בנתונים של שנת 2020 המשקפים ירידה של כ-14.78% במספר התיקים הכולל). יש לציין שעל אף מגבלות אלו הסיוע המשפטי פעל רבות לשימוש באמצעים חלופיים שנועדו לשמור על קשר רציף עם הפונים כמו שיחות וידאו, טלפון ועוד. כל אלו הביאו לכך שניתן ייצוג משפטי למספר לא מבוטל של ניצולים על אף המגבלות הרבות.

שנית, עלייה במספר הפניות של ניצולי שואה ולוחמים שמצבם הנפשי החמיר עקב הסגרים והבדידות הכפויה שהעצימה את הזיכרונות הקשים. כך לדוגמה בתיק סיוע משפטי 26372/20[61], ניתן ייצוג משפטי לניצול שואה יליד 1930 מפירנצה. בתקופת המלחמה הוא ומשפחתו חיו חיי סתר והתחבאו במערה. לאחר החמרת מצבו הנפשי בתקופת הקורונה, עורכת הדין שמונתה מטעם הסיוע הגישה בקשה להחמרה בתגובה נפשית לרדיפות. ועדה רפואית דחתה את הבקשה בנימוק כי באישור הרפואי אין תיעוד לטיפול תרופתי במצבו הנפשי ולכן אחוזי הנכות הקיימים תואמים את מצבו. לפיכך הוגש ערעור לועדה רפואית עליונה בטענה כי תקופת משבר הקורונה החריפה את מצבו הנפשי של הניצול, החמירה את הסיוטים, הזיכרונות, והבדידות שנכפתה עליו בשל המצב השורר במדינה. הערעור התקבל וועדה רפואית עליונה קבעה אחוזי נכות של 58% והקצבה הועלתה בהתאם.

מגמה שלישית שנצפתה היא עלייה של כ-10.99% במספר התיקים של תביעות שכר-טרחה – תיקים בהם נקטו עורכי דין שביקשו לגבות ביתר ושלא כדין מניצולי השואה או מיורשיהם סכומים בגין ייצוג משפטי שניתן בעבר לניצולי השואה.

תיקים נבחרים בתחום ייצוג ניצולי שואה לשנת 2020

הכרה לראשונה בלוחמים כנכי מלחמה

בשנת 2020 בעקבות שיתוף פעולה שיצרו ארגון חברי ברית הוותיקים ממלחמת העולם השנייה והסיוע המשפטי. פנו לוחמות ולוחמים רבים שנלחמו בצבא האדום (ברית המועצות) נגד הצבא הנאצי ושותפיהם בתקופת המלחמה, בבקשה לסייע להם לממש את זכויותיהם כלוחמים. הכרה בנכה מלחמה לפי חוק נכי המלחמה בנאצים תשי"ד - 1954, מזכה בקצבה חודשית ובהטבות נלוות וזכאות בתגמול מוגדל. רוב התיקים נפתחו ברבע האחרון של שנת 2020- 66 תיקים של לוחמים

[61] תיק סיוע 26372/20. הייצוג על ידי **עו"ד עדי שבות** ממערך הייצוג המשפטי החיצוני, מחוז תל אביב. התיק הסתיים ללא הליכים בבית המשפט.

ומתוכם 23 (למעלה משליש) הוכרו לראשונה כלוחמים לצורך קבלת קצבה חודשית והטבות. כ- 30 תיקים עדיין מצויים בשלבי טיפול שונים וטרם התקבלה החלטה בתביעתם להכרה. לדוגמה תביעות להכרה בנכה מלחמה לקבלת קצבה והטבות נלוות שנתקבלו, ובין היתר, בתיק סיוע משפטי[62] ניתן ייצוג לניצול שואה שקיבל מענק שנתי מהרשות לזכויות ניצולי שואה, ומענק שנתי לפי חוק מעמד ותיקי מלחמת העולם השנייה. בזמן המלחמה הלוחם שירת כקצין קשר בבסיסי חיל האוויר של הצבא האדום, ושירת באוקרינה ביילורוסיה ומערב אירופה.

הכרה במחלות

הכרה בפגימה רעד בידיים: בתיק סיוע משפטי[63] ניתן ייצוג לניצול שואה יליד 1935 מטרנסילבניה, רומניה. בגיל 4 שהה בגטו טורדה ועלה לארץ בשנת 1950. הרעד בידיים הופיע כבר בהיותו ילד קטן בגטו. בקשתו להכרה ברעד בידיים נדחתה בעילה שאין קשר סיבתי לנרדפות. עורכת הדין שמונתה מטעם הסיוע הגישה ערר לבית משפט השלום בירושלים בהסתמך על חוות דעת של מומחה שיש קשר סיבתי בין הרעד ומחלת הפרקינסון לבין הרדיפות. לאחר הגשת הערר הסכימה הרשות להכיר בפגימת "רעד בידיים" בשיעור של מחצית על חשבון הרדיפות.

הכרה בדלקת פרקים שגרונית: בו"ע 26776-10-20[64] ניתן ייצוג לניצול שואה יליד 1932, פולין-ראדום. בתקופת המלחמה היה במחנות עבודה, גטאות, עבד בעבודות פרך ועלה ארצה בשנת 1951. סובל מדלקת פרקים שגרונית. בדצמבר 2019 הניצול הגיש בקשה להכרה במחלת פרקים שגרונית (RA) , הרשות דחתה את בקשתו בטענה כי לא הוכח קשר סיבתי בינה לבין הרדיפות שעבר בשואה. עורכת הדין מטעם הסיוע המשפטי הגישה ערר לוועדת עררים בצירוף תיעוד רפואי שהיה מצוי בתיק הרשות. לאחר הגשת הערר ובטרם קיום דיון, הרשות הסכימה להכיר במחלה זו בשיעור של מחצית על חשבון הרדיפות החל ממועד הגשת הבקשה.

הכרה רטרואקטיבית

לסיוע המשפטי פנו בשנת 2020 ניצולים רבים ולוחמים שלא ידעו על זכויותיהם השונות, כגון הכרה בנרדפות, הכרה במחלה והטבות נלוות. מבדיקת המסמכים בתיקיהם עלה שהם זכאים לתשלומים רטרואקטיביים משמעותיים. בזכות הייצוג זכו לקבל עשרות אלפי שקלים ואף יותר. כך לדוגמה:

זכאות לקצבה מכוח תיקון יוני 2014 לחוק ההטבות – בשנת 2014 הוחלט על השוואת תנאים לניצולי שואה שהיו במחנות וגטאות לתנאי חוק נכי רדיפות הנאצים. ניצולת שואה ילידת 1928, שבתקופת המלחמה נשלחה למחנה ההשמדה אושוויץ ולמחנות נוספים, לא ידעה על זכאותה להשוואת תנאים ונודע לה על זכאותה רק בשנת 2017. בקשתה לקבל את התגמול באופן רטרואקטיבי מיום קביעת התיקון, נדחתה.

עורכת הדין שמונתה מטעם הסיוע הגישה ערר לוועדת עררים, לקבלת את הקצבה רטרואקטיבית החל ממועד התיקון לחוק יוני 2014. הערר נדחה והוגש ערעור.[65] בהליך הערעור בהמלצת בית המשפט המחוזי, הצדדים הגיעו להסכמה שקיבלה תוקף פסק דין לפיה, הניצולה זכאית להשלמה

[62] תיק סיוע 26372/20 הייצוג על ידי **עו"ד עדי שבות** ממערך הייצוג המשפטי החיצוני, מחוז תל אביב. התיק הסתיים ללא הליכים בבית המשפט.

[63] תיק סיוע 31959/20 ייצוג על ידי **עו"ד ליאת ביטון ויצמן** ממערך הייצוג המשפטי החיצוני, מחוז ירושלים. התיק הסתיים ללא הליכים בבית המשפט.

[64] ו"ע 26776-10-20 **פלוני נ' הרשות לזכויות ניצולי שואה** (לא פורסם, 15.10.2020) ייצוג על ידי **עו"ד עדית פוגלר** ממערך הייצוג המשפטי החיצוני, מחוז תל אביב. התיק הסתיים ללא הליכים בבית המשפט.

[65] ו"ע 60982-06-20 **חדווה סגל נ' הרשות לזכויות ניצולי שואה** (לא פורסם, 22.7.2020). ייצוג על-ידי **עו"ד ליאת ביטון ויצמן** ממערך הייצוג המשפטי החיצוני, מחוז דרום, **ועו"ד שרי ורדי** ממונה ארצית על תחום ניצולי שואה, ממערך הייצוג הפנימי. התיק הסתיים בהסכמת הצדדים.

רטרואקטיבית ממועד כניסת התיקון לתוקף קרי 01.06.2014, כולל ההטבות הנלוות. תיק זה פותח פתח לניצולים נוספים שהיו זכאים להשלמה מחודש יוני 2014 להכרה רטרואקטיבית.

הכרה לקבלת קצבה לראשונה והכרה רטרואקטיבית– בתיק סיוע משפטי[66] ניתן ייצוג משפטי לניצולת שואה ילידת 1926, הונגריה. בתקופת הרדיפות הייתה בגטו בודפשט ולאחר מכן חיה בזהות בדויה בבית ילדים שנוהל ע"י נזירות עד השחרור. החל משנת 2015 הניצולה קיבלה מהרשות לזכויות ניצולי שואה מענק שנתי בלבד על אף ששהתה בגטו וחיה בזהות בדויה. מבדיקת התיק עלה כי כבר בדצמבר 2014 הניצולה הגישה בקשה, אך טעתה בטופס ובקצבה שהתבקשה. אך הרשות לניצולי שואה שקיבלה את הטופס - ובו נכתב סיפור האירועים המזכה אותה בתגמולים חודשים - לא הסבה את תשומת ליבה לטעות ודחתה את בקשתה. היות והבינה שאינה זכאית לקצבה, באפריל 2015 הגישה בקשה למענק שנתי שאושרה. עורכת הדין מטעם הסיוע, בטרם הגשת ערר, הגישה בקשה לתשלום רטרואקטיבי החל ממועד מסירת גרסתה על נרדפותה לראשונה קרי, דצמבר 2014. הרשות אישרה את בקשתה להכרה רטרואקטיבית, כחמש וחצי שנים.

הכרה רטרואקטיבית בהטבות נלוות למחלת הדמנציה – בערעור ו"ע 56554-12-20[67] ניתן ייצוג משפטי לניצולת שואה ילידת 1930, רומניה, הסובלת מזה שנים ממחלת הדמנציה. אף כי זכתה להכרה בשנת 2016, לא נשלח אליה מכתב יידוע בדבר ההטבות הנלוות להכרה במחלת הדמנציה, לרבות מימון מוסד סיעודי. רק בשנת 2020 נודע לבני משפחתה של הניצולה בדבר זכאותה של הניצולה בהשתתפות מימון מוסד סיעודי. בנובמבר 2020 עורכת הדין שלחה מכתב לרשות בבקשה לתשלום רטרואקטיבי ממועד המעבר למוסד הסיעודי, הרשות דחתה את הבקשה ולכן הוגש ערר. לאחר הגשת הערר ולפני קיום דיון בעניין, הרשות הסכימה לשלם לניצולה תשלום רטרואקטיבי החל ממועד המעבר למוסד הסיעודי, בסך 1,400 ש"ח לחודש החל מאוגוסט 2019.

הכרה רטרואקטיבית לקבל קצבה חודשית לקבלת קצבת שארים (אלמנה של ניצול)[68] – הניצול בעודו בחיים הגיש תביעה ונדחה, לאחר מכן השתנה הדין והרשות לא יידעה אותו על השינוי שחל בדין בדבר זכאותו. רק בשנת 2020 באמצעות הסיוע המשפטי אלמנתו זכתה לקבל את זכויותיו ואת זכויותיה כאלמנה.

בג"ץ הראלי - הנחה במס רכישת דירה לניצולי שואה המקבלים רנטה מגרמניה – זוג ניצולי שואה שקיבלו תגמולים חודשיים מגרמניה ותגמול רבעוני מהרשות לזכויות ניצולי שואה, רכשו דירה חדשה על מנת שיוכלו להתגורר בסמוך לבית ילדיהם. בני הזוג הגישו בקשה לקבלת הנחה במס רכישה בהתאם לתקנה 11 לתקנות מיסוי מקרקעין (שבח ורכישה) (מס רכישה), תשל"ה-1974), בקשתם נדחתה. ייצוג פנימי של עורכות דין מהסיוע המשפטי הגיש עתירה לבית המשפט הגבוה לצדק בגין הפלייתם של העותרים הקבועה בתקנות מס רכישה.[69] על פי התקנות אלה, ניצולי שואה שרכשו דירה זכאים להנחה במס רכישה בהתקיימותם של שני תנאים מצטברים: נכות של 50%, וקבלת קצבה מישראל לפי חוק נכי רדיפות הנאצים או חוק ההטבות. משמעות הדבר היא שניצולי שואה שמקבלים תגמולים ממקור אחר, ובכלל זה ניצולי שואה המקבלים פיצויים מגרמניה כדוגמת העותרים, אינם זכאים להנחה זו. נטען כי האבחנה שמקיימות התקנות בין ניצולי שואה על בסיס מיהות משלם התגמולים היא אבחנה פסולה ועל כן דין התקנות להתבטל. לחילופין, פרשנות

[66] תיק סיוע 54636/20. ייצוג על-ידי **עו"ד עידית פוגלר** ממערך הייצוג המשפטי החיצוני, מחוז תל אביב. התיק הסתיים ללא הליכים בבית המשפט.

[67] ו"ע 56554-12-20 **פלוני נ' הרשות לזכויות ניצולי שואה** (פורסם במאגרים, 26.01.2021). ייצוג על ידי **עו"ד עידית פוגלר** ממערך הייצוג המשפטי החיצוני, מחוז תל אביב. התיק הסתיים ללא הליכים בבית המשפט.

[68] תיק סיוע 1758/20 ייצוג על ידי **עו"ד מרים בר און** ממערך הייצוג הפנימי, מחוז ירושלים. התיק הסתיים ללא הליכים בבית המשפט.

[69] בג"ץ 7577/19. **הראלי נ' הרשות לזכויות ניצולי שואה** (פורסם בנבו, 14.11.19), ייצוג על ידי **עו"ד רעות מיכאלי ועו"ד שרי ורדי** ממערך הייצוג המשפטי הפנימי, מחוז תל אביב.

תכליתית תראה בעותרים כמי שנופלים להגדרה הקבועה בתקנות ועל כן יש ליתן להם הנחה במס רכישה בדומה לניצולי שואה אחרים. לאחר הגשת הבג"ץ על ידי הסיוע המשפטי ובהסכמת המדינה נקבע כי זוג ניצולי שואה שמקבלים רנטה מגרמניה (BEG) יהיו זכאים להנחה במס רכישה על דירה שקנו, על אף שאינם מקבלים קצבה מהרשות. במקרה של בני הזוג הוחלט על השבת הסכום שנגבה ביתר על ידי רשות המיסים, וכן נקבעה הנחיה שבמקרים הבאים בהם ניצולי שואה המקבלים קצבה מגרמניה יבקשו לקבל הנחה במס רכישה הם יופנו לוועדה להחזר מסים עקיפים שבמשרד האוצר למתן ההנחה.

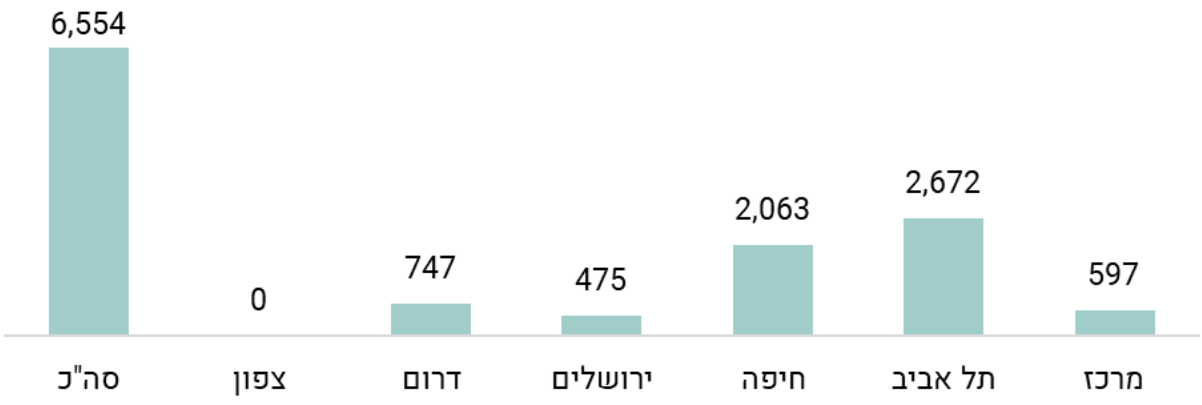
10.2 מאושפזים בכפייה

הסיוע המשפטי במשרד המשפטים מעניק סיוע משפטי לכל אדם אשר ניתנת בעניינו הוראה אזרחית לאשפוזו או טיפולו בכפייה בהתאם לסעיפים 9 ו- 11 לחוק לטיפול בחולי נפש, התשנ"א – 1991 (להלן: "החוק לטיפול בחולי נפש"). הייצוג ניתן בהליכי ערר על הוראת האשפוז של הפסיכיאטר המחוזי או במסגרת בקשת בית החולים להארכת אשפוז אשר מוגשת לוועדה הפסיכיאטריות המחוזית, וזאת ללא בדיקת זכאות כלכלית או סיכוי משפטי. הסיוע המשפטי ניתן גם בהליכי ערעור על החלטת הוועדות הפסיכיאטריות בכפוף לבדיקת סיכוי משפטי.

מתן סיוע המשפטי ללא בדיקת זכאות כלכלית, מוביל לייצוג אנשים מכלל האוכלוסייה בישראל ומכל מגזר ומעמד. רבים מהמיוצגים מצויים במצב כלכלי קשה ומשתכרים בעיקר מקצבת נכות. אולם בלא מעט מקרים נחשף הסיוע המשפטי לאוכלוסיות מבוססות יותר, בעלי מקצועות חופשיים ממעמד הביניים, הנתקלים, לפעמים לראשונה, במערכת בריאות הנפש.

הסיוע המשפטי בתחום אשפוז כפוי ניתן בעיקרו באמצעות 42 עורכי דין חיצוניים אשר נבחרו במסגרת הליך מכרזי ייעודי לתחום זה. עורכי הדין מייצגים מאושפזים בכ-15 בתי חולים ומחלקות פסיכיאטריות ברחבי הארץ. בכל וועדה פסיכיאטרית יש עורך דין תורן מטעם הסיוע המשפטי שמעניק ייצוג לאלו שהיו מעוניינים בייצוג מראש, וזמין גם לפניות של אנשים שמובאים בפני הועדה אך לא היו מודעים לזכותם לייצוג או לא הספיקו לפנות לקבל סיוע משפטי, ומעוניינים בייצוג משפטי בפני הועדה. עורכי הדין מקבלים הנחיה, הכשרה וליווי מקצועי ומפוקחים על ידי צוות פנימי של עורכי דין שממונים על תחום אשפוז כפוי בחמישה מתוך ששת מחוזות הסיוע המשפטי (במחוז צפון אין מסגרת לאשפוז בכפיה) וכן על ידי ממונה ארצי על תחום אשפוז כפוי בהנהלת הסיוע המשפטי. בהליכים משמעותיים ועקרוניים בתחום האשפוז בכפיה הייצוג הוא על ידי הצוות הפנימי של הסיוע המשפטי.

מספר תיקים שנפתחו בתחום אשפוז כפוי בחלוקה למחוזות - שנת 2020

במהלך שנת 2020 נפתחו כ-**6554** תיקים בתחום האשפוז הכפוי (ערעור וועדות)[70] עליה של **243** תיקים לעומת שנת 2019. כמו כן, עורכי הדין ייצגו בכ-12,631 הליכים משפטיים בועדות פסיכיאטריות מחוזיות ברחבי הארץ כלומר עלייה של 1,551 הליכים משפטיים נוספים לעומת שנת 2019 (עלייה של 13%). בשנה זו נפתחו כ-280 תיקי ערעור בפני בתי המשפט המחוזיים וחלה ירידה של-93 ערעורים לעומת שנת 2019.

הנתונים – ירידה במספר התיקים לצד העלייה במספר הועדות - מעידים על כך שמשך האשפוז הכולל לכל אדם בממוצע גדל באופן משמעותי שכן המטופל "הספיק" לעבור מספר ועדות גדול יותר על פני פרק זמן ארוך יותר.

אתגרי תקופת הקורונה

תקופת הקורונה מאתגרת במיוחד בתחום של בריאות הנפש כאשר אלפי אנשים המתמודדים עם הפרעות נפשיות חוו את המציאות הקיימת בצורה קשה אף יותר מכלל האוכלוסייה. לאחר תקופת החירום הראשונה ניתן היה לראות עליה משמעותית במספר התיקים בעיקר במחוזות ת"א ומרכז.

עם פרוץ מחלת הקורונה, חלק מבתי החולים שחררו מטופלים יותר מאשר בעבר היות ופחדו להחזיקם בבתי החולים. במקביל נפתחו מחלקות קורונה במסגרת בריאות הנפש. לצד זאת, לגבי מאושפזים ללא תמיכה משפחתית כלשהי או תמיכה חלקית, השחרור הפך לקשה יותר היות ולא התאפשר שחרור אנשים ללא מקום להיקלט בו (כגון: דרי רחוב, נוכח האיסור להימצא ברחוב). למאושפזים שהסכימו להליך שיקום, לא ניתן היה למצוא מסגרות מתאימות בקהילה באמצעות מערכות הרווחה והבריאות. מחלקות לאשפוז יום, נסגרו ברוב בתי החולים ולא התאפשרה קליטת חולים.

לאורך כל תקופות החירום, הייצוג ניתן באופן מלא בכל הועדות הפסיכיאטריות והליכי הערעור, זאת על אף המגבלות, ועל אף כניסתם לבידוד של חלק מעורכי הדין (באופן כללי, ועקב היחשפות לחברי ועדה או רופאים שנדבקו במחלת הקורונה באופן ספציפי). לאורך כל התקופה הסיוע המשפטי עמד על חובתו של עורך הדין המייצג להופיע פיזית בדיון פרונטאלי בנוכחות החולה וחברי הועדה הפסיכיאטרית המחוזית כנקודות מוצא. בנסיבות ספציפיות שנוצרו והצדיקו זאת רפואית, ובהסכמת המאושפז, היו מקרים בהם הועדה התקיימה כאשר עורך הדין והועדה מצויים בחדר אחד, והמאושפז השתתף באמצעות אמצעים טכנולוגיים חזותיים הכוללים וידאו. במהלך תקופת החירום, נתקל הסיוע המשפטי במקרים בהם בית החולים היו חסרי יכולת לספק למאושפזים אמצעים דיגיטליים לצורך ניהול ההליכים. דבר אשר הוביל למספר מקרים מצערים בהם ההליך התנהל באופן לא ראוי תוך פגיעה בזכויות המטופל. כך למשל, במקרה של חולה קורונה באשפוז פסיכיאטרי, המאושפז צולם כך שהועדה יכלה לראותו, אך הוא לא היה יכול לראות את חברי הועדה, ושוחח איתם במכשיר קשר. במקרה אחר, עם פתיחת המצלמה נגלה לחברי הועדה מאושפז קשור בארבע גפיים, ובמקרה אחר מאושפז עירום.

הנחיות הנוגעות לקיום הועדות הפסיכיאטריות בתנאי החירום ניתנו על ידי אגף בריאות הנפש במשרד הבריאות בשיתוף פעולה מלא עם הסיוע המשפטי והסנגוריה הציבורית. במסגרת ההנחיות ניתנה התייחסות להרכב חסר, לסוגיית דיונים עם מטופלים באמצעות שידורים דיגיטליים על מנת למנוע הידבקות, קיום ראיונות טלפוניים ומציאת פרשנות גמישה לדרישות החוקיות לקבלת החומר המשפטי לאור המצב.

[70] כל הליך משפטי בעניינו של מאושפז בכפיה מוגדר בסיוע המשפטי כ"תיק" ועל כן בעניינו של לקוח אחד יכולים להיות מספר תיקים במהלך שנה אחת – במקרה של אשפוזים חוזרים, עררים או ערעורים.

פסיקה נבחרת בתחום אשפוז כפוי לשנת 2020

סמכויות מנהליות של הוועדה - דיון בהיעדרו של הלקוח

בע"ו 2400-04-20[71] נדון עניינו של מאושפז שהועדה האריכה את אשפוזו בחודשיים, ללא נוכחותו בדיון וללא בדיקה רפואית. המאושפז לא היה מיוצג בהליכים בפני הועדה. בית המשפט קבע, כי דווקא במקרה של אדם לא מיוצג הועדה מחויבת בהקפדה יתרה בזכויותיו, ונכון היה לדחות את הדיון בועדה (בהתאם לסעיף 26 לחוק טיפול בחולי נפש). בהסכמת המדינה, עניינו של המאושפז נדון מחדש בועדה.

דיונים בהיוועדות חזותית

בע"ו 28903-07-20[72] דן בית המשפט בקיום דיון ועדה באמצעים טכנולוגיים. בית המשפט בחן את הקשיים בקיום ועדה כאמור וקבע, כי דווקא ועדה פסיכיאטרית מחוזית הדנה לראשונה בעובדות והנתונים של המקרה מחויבת לבדוק באופן יסודי את המטופל בהינתן כי הפסיכיאטר המחוזי לא בדק את המטופל בעת הוצאת הוראת האשפוז ולא שמע את גרסתו. הדבר נכון במיוחד באשפוז ראשון. בית המשפט מציין גם, כי מחקרים רפואיים מראים שבדיקה רפואית רצינית אינה יכולה להיעשות באמצעות וידאו ומחייבת התייחסות ישירה לסימני מתח של האדם, תנועותיו וכדומה.

בע"ו 14589-06-20[73] נדונה סמכות יו"ר ועדה פסיכיאטרית לקבוע כי ועדה תתקיים בהיוועדות חזותית. בית המשפט קבע, כי לא ניתן לפרש את סעיף 27 לחוק הטיפול בחולי נפש כמקנה סמכות זו נוכח הסתירה לחובת הנוכחות הפיזית למטופל ובני משפחתו הקבועה בסעיף 26. למרות זאת, הערעור נדחה במקרה זה לאור הנסיבות הספציפיות של המערער, שכן בית המשפט מצא כי מסוכנותו של המערער הוכחה ונומקה. גם בע"ו 36824-07-20[74] קבע בית המשפט כי אין סמכות לוועדה הפסיכיאטרית המחוזי לערוך דיון בהיוועדות חזותית ורק למחוקק קיימת סמכות לשנות זאת. במצב המשפטי הקיים הועדות מחויבות לקבל את הסכמת המאושפז. בית המשפט מציין, כי אי יישום הוראותיו יגרור הטלת סנקציות על הועדות. החלטות דומות ניתנו בהליכים נוספים[75] בע"ו 7482-09-2[76] בית המשפט מותח ביקורת חריפה על התנהלות הועדה תוך דגש שהאחריות על שלומם של בתי החולים מוטלת על כתפי מנהל בית החולים ולא על הוועדה.[77]

---

[70] כל הליך משפטי בעניינו של מאושפז בכפיה מוגדר בסיוע המשפטי כ"תיק" ועל כן בעניינו של לקוח אחד יכולים להיות מספר תיקים במהלך שנה אחת – במקרה של אשפוזים חוזרים, עררים או ערעורים.

[72] ע"ו 28903-07-20 **פלוני נ' הוועדה הפסיכיאטרית** (מיום 21.7.20, הותר לפרסום). ייצוג הפונה על-ידי **עו"ד ניר כחלון** ממערך הייצוג המשפטי החיצוני, מחוז תל אביב **ועו"ד דניאל רז**, ממונה ארצי (תחום אשפוז כפוי) ממערך הייצוג המשפטי הפנימי, הנהלת הסיוע המשפטי.

[73] ע"ו 14589-06-20 **פלוני נ' היועמ"ש** (מיום 8.6.20, הותר לפרסום). ייצוג הפונה על-ידי ע"י **עו"ד דן לימור** ממערך הייצוג המשפטי החיצוני, מחוזות תל אביב ומרכז.

[74] ע"ו 36284-07-20 **פלוני נ' הוועדה הפסיכיאטרית** (מיום 20.7.20, הותר לפרסום). ייצוג הפונה על ידי **עו"ד אילן יעקובוביץ** ממערך הייצוג המשפטי החיצוני, מחוזות תל אביב ומרכז **ועו"ד דניאל רז**, ממונה ארצי (תחום אשפוז כפוי) ממערך הייצוג המשפטי הפנימי, הנהלת הסיוע המשפטי.

[75] ע"ו 58699-12-20 **פלוני נ' היועמ"ש** (מיום 28.12.20, הותר לפרסום). ייצוג הפונה על-ידי **עו"ד דן לימור** ממערך הייצוג המשפטי החיצוני, מחוזות תל אביב ומרכז; ע"ו 36067-06-20 **פלונית נ' היועמ"ש** (מיום 16.6.20, לא הותר לפרסום). ייצוג הפונה על-ידי **עו"ד אורנית שגיא-דקל ועו"ד אודליה אטרמן** ממערך הייצוג המשפטי החיצוני, מחוז דרום.

[76] ע"ו 7482-09-20 **פלוני נ' הוועדה הפסיכיאטרית** (ניתן ביום 9.9.20). ייצוג על-ידי **עו"ד איריס הזן** ממערך הייצוג המשפטי החיצוני, מחוז תל אביב. ראו גם ע"ו 62208-07-20 **פלוני נ' היועמ"ש** (מיום 9.8.20, הותר לפרסום). ייצוג הפונה על-ידי **עו"ד דן לימור** ממערך הייצוג המשפטי החיצוני, מחוזות תל אביב ומרכז. במקרה זה, בית המשפט קובע, כי על הוועדות ליישם את הוראות הפסיקה ובין השאר להתייחס למתווה שהושג בין משרד המשפטים ומשרד הבריאות וההנחיות שהוצאו בהקשר זה על ידי משרד הבריאות.

[77] ראו גם ע"ו 9569-12-20 **פלוני נ' היועמ"ש** (לא הותר לפרסום, 9.12.20). בית המשפט מציין, כי מצפה שהוועדה תיישם את החלטותיו.

מסוכנות על רקע הוראות "קורונה"

בע"ו 17-04-20[78], ייצג הסיוע המשפטי אדם שהגיע לאשפוז לאחר שנתפס על ידי שוטרים כשהוא מדבר עם בן-זוגו בקול רם בטלפון. השוטרים סברו שהוא מפר הוראות בידוד ולא מודע למצב החירום השורר בארץ בעקבות פרוץ מגפת הקורונה. בדוח הרפואי נרשם, כי הוא הגיע חבול מאוד לבית החולים הפסיכיאטרי כשהוא טוען שהשוטרים התנפלו עליו והרביצו לו. הועדה הפסיכיאטרית המחוזית דנה בתיק ובמהלך הדיון תחקרה חברת הועדה, מדוע הסתובב ברחוב, האם הוא "חיוני" ועוד ביקשה ממנו שיסביר לה מהם כל התקנות לשעת חירום. כשהשיב לה שהוא לא מכיר את כל התקנות, כי הן משתנות מידי יום. דחתה הועדה את הערר וציינה, כי הוא מכחיש, תוקפני ומרים את קולו. בית המשפט המחוזי קיבל את הערעור ושחרר את המאושפז כאשר הוא מציין, כי "עד להגעת השוטרים למקום לא היה בהתנהגות המערער דבר המסכן אותו או אחרים פרט לכך שהיה ככל הנראה שתוי. משהגיעו השוטרים למקום חלה הסלמה אשר הוליכה לחרפות וגידופים מצד המערער כלפי השוטרים ולצורך לנקוט בכח סביר, אשר הותיר אותו חבול, על מנת לאזוק אותו. יודגש במקום זה כי אינני קובע ממצאי עובדה בסוגיית השימוש בכח כלפי המערער. כך או כך, מקור כעס המערער כלפי השוטרים אינו נובע ממחשבות שווא... המחלוקת סביב ההתנהלות המבוקשת בימים אלה סביב נגיף הקורונה אינה מעידה בהכרח על חוסר מודעות. ההוראות מטבע הדברים, משתנות חדשים לבקרים וגם אם המערער לא גילה בקיאות בהוראות, אין הדבר צריך לשמש עילה לאשפוז. כללם של דברים-לא כל מחלוקת עובדתית משמעה דיסימילציה."

מסוכנות

בע"ו 3678-10-20[79], בית המשפט קבע כי במקרה של אישה מבוגרת שאושפזה בשל סכסוכי שכנים יש לשחררה. העובדה כי הסתכסכה עם שכנים אינה מעידה על מסוכנות.

ע"ו 56348-09-20[80], עסק במקרה של בחורה שנמצאה בבית תקופה ארוכה בשל הקורונה. אמה טענה כי היא מסכנת את עצמה באמירות אובדניות. בית המשפט קבע כי לא היתה מסוכנות של הבחורה, זאת בהתאם לדברי האב בוועדה הפסיכיאטרית ובפני בית החולים עת אושפזה כי אינה מסוכנת לעצמה וכי אשתו הגזימה כדי שבתו תקבל טיפול רפואי. דברי האם לא נתמכו והאם לא התייצבה לדיון.

סעיף 31 – התנגדות המשפחה לשחרור

בע"ו 30352-08-20[81], דן בית המשפט בעניינה של אישה שלא נבדקה רפואית בוועדה, ונותרה באשפוז ללא הוראה חוקית רק בגלל התנגדות משפחתה לשחרורה. בית המשפט הורה על שחרורה המידי מאשפוז כפוי תוך ביקורת על אי תקינות האשפוז.

בע"ו 15482-08-20[82] נדון ענינו של אדם בן 56 שאושפז מספר פעמים בעבר ושוחרר על ידי בית החולים בשל העדר מסוכנות או תועלת בהמשך אשפוזו. המשפחה התנגדה לשחרור והוועדה

[78] ע"ו 17-04-20 **פלוני נ' היועמ"ש** (הותר לפרסום, 7.4.20). ייצוג הפונה על-ידי עו"ד **אורנית צור-לוטן**, ממערך הייצוג המשפטי החיצוני, מחוזות תל אביב-מרכז.

[79] בע"ו 3678-10-20 **פלונית נ' היועמ"ש**, ע"ו 28903-07-20 **פלוני נ' הוועדה הפסיכיאטרית** (הותר לפרסום, 21.7.20). ייצוג על-ידי **עו"ד ניר כחלון ודניאל רז** ממערך הייצוג המשפטי החיצוני, מחוז ת"א-מרכז וממונה ארצי (תחום אשפוז כפוי) הנהלת הסיוע המשפטי- משרד המשפטים

[80] ע"ו 56348-09-20, **פלונית נ' היועמ"ש** (הותר לפרסום, 27.9.20). ייצוג הפונה על-ידי **עו"ד דניאל רז**, ממונה ארצי (תחום אשפוז כפוי) ממערך הייצוג המשפטי הפנימי, הנהלת הסיוע המשפטי **ועו"ד תמר נבו**, ממערך הייצוג המשפטי מחוזות תל אביב-מרכז.

[81] בע"ו 30352-08-20 **פלונית נ' היועמ"ש** (הותר לפרסום, 14.8.20). ייצוג הפונה על-ידי **עו"ד שרון שטרית** ממערך הייצוג המשפטי החיצוני, מחוזות תל אביב ומרכז.

[82] בע"ו 15482-08-20 **פלוני נ' היעמ"ש** (הותר לפרסום, 10.8.20). ייצוג הפונה על-ידי **עו"ד עופר בר לב** ממערך הייצוג המשפטי החיצוני, מחוזות תל אביב-מרכז.

קיבלה את ערר המשפחה וקבעה שהוא מסוכן לעצמו ברמה לא מידית ואינו דואג לצרכיו הבסיסיים. בית המשפט המחוזי קיבל את הערעור שהוגש בשל העדר תשתית עובדתית לאמור, ולאור העובדה, כי המגורים הטיפוליים שהאדם ביקש אינם זמינים בעתיד הקרוב, אין הצדקה להחזיקו באשפוז.

הפיכת הליך אזרחי לאשפוז כפוי להליך פלילי

ישנם במקרים בהם הועדה הפסיכיאטרית הפעילה צו אשפוז פלילי שניתן במסגרת סעיף 15(ה) לחוק טיפול בחולי נפש אף כי מסגרת האשפוז היתה אזרחית. בכך ישנה פגיעה קשה בזכויות המטופל: משך האשפוז ארוך יותר ובית החולים מאבד את סמכותו לשחרר את המטופל על בסיס רפואי בלבד. באותם הליכים, בשיתוף הסנגוריה הציבורית, הצליח הסיוע המשפטי לבטל את ההחלטה על הפעלת הצו הפלילי במסגרת ערעור בפני בית המשפט המחוזי. כך למשל, בע"ו 3566-04-20 (מחוז דרום) וע"ו 40954-03-20 (מחוז מרכז)[83] התקבלו החלטות בעניין השימוש בסעיף 15(ה) על ידי הוועדה הפסיכיאטרית המחוזית לצורך הפעלת צו אשפוז פלילי. בית המשפט קיבל את עמדת הסיוע המשפטי, הערעור התקבל והתיק הוחזר לועדה על מנת שתדון בהליך האזרחי.

אשפוז שלא בבית חולים

בע"ו 13266-06-20[84] נדון עניינה של אישה בת 77 ודיירת בדיור מוגן שנטען שהיא מפריעה לשכנים ודופקת להם בדלתות והתבקש אשפוזה באופן לא דחוף (בהתאם לסעיף7 ו-9(ב) לחוק הטיפול בחולי נפש). בשלב הגשת הערעור ביקש עורך הדין המייצג לשוחח עם המערערת אלא שהתברר שהיא הוחזרה לדיון המוגן, ו"אושפזה" בהחלטת הדיור המוגן בכפייה בחדרה בדיור המוגן, ולא הועברה לבית החולים. בית המשפט הטיח בדיון בעל פה ביקורת חריפה על התנהלות הדיור המוגן והמדינה וקבע שהאשפוז מתבצע בבית החולים ולא בבית האבות. בפסק הדין המנומק התייחס לסוגיית האשפוז הלא מיידי וקבע שלא הובאה כל תשתית עובדתית לכך שהמערערת גורמת סבל חמור לזולת בדיור המוגן.

טיפולי חשמל

ברע"א 1404/20[85], הוגש ערעור של פסק דינו של בית המשפט המחוזי מחוז מרכז בע"ו 28126-02-20[86] בו הוחלט לדחות את הבקשה לצו מניעה זמני למתן טיפולי חשמל ect של אישה שעברה בעבר טיפולי חשמל והתנגדה לטיפול כעת. בית המשפט קמא, קבע שאין צורך במסוכנות גבוהה לצורך מתן טיפולי חשמל; אין צורך בהסכמה ספציפית לטיפול חשמל במסגרת אשפוז כפוי; וכי ההסדר החוקי החל על הסוגיה הוא חוק טיפול בחולי נפש הגובר על חוק זכויות החולה שהוא חוק כללי. עיקר הטענה בערעור לבית המשפט העליון, כי הקביעה בנוגע למסוכנות של בית המשפט קמא מוטעית וכי חוק זכויות החולה חל על הסיטואציה ולכן נדרש להעביר את הנושא להחלטת וועדת אתיקה רפואית במקרה של התנגדות של אדם למתן טיפולי חשמל.

---

[83] בע"ו 3566-04-20 (מחוז דרום) וע"ו 40954-03-20 (מחוז מרכז), (הותר לפרסום, 10.4.20). ייצוג הפונה על-ידי **עו"ד איחסאן ווהאבי** ממערך הייצוג המשפטי החיצוני, מחוז דרום.

[84] בע"ו 13266-06-20, **פלוניות נ' היועמ"ש** (הותר לפרסום, 7.6.20). ייצוג על-ידי **עו"ד ויוי רכניץ** ממערך הייצוג המשפטי החיצוני, מחוז ת"א-מרכז.

[85] רע"א 1404/20 **פלונית נ' היועמ"ש** (הותר לפרסום, 27.2.20). ייצוג הפונה על-ידי **עו"ד יאיר אבן-זוהר** ממערך הייצוג המשפטי הפנימי, מחוז מרכז **ועו"ד דניאל רז**, ממונה ארצי (תחום אשפוז כפוי) ממערך הייצוג המשפטי הפנימי, הנהלת הסיוע המשפטי.

[86] ע"ו 28126-02-20 **פלונית נ' היועמ"ש** (ניתן ביום 19.2.20). ייצוג על-ידי **עו"ד יאיר אבן-זוהר**, ממערך הייצוג המשפטי הפנימי, מחוז מרכז **ועו"ד דן לימור** ממערך הייצוג המשפטי החיצוני, מחוזות תל אביב מרכז.

בית המשפט העליון דחה את הערעור על בסיס מסוכנותה הגבוהה של האישה, וקבע כי החלטתו היא ספציפית למקרה בפניו ואינה משליכה על מקרים אחרים. עוד קבע בית המשפט כי חוק לטיפול בחולי נפש הוא ספציפי לעומת חוק זכויות החולה ולכן גובר (זאת בניגוד לפסקי דין אחרים של בית המשפט העליון).

בעד"מ 47037-08-20[87], בית המשפט המחוזי דן בנושא טיפולי חשמל, ומפרש את פסק דינו של בית המשפט העליון וקובע, כי ניתן לכפות טיפול חשמלי במסגרת אשפוז כפוי, אך מדובר בהליך שניתן לעשותו רק במקרים חריגים. עוד קובע בית המשפט, כי על בית החולים לעשות "כמיטב יכולתו לטפל במערערת מבלי להיזקק לטיפול בנזעי חשמל והוא מתיר טיפול זה כאמצעי אחרון, בנסיבות שאין אפשרות מעשית לקבל הסכמתה של המערערת מדעת".

10.3 ייצוג קטינים - "עו"ד משלי"

מזה כשבע שנים מפעיל הסיוע המשפטי מערך ייצוג קטינים הנקרא "עו"ד משלי", ומעניק סיוע משפטי לילדים ולנוער בהליכים משפטיים אזרחיים. הסיוע המשפטי חרת על דגלו את המחויבות לקידום זכויות ילדים ונוער, בדגש על זכות הנגישות לצדק ושוויון בגישה לערכאות משפטיות עבור הקטינים, ובעיקר עבור ילדים ונוער בסיכון.

מרבית הקטינים מופנים לסיוע המשפטי על ידי בתי המשפט לנוער, בתי המשפט למשפחה ובתי הדין הדתיים, הקובעים בהחלטותיהם, כי יש למנות לקטין אפוטרופוס לדין או עורך דין שייצגו בהליכים משפטיים התלויים ועומדים בעניינו. בנוסף, ילדים ונוער פונים למערך "עו"ד משלי" באופן עצמאי, ומקבלים ייצוג המותאם לגילם, לצרכיהם המשפטיים ולנסיבות חייהם, לאחר בחינת קיום פוטנציאל לניגוד עניינים בין הקטין לבין האפוטרופוס שלו (בדרך כלל ההורים), באופן העלול לפגוע בזכויות הקטין.

שמו של מערך ייצוג הקטינים - "עו"ד משלי" - משקף תפיסה מקצועית השמה דגש על מערך עורכי דין איכותי, נגיש ומותאם לילדים ונוער, המבקש להעמיד את הקטין במוקד ההליכים המשפטיים בעניינו. הייצוג, הליווי והסיוע המשפטי ניתן על ידי כ-150 עורכי דין ממערך הייצוג החיצוני הפזורים ברחבי הארץ ומתמחים בתחום ייצוג ילדים ונוער וכן על ידי הממונים המחוזיים על ייצוג קטינים במחוזות הסיוע המשפטי כשלצדם רכז מנהלי וממונה שכר טרחה ייעודיים. כל עורכי הדין המייצגים קטינים מטעם הסיוע המשפטי מקבלים הכשרה מעמיקה ומלווים באופן הדוק על ידי הממונים המחוזיים על תחום ייצוג קטינים, שהם עורכי דין מהצוות הפנימי של הסיוע המשפטי.

ייצוג קטינים בשנת 2020 – נתונים

בשנת 2020 יוצגו 5,327 לקוחות-קטינים חדשים על ידי מערך ייצוג קטינים בסיוע המשפטי. מדובר בעליה של 15% בהיקף התיקים שנפתחו בהשוואה לשנת 2019 (במהלכה ניתן ייצוג ל- 4,604 קטינים) ועליה של 111% ביחס לשנת 2017 (במהלכה יוצגו 2,522 קטינים חדשים). נכון לסוף שנת 2020, היו מיוצגים על ידי הסיוע המשפטי 11,284 קטינים בהליכים תלויים ועומדים. מטבע הדברים, הליכים משפטיים בעניינם של קטינים בסיכון נמשכים זמן רב, לעיתים שנים ארוכות.

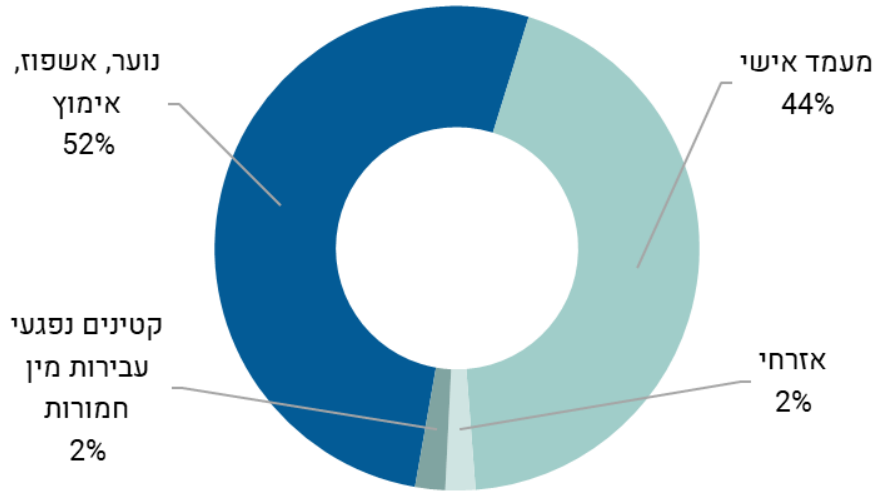
ישנם **שישה תתי-תחומי התמקצעות** בתחום ייצוג קטינים בסיוע המשפטי: ייצוג קטינים בהליכים לפי חוק הנוער (טיפול והשגחה), התש"ך-1960 (להלן: "חוק הנוער") בבית המשפט לנוער, ייצוג קטינים בהליכי מעמד אישי בבתי המשפט לענייני משפחה, ייצוג קטינים בהליכי אימוץ, ייצוג קטינים בהליכי אשפוז כפוי, ייצוג קטינים נפגעי עבירות מין חמורות בהליכים פליליים והליכים

[87] הליך עד"מ (חיפה) 47037-08-20 **פלונית נ' הוועדה הפסיכיאטרית המרכז לבריאות הנפש שער מנשה** (פורסם בנבו, 27.8.20).

מנהליים ואזרחיים נלווים (ביניהם בקשה לפי חוק המגבלות על חזרתו של עבריין לסביבת נפגע העבירה, תשס"ה-2004) וייצוג קטינים בהליכים אזרחיים כלליים.

בשנת 2020, לראשונה, תחום המעמד האישי הפך להיות תת-התחום המוביל מבחינת היקפי התיקים החדשים שנפתחו בתחום ייצוג קטינים (2,956 תקים חדשים) ותחום הנוער הפך, לראשונה, תחום השני בהיקפו (2,164 תיקים חדשים). ב- 4 השנים האחרונות אנחנו עדים לעלייה דרמטית בהיקף המינויים של אפוטרופוסים לדין בהליכי מעמד אישי – עליה של 335% משנת 2017 (בה יוצגו 679 קטינים חדשים בהליכי מעמד אישי).

תיקי ייצוג קטינים בחלוקה לתתי תחומים

הנתונים אודות הגידול המשמעותי במספר התיקים הנפתחים בתחום המשפחה מעידים על שינוי מהותי בעמדות שופטי המשפחה ודייני בתי הדין הדתיים ביחס לזכותם של ילדים ובני נוער לייצוג עצמאי במסגרת הליכי מעמד אישי. הדבר בא לידי ביטוי גם בהחלטות רבות המשבחות את עבודתם של האפוטרופוסים לדין בתיקים אלה.

בשנים האחרונות מערך "עו"ד משלי" פועל גם עבור בגירים צעירים, חסרי עורף משפחתי, המצויים בתוכנית ית"ד – תוכנית בין-משרדית ובין-מגזרית למימוש הפוטנציאל האישי של צעירים במצבי סיכון בהשגת עתיד בטוח ברמה האישית, המשפחתית והתעסוקתית באופן שיאפשר להם להשתלב ולתרום לחברה ולקהילה.[88]

עוד יש לציין כי מערך ייצוג קטינים הינו שותף לקבוצת למידה בין-משרדית ובין-מגזרית בהובלת שירות האומנה במשרד הרווחה, שמטרתה שיפור איתור וגיוס משפחות אומנה בחברה הערבית. קבוצת הלמידה הינה תוצר, בין היתר, של הכנס "הל תסמעוני"? - התשמעני? - כנס קטינים בסיכון בחברה הערבית-שנערך בשנת 2019 על ידי מערך ייצוג קטינים מכון "חרוב", והציף את המחסור האקוטי במשפחות אומנה בחברה הערבית.

ייצוג קטינים מטעם הסיוע המשפטי בתקופת משבר הקורונה

בתחילת משבר הקורונה, ניכרה עליה חדה במספר המינויים של מייצגי קטינים בתיקי נוער, לעומת ירידה במספר המינויים בתיקי מעמד האישי זאת על רקע המגבלות שהוטלו על עבודת בתי המשפט. במרבית תיקי הנוער, מדובר היה בעיקר בבקשות לצווי ביניים, דבר שמשקף את פעילות שירותי הרווחה בעת החירום.

[88] ראו הרחבה בדוח הסיוע המשפטי לשנת 2019, עמוד 122.

לצד העלייה בהיקף המינויים החדשים בתקופה זו, הטיפול השוטף בעניינם של קטינים נעשה אינטנסיבי מתמיד ודרש זמינות מוחלטת מהממונים המחוזיים ועורכי הדין החיצוניים. עורכי הדין החיצוניים נדרשו לעבודה מוגברת של בירור המצב אצל **כל אחד ואחד מהקטינים אותם הם מייצגים** והצפת בעיות כלפי בתי המשפט, שירותי הרווחה והממונים המחוזיים – בירור שהתברר כחשוב ומועיל כפי שגם זיהו שופטות בית המשפט לנוער (ראו לעיל בפרק 2).

בתחילת המשבר, כלל השירותים לילדים בסיכון בקהילה היו סגורים, והסגר גם לא אפשר תנועה של גורמי הטיפול ומפגש עם קטינים בסיכון. לעורכי הדין המייצגים קטינים הונפקו תעודות "עובד חיוני", אשר אפשרו להם לפגוש את הקטינים, במגבלות הוראות משרד הבריאות, לברר את שלומם, עמדתם ביחס להליכים המשפטיים וצרכיהם המידיים. ייצוג הקטינים בשלב זה התאפיין באופי "חירומי" של צורך מידי לפתרונות השמה לילדים בסיכון; צורך מידי לפתרון עבור שמירה על קשר בין ילדים להוריהם; צורך מידי בצרכים חומריים כאלה ואחרים (מאוכל ועד מחשב) ועוד.

הטיפול הצריך היערכות עם הנחיות מתאימות הן בנוגע לדרישות הייצוג בהתאם להוראות הדין הייחודיות לתקופה זו והן ביחס לתפקוד השירותים השונים לילדים בסיכון (מרכזי חירום, מרכזי קשר, מסגרות חוץ ביתיות, משפחות אומנה, מחלקות אשפוז פסיכיאטריות, וועדות פסיכיאטריות ועוד). נהלי העבודה השתנו חדשות לבקרים, והעבודה דרשה היכרות בלתי פוסקת עם הנחיות והוראות חדשות ומדובר, למעשה, בניהול גוף ידע חדש שיש ללמוד אותו תוך זמן קצר ולתת מענה מידי לשאלות בכל הנוגע אליו. נדרשה בחינת סוגיות רוחב באופן קבוע שחייבה קשר הדוק עם גורמים שונים ברמה הארצית וברמה המחוזית.

הסוגיות העקרוניות עמן התמודד התחום נגעו להעדר מסגרות תמיכה וטיפול בקהילה, קשיי השמה של נוער בסיכון במסגרות חסות הנוער תחת חובת בידוד, בקשות של קטינים בהשמה חוץ ביתית לצאת לחופשה בביתם, שאלות של קטינים בהשמה חוץ ביתית בנוגע לתנאי הבידוד המניעתי בהם הם שוהים, בקשות לבתי משפט למתן הוראה לביצוע בדיקות קורונה לצורך צמצום זמני הבידוד וכן בקשות למתן הוראה שיפוטית לביצוע בדיקה פסיכיאטרית אשר באו לתת מענה להמתנה של 3-4 חדשים לבדיקה שכזו באמצעות קופות החולים.

מערך ייצוג קטינים היה גם שותף מרכזי לעבודת שולחן המשנה לשולחן הבין מגזרי בנושא ילדים ונוער בסיכון בעת משבר הקורונה, אשר הוביל, בין היתר, לעיגון הגדרת כל השירותים לילדים ונוער בסיכון ומשפחותיהם כ"שירותים חיוניים" במסגרת חקיקת הקורונה, באופן שאפשר את מתן השירותים החיוניים לאוכלוסייה זו במסגרת מרבית שנת המשבר.[89]

צמצום שירותים חברתיים במשבר הקורונה

משבר הקורונה הוביל לצמצום השירותים והמענים החברתיים. דוגמא הממחישה את הקשיים עמם התמודדו קטינים בסיכון ומשפחותיהם, עניינה תינוק אשר נולד בחודש ינואר 2020 לאם ולאב שחתמו ביניהם על הסכם הורות משותפת.[90] בהסכם נקבע כי עד הגיע הקטין לגיל חצי שנה הוא יגדל אצל אמו ולאחר מכן יגדל בהורות משותפת. חרף האמור, עם שחרורו של הקטין מבית החולים, נלקח הקטין, בסיוע גורמי רווחה, והועבר באמצעות האב לחזקת הוריו אשר הוכרו כמשפחת אומנה זמנית עבורו. משרד הרווחה קיים הליך חירום שאפשר את הישארות הקטין בבית הוריו של האב

[89] ראו דוח סיכום ביניים, המלצות ודרכי פעולה להמשך של השולחן, יוני 2020:
https://beinmigzari.pmo.gov.il/Emergency/Documents/kids240620.pdf

[90] רמ"ש (ב"ש) 5919-04-20 **פלוני נ' פלונית ואח'** (פורסם בנבו, 12.4.20) כב' השופטת גאולה לוין. החלטת בית המשפט לענייני משפחה במסגרת י"ס 68531-02-20 (ב"ש) בפני כב' השופטת רותם קודלר עיאש (החלטה מיום 4.4.20, לא הותרה לפרסום). ייצוג על-ידי **עו"ד דורית לופו**, ממערך הייצוג המשפטי החיצוני, מחוז דרום. שימשה כאפוטרופוס לדין על הקטין.

וזאת על אף שהאם הביעה רצונה להשיב את הקטין לחזקתה. בהליך בבית המשפט לנוער, בהתאם להחלטת בית המשפט, מונתה אפוטרופוס לדין לקטין, אשר מייצגת בהליכים אחרים את אחיו הגדול. בעמדתה התייחסה האפוטרופוס לדין לחשיבות שבהבניית הקשר בין האם לקטין בשבועות הראשונים לחייו ולאלטרנטיבות לתמיכה באם באופן שיאפשר את העברת הקטין לחזקתה. מטעם הרווחה העלו טענות הנוגעות לקושי ביישום הקשר בין האם לקטין לנוכח משבר הקורונה (ואף הוגשה בקשה לדחיית מועד הדיון בעניינו של הקטין מטעמים אלו). ביהמ"ש לענייני משפחה בב"ש, מתח ביקורת חריפה על עמדה זו של הרווחה:

"...סבורני כי ראוי שענייני קטינים יתבררו בדחיפות הראויה וכי לא ייעשה ניסיון לחסות בצל מצב חירום, דרמטי ככל שיהא, כדי למנוע מקטין את זכותו לשהות עם הורהו... לעניין זה רק אציין כי עפ"י תקנות החירום והודעת מנהל בתי המשפט הן מיום 15.3.2020 והן מיום 24.3.2020 הן נושאי תיקי נזקקות והן נושא הבטחת קשר של קטין עם הורה מצויים ברשימת העניינים הדחופים שיתבררו גם במסגרת תקופת חירום, וודאי כאשר עסקינן בנסיבות כה חריגות כמו במקרה דנן וראוי היה שבקשה זו לדחיית הדיון לא היתה מוגשת, שכן אינה מכבדת את מגישה."

למהותו של עניין נפסק כי הקטין צריך לשוב לאימו באופן מיידי "וזאת משעה שנמצא אצל אזרחים שאין להם כל זיקה משפחתית אליו ומשעה שהוראות עו"ס חוק נוער ניתנו בהעדר סמכות ומבלי שהעניין של הקטין הובא בצורה מסודרת ובמועד בפני בימ"ש מוסמך... "**לא הוכח ולמעשה לא הובאו אף כל ראיות, כי האם אינה מסוגלת לטפל בקטין... "לאן נעלמו זכות הקטין וזכות אימו לשהות יחד מכח זכותם הטבעית הבסיסית ביותר?** כיצד נשכחה זכות האם לזכות לסיוע ותמיכה של גורמי הטיפול בעיר מגוריה, כך שיאפשרו לה תמיכה, סומכת, חונכת וכל שנדרש על מנת לגדל את בנה התינוק.... לא אשכין לשמוע טענה כי בשל עת החירום לא ניתן לספק פתרונות, שכן קודם להחלטת האב כי הקטין ישהה אצלו, ברור היה לכולם כי במצב בו הקטין ישהה אצל האם, גורמי הטיפול בעירה, באר שבע, יספקו את התמיכה והפתרונות..."

בהמשך לכך הוחלט על השבת הקטין לחיק אמו. על ההחלטה הוגשה בקשה לעיכוב ביצוע לבית המשפט המחוזי בבאר שבע, אשר נדחתה. במסגרת החלטתו, הטיל ביהמ"ש המחוזי על האפוטרופוס לדין מעורבות רבה ביישום החלטותיו. בין היתר, נוכחות במסירת הקטין ובמפגשים שבועיים בין הקטין לאביו הנטען.

החרפת המצוקה בתחום האשפוז הכפוי של קטינים

מזה שנים שמערך ייצוג קטינים מתריע על הליקויים הקיימים בהליכי אשפוז פסיכיאטרי של קטינים, שפוגעים בזכותם של קטינים לטיפול הולם, להגנה, לחירות ולהליך הוגן. משבר הקורונה יצר עבור קטינים אלו סיטואציות סיכון מוגברות, אשר החמירו במהלך קיץ 2020, עקב שביתת העובדים הסוציאליים. שתי תופעות קשות במיוחד חייבו את מעורבות מערך ייצוג קטינים בתקופה זו – הותרת קטינים באשפוז ללא הצדקה רפואית (אשפוזים סוציאליים), והפגיעה בזכות הקטינים להליך הוגן ובקרה שיפוטית על החלטות האשפוז.

בנוגע לאשפוזים הסוציאליים, על רקע משבר הקורונה ושביתת העובדים הסוציאליים, חלו עיכובים משמעותיים בשחרור קטינים מאשפוז פסיכיאטרי כפוי, על רקע קושי בהשלמת הליכי ההשמה שלהם במסגרות חוץ ביתיות המשכיות, או חזרתם לביתם (בשל צמצום שירותי בריאות הנפש בקהילה). כפועל יוצא, קטינים נותרו באשפוז פסיכיאטרי בכפיה, שלא לצורך, ימים ושבועות לאחר שהצורך הרפואי-טיפולי באשפוז הסתיים. כך למשל, ביחס לבקשה שהוגשה על ידי בית החולים "שלוותא" להארכת אשפוזה של קטינה בת 15.5 לחודש נוסף, בניגוד לרצונה קבע בית המשפט:[91]

[91] תיק סיוע 26372/20. הייצוג על ידי **עו"ד עדי שבות** ממערך הייצוג המשפטי החיצוני, מחוז תל אביב. התיק הסתיים ללא הליכים בבית המשפט.

"המלצה זו [לאשפוז על ידי הועדה] נובעת "אך ורק" בהעדר מציאת מסגרת טיפולית חוץ ביתית מתאימה. ... אף שמוכרת ומובנת לי הראיה כי לעיתים מתחייב שילוב מ"דלת לדלת", זו של המחלקה אל זו של המסגרת בה ישולב הקטין, **איננו מוצאת כי ניתן להשלים עם מציאות לפיה יהווה אשפוז פסיכיאטרי כפוי כ"אכסנייה" חלף מענה רווחה מתחייב.** במצב דברים זה כאשר צפי ההשמה אינו נראה לעין וממילא ארוך הוא מתקופת האשפוז המבוקשת היום. לאחר שבחנתי כל שהובא בפניי, בראשו בחירת מנהל בית החולים והאמור בוועדה הפסיכיאטרית – אני מוצאת להורות על שחרורה של הקטינה מן האשפוז – אלא אם תבחר להמשיך לשהות בו מרצונה".

קושי שהתעצם בנוגע לזכות להליך הוגן של הקטינים נבע על רקע קושי בכינוס ועדות פסיכיאטריות לילד ונוער, בייחוד במחוזות חיפה והצפון ובאר שבע (קושי שהחמיר בתקופת הקורונה). על רקע קושי זה נמנעה מקטינים המתנגדים לאשפוז זכותם לייצוג וזכותם לביקורת שיפוטית על ידי בית המשפט לנוער, כמתחייב מהוראות הדין.

כך למשל, קטין בן 16 התקבל בהוראת אשפוז אשר הוארכה, ובהמשך לכך הובא בפניי וועדה פסיכיאטרית מחוזית לילדים ונוער. לאורך כל תקופת האשפוז הקטין התנגד לאשפוז אולם לא נעשתה פנייה בעניינו לביהמ"ש ולא מונה לו מייצג שיוכל לדאוג לזכויותיו. רק לאחר 14 יום באשפוז כפוי, הובא עניינו בפני בית המשפט לנוער, ומונה לו מייצג. בית המשפט מבקר את העובדה כי לא מונה לקטין מייצג מלכתחילה.[92]

במקרה דומה[93], התייחס כב' השופט יניב בוקר לליקויים בהסדרים המשפטיים הנוגעים להליכי אשפוז בכפיה של קטינים וקרא להסדירם:

"עניינו של XXX ממחיש את הקשיים באופן שבו קבע המחוקק את ההסדרים בענין אשפוזם של קטינים, כאשר הסדרים אלה נמצאים בשני חוקים שלא תמיד מתיישבים זה עם זה וכאשר חלק מן ההסדרים מפוקחים על וועדה פסיכיאטרית מחוזית ובית משפט מחוזי וחלק מן ההסדרים מפוקחים על ידי בית משפט לנוער וחלק נוסף של ההסדרים לא ברור כלל כיצד מפוקחים. *כך לא ברור מחוק הנוער, מהי הערכאה המפקחת על הוראת המנהל שניתנת לאחר שבעת הימים שמוסמך בית המשפט לנוער לתת לצורך אבחון. ניתן היה לחשוב שמן הראוי ש"הפה שהתיר הוא הפה שיאסור" וכי בית המשפט לנוער מוסמך לדון בהערכת המנהל הזו, אך הדברים אינם חד משמעיים ואינם מפורטים בחוק הנוער...*

לענין הוצאת הוראת אשפוז דחוף בידי מנהל, כאמור בסעיף 5 לחוק טיפול בחולי נפש, המסלול להשיג עליה הוא באמצעות פניה לועדה הפסיכיאטרית המחוזית ולאחר מכן, בערר לבית המשפט המחוזי, לכאורה גם כשמדובר בקטין. מסלול זה הוא קשה גם מבחינת המועדים שהרי חוק הטיפול בחולי נפש מונה מועדים ארוכים מדי לטעמי בוודאי בעניינם של קטינים וגם קשה מהבחינה המעשית לאור תדירות התכנסותן של הוועדות הפסיכיאטריות המחוזיות, במיוחד במחוז דרום.

הקטין טוען היום באמצעות בא כוחו, כי כאשר הוצאה הוראת המנהל, לא בוצעו ההוראות בתקנות טיפול בחולי נפש (ייצוג משפטי בטיפול כפוי) והוא לא קיבל מהמנהל טופס יידוע על זכותו לייצוג משפטי. *כמובן, שיש להקפיד בעניין זה על זכויות המטופלים ובוודאי מי שמטופל בהוראת מנהל כופה, שאחרת אין כל טעם במנגנוני הבקרה שאין זה מעשי לפנות אליהם ללא ייצוג".*

[92] צב"נ 15702-07-20 (ב"ש) **משרד הבריאות נ' פלוני** (הותר לפרסום, 13.7.20). הקטין יוצג על ידי **עו"ד אבישי שלום הלל** ממערך הייצוג המשפטי החיצוני, מחוז דרום.

[93] צב"נ 24645-12-20 (ב"ש) **מחלקה לשירותים חברתיים נ' פלוני** (הותר לפרסום, 17.12.20). הקטין יוצג על ידי **עו"ד אבישי הלל שלום** ממערך הייצוג המשפטי החיצוני, מחוז דרום.

פסיקה נבחרת בתחום ייצוג קטינים לשנת 2020

הגנה על זכותו של קטין לחסיון עו"ד-לקוח בינו לבין האפוטרופוס לדין שמונה לו מטעם מערך ייצוג קטינים

בתלה"מ (פ"ת) 31221-03-20[94] מונה אפוטרופוס לדיו לקטינים במסגרת סכסוך בין הוריהם הנוגע, בין היתר, למסגרות החינוך של הקטינים. במסגרת ההליכים, התעוררה גם סוגית חקירת האפוטרופוס לדין. בית המשפט דחה את הבקשה לחקירת האפוטרופא לדין וקבע: "[משלטעמי] אין הדבר אפשרי כלל והוא אינו עולה בקנה אחד עם הוראות הדין. אפוטרופוס לדין הינו גורם המייצג את ענייניו המשפטיים של כל אדם אשר לעניינו מונה, ובמקרה הזה את ענייני הקטינים. עמדתה של האפוטרופא לדין היא כעמדתו של גורם מייצג ואינה בגדר חוות דעת מומחה או תסקיר, אשר ניתן לחקור את מי שערך אותם. משכך, אפוטרופוס לדין מצוי במעמד דומה לזה של ב"כ מי מהצדדים וברי כי אינו עומד לחקירה בהליך, זאת, בין השאר מפאת פגיעה באינטרס המוגן של חסיון המידע בין הלקוח ועורך דינו מעצם קיומו של ניגוד עניינים מובנה באם יידרש לחקירה בענייננו של מיוצגו."

על זכותה של קטינה להליך הוגן ושקולה יישמע בהליכי רישוי משפחת אומנה עבורה, ויינתן לו משקל

בערר 41/18, 42/18[95], נדון עניינן של שתי קטינות בנות 13 וחצי ו-15 שהוצאו ממשמורת הוריהן והושמו במסגרות חוץ ביתיות. כל הניסיונות לקלוט אותן במסגרות שונות, לא צלחו והבנות בפועל שוטטו ברחובות, סבלו מפגיעות מיניות, עשו שימוש תכוף בסמים ונראה היה שהן במסלול ברור להתרסקות. בשנת 2017, האחיות בחרו על דעת עצמן להתגורר אצל אם אומנה, איתה היתה להן היכרות מוקדמת. אם האומנה, שמצבה הכלכלי והבריאותי לא היה טוב במיוחד גידלה אותן במסירות, לקחה הלוואות לצורך הטיפול בהן והשקיעה בהן את זמנה ומרצה והפירות נשאו פרי. לאחר שלוש שנים, הקטינות היו נקיות מסמים ניהלו אורח חיים מסודר ורחוק מסיכונים. האחות הגדולה הגיעה לגיל 18 והתגייסה לתפקיד פיקודי בצבא ואילו האחות הצעירה, בת 16 וחצי למדה לבגרויות. לאורך כל התקופה אם האומנה לא הוכרה כמשפחה אומנת על ידי שירותי הרווחה, וכפועל יוצא מכך מצבה הכלכלי של העוררת הלך והתדרדר. אם האומנה הגישה ערר על ההחלטה שלא לאשר אותה כמשפחה אומנת. שתי הקטינות הגישו גם הן ערר על ההחלטה, באמצעות האפוטרופוס לדין. הדיון בערר התקיים במשך כשנה וחצי. בהחלטה מקיפה וחשובה, אשר חתמה את ההליך וקיבלה את הערר, מתייחס יו"ר ועדת הערר לטובת הילד וכי החלטת הממונה על הרישוי אינה עולה בקנה אחד עם עקרון זה; לחובה לתת משקל משמעותי לרצונו של הילד במסגרת שיקולי טובתו וכן מימוש תפיסת "הילד כסובייקט" המציבה אותו במרכז.

"הועדה מבקשת לבסס ולחזק את תפיסת "הילד כסובייקט", אשר דוקטרינת "טובת הילד" היא פועל יוצא של תפיסה זו. מימוש תפיסת "הילד כסובייקט" צריך לבוא לידי ביטוי בהצבת "הילד במרכז", במתן דגש לשיקול הפרטני - תחת אמירות המייצגות מדיניות כללית.

דרך המלך להשגתה בפועל של תפיסת "הילד כסובייקט", היא בהקשבה סבלנית ושקולה לקולה של הנערה. בכך, ניתן להשיג כמידת האפשר את החוויה האישית שלה, רצונותיה וצרכיה - כפי שהיא מבטאת אותם. כך לדוגמה, כשטענו הממונה והמפקחת המחוזית לחוק האומנה כי נבנתה תוכנית

[94] תלה"מ (פ"ת) 31221-03-20 **פלונית נ' פלוני** (הותר לפרסום, 7.6.20). ייצוג על-ידי **עו"ד מרי סבג שמש**, ממערך הייצוג המשפטי החיצוני, מחוז תל אביב. שימשה כאפוטרופוס לדין לקטינים.

[95] ערר 41/18, 42/18 **פלונית ואפוטרופוס לדין נ' הממונה על רישוי האומנה** (פורסם בנבו, 12.5.20), בפני ועדת ערר לפי סעיף 67 לחוק אומנה לילדים, התשע"ו-2016. הקטינות יוצגו על-ידי **עו"ד נעמה כהן ספראי** ממערך הייצוג המשפטי החיצוני, מחוז ירושלים.

להחזרת הנערה לביתה (תוכנית שלא טרחו להציג בפני הועדה), דומה כי נעלמה מעיניהם סירובה המוחלט של הנערה לתוכנית זו ואמירתה כי "**היא [אמה] עסוקה בעצמה ובאחותי הקטנה... לאמא שלי אין פנאי לא נפשי ולא פיסי להיות בשבילי**" (עמוד 4 לפרוטוקול מיום 07.05.20)".

הועדה נתנה אמון בכוחה של הנערה לקחת חלק בהחלטות בנוגע לגורלה.

זכותו של קטין לזהות ולייצוג משפטי מטעם המדינה בהליכים אזרחיים הרי גורל

נער בן 17 פנה לסיוע המשפטי לצורך הגשת בקשה לשינוי שם משפחתו, משם המשפחה של הוריו הביולוגים, אותם אינו מכיר, לשם המשפחה של המשפחה בחיקה גדל מיום היוולדו.[96] במקביל ניהלה גם אחותו (הלא ביולוגית, בתה של האם שגידלה בפועל את הקטין) הליך אפוטרופסות.

בית המשפט לענייני משפחה נעתר לבקשה לשינוי שם, ובהחלטתו מתייחס לזכותם העצמאית של קטינים לייצוג מטעם המדינה ואף קורא לשירותי הרווחה ליידע נערים ונערות אודות האפשרות לפנות לסיוע המשפטי לקבלת ייצוג במקרים המתאימים:

"למשמע דברים שנאמרו בדיון גם על ידי גורמי הרווחה וגם על ידי יתר הגורמים אני סבור שיש מקום שבמיוחד כשעסקינן בנערים ונערות מתבגרים הנמצאים בקשר עם גורמי הרווחה, טוב יעשו גורמי הרווחה לו במקרה הצורך יידעו את הנערים והנערות גם על האפשרות לפנות ללשכה לסיוע משפטי לשם קבלת ייצוג משפטי במקרים המתאימים וכאשר מתעוררות סוגיות הצריכות הסדרה משפטית. שכן גם לקטינים יש זכות לייצוג משפטי והמדינה, באמצעות הלשכה לסיוע משפטי, ערוכה להסדיר ייצוג זה. כך גם רצוי וראוי שהשירות המשפטי במשרד הרווחה יחדד וירענן אצל גורמי הרווחה בקהילה את אפשרויות היידוע הקונקרטיות, על מנת שזכויות אלה לא ישמשו אך כזכויות תאורטיות, כי אם גם יובילו, כפי שנעשה גם בהליך המקביל, ליישום בפועל, בלוחות זמנים מתאימים."

עיכוב השמה של קטינה במסגרת חוץ ביתית על רקע מחלוקות פנימיות בשירותי הרווחה

קטינה בת 14, הוצאה מהבית במסגרת צו חירום על רקע חשש כבד לשלומה הנפשי והפיזי ובעקבות התנהגויות מסכנות.[97] הקטינה שהתה במרכז חירום, שהיטיב עמה, במשך שלושה חודשים, כאשר מרכז החירום המליץ על שילובה במסגרת חוץ ביתית ארוכת טווח, בהסכמתה. בשל משבר הקורונה, וועדת תכנון טיפול בעניינה נדחתה, ומסגרת המשך לא אותרה בעניינה, בין היתר על רקע מחלוקות פנימיות בשירותי הרווחה לגבי המסגרת המתאימה עבורה. האפוטרופוס לדין של הקטינה פנתה בשמה לבית המשפט לנוער:

"ב"כ הקטינה זועקת זעקתה של הנערה החל מחודש אפריל 2020, מתנגדת להארכת הצווים בעניינה, ומבקשת בכל לשון ודרך לאפשר לה להקלט במסגרת המתאימה לצרכיה. בתמיכה לטענותיה חוזרת ומביאה בפני בית המשפט את עמדת מרכז החירום המתאר את הנזק הרב הנגרם לקטינה משהותה הממושכת והמיותרת במרכז החירום, ואת הצורך הבהול בשילובה במסגרת לאלתר...."

בית המשפט העביר ביקורת קשה על הגורמים הממונים והאחראים על שילוב הקטינה במסגרת: "הקטינה בעצמה, הופיעה בפני היום, נשאה דברים קשים, שעוצמתם ניכרת אף מבעד למודפס, הלינה על כך ש"נשכחה" במרכז החירום בעוד חברותיה עזבו ונקלטו במסגרות מתאימות, ואמרה בסיכום דבריה וכמענה לדברי עידוד שהושמעו באולם: "איפה יש לי תקווה? אין לי תקווה ואין לי אור".

---

[96] תמ"ש 2326-04-19 **ס' נ' האפוטרופוס הכללי במחוז דרום** (ניתן ביום 2.6.20). ייצוג הקטין על-ידי **עו"ד אלה שיינפלד**, ממערך הייצוג המשפטי החיצוני, מחוז דרום.

[97] תנ"ז 7357-06-20 (קרית שמונה) **המחלקה לשירותים חברתיים נ' פלונים** (לא פורסם, 24.6.20). ייצוג הקטינה על-ידי **עו"ד אביטל קורקוס**, ממערך הייצוג המשפטי החיצוני, מחוז צפון.

בעקבות החלטת בית המשפט הקטינה נקלטה במסגרת של חסות הנוער, בהסכמתה, בחודש יולי 2020.

תלונה של קטינה באמצעות ב"כ על תנאים ירודים בפנימייה הובילה למעורבות של תזונאית משרד הרווחה ושל נציבת תלונות ילדים בהשמה חוץ ביתית לצורך תיקון הליקויים

קטינה בת 16, פנתה לבית המשפט לנוער באמצעות האפוטרופוס לדין[98] והתריעה על תנאים ירודים במסגרת הפנימייה בה שוהה (עובש בחדרים ובמקלחות, חוסר במזון, וצורך להביא מזון מהבית בהעדר חלופות מזון). באמצעות האפוטרופוס לדין הוגש לבית המשפט מכתב החתום על ידי כל הקטינות במסגרת.

בית המשפט קיים דיון מעקבי דחוף בנוכחות מנהל הפנימיה ורכזת הטיפול. בית המשפט עמד על היות הפנימיה "תחליף בית" שאמור להיות מיטיב, מקדם ומגן, זאת עד שיגיעו הילדים לבגרותם.״ **במצב דברים זה נמצאים הקטינים בנקודת חולשה יחסית, פגיעותם גבוהה, ואין מבוגר אחראי צמוד, מפקח ומגן – אשר יפעל לראיית צרכיהם כפרטים, ואיתור פתרונות אינדיבידואלים**". לאור זאת, קרא בית המשפט לפנימייה לפעול ולבחון את הארוחות המתקיימות במשפחתונים השונים, לוודא כי יש די מזון לילדים, כי אין דיווחים על תחושות רעב, ולשפר את התפריט הקיים, זאת תוך קיום שיח משותף עם הילדים לשינוי ושיפור התפריט, כמומלץ בהמלצות הדו"חות מטעם נציבות פנימיות ילדים ונוער - משנת 2018 ושנת 2019.

בעקבות התלונה והחלטת בית המשפט לנוער, התערבה גם נציבת תלונות ילדים בהשמה חוץ ביתית וכן תזונאית משרד הרווחה אשר הובילו לשיפור איכות המזון במסגרת.

10.4 ייצוג הורים בהליכי נוער

מערך ייצוג הורים בסיוע המשפטי מייצג הורים בהליכים לפי חוק הנוער והתקנות שהותקנו מכוחו.

הסיוע המשפטי רואה חשיבות בייצוג הורים בהליכים אלה, נוכח ההשלכות האנושיות מרחיקות הלכת בהתערבות המדינה בתא המשפחתי ובאוטונומיה ההורית. ציבור המשפחות בהליכים אלה, הוא ככלל אוכלוסייה חלשה מבחינה סוציו-אקונומית, הסובלים מהדרה חברתית ותרבותית. הסיוע המשפטי שם לו למטרה להנגיש ככל הניתן את אפשרות הייצוג המשפטי להורים ופועל במספר אפיקים עיקריים לשם קידום ושמירה על זכויות המשפחות - בנייה של צוות מקצועי מיומן וזמין אשר ביכולתו לייצג באופן מקצועי את המשפחות; הבניית ממשקי עבודה משותפים עם גורמי חוץ; תוכניות טיפול בקהילה חלופיות, חיזוק ההורים הביולוגים ומעורבות בקידום והשפעה על חקיקה מתוך ניסיון ההתנהלות בשטח.

צוות ייצוג ההורים בחוק הנוער, כולל עורכי דין המשמשים כממונים מחוזיים מקצועיים וממונה ארצית על התחום. הממונים המחוזיים אמונים בין השאר על הליווי הפיקוח הריכוז וההנחיה של עורכי הדין - הן הפנימיים והן החיצוניים בתחום ייחודי זה. כמו כן, בתחום ייצוג ההורים פועלים כ-100 עורכי דין חיצוניים, אשר מייצגים מידי יום את הפונים לסיוע משפטי בהליכי הנוער השונים כמו גם בוועדות תכנון טיפול. צוות ייצוג הורים הליכי נוער עבר תהליכי התמקצעות משמעותיים ובמיוחד בתחום אשפוז ילדים בהליכי נוער, בייצוג אקטיבי בהליכי הוצאה ממשמורת, ובאיתור פתרונות יצירתיים ומגוונים עבור המשפחות כחלופות להמשך ההליכים המשפטיים.

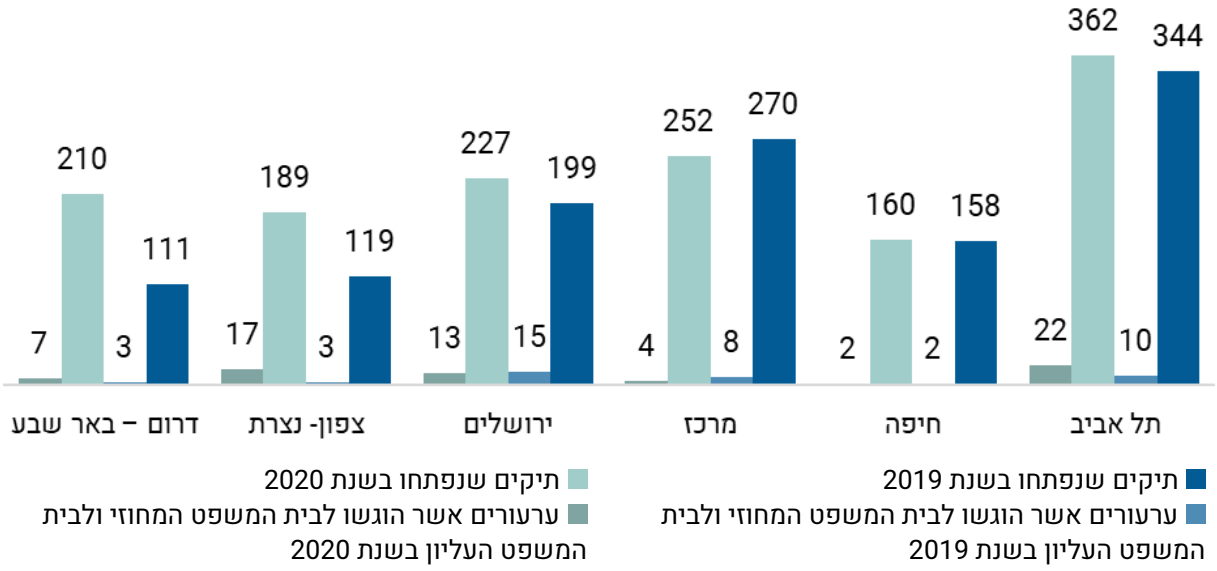
[98] תנ"ז 67871-11-17 (נצרת) **מחלקה לשירותים חברתיים – עפולה נ' פלונים** (ניתן ביום 17.2.20). הקטינה יוצגה על ידי **עו"ד קלאודיה שלאבנה** ממערך הייצוג המשפטי החיצוני, מחוז צפון.

קושי משמעותי של ההורים בתחום זה הוא מבחן הזכאות הכלכלית הקבוע בחוק ובתקנות הסיוע המשפטי. מוחלשותם של ההורים מקשה עליהם לנהל את ההליכים הדרושים להוכחת זכאותם. חלק מההורים שהכנסתם חורגת במעט – מצוקתם וחוסר יכולתם להשיג באופן עצמאי ייצוג משפטי – אינה שונה מההורים העומדים במבחן הזכאות. בתוך מגבלה זו מטרה מרכזית היא **הנגשה ויידוע של ציבור ההורים על אפשרות הייצוג על ידי הסיוע המשפטי**. במרבית המחוזות בתי המשפט מפנים את ההורים הלא מיוצגים טרם פתיחת הליך לנוער לסיוע המשפטי לצורכי ייצוג. במחוז נצרת ישנו פיילוט לפיו עם פתיחת תיק נוער מופנים כל ההורים ישירות לסיוע המשפטי באמצעות מזכירות בית המשפט. במסגרת נהלי הזכאות הכלכלית של הסיוע המשפטי, ולאור הקשיים המיוחדים של אוכלוסיית ההורים, נקבע כי ההורים יכולים להגיש תצהיר זכאות בלבד ללא המצאת מסמכים עובדה אשר מקילה באופן משמעותי על הבירוקרטיה בהליכי החירום של התחום.

ייצוג הורים בהליכי נוער - נתונים והיקפי פעילות

בשנת 2020 נפתחו בכלל מחוזות הסיוע המשפטי 1,465 תיקי ייצוג הורים חדשים בהליכים לפי חוק הנוער (טיפול והשגחה). מדובר בעלייה של כ-18%. העשייה הגוברת בתחום ומתן משקל לתחום זה, באה לידי ביטוי גם בעליה במספר הערעורים המוגשים לערכאות גבוהות.

מספר תיקי ייצוג הורים בחלוקה למחוזות בשנים 2020 - 2019

משבר הקורונה – תחום נוער ייצוג הורים

לאורך תקופת משבר הקורונה, הוכרז מצב חירום מיוחד בבתי המשפט בארץ וצומצמה פעילות בתי המשפט למקרים דחופים, ובהם הליכי נוער, שהמשיכו להתנהל לאורך כל התקופה. מספר תיקי הנוער החדשים נותר כשהיה. נתון זה בולט בשים לב לצמצום עבודת לשכות הרווחה בפתיחת תיקים שאינם דחופים. בנוסף לתיקים החדשים שהטיפול בהם דחוף תמיד, העבודה השוטפת בתיקים הקיימים הייתה רבה במידה משמעותית. הטיפול בתיקים התאפיין באופי "חירומי" של צורך מידי לפתרונות בעיקר בהתנגדות להוצאות חירום שאינן מוצדקות, שינויים במערכים התומכים ועניין שמירה על קשר בין ילדים להוריהם.

הטיפול והייצוג בתקופה זו היה מאתגר בשל קשיים שונים ומורכבים - קושי של הורים להגיע לדיונים בשל ביטול התחבורה ציבורית, ויתור גורמי הרווחה על זכויות יסוד של ההורים בשל קשיים טכניים בהגעה לוועדות ועוד. הקושי העיקרי נבע מחסימת כל אפשרויות הקשר בין הורים וילדים המצויים בהוצאה חוץ ביתית. מפרוץ המשבר הורו רשויות הרווחה באופן חד צדדי ובהתאם לנהלים

פנימיים שהם גיבשו, על סגירה מידית ומוחלטת של כל מרכזי הקשר וכל המסגרות ששימשו לקיום הסדרי ראיה בין ההורים לבין הילדים - הוראות שהובילו להפרה של צווים שיפוטיים ללא פניה לבית המשפט לשינוי הצווים ומבלי שהוצעו חלופות מידתיות ופוגעניות פחות. באופן מעשי הביאו צעדים חד צדדים אלו לפגיעה משמעותית בהורים המצויים בתהליכי טיפול ושיקום במסגרת חוק הנוער. עורכי הדין בתחום נאלצו לתבוע זכויות בסיסיות עבור אוכלוסיית ההורים והילדים – אכיפה של החלטות שיפוטיות בעניין מפגשים בין ילדים להוריהם הביולוגיים או דרישה להמשך טיפול קהילתי שוטף למשפחות. צמצום הטיפול הקהילתי היווה לעיתים הצדקה להוצאה ממשמורת ופגע באופן אנוש בהורים המבקשים לממש את הורותם על ילדיהם בבית בסיוע גורמים נוספים. בנוסף, התעוררו קשיים ביישום פתרונות דיגיטליים לקשר בין הורים וילדים - דבר שהצריך יצירתיות ופתרונות נקודתיים באמצעות ייצוג מסור. חשוב להדגיש כי בהליכי נוער לרציפות הקשר בין ההורה לבין ילדו השפעה מכרעת על תוצאת תיק הנוער ותוצאותיו.

תופעה מדאיגה נוספת בתקופת הקורונה הייתה עליה בבקשות לצווי חירום לפי סעיף 12 לחוק הנוער (טיפול והשגחה) להוצאה חוץ ביתית – עליה שנבעה לא בגלל שינוי בהתנהגות הורים, אלא בשל העדר יכולת של רשויות הרווחה לפקח על משפחות ולסייע להן. הוצאת ילדים רק בשל אוזלת ידה של המדינה במתן שירותים למשפחה (סומכת, מרכזי טיפול, משפחות מארחות) היא פגיעה קשה שאין להשלים איתה. יתר על כן, הגשת בקשות בדרך של צווי חירום מונעת קיום הליך מלא והוגן מול ההורים, ללא טעם מספק של עוצמת הפגיעה בילד.

על רקע אי הבהירות וחוסר המידע בנוגע לחוקים, הנהלים וההנחיות הרלבנטיים נדרשה בתקופה החירום מעורבות מתמדת וייעוץ בתיקים על ידי הממונים המחוזיים והממונה הארצית. נעשתה פעילות ענפה מול גורמים שונים, כגון נשיאת בית המשפט לנוער, עובדי רווחה בכירים והלשכה המשפטית במשרד הרווחה ומחלקת ייעוץ וחקיקה במשרד המשפטים במאמץ להשפיע על תהליכים במסגרת התווית המדיניות בחירום. היכולת לקחת דוגמאות מהשטח ולהציג אותן בפורומים חשובים מעין אלו, כמו גם את הפער בין התווית המדיניות לשטח בפועל, היא מהותית וחשובה.

בפרויקט מיוחד, סטודנטים אשר בימי השגרה צמודים לעורכי הדין המייצגים הליכי נוער במסגרת קליניקה ייחודית ארצית לתחום, יצרו קשר עם ההורים המיוצגים בשם עורכי הדין ושמעו מהם על קשיים במהלך התקופה, בעיקר סביב העדר היכולת לראות את הילדים או לקבל את התמיכה השוטפת. בזכות קשר יזום זה הוגשו לבתי המשפט בקשות שונות אשר השתדלו לשפר את מצבם של ההורים בהליכי הנוער.

פסיקה נבחרת בתחום ייצוג הורים לשנת 2020

צו חירום לא ישמש במחלוקת מול הורים הדואגים לטובת ילדם לגבי מקום השמתו

בצב"ן 79896/20[99] ביקש משרד הרווחה צו הוצאה ממשמורת של קטין אשר מוכר לגורמי הרווחה על רקע מחלוקת אופן הטיפול בו מול הוריו הביולוגיים, וזאת במסגרת צו חירום. בית המשפט קיבל את עמדת ההורים ומחק את בקשת גורמי הרווחה תוך שדחה את טענתם כי ההורים אינם משתפים פעולה. הוכח במסגרת ההליך המשפטי, כי מדובר בהורים מסורים שראו קושי ספציפי בפנימייה בה לפי החלטת משרד הרווחה ייקלט הקטין, וסברו כי טובתו מחייבת השמה אחרת מטיבה ומתאימה יותר לצרכי המשפחה. בית המשפט קבע כי הליך צו ביניים מיועד אך ורק למקרים דחופים ודחיפות זו אינה מתקיימת בהליך זה.

[99] צב"ן (ירושלים) 79896/20 (ניתן היתר פרסום ללא פרטים מזהים). ההורים יוצגו על ידי **עו"ד אינגריד הר אבן** ממערך הייצוג המשפטי החיצוני, מחוז ירושלים.

זכות הייצוג הורה בועדת תכנון טיפול

בתנ"ז 47622-07-2020[100] עתרה האם לביטול ועדה אליה לא הוזמנה עורכת דינה ובה לא הושמעה גם עמדת האם. טענת גורמי הרווחה כי עמדת האם הובאה על ידי האב ועו"ס המשפחה נדחתה על ידי בית המשפט. בית המשפט קבע כי יש לאפשר לעורכי הדין להגיע לועדה ולהציג את עמדתם ההורים בכפוף לייפוי כוח. **"קיים פער ניכר בין עמדת גורמי הטיפול לגבי מעמדה של וועדה לתכנון טיפול לבין האופן בו הוועדה נתפסת, הן על ידי הורים לקטינים והן על ידי באי כוחם. הוועדה לא נחווית ככלי טיפולי עבור הורי הקטינים אלא ככלי משפטי בו נחרץ גורל ילדם לא פעם בניגוד לעמדתם. עצם הרכב וועדה לתכנן טיפול הכוללת גורמים שונים שכלל לא מוכרים להורים, מעלה ספק רב האם מדובר בהליך טיפולי".** גורמי הרווחה ביקשו בעניין זה בקשה לעיון מחדש תוך הפנייה להוראות התע"ס, אולם בית המשפט הנכבד עמד על החלטתו תוך שציין כי התע"ס הם הוראות פנימיות לגורמי הרווחה אשר אינן מחייבות.[101]

ביטול החלטת בית המשפט לנוער על ידי בית המשפט המחוזי אשר משמעותה - דחיית דרישת גורמי הרווחה להתנות ביקור של אם את בנה בהערכת בדיקה פסיכיאטרית

במסגרת החלטת בית המשפט לנוער[102] הופסקו ביקורי האם עם בנה הקטין בהתאם להנחיות מרכז קשר תוך שזה התנה את חידוש קיום המפגשים בהערכה פסיכיאטרית עדכנית של האם. זאת, בלא שחל כל שינוי בהתנהגות האם או במצבה הבריאותי והנפשי. האם הגישה בקשת רשות ערעור לבית המשפט המחוזי באמצעות עורכת דינה. בבקשה טענה כי מרכז הקשר אינו יכול להתנות מפגשים בין אם לקטין ולהציב דרישות שאין להם אחיזה בהוראות חוק מפורשות וכאשר לא השתנה כל דבר בהתנהגות האם או מצבה. בית המשפט קיבל את עמדתה, ביטל את החלטת בית המשפט לנוער וקבע כי יש לחדש לאלתר את הביקורים שהופסקו בין האם לבנה ללא התניות.

קבלת עמדת הורים כי מקום ההשמה אצל הסבתא עדיף על אומנה מחוץ למשפחה

בתנ"ז 62174-10-20[103] בית המשפט קבל את עמדת ההורים ודחה את בקשת הרווחה להוצאת תינוק בן 3 חודשים לקלט חירום ומשם למשפחת אומנה וקבעה כי הקטין יושם בבית סבתו. לא היה חולק כי להורים עצמם אין מסוגלות הורית לגדל את ילדם, וביהמ"ש נדרש לשאלה מהי טובת הקטין – האם טובתו להיוותר בבית סבתו ובחזקת משפחתו המורחבת או שמא טובתו בהעברתו למשמורת משפחה אחרת, והאם סביבת החיים המוצעת על ידי המשפחות היא כזו שניתן לאשר כסביבה בטוחה ומיטיבה עבור הקטין.

בהכרעתו נדרש בית המשפט לבחון את זכותה של המשפחה כמעגל שני משפחתי, ומתן הזדמנות לסבתא ולאם להוכיח את הצלחת הסידור שנקבע תוך קבלת הדרכה מלווה מול ארעיות הסידור שהוצע על ידי משרד הרווחה והמעברים הרבים שאותם יידרש הקטין לעבור. "כאשר אפשרות זו ניצבת אל מול האחרת, מתאזנים מוקדי המורכבות והדאגה בהעברתו למשמורת סבתו אל מול חסרונות סידור ההשמה". לאחר שניתח את חלופות ההשמה השונות, קיבל בית המשפט את עמדת ההורים והורה על קביעת מקום חסותו באופן זמני בבית הסבתא.

---

[100] תנ"ז 47622-07-2020 (16.2.2020, ניתן היתר פרסום ללא פרטים מזהים). האם יוצגה על ידי **עו"ד גילה ברזילאי** ממערך ייצוג נוער הורים, מחוז חיפה.

[101] תנ"ז 47622-07-2020 (16.2.2020, ניתן היתר פרסום ללא פרטים מזהים). האם יוצגה על ידי **עו"ד גילה ברזילאי** ממערך ייצוג נוער הורים, מחוז חיפה.

[102] ענ"א 42153-03-20 (8.6.2020 הותר לפרסום ללא פרטים מזהים). תיק בייצוגה של **עו"ד הדס יפרח -זנו** ממערך ייצוג הורים, מחוז דרום.

[103] תנ"ז 62174-10-20 (החלטה מיום 6.12.20 ההחלטה הותרה לפרסום ללא פרטים מזהים). האם יוצגה על ידי **עו"ד הדין יפתח עצמון** והאב מיוצג על ידי **עו"ד איילת גלוזמן** – שניהם מטעם ממערך הייצוג נוער הורים, מחוז ת"א.

10.5 ייצוג בהליכי אימוץ

תיקי אימוץ הם מהקשים ומהמורכבים שבדין[104], ניצבים בלב ליבם של "דיני הנפשות" ומשולים לעתים להליכים פלילים.[105] תיקון 8 לחוק אימוץ ילדים, תשמ"א – 1981 משנת 2010 הסמיך את הסיוע המשפטי לייצג הורים ביולוגיים שילדם מועמד לאימוץ בהגנה בפני בקשה להכריז על ילדם כבר אימוץ, ובערעור על פסקי הדין בהליך זה, ללא בדיקת זכאות כלכלית או סיכוי משפטי בערכאה ראשונה (בערכאות הערעור ייבדק הסיכוי המשפטי בלבד). הסיוע המשפטי הוא הגורם העיקרי המעניק ייעוץ, ליווי וייצוג משפטי להורים הביולוגיים בהליכי אימוץ אלו במדינת ישראל.

בנוסף לכך, הסיוע המשפטי מייצג קרובי משפחה ביולוגיים בהליכי אימוץ שונים, הורים ביולוגיים שילדיהם אומצו ומבקשים לקבל מידע אודותיהם או לחדש קשר עמם, מאומצים בגירים ועוד. הסיוע בתיקים אלו יינתן בכפוף לעמידת מבקש הסיוע בתנאי הזכאות הכלכלית והסיכוי המשפטי הקבועים בחוק ובתקנות.

לייצוג בתיקי האימוץ חשיבות מכרעת. התערבות הריבון באוטונומיה ההורית ובתא המשפחתי בהליכים אלו היא בעוצמה הגבוהה ביותר הקיימת, ובעלת השפעה גורלית, מוחלטת ורוחבית על כלל המשפחה. ציבור ההורים הביולוגיים בהליכים אלו נמנית על האוכלוסיות המוחלשות ביותר בחברה הישראלית. הרבה מההורים הם בעלי מוגבלויות, ולחלקם תחלואה כפולה. הם סובלים ממוחלשות חברתית וכלכלית, ומרביתם חי בעוני. אלו, וחסמים נוספים עמם הם מתמודדים (ובכללם חסמים תרבותיים, שפתיים, גאוגרפיים וכו'), מקשים על יכולתם לעמוד על זכויותיהם ולהשמיע את קולם נכוחה. פערי הכוחות בהליך בין המדינה המובילה את ההליך לבין ההורים, על מוחלשותם וחסמיהם, לעולם יציבו את האחרונים בנקודת פתיחה נמוכה.

הייצוג המשפטי בתיקים אלו נועד לשמור על זכויותיו של ההורה הביולוגי בהליך המשפטי, להבטיח את מימוש זכותו לצדק ואת זכותו לקבל את יומו המלא בבית המשפט במאבקו בבקשת המדינה להכריז על ילדו כבר אימוץ.

הטיפול והייצוג בתיקי אימוץ מותאם ומונגש להורה, למגבלותיו ולחסמים שעמם הוא מתמודד. כך למשל, הראיונות בתיקים אלו הם ככלל טלפוניים וההורה אינו מחויב להגיע לראיון פרונטלי כבתיקי סיוע אחרים; עובדי הסיוע המשפטי הם שפונים במישרין לגורמים הרלוונטיים לשם קבלת מסמכים הדרושים להליכים, ובכך מסייע להורה להתגבר על החסמים הבירוקרטיים לקבלת סיוע, והייצוג המשפטי שניתן מונגש ומותאם למוגבלותו של ההורה ולחסמים השונים המאפיינים אותו (בדגש בין היתר על הנגשה גיאוגרפית, שפתית, תרבותית וכיו"ב). במקרים של הליכים משפטיים מיידים, יוענק ייצוג משפטי דחוף על מנת למנוע פגיעה בלתי הפיכה בזכויות ההורה בשל עיכוב במתן הסיוע המשפטי.

הייצוג בתיקים מתבצע על ידי מערך ייעודי ארצי של עורכי דין ואנשי מנהלה מכל מחוזות הסיוע המשפטי, שנמצאו מתאימים לטפל בסוג הליכים זה, התמקצעו בהם והוכשרו לכך במיוחד. המערך עובר השתלמויות מקצועיות מטעם הסיוע המשפטי ומלווה על ידי ממוני תחום אימוץ במחוזות הסיוע המשפטי והממונה הארצית על התחום באופן רציף בכל שלבי ניהול ההליך המשפטי.

---

[104] "קשים הם דיני ממונות, קשים מהם דיני נפשות, קשים מכולם דיני אימוץ ילדים, והם בקודש הקודשים של דיני נפשות...התחת אלוהים הוא השופט שינתק קשר דם בין אם ואב לבין בן ובת, שייטול בת ובן מאם ומאב וייתנם בידי אם ואב שלא הרו אותם ולא ילדו אותם?..." כבוד השופט מ. חשין בדנ"א 7015/94 **היועץ המשפטי לממשלה נ' פלונית**, פ"ד נ(1) 48, 87.

[105] ראה למשל ע"א 3798/94 **פלוני נ' פלונית**, פד"י נ (3) 133, בעמ' 156; ע"א 488/77 **פלוני נ' היועץ המשפטי לממשלה**, פד"י לב (ג) בעמ' 432-431.

לשם קידום זכויותיה של אוכלוסייה זו ושמירה עליהן, פועל מערך אימוץ להבניית ממשקי עבודה משותפים עם גורמי חוץ ולהעמקתם. באופן זה, מתקיימים קשרי עבודה ושיתופי פעולה של מערך אימוץ עם גורמים שונים, וביניהם עם בתי המשפט, רשויות הרווחה, השירות למען הילד, היועץ המשפטי של משרד הרווחה, נציבות שוויון זכויות לאנשים עם מוגבלות במשרד המשפטים, הקליניקה לזכויות אנשים עם מוגבלויות באוניברסיטת בר אילן, הסנגוריה הציבורית, האגודה לזכויות האזרח, המקלט לקורבנות סחר ועבדות, ומערכי הייצוג השונים בתוך הסיוע המשפטי (מערך ייצוג הורים בהליכי נוער ומערכי אשפוז כפוי, קטינים, כשרות משפטית) ועוד. נוסף לייצוגם בהליכים בבית המשפט, פועל מערך אימוץ בסיוע המשפטי להשמעת קולם של ההורים בהליכי התווית מדיניות ובהליכי חקיקה בתחום האימוץ.

אימוץ בתקופת משבר הקורונה - נתונים ופעילות

בשנת 2020 נפתחו בכלל מחוזות הסיוע המשפטי 116 תיקי אימוץ.[106] בכ- 80% מהתיקים שנפתחו ניתן מינוי לייצוג.[107]

בשנת 2020 נרשמה ירידה במספר התיקים שנפתחו בסיוע המשפטי, בהשוואה לשנים קודמות.[108] ניתן לשייך ירידה זו לתקופת משבר הקורונה ולשביתת העובדים הסוציאליים שפרצה בשנה זו, וזאת, על אף שתיקי אימוץ המשיכו להישמע בתקופה זו בהתאם להודעת מנהל בתי המשפט.[109]

הטיפול והייצוג בתיקי אימוץ תחת משבר הקורונה היה מאתגר וקשה בהיבטים שונים. מפרוץ משבר הקורונה הורו רשויות הרווחה על סגירה מידית ומוחלטת של מרכזי קשר ושל כל המסגרות ששימשו לקיום הסדרי ראיה בין ההורים הביולוגיים לבין ילדיהם הקטינים. ההנחיות בוצעו באופן חד צדדי, ללא פניה מקדימה (או בכלל) לבית המשפט והובילו להפרה של צווים שיפוטיים בנוגע להסדרי הראיה בין ההורים והילדים. במקרים רבים ביטול הסדרי הראיה כאמור בוצע ללא שיח עם ההורה (למעט הודעה לקונית), או בעדכון באי כוח ההורים בדיעבד. במרבית המקרים לא הוצעו להורים חלופות אחרות לקיום הקשר, וממילא לא הוצעו חלופות מידתיות, פוגעניות פחות, ומותאמות למצב ההורים, ליכולותיהם או למוגבלותם, או למצב הקטינים.

בתיקים שבהם הוצעה חלופה, הייתה זו חלופה גנרית ואחידה של שיחה דיגיטלית חלף מפגש פרונטלי, תוך צמצום משמעותי של מספר השיחות בין ההורים לילדים, ושל משך השיחות. למרבה הצער נוכחנו לראות, כי הצעת חלופה אחת למפגש בין ההורה לילדו, והחלתה באופן גנרי ולא מותאם לצרכים, למורכבות או ליכולתם של הילדים ושל ההורים להיתרם ממפגש שכזה - אינה מתאימה ליישום בתיקי אימוץ, והיא אכן כשלה וקרסה. אי התאמת הפתרון הדיגיטלי בתיקי אימוץ נובע בין השאר מגיל הקטינים (הנע ככלל בין גילאי 0 עד 6); הורים החסרים את הטכנולוגיה המתאימה לקיום מפגש דיגיטלי או את היכולת לתפעל אותה; העמדת הקטינים עצמם בקונפליקט נאמנויות בין המשפחה אצלה הם שוהים לבין הוריהם וחוסר היכולת לנהל שיח פתוח בנוכחות

[106] הנתון מאגד את כלל תיקי האימוץ שנפתחו בסיוע המשפטי בנושאים השונים, לרבות ערעורים לבית המשפט המחוזי ובקשות רשות ערעור לבית המשפט העליון.

[107] יתר התיקים נסגרו מסיבות מנהלתיות או ממתינים להחלטה. רק בכ-6% מהמקרים ניתן סירוב למתן ייצוג משפטי. הסירוב ניתן בפניות שאינן מכוח תיקון 8 לחוק אימוץ, מחמת העדר זכאות כלכלית או העדר סיכוי משפטי או אי המצאת מסמכים. בתיקי "בר אימוץ" מכוח תיקון 8 לא ניתן מינוי באותם תיקים שההורה היה מיוצג באופן פרטי, או לא אותר.

[108] בשנת 2018 נפתחו בסיוע המשפטי 169 תיקי אימוץ – מתוכם 109 תיקים מכוח תיקון 8, (להלן: "תיקי בר אימוץ"); בשנת 2019 (בה פרץ משבר הקורונה) נפתחו 156 תיקי אימוץ – מתוכם 109 תיקי בר אימוץ. בשנת 2020 נפתחו בסיוע המשפטי 68 תיקי בר אימוץ בלבד.

[109] בהתאם להודעת מנהל בתי המשפט מיום 15.3.20 בדבר "עניינים שיידונו בבתי משפט לפי תקנות בתי המשפט ולשכות ההוצאה לפועל (סדרי דין במצב חירום מיוחד, התשנ"א-1991 (מתוקן)", המשיכו להישמע בקשות זמניות, לרבות בקשות להוצאת קטין למשפחת אומנה המיועדת לאמץ אותו, ובהמשך נקבע כי כלל ההליכים בתיקים אלו יישמע כרגיל.

משפחה אומנת שלעיתים מתנגדת לקיום הקשר. למשל, בתיק אימוץ בו על פי צו שיפוטי נפגשו ההורים עם ילדיהם אחת לשבוע במרכז קשר - בוטלו באחת כל המפגשים. רשויות הרווחה הודיעו ישירות להורים על ביטול המפגשים הפרונטליים והמרתם בשיחות וידאו, שתתקיימנה לזמן קצר, אחת לשבועיים, וזאת, מבלי שניתנו להורים הסבר או הדרכה. הניסיון לקיים שיחות וידאו לא צלח בשל חוסר יכולת ההורים להפעיל את התוכנה ובשל קושי הקטינים לנהל שיח בנוכחות הורי האומנה, וההורים נדרשו למצוא פתרונות בעצמם, תחת ההוראה כי עד אז תתקיימנה שיחות טלפון רגילות ומקוצרות בלבד. בנוסף לכך, משפחות אומנה ביטלו מפגשים באופן חד צדדי על דעתן, וההורים מצאו עצמם חסרי אונים אל מול התנהלות חד צדדית, מבלי שקולם נשמע, מבלי שהם עצמם מלווים ונתמכים, ומבלי שיש הקפדה בזכויותיהם.

במקרים מסוימים, נהלי משרד הרווחה לעיל אף הפרו פסק דין חלוט שניתן. כך למשל, בתיק אימוץ בו נקבע בפסק דין חלוט אימוץ פתוח עם קשר של שלושה מפגשים בשנה בין ההורים הביולוגיים לבין הקטין – בפרוץ משבר הקורונה הודיעו רשויות הרווחה להורים, כי המפגש המיועד עם הקטין יבוטל וכי לא יתקיים מפגש חלופי במקומו. לאחר שהאב פנה באמצעות מערך אימוץ לבית המשפט, הורה בית המשפט, בהסכמת הצדדים, כי המפגש שבוטל יוחזר.

חשוב להדגיש כי בהליכי אימוץ, לרציפות הקשר בין ההורה לילדו ולאיכות הקשר יש השפעה מכרעת על תוצאת תיק האימוץ ועל האפשרות לשמר קשר זה באופן מיטיב גם בעתיד. ההתנהלות המתוארת לעיל הביאה לפגיעה משמעותית בזכויות הורים בתיקי אימוץ, בזכותם ההדדית לקשר עם ילדם, ובאופן שעלול היה להטות את התוצאה המשפטית בתיק מתנהל, והצריכה פניות ישירות של מערך אימוץ לרשויות הרווחה והגשת בקשות מתאימות לבתי המשפט.

פסיקה נבחרת בתחום האימוץ לשנת 2020

מומחה שמונה מטעם בית המשפט בתיק אימוץ אינו רשאי להפריט את מלוא בדיקת המסוגלות ההורית למומחים מטעמו

בית המשפט לענייני משפחה בבאר שבע מינה מומחה לבדיקת מסוגלותה ההורית של האם, צעירה, וקטינה נזקקת בעברה. המומחה שמונה לא נפגש עם מושאי הבדיקה, לא בדק אותם בין בעצמו ובין ביחד עם בודקים נוספים מטעמו, אך ערך את חוות הדעת שהוגשה לתיק בית המשפט, חתם עליה ונחקר על המלצותיה. בית המשפט הביע תמיהה על התנהלות המומחה, אך דחה את עתירת האם לביטול המלצות חוות הדעת.

האם הגישה ערעור לבית המשפט המחוזי באמצעות הסיוע המשפטי, ועל אף שדחה את ערעור האם, מתח בית המשפט המחוזי ביקורת על התנהלות המומחה.[110]

"לטעמי, מצופה ממומחה המתמנה על ידי בית המשפט כי גם במקרה של הסתייעות באנשי צוות ומבדקים, יקיים בעצמו בדיקה של הנבדק ויתרשם באופן בלתי אמצעי, בפרט כאשר עסקינן במומחיות בתחומי הפסיכולוגיה והפסיכיאטריה, לא כל שכן בתיקי אימוץ. להתרשמות הישירה יש ערך ובית המשפט הממנה מומחה מצפה כי המומחה יערוך בעצמו את הנבדקים שהם בתחום מומחיותו, כאשר אין מניעה שיסתייע באנשי מקצוע אחרים, לרוב מתחום מקצועי אחר."

באמצעות הסיוע המשפטי הגישה האם בקשת רשות ערעור לבית המשפט העליון, ולאחר דיון ארוך שבו הביע בית המשפט העליון את הסתייגותו ומורת רוחו מאופן ביצוע חוות הדעת ועריכתה, הוסכם כי התיק יוחזר לבית המשפט לענייני משפחה למינוי מומחה נוסף, אשר יגיש חוות דעת בשאלת

[110] עמ"צ (מחוזי ב"ש) 19106-10-19 **פלונית נ' היועמ"ש ואח'** (הותר לפרסום, 7.11.19); בע"מ (עליון) 8998/19 **פלונית נ' היועמ"ש ואח'** (פורסם במאגרים, 12.1.20). ייצוג האם בכל הערכאות ע"י **עו"ד לימור ליבדרו והדס יפרח זנו** ממערך הייצוג המשפטי החיצוני, מחוז דרום.

מסוגלותה ההורית של האם לאחר שייפגש אתה.[111] בית המשפט קמא הורה על מינוי מומחה אחר וניטרלי למתן חוות דעת חדשה.

שירותי פוסט אימוץ להורים - חובת רשויות הרווחה לספק מעטפת טיפולית להורים הביולוגיים באימוץ עם קשר

בתיק אימוץ[112] הכריז בית המשפט לענייני משפחה בנצרת, בהסכמת ההורים, על אימוץ שני ילדיהם הקטינים בני חמש ושלוש הגדלים באומנת קרובים. המחלוקת בתיק עסקה בשאלת צמצום תוצאות האימוץ. בית המשפט החליט שלא להסתפק בדיווח הכתוב שהונח בפניו בתיק על ידי רשויות הרווחה, **ובטרם יכריע בשאלת היקף הקשר שיישמר בין ההורים לבין ילדיהם - בחר לצאת לשטח בהפתעה, ולצפות בעצמו במפגש בין ההורים לילדיהם במרכז הקשר ובאינטראקציה ביניהם**. כבוד השופט הדגיש, כי לאחר שנכח וצפה באופן ישיר ובלתי תלוי במפגש – התרשמותו מהקשר של ההורים עם הילדים היא חיובית יותר מההתרשמות של הגורמים האחרים בתיק ומהדיווחים שהניחו אלו בפניו. בית המשפט קיבל את עמדת ההורים והורה כי המפגשים יתקיימו אחת לחודשיים במרכז הקשר. **בית המשפט התייחס לסוגיית שירותי פוסט אימוץ להורים**, הורה לעו"ס אימוץ ליזום מפגש מקצועי משותף של ההורים האומנים והביולוגיים בסוגיית המסר שיש להעביר לילדים בעניין זהות וסטטוס ההורים, והורה לרשויות הרווחה לסייע להורים הביולוגיים בתכנון מיטבי של המפגשים עם הילדים.

חיוב רשויות הרווחה במתן שירותי פוסט אימוץ להורים הביולוגיים נדונה גם בתיק אימוץ 67/19 (משפחה ירושלים)[113], בו נדחתה בקשה לאימוץ סגור כלפי האם ונקבע כי בין האם לבין הקטינה יתקיים אימוץ עם קשר של שני מפגשים בשנה, וכי האם תוכל לצפות בסרטונים ובתמונות של הקטינה פעמיים נוספות בשנה. בית המשפט דחה את טענת משרד הרווחה כי המפגשים בין האם לבתה אינם מיטיבים ויש לבטלם, וקבע כי נדרשת ראיה כוללת לעתיד על פני הסתמכות על מפגשים בודדים, וכי מבחן איכות המפגשים טרם מתן פסק דין אינו המבחן היחיד, שכן הוא מכוון לטווח קצר ומתעלם מהיתרונות שבאימוץ הפתוח לטווח הארוך. בית המשפט התייחס לשירותי פוסט אימוץ לכל צלעות המשולש, וקבע כי מעת שאלו ניתנים לקטינה ולהורים המיועדים לאמץ – נדרשת מעטפת טיפולית בנוגע לאימוץ הפתוח גם לאם הביולוגית, וכי היא תקבל ליווי ותמיכה סביב המפגשים.[114]

אימוץ ילדה חסרת מעמד, שנולדה למסגרת שבטית בקלדוניה החדשה להורים שאינם יכולים לגדלה

בתיק אימוץ[115] נדון עניינה של קטינה, שהוריה התקשו לגדל אותה ובהתאם לנוהג הקיים בחברה המסורתית והשבטית בקלדוניה בה נולדה, היא נמסרה לגידול משפחתה המורחבת. מעת היותה בת 7 חודשים גדלה הילדה אצל משפחת דודתה, הנשואה לאזרח ישראלי, ומאז שנת 2011 חיה עמם

---

[111] בע"מ (עליון) 8998/19 **פלונית נ' היועמ"ש ואח'** (פורסם במאגרים, 12.1.20); ייצוג האם בכל הערכאות על-ידי **עו"ד לימור ליבדרו והדס יפרח זנו** ממערך הייצוג המשפטי החיצוני, מחוז דרום.

[112] תיק אימוץ (משפחה, נצרת) 7/19 **היועץ המשפטי לממשלה נ' פלונית ואח'** (הותר לפרסום, 9.1.20). ייצוג האם על-ידי **עו"ד בילאל סוויטאת**, ייצוג האב על-ידי **עו"ד עמאד זאיד**, שניהם ממערך הייצוג המשפטי החיצוני, מחוז נצרת.

[113] פסק דין מיום 6.12.20, הותר לפרסום ללא פרטים מזהים. ייצוג האם על ידי **עו"ד ריבי מזרחי אוחיון**, ממערך הייצוג המשפטי החיצוני, מחוז ירושלים.

[114] נקבע כי עובדת סוציאלית מהשירות למען הילד תנכח במפגשים, תדריך את האם ותסייע לה ולקטינה במפגש ולאחריו, וכי האם תיקח חלק בהדרכה הורית.

[115] אמצ (משפחה ת"א) 27393-04-17, מיום 29/6/20, הותר לפרסום ללא פרטים מזהים. ייצוג האם על ידי **עו"ד ליטל קוזקוב** ממערך הייצוג המשפטי החיצוני (אז), מחוז תל אביב.

בישראל, כשהיא ללא מעמד וללא זכויות. הילדה רואה בדודיה את הוריה הביולוגיים ובמשפחתם הגרעינית את משפחתה.

כשמלאו לילדה 16 הגישה דודתה באמצעות הסיוע המשפטי בקשה לאימוצה. על אף תסקיר אוהד מטעם השירות למען הילד, התנגד היועץ המשפטי של משרד הרווחה לבקשה, וטען כי יש להקפיא את הליכי האימוץ עד לאחר הסדרת מעמד הילדה. בתום הליך משפטי ארוך בן כשלוש שנים, במסגרתו בגרה הילדה, קיבל בית המשפט לענייני משפחה בתל אביב את התביעה והורה כי הדודה תאמץ את הילדה. נקבע כי אימוץ הילדה והסדרת מעמדה הם שני הליכים שונים ונפרדים, וכי אין בסיס והצדקה לעכב את הליכי האימוץ עד לאחר הסדרת מעמדה, עיכוב אשר יגרום לפגיעה קשה בילדה. עוד נקבע כי נסיבות התיק הן אותן "נסיבות חריגות" בהן יתאפשר אימוץ של בגיר. "*בקשת אימוץ זו משקפת רצון אמתי, המתקיים משך שנים, כשבקשה זו אינה פוגעת בכל אינטרס ציבורי או אינטרס בר הגנה אחר... האימוץ דנא משקף באופן אמתי צורך חיוני של התובעת והילדה כאחד ונותן גושפנקא ליחסים האמתיים המתקיימים משך שנים רבות*".

קשרי אחאות – אימוץ פתוח בין אחים

בתיק אימוץ[116] הוגשה בקשה להכריז על קטין (כבן שנה וחצי אז) כבר אימוץ כלפי הוריו. האב מנותק קשר עם הקטין ולא הביע בו עניין. האם, שלה בת נוספת צעירה בתחילת חייה הבוגרים, הלכה לעולמה בנסיבות טרגיות תוך כדי ניהול תיק האימוץ נגדה. בני משפחתו היחידים של הקטין, שחווה מעברים רבים בחייו הקצרים וגדל במשפחה המיועדת לאמצו, הם אחים למחצה. לאחר פטירת האם נכנסה האחות לנעלי אמה, ביקשה לגדל את הקטין בעצמה ולקבוע ביקורים ומפגשים בינה לבין הקטין. בעת ההיא, הקטין לא הכיר את אחותו ולא היה ביניהם כל קשר. בית המשפט קיבל את עמדת האחות והורה על חידוש הקשר בינה ובין אחיה לאלתר. נוכח דיווחים חיוביים על הקשר שנרקם בין האחים ועל מחויבות האחות לו, הורה בית המשפט על אימוץ פתוח על דרך של שישה מפגשים בשנה בין האחים, ובנוסף הורה על קיום מפגשים נוספים בחודשי ימי ההולדת של הקטין ואחותו, על מפגש נוסף בכל שנה לקראת תחילת שנת הלימודים. עוד נקבע כי בהתאם להתפתחות הקשר בין האחות לבין האם המאמצת, תשקול עו"ס אימוץ אפשרות הרחבת הקשר, הוספת מפגשים נוספים וקיומם מחוץ למשרדי השירות למען הילד.

10.6 ייצוג זקנים וכשרות משפטית

מערך המייצגים בתחום הכשרות המשפטית ובתחום ייצוג זקנים שם לו למטרה להגביר את השתתפותם של אנשים עם מוגבלויות ואנשים זקנים בהליכים המשפטיים בעניינם ובכל הקשור לקביעת גורלם באופן מותאם, ותוך יצירת המסגרת והכלים הנחוצים לייצוגם המיטבי. המערך המקצועי התמחה בסוגיות ייחודיות הנוגעות להליכי כשרות משפטית - הליכים משפטיים עם השלכות קשות על זכויות בהם בחלק ניכר מההליכים אנשים לא היו מיוצגים ואף לא השתתפו בהליך בעניינם (כגון מינוי אפוטרופוס או כפיית פעולה בניגוד לרצון האדם). כן שם לו המערך למטרה – להכשיר עורכי דין לפרופסיה חדשה של "מייצגי לקוחות זקנים" ומייצגים של אנשים עם מוגבלויות – זאת תוך שימוש בהתאמות הנדרשות ופיתוח התאמות נחוצות חדשות בייצוג.

בתחום הכשרות המשפטית, עורכי הדין מטעם הסיוע המשפטי פועלים עם הלקוחות, לאיתור וליצירת פתרונות והסדרים משפטיים חלופיים לאפוטרופסות, מידתיים יותר, תוך דגש על ייצוג בבקשות למינוי אפוטרופסות, תכנון משפטי ועריכת ייפוי כח מתמשך. מערך הייצוג פועל ליצירת

[116] אמצ (משפחה אשדוד) 3/18 (62619-02-18) **ב"כ היועמ"ש נ' פלונית** (הותר לפרסום ללא פרטים מזהים, 27.4.20). האם ז"ל והאחות יוצגו על-ידי **עו"ד טל קולסקי ועו"ד יעל קופרשלק אלעופר** ממערך הייצוג המשפטי החיצוני, מחוז ירושלים.

שינוי רחב במנגנונים שהשתרשו, בפרוצדורות מיושנות ובדפוסים רווחים של הדרה של קבוצות אלה מההליך המשפטי בעניינם, תוך ניפוץ סטיגמות וניעור דעות קדומות. הייצוג המשפטי נועד לתפור "חליפה משפטית" לאדם יחד עמו, לבטל שיח רווח "מעל הראש", ולסייע בהשמעת הרצון בבית המשפט באופן המיטבי, בדיון מכבד ומותאם.

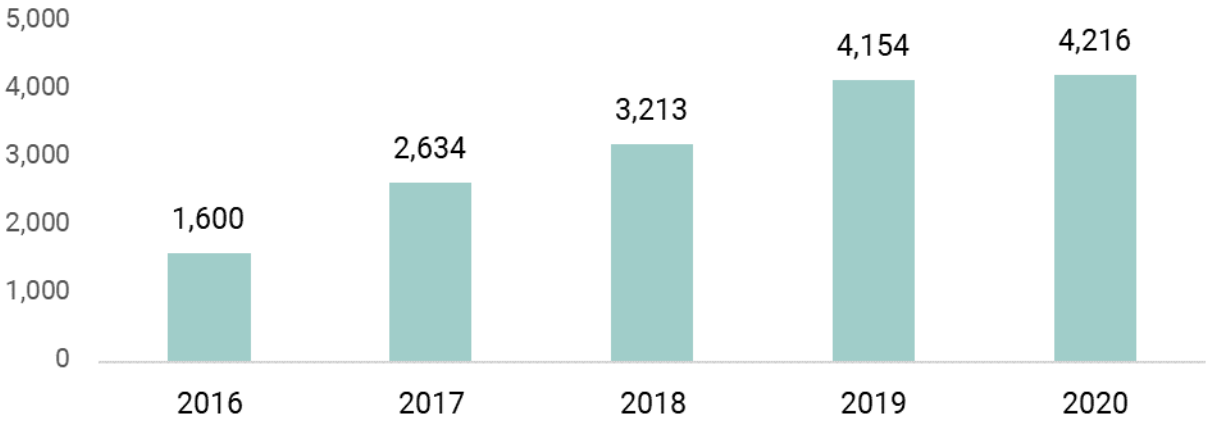
הסיוע המשפטי ניתן על ידי קבוצת עורכי דין ייעודית להליכי כשרות משפטית. עורכי דין אלה עוברים הכשרות, ומלווים ומונחים באופן הדוק על ידי הממונים המחוזיים והממונה הארצית. עורכי הדין מעניקים ייצוג מותאם ללקוח, גם במפגש בביתו, בבית אבות, בהוסטל או בבית חולים. עורכי הדין פוגשים בלקוח בסביבתו, מתוודעים למעגלי התמיכה ולמרחבי חייו, ופועלים יחד עמו לייצוגו המיטבי בהליך ולשמירת זכויותיו ורצונותיו וחיפוש מענה מותאם לצרכיו.

בשנת 2020 נמשכה הפעילות הענפה בהשתתפות במגוון ועדות ציבוריות ופיתוח כלי עבודה מתקדמים: בוועדה הבין-משרדית לקבלת החלטות נתמכת - במסגרתה הותוו עקרונות לתקנות התמיכה בהחלטות והועמק הקשר של הסיוע המשפטי עם ארגוני התמיכה, מרו"ה ומוזאיקה; וועדה הבין-משרדית לתחום הכשרות המשפטית והאפוטרופסות - במסגרתה מובנה הטריבונל המקצועי לתחום הכשרות המשפטית ונכתבו עקרונות למודל קבלת החלטות בעניינים רפואיים בשיטת ה"פרנטלות"; בוועדה להנגשת שירותים משפטיים במשרד המשפטים - במסגרתה נבנה מערך הכשרות משרדי מפורט לתחום המוגבלויות ובוצע **פיתוח מקיף של כלים להנגשת השירותים המשפטיים לאוכלוסיית האנשים עם המוגבלות** מתוך שיתוף הפעולה עם ארגון הג'וינט ועם אלווין-ישראל. בעבודה ממושכת משותפת עם עורכי דין חיצוניים נבנו במהלך השנה כלים מקצועיים, לייצוג מותאם, המבוססים על ניסיונם המקצועי של עורכי הדין בייצוג אנשים זקנים ואנשים עם מוגבלות (עדיין בתהליך העבודה והפיתוח). בנוסף, הפעיל המערך המקצועי שתי הכשרות בתחום המוגבלויות לעורכי הדין הפנימיים והחיצוניים בסיוע המשפטי, ללמידה של מושגים, מצבים ואתגרים בתקשורת, בעיקר במפגשים עם אנשים עם מוגבלות שכלית התפתחותית ואנשים אוטיסטים.

נתונים מספריים

בשנת 2020 נפתחו 4,216 תיקים בתחום הזיקנה והכשרות המשפטית בכל מחוזות הסיוע המשפטי. על היקף הייצוג זה יש להתבונן בשים לב לכך שתחום הכשרות המשפטית סבל מהעדר השתתפות של האדם עצמו בהליכים בעניינו, שלפי מחקרים עמדה בעבר על כ-4% בלבד, ומייצוג אפסי. הקמת מערך מייצגים לתחום זה בשירות המדינה אפשרה הענקת ייצוג משפטי נרחב בכל הארץ לאנשים עם מוגבלות בהליכים בעניין כשרותם המשפטית, בכל גיל, מותאם ונגיש וזמין לאדם בסביבת חייו, ובהתאם לאורחותיו, ועל-פי רצונו והעדפותיו.

מספר תיקים שנפתחו בתחום כשרות משפטית בחלוקה למחוזות בשנת 2020

ייצוג בתקופת הקורונה

שנת הקורונה היתה מאתגרת במיוחד עבור אוכלוסיית האנשים הזקנים והאנשים עם המוגבלויות. ריחוק ובידוד הפכו לכלל, הגעה לבתי המשפט נמנעה מאוכלוסיות בסיכון וקשר בלתי אמצעי הוחלף באמצעים טכנולוגיים של שיח מרחוק. עורכי הדין של התחומים זיקנה וכשרות משפטית בסיוע המשפטי, אשר **עבורם המפגש האישי והשיחה במקום נוח וטבעי לאדם, לרוב מקום מגוריו, הם בלב הייצוג המשפטי ובבסיס יצירת הקשר המקצועי הקרוב, נדרשו לפתח פרקטיקות שיח חדשות**. זאת, כדי לחבר ולרתום לעניין המשפטי, שלעתים "נוחת" במפתיע בחייו של האדם, כשעולה שאלה בזירה המשפטית ביחס ל"מסוגלותו" להתנהל.

עורכי הדין פעלו במגוון דרכים ליצירת תקשורת טובה והתגברו על מרחק פיזי ועל מסכה שהסתירה את הבעות הפנים החיוניות ליצירת הקשר במפגשים מסוימים. וכך, התקיימו מפגשים באוויר הפתוח, בחצרות בתי החולים, בגינות בתי אבות, התקיימו שיחות בחצר הבית, ואף כשעורך הדין ישוב במרפסת והאישה בסמוך לידו, אך בתוך הבית, כי כך הרגישה מוגנת יותר מפני הנגיף. הדיבור נדרש להיות בגובה ובקצב שהתגברו על החסמים הפיזיים. הכל לפי העניין וההתאמה שנדרשה.[117] דווקא בתקופה זו, והקושי המצטבר של תקופת הקורונה וההליכים המשפטיים - היתה חשיבות עליונה לסיוע משפטי נוכח, אקטיבי ויוזם, ולכך היינו מחויבים.

ההליכים המשפטיים עצמם העידו על עליה משמעותית בחומרת מצבים של התעללות, ניצול ופגיעה. צמצום דיונים שגרתיים בבתי המשפט במסגרת הגבלות החירום, וריחוק ובידוד שהפכו לשגרה, מנעו חשיפה משמעותית של פגיעה בפני אנשי המקצוע, בין מהתחום הסוציאלי ובין מהתחום הרפואי. אנשים זקנים ואנשים עם מוגבלויות רבים נותרו בבתיהם, או במסגרות דיור בחדריהם, לא הגיעו למרכזי יום, לא קבלו שירותים חברתיים, ולא נפגשו עם מקורבים ובני משפחה, מה שצמצם את החשיפה של מצבי פגיעה. מצד שני, בכל אותה עת, בתי המשפט הוסיפו להפנות למערך המקצועי מקרים לייצוג משפטי ונדמה שאף היתה ערנות גוברת והולכת בצמתים מסוימים למצבים של פגיעה. שיתופי פעולה חדשים גם אפשרו זיהוי ואיתור צורך בסיוע משפטי, והעברה לטיפולנו.

תקופת הקורונה חייבה פעילות ענפה בסוגיות רוחב ומדיניות. תקנות שעת החירום יצרו מגבלה על סוגי ההליכים המשפטיים שניתן לדון בהם בתקופת החירום. הודעת מנהל בתי המשפט בנוגע לסוגי ההליכים שיידונו בתקופת החירום כללה הליכי "מינוי אפוטרופוס" אך לא כללה הליכי "ביטול אפוטרופסות" בכך נוצרה הגבלה על האפשרות של אדם לפנות לבית המשפט כדי להשתחרר, דווקא כשטיפול לא ראוי עלול להתגלות ביתר שאת על רקע מצב החירום. **לאחר פעילות הסיוע המשפטי להצפת הקושי והצורך בתיקונו - נוסף הסעיף שמאפשר גם בימי חירום לפנות לבית המשפט ללא צורך באישור מיוחד בבקשה לביטול אפוטרופסות.**

בתי אבות ומסגרות דיור מנעו כניסה אליהם וסגרו שעריהם, ולעתים אף אסרו יציאה של הדיירים מהחדרים. עם קבלת שורת פניות בעניין איסור ביקורים של בני משפחות, פנינו במכתב לראש מנהל מוגבלויות במשרד הרווחה, והצבענו על ההשפעה הקשה על אנשים עם מוגבלויות ובמיוחד אנשים על הרצף האוטיסטי. עבור אלה הקשר עם בני המשפחה הוא חלק משגרה מחייבת, ששבירתה – "העלמות" בני המשפחה על רקע מושגים מופשטים כגון "קורונה", "בידוד", "סגר" – מביאה במקרים רבים למצוקה, ובמהרה לתסכול עמוק המוצא ביטוי גם בהתנהגות שתוביל לפעולות

[117] על פעילותם הייחודית של עורכי הדין בתקופת הקורונה **פורסמה כתבה נושאת הכותרת "מצילים חיים: מערך הסיוע המשפטי לקשישים"**, כשבתמונת השער עורך דין של המערך המקצועי, חובש מסכה, מגיע לפגוש אדם זקן בבית החולים על מנת לשמוע עמדתו בשאלת כפיית טיפול רפואי בו. לפרסום בעיתון "ישראל היום" מיום 27.3.2020 ר' בכתבתו של אבי כהן בכתובת https://www.israelhayom.co.il/article/746157.

הרגעה וריסון. בפנייה הצבענו על חלופות אפשרויות לקיום הקשר שלא רק דרך תוכנות דיגטליות. לשמחתנו, בסמוך לאחר הפנייה, התפרסם נוהל עדכני לביקורים במסגרות של משרד הרווחה, במענה לפנייתנו, שמצמצם את ההגבלה הגורפת.[118]

המערך המקצועי פעל במסגרת מספר צוותים בין-משרדיים לשיתופי פעולה מערכתיים לשיפור השירות בתקופת הקורונה. כך, היה שותף בפורום הגיל השלישי לקורונה בהובלת המועצה לביטחון לאומי - לבקשתה הפקנו דף מידע על הפעילות שהופץ בין כל חברי הקבוצה – נציגים בכירים בתחום הזיקנה מכלל משרדי הממשלה; בוועדה בין-משרדית לבחינת מעמדם של בני משפחה מטפלים - במסגרתה פעלנו להנגשת השירות לבני משפחה וקידמנו מעמד מיוחד למטפלים בימי קורונה והפקנו מסמך מפורט בעניין זה; בוועדה הבין-משרדית למניעת התעללות בראשות פקיד סעד ראשי לחוק החוסים - במסגרת נבנה מודל לזיהוי מצבי סיכון והתעללות ויצרנו תרשים של פעילות הגורמים השונים במצבי חירום, עם דגש על ייצוג וליווי משפטי ויצירת קשרי העבודה הנחוצים לשם כך; בוועדה לטיפול בפגיעה מינית בנשים זקנות -במסגרתה נערך מיפוי של מצבי התעללות בתקופת הקורונה תוך בירור דרכי איתור מותאמות ובחינה משותפת של מענים.

במסגרת כל הוועדות נכתבו ניירות עמדה והותוו מנגנונים למיצוי יעיל יותר של זכויות בתקופת הקורונה, תוך הנגשת שרותי הסיוע המשפטי לאוכלוסייה המבוגרת. בנוסף, התקיימו ימי עיון והכשרות בהשתתפות ובהובלת המערך המקצועי, ובהם: יום עיון משותף עם ביה"ס למשפטים של אוניברסיטת הרווארד עם המרכז לביו אתיקה ומשפט בפקולטה לרפואה באוניברסיטת תל אביב - על המפגש בין הקורונה ובין זיקנה ומוגבלויות; הכשרה במסגרת המרכז לבריאות, משפט ואתיקה באוניברסיטת חיפה על פרקטיקת הייצוג בימי הקורונה של קבוצת האנשים הזקנים והאנשים עם המוגבלויות, ועוד.

אחד משיתופי הפעולה המרכזיים, שנולד מתוך הפורומים שהוקמו בתקופת הקורונה, נוצר עם השירות הסוציאלי של רשות האוכלוסין במשרד הפנים, ויחד נכתב מתווה לשיתוף פעולה הדוק, שנשמר גם לאחר תום ההגבלות. לפי המתווה המשותף בין היחידות, כשעובד סוציאלי שמלווה אדם סיעודי עם מטפל, נתקל בסוגיה משפטית של אותו אדם, באפשרותו לפנות ישירות לממונה המחוזי לתחומים זיקנה וכשרות משפטית למסלול מהיר ונגיש לקבלת הסיוע המשפטי עבור האדם הזקן ולמענה מהיר למצוקה בכלים משפטיים. מהצד השני, כשעורכי דין בתחום מייצגים אדם שזקוק למענה של טיפול סיעודי בבית, עניין שעולה במסגרת ההליכים המשפטיים, באפשרותם לפנות במסלול מהיר וישיר למנהלי השירות הסוציאלי ברשות האוכלוסין, שמציפים את פנייתם בקבוצת הקשר המקצועית ומסייעים באיתור סיוע וטיפול דחופים לבית.

לשם בחינת ולמידת המתווה והטמעת שיתוף הפעולה בין היחידות, נבחר מקרה שהועבר ע"י הרשות לטיפולנו, במסגרתו היתה **השתלטות של אישה על רכושה ועל ביתה של אישה ערירית בת 94, קרובתה הרחוקה, תוך החתמתה על שורת מסמכים להעברת רכוש, פיטורי המטפלת שטיפלה בה וניתוקה מכל מכריה**. עורכת הדין מטעם הסיוע המשפטי הגיעה לביתה באופן מיידי עם הפנייה להתרשמות, ופנתה בצווים מהירים לשמירה ולמיצוי זכויות של האישה. בעקבות הליווי המשפטי ההדוק, התקיים כנס משותף בתל אביב עם השירות הסוציאלי של רשות האוכלוסין, בו הוצג המנגנון לשיתוף הפעולה ונעשה ניתוח המקרה יחד ללמידה משותפת. בעקבות הכנס הועברו מקרים רבים למתן מענה מקצועי בין הגופים ע"פ המתווה המתואר.

על רקע ייצוג משפטי במקרים רבים, שחומרתם עלתה בימי הקורונה, בהם אנשים זקנים נעשקו על-ידי נוכלים, התקיים שיח מעמיק עם הפיקוח על הבנקים בבנק ישראל בכל הקשור למורכבויות של

[118] פרסום בעניין פניית הסיוע המשפטי ניתן לקרוא בכתבתו של אור קשתי מיום 19.4.20 בעיתון "הארץ" בכתובת https://www.haaretz.co.il/health/corona/.premium-1.8780624.

קבוצת הזקנים בהתנהלות בימי הקורונה, תוך הצגת מקרים שמגיעים לטיפולנו ובחינת מנגנונים לפישוט השירות. המערך המקצועי פעל עם מערך הפיקוח על הבנקים בבנק ישראל לכתיבת מתווה לזיהוי "נורות אזהרה" למצבים של ניצול ואלימות כלכלית במפגש עם לקוח זקן, שיש חשש למידת הבנתו. לאחר עבודה משותפת למיפוי הנסיבות והמצב המשפטי, הושק מתווה לזיהוי מצבי סיכון אצל אנשים זקנים שמגיעים לבנקים, ופורסם בדו"ח המפקח על הבנקים, עם תרשימי זרימה והסבר מפורט.[119]

פסיקה נבחרת בתחום הזיקנה והכשרות המשפטית לשנת 2020

נמנעה אפוטרופסות לאישה בת 105 עם דמנציה

אישה בת 105, גרה בבית אבות, עם דמנציה מתקדמת, ובנה ביקש אפוטרופסות עליה. עורך הדין מטעם הסיוע המשפטי[120] המליץ להימנע מכך בהעדר צורך ובהתאם לחוק המאפשר לבן להמשיך ולסייע ללא מינוי "רשמי" של אפוטרופוס, ולשם ניהול הכספים להתמנות כ"מקבל קצבה". בית המשפט אישר את המלצות עורך הדין, והבן מונה כמקבל קצבה בלבד, כחלופה מידתית לאפוטרופסות.

נמנעה אפוטרופסות ונקבע מנגנון כלכלי מותאם

עורך דין עמד על הימנעות מאפוטרופסות ובית המשפט קיבל את עמדתו, וציין בהחלטתו, כי "לפי תיקון 18 לחוק הכשרות המשפטית והאפוטרופסות התשכ"ב-1962, מקום שיש מי שמתפקד כאפוטרופוס ומוכן לעשות כן ללא צו שיפוטי הרי שאין מקום ליתן צו למינוי אפוטרופוס (סעיף 33 א' לחוק)... זאת ועוד, כפי שהוסבר להם אין בכוונת בית המשפט להכריז על *** כפסול דין ולכן גם אם היה מינוי של ההורים כאפוטרופוסים עדיין לא יהיה בכך לחסום פעולות של חתימות מצדו על מסמכים בנקאיים או חוזים (שעלולים לסבך אותו לפי הנטען). אגב, דווקא חשש זה הוא הנותן כי יש צורך בחינוך והדרכה של *** כיצד לנהוג נכון, כיצד להיזהר, כיצד לדחות סיפוקים וכיצד לשמור על עצמו."[121]

הרכב האפוטרופסות, אופיו והיקפו יקבע באופן מותאם לאדם

עורכת הדין ייצגה את האדם[122] ואספה מידע על מנת לצמצם את האפוטרופסות למינימום מחד גיסא, ולקבוע אותה באופן מותאם מאידך גיסא. בית המשפט ציין בהחלטתו, כי "אני לא מקבל את טענות ב"כ היועמ"ש כי יש לבחור מבין 3 המבקשות אחת שתשמש בתפקיד. אמנם כן, מינוי יותר משתי אפוטרופסיות לאותו אדם הינו חריג ואינו נעשה כדבר שבשגרה, אך מקום שבית המשפט וגורמי המקצוע לא מתרשמים כי יהיה במינוי כדי לסרבל הטיפול ב*** או לפגוע בה וכאשר מוכח כי המבקשות מסתדרות זו עם זו היטב וגם פועלות כאפוטרופסיות משותפות למעשה גם ללא המינוי יש הצדקה למסד את פועלן כאפוטרופסיות ולא להעדיף אחת מהן שתשמש בתפקיד. מה גם שניתן למנותן ביחד ולחוד. המבחן הוא האם *** תיפגע מכך ובית המשפט סבור שהמענה לכך בשלילה. כן איני מקבל הטיעון של ב"כ היועמ"ש כי יש צורך במינוי לעניינים כספיים. הוסבר בדיווחים השונים כי ל*** אין רכוש והיא מתקיימת מקצבאות המתנהלות בחשבון הבנק שלה ...

---

[119] ר' הודעת המפקח על הבנקים בעניין שיתוף הפעולה ומתווה "נורות האזהרה", כפי שגובשו במשותף בכתובת: https://www.boi.org.il/he/NewsAndPublications/PressReleases/Pages/14-10-20.aspx

[120] א"פ 35963-11-19 **פלוני נ' היועמ"ש** (לא פורסם, מיום 26.5.20). ייצוג הפונה על-ידי **עו"ד אבי פרץ** ממערך הייצוג המשפטי החיצוני, מחוז צפון.

[121] א"פ 26340-09-19 **פלוני נ' היועמ"ש** (טרם פורסם, 26.2.20). ייצוג הפונה על-ידי **עו"ד אבי פרץ** ממערך הייצוג המשפטי החיצוני, מחוז צפון.

[122] א"פ 56734-12-19 **פלוני נ' היועמ"ש** (טרם פורסם, 24.3.20). ייצוג הפונה על-ידי **עו"ד שלומית ברנס** ממערך הייצוג המשפטי החיצוני, מחוז צפון.

בדיווח האפוטרופוס לדין הושלם החסר בתסקיר לעניין ההכנסות... וההתנהלות הכלכלית. מקום שניתן להמשיך ולטפל בעניינים הכספיים ללא מינוי אפוטרופוס יש לעשות כן ולהימנע ממינוי".

פסק דין תקדימי המפרט אילו רכיבים חיוניים יש לכלול בחוות הדעת הרפואיות של מומחים לצורכי מינוי אפוטרופוס למתן הסכמה להתערבות רפואית

בית המשפט מביע תרעומת על סתירה בין חוות דעת, ועל כך שהן אינן במבנה אחיד, ולכן יוצרות תמונה מעורפלת של יכולותיו של האדם, ומקשות על קיום ההליך המשפטי התקין בעניין כשרותו. פסק הדין כולל תרשים זרימה מפורט של ההליך הראוי, כפי שבית המשפט מצפה, ובהתייחס לתפקידם של ה"שחקנים" השונים בהליך.[123]

בית המשפט מסדיר מערכת היחסים משפחתית קשה על מנת לצמצם מחלוקות בעת הטיפול באדם נפגע תאונה קשה, כיוון שהמחלוקת מחמירה את מצבו

לאחר פגיעה קשה בתאונה, נקלע האדם לסכסוך חריף במשפחתו, מחלוקות קשות על הטיפול בו, וסכסוך גירושין, במעורבות גבוהה של בני המשפחה על רקע יכולתו המוגבלת לפעול בענייניו. הסכסוך החריף והנפגע העיקרי מכך היה האדם, שהעניין נוהל מעל לראשו, ולא היטיב עם הטיפול בו. את זאת ביקש למנוע הייצוג המשפטי. בין היתר בית המשפט קבע, כי אמו של האדם "תמשוך ידה" מעניניו המשפטיים של בנה ומסכסוך הגירושין עם האשה, לא תפעל בשמו ולא תגיש בשמו הליכים משפטיים, לא תקבע את זמני השהות עם ילדים, ועוד. כמו כן לא מונה אפוטרופוס לעניינים אישיים, אלא התבקשה תכנית לטיפול וליווי רגשי עבור האדם.[124]

הזכות לגור בבית לאישה שהועברה לבית אבות בניגוד לרצונה

עורך דין ייצג ניצולת שואה ערירית, שמטפלת השתלטה על ביתה ועל נכסיה, ויצרה אצלה תלות קיצונית ומוחלטת. האשה הועברה בצו חירום לבית אבות, אולם עמדה על רצונה לשוב לביתה. בית המשפט קבל את עמדת עורך דינה מטעם הסיוע המשפטי. בהחלטתו הורה על אמצעים להפסקת העושק בידי המטפלת, שבין היתר רכשה בית מכספי האישה, שאף הוחתם על שלל מסמכים להעברת רכושה ולייפוי כוחם של אחרים ברכושה ובנכסיה.[125]

בית המשפט מרחיק שני עבריינים מביתו של ניצול שואה בן 94 בפעולות מהירות של עורך הדין מטעם הסיוע המשפטי

האיש, ניצול שואה בן 94, הגיע לסניף הבנק עם שני אנשים זרים ובקש משיכה משמעותית של כסף. בבנק בקשו לשוחח עמו בנפרד, ואז עלה חשש כבד לעושק משמעותי. האיש ערירי, משתמש בכסא גלגלים, תלוי וזקוק לסיוע, ואל ביתו נכנסו אותם שניים, כך התברר בדיעבד, ועשו בבית כבשלהם, השתמשו בכספיו, ניקו חובות שלהם, יצאו חופשות, ועוד. מנהל הסניף פנה למשרד המשפטים, לאפוטרופוס הכללי, שהעבירו במהירות את המידע לסיוע המשפטי. בתוך כמה שעות עוה"ד מטעם הסיוע המשפטי התייצב בבית המשפט, כשברקע בקשתו של האיש בבנק לקבל סיוע מהיר, ובקש צווים בהולים להפסקת העושק. עם קבלת הצווים התגלתה חומרת התמונה, ומצב קשה ביותר של הניצול והשתלטות על רכושו ועל חייו. בעקבות התערבות מהירה של עורך הדין הופסק

[123] א"פ 18522-07-20 **היועמ"ש נ' פלונית** (הותר לפרסום, 12.7.20). ייצוג הפונה על-ידי **עו"ד רמאח עוואד** ממערך הייצוג המשפטי החיצוני, מחוז צפון.

[124] א"פ 21617-09-17 **פלוני נ' אלמוני** (הותר לפרסום). ייצוג הפונה על-ידי **עו"ד רפי עמר** ממערך הייצוג המשפטי החיצוני, מחוז חיפה. ר' פרסום בעניין - https://www.globes.co.il/news/article.aspx?did=1001344092

[125] אפ 65340-01-20 **פלונית נ' אלמונית** (הותר לפרסום, 20.4.20). ייצוג הפונה על-ידי **עו"ד מיכאל גבור** ממערך הייצוג המשפטי החיצוני, מחוז צפון. ר' פרסום בעניין:https://www.israelhayom.co.il/article/753441

לאלתר העושק של ניצול שואה בן 94 בידי השניים, והם הוצאו בצווים מהבית, הורחקו לצמיתות, ונמנעה מהם גישה נוספת לחשבונותיו.[126]

10.7 ייצוג נפגעי עבירות סחר בבני אדם והחזקה בתנאי עבדות

משנת 2004 ניתן סיוע משפטי לנפגעי עבירות החזקה בתנאי עבדות (לפי סעיף 375א לחוק העונשין, התשל"ז - 1977), סחר בבני אדם לידי מעשה זנות ולמטרות נוספות: הבאה לידי עבדות, הבאה לידי עבודת כפיה, נטילת איבר מאיברי הגוף, הולדת ילד ונטילתו, ביצוע עבירת מין והבאה לידי השתתפות בפרסום תועבה (לפי סעיף 377א(א) לחוק העונשין, התשל"ז -1997) ועבירות הנלוות לעבירות הנ"ל. הסיוע המשפטי לנפגעי עבירות אלה ניתן בהליכים אזרחיים הנובעים מביצוע העבירות, כגון תביעות כספיות נגד מבצעי העבירות, ובהליכים מנהליים לפי חוק הכניסה לישראל, התשי"ב-1952, כגון בקשה לרישיון ישיבה בישראל לשנה למטרת שיקום, בקשה להסדרת מעמד חוקי בישראל מטעמים הומניטריים ובקשה להורות על שחרור ממתקן משמורת. נפגעי העבירות פטורים מהחובה לעמוד במבחנים הקבועים בחוק הסיוע המשפטי, תשל"ב- 1972, להוכחת זכאות כלכלית לקבלת סיוע משפטי.

תופעת ה"עבדות המודרנית", היא תופעה קשה במסגרתה נעשה שימוש בבני אדם והיחס אליהם הוא כאל חפצים ומכשירי עבודה העוברים מיד ליד תוך פגיעה בכבודם, ביטול רצונם החופשי ושלילת האנושיות שלהם. קורבנות עבדות ועבודת כפיה באים לרוב מאוכלוסייה פגיעה בכלל, ומקהילת הזרים בפרט. זאת בשל יחסי הכוחות הלא שווים המאפיינים מגזר זה ופגיעותם המוגברת הנובעת מחוסר היכרות עם השפה ועם התרבות המקומית. התחומים המועדים לפורענות הם תחומים בהם קיים בידוד טבעי של העובדים כמו בחוות חקלאיות ובעבודות משק בית או סיעוד.

סחר בבני אדם יכול שיהיה למטרות שונות. הצורה המוכרת ביותר בעשורים האחרונים היא למטרת העסקה בזנות ומתאפיינת בהבאת נשים לישראל למטרה זו. רבות מהנשים הנסחרות בזנות מגיעות ממדינות שהמצב הכלכלי בהן קשה למדינות מפותחות, תוך הבטחה שיוכלו להרוויח שם סכום כסף רב תוך זמן קצר. היחס אליהן הוא כאל מכשיר לייצור רווחים, לעיתים תוך שליטה, אלימות ואיומים.

בהתאם לנוסחו של חוק הסיוע המשפטי נתונה לסיוע המשפטי הסמכות להחליט אם אדם יוכר כנפגע העבירות לצורך קבלת סיוע משפטי. החלטה זו אינה כפופה להחלטת רשויות האכיפה, ויתרה מכך, רף הראיות הנדרש בהליכים אזרחיים ומינהליים נמוך משמעותית מרף הראיות הנדרש בהליך הפלילי ולפיכך שיקול הדעת המקצועי שמפעיל הסיוע המשפטי עצמאי ושונה משיקול הדעת של רשויות האכיפה אם להעמיד לדין פלילי את מבצעי העבירות. הזכות לקבלת סיוע משפטי גם אינה מותנית בשיתוף פעולה של הקורבן עם רשויות האכיפה.

פסיקה נבחרת בתחום הסחר בבני אדם לשנת 2020

בשנת 2020 התקבלו בסיוע המשפטי 76 פניות בתחום זה. מכלל הפניות, 29 היו של נפגעי עבירת הסחר בבני אדם להעסקה בזנות, 33 פניות של נפגעי עבירת החזקה בתנאי עבדות לצורך עבודה או שירותים אחרים, מקרה אחד של חשד לסחר באיברים, 2 פניות בעניינם של קטינים ומקרה אחד של אישה שהייתה בעבר חלק מכת פוגענית. שאר הפניות היו של 10 מבקשי מקלט מאפריקה, אשר בטרם הגיעו לישראל הוחזקו בחצי האי סיני בתנאים קשים שחלקם הוכרו לאחר מכן כתנאים העולים כדי עבדות לצורך מתן שירותים.

[126] בעקבות ההליך החשוב והיעילות הרבה, פיתח הסיוע המשפטי יחד עם המפקח על הבנקים בבנק ישראל מתווה לשיתוף פעולה. אפ 14952-02-20 **פלוני נ' אלמוני** (הותר לפרסום, 10.6.20). ייצוג הפונה על-ידי **עו"ד יפתח עצמון** ממערך הייצוג המשפטי החיצוני, מחוז תל אביב. ר' פרסום בעניין זה מתוך שלל הפרסומים שהיו: https://13tv.co.il/item/news/haolam-haboker/season-01/clips/r70lr-2030770

שלושה ממבקשי הסיוע הנ"ל הינם עובדי חקלאות מהודו שהגיעו לישראל באשרת מתנדבים ובפועל נפלו קרבן לעבדות מודרנית והועסקו בעבודות חקלאות קשות בשני קיבוצים בערבה.[127] החקירה הפלילית שהתנהלה לא הבשילה לכדי כתב אישום ובחודש 6/20 הודע להם על סיום החקירה הפלילית והם פנו אל הסיוע המשפטי בבקשה לקבל סיוע בתביעה אזרחית נגד הקיבוצים. מאופן גיוסם עולה כי בהודו הם חיפשו עבודה על רקע של מצוקה כלכלית והופנו לאזרח הודו בעל אזרחות ישראלית שהבטיח לסדר להם עבודה בישראל לתקופה של שנה לכל הפחות. הם שילמו לו כ- 5,000 דולר דמי תיווך והגיעו לישראל באשרת סטודנט לעבוד בקיבוצים "בהתנדבות". בקיבוצים הם הועסקו במשך כ-65 שעות שבועיות בעבודות חקלאות קשות תחת פיקוח הדוק של הקיבוצים ושליטה על חייהם והשתכרו כ-2,000 ש"ח בחודש. לטענתם דרכונם נלקח מהם בחלק מהתקופה, נאסר עליהם לצאת מהקיבוץ, הם שוכנו במבנה ישן וצפוף ללא ארונות לחפציהם האישיים ואם חדרם לא היה נקי הוטלו עליהם קנסות.

לאחר מספר חודשי עבודה הודע להם כי הוחלט להחזירם להודו ועליהם להתארגן לעזיבתם. בשל היותם שקועים בחובות למתווך הם ברחו מהקיבוצים ללא דרכונם האישי שנלקח ע"י הקיבוץ. הסיוע המשפטי פעל לקבלת חומרי החקירה מהפרקליטות ובדיקת הסדרי המתנדבים בחקלאות בישראל והפסיקה. לטענת הסיוע המשפטי העסקה של עובד שמגיע מהודו מרקע של צורך כלכלי להתפרנס ועובד בעבודה פיזית תחת שליטה ופיקוח, אינה עונה להגדרת "התנדבות" אלא מצויה במסגרת של יחסי עבודה. משכך, אי מתן גמול כספי כעובד והעסקתם של העובדים בתנאים קשים לאחר תשלום דמי תיווך גבוהים מהווה לטענת הסיוע המשפטי עבדות מודרנית וניצול מחפיר. על כן הוגשו בעניינם תביעות בבית הדין האזורי לעבודה בבאר שבע נגד הקיבוצים לקבלת כל המגיע להם כעובדים מנוצלים חרף העובדה שהגיעו כאמור כמתנדבים. בנוסף לתביעה בבית הדין לעבודה ביקשו העובדים לקבל סיוע משפטי בבקשה לשנת שיקום בישראל, המאפשרת להם להמשיך לשהות בישראל ולעבוד עם אשרת עבודה. הוגשה עבורם בקשה מנומקת לשנת שיקום חרף סגירת התיק הפלילי, זאת בהסתמך על גרסתם וראיות מנהליות נוספות התומכות בטענה שהיו עובדים מנוצלים ולא מתנדבים, והם זקוקים לפרק זמן נוסף לשיקום. הבקשה לשנת שיקום לשנה אושרה על ידי רשות האוכלוסין, וניתן רישיון ישיבה מסוג ב/1 לשנה.

מבקשת סיוע נוספת הינה אישה מאתיופיה שהגיעה לישראל בשנת 2015 כבת זוג של ישראלי. דרך הגעתה לישראל כבת זוג של ישראלי וכן האופן בו נהג בה בן הזוג לשעבר הביאו לכך שהאישה הוכרה ע"י משטרת ישראל כקורבן של עבירת הסחר בבני אדם. יצוין כי האישה נמלטה מבן הזוג האלים ובהיותה חסרת קורת גג אולצה לגור אצל גבר ישראלי אחר וילדה לו בת בעודה נשואה לבן הזוג לשעבר.

הסיוע המשפטי הגיש עבור האישה בקשה לקבלת מעמד בישראל מטעמים הומניטריים בשל ההתעללות שחוותה בקשר הזוגי, העובדה שנולדה לה בת קטינה מאזרח ישראלי ובשל מצבה האישי כאמור - אישה שברחה מבעלה ונולדה לה ילדה מחוץ לנישואין דבר המעמידה בסכנה לרדיפה ולפגיעה במדינת מוצאה.

רשות האוכלוסין דחתה את הבקשה והסיוע המשפטי הגיש ערר על ההחלטה בבית הדין לעררים בירושלים. לאחר הגשת הערר הוחלט ברשות האוכלוסין על החזרת המקרה לדיון בוועדה המייעצת לקבלת מעמד בישראל.[128]

[127] תיק סיוע 59196/20, ייצוג על ידי **עו"ד דן אל אגליק** ממערך הייצוג המשפטי החיצוני, מחוז תל אביב.
[128] תיק סיוע 28877/20, ייצוג על ידי **עו"ד תמיר בלנק** ממערך הייצוג המשפטי החיצוני, מחוז תל אביב.

10.8 סיוע משפטי למשפחות שיקיריהן נרצחו במסגרת תוכנית סנ"ה ולמשפחות שכולות

סיוע לנפגעי עבירת המתה

בחודש נובמבר 2009 אומץ דוח הועדה הבין-משרדית ובין-ארגונית לגיבוש תכנית כוללת בנושא זכויות נפגעי עבירה. בעקבות הדוח התקבלה החלטת ממשלה המאמצת את המלצות הדוח למתן סיוע למשפחות נפגעי עבירות המתה[129] - רצח בנסיבות מחמירות, רצח, המתה בנסיבות של אחריות מופחתת והמתה בקלות דעת (להלן: "תוכנית סנ"ה").

במסגרת תכנית סנ"ה הוקמו על ידי משרד העבודה, הרווחה והשירותים החברתיים (באמצעות מרכז "אלה" ועמותת "בשביל החיים") שמונה מרכזי סיוע לבני משפחות נפגעי עבירות המתה שנועדו לסייע למשפחות באמצעות מתן סל שירותים כספיים, טיפוליים ותמיכתיים. הייצוג המשפטי למשפחות ניתן באמצעות הסיוע המשפטי, תוך שיתוף פעולה מלא בין שני המשרדים.

מערך ייצוג נפגעי עבירות המתה כולל ממונה ארצית, צוות פנימי במחוזות הסיוע המשפטי וצוות חיצוני הכולל כ-50 עורכי דין. הן הצוות הפנימי והן הצוות החיצוני עברו הכשרה ייחודית לייצוג המשפחות וכן ימי עיון שנתיים והדרכות מקצועיות. כמו כן עורכי הדין מלווים על ידי עובדים סוציאליים לצורך התמודדות עם הייצוג המורכב והכלת המשפחות והמקרים הקשים, תוך היכרות עם נושא הטראומה המשנית וחיזוק עורכי הדין בהיבט זה.

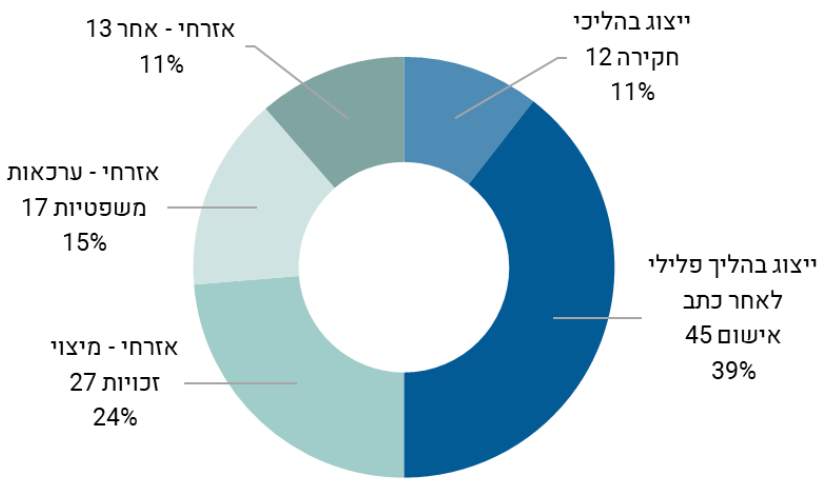
במהלך המשפט הפלילי המתנהל נגד הפוגע, מייצג עורך דין מטעם הסיוע המשפטי את משפחת הקורבן מול המשטרה והפרקליטות. כמו כן, ניתן למשפחת הקורבן ייצוג משפטי במישור האזרחי על מנת למצות את הזכויות המשפטיות מול הגורמים השונים, כגון המוסד לביטוח לאומי, ההוצאה לפועל, חברות ביטוח, עיריות ועוד. כן, ניתן ייצוג בהגשת תביעות אזרחיות הנובעות מהרצח כגון תביעת נזיקין נגד הפוגע.

הסיוע המשפטי ניתן ללא בדיקת הקריטריונים של זכאות הקבועים בחוק הסיוע המשפטי, למעט בדיקתה של ועדת זכאות מטעם התכנית הבוחנת את נסיבות המקרה ומחליטה אם משפחה זכאית לסיוע באמצעות תכנית סנ"ה.

בשנת 2020 נפתחו בסיוע המשפטי 161 תיקים חדשים במסגרת תוכנית סנ"ה (עליה של 35% משנת 2019). בכ80% מהם הוענק סיוע משפטי למשפחות הן בהליכים האזרחיים והן בהליכים הפליליים הנובעים מאירוע ההמתה. במסגרת זו, ניתן סיוע למשפחות ב- 83 תיקים של ליווי בהליכים פליליים ו-71 תיקים של ייצוג בהליכים אזרחיים. ב-14 תיקים ניתן ליווי אף בהליכי הערעור.

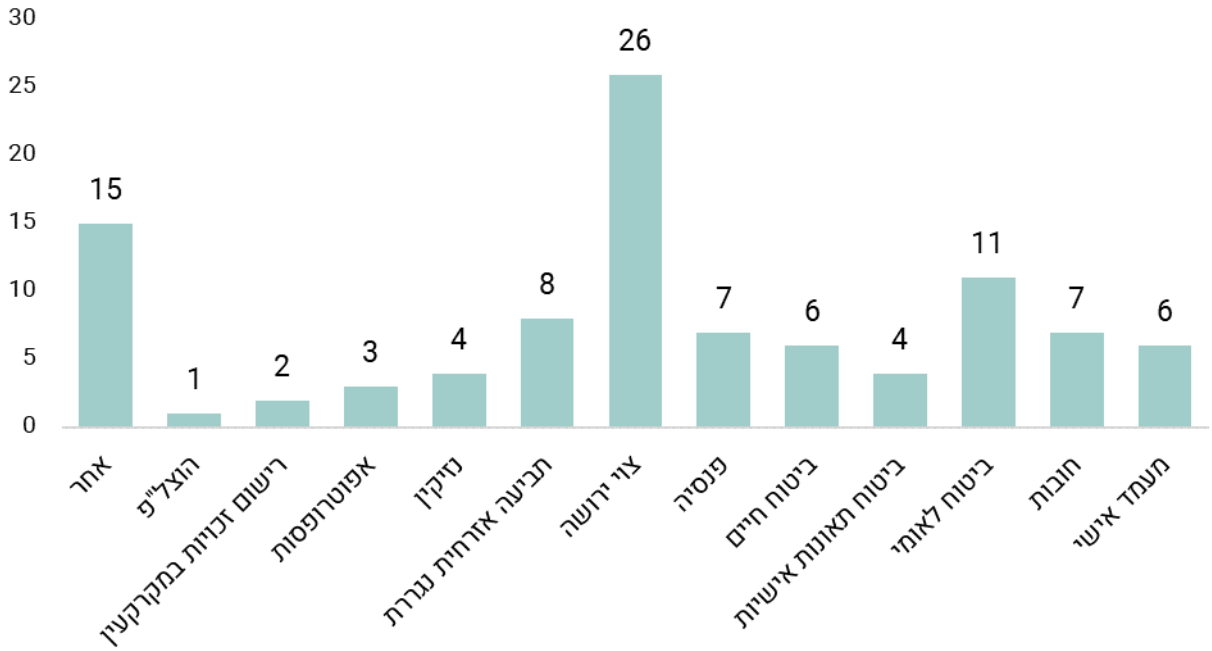
[129] בחודש יולי 2019 נכנסה לתוקף הרפורמה בעבירות המתה בהתאם לחוק העונשין (תיקון 137), התשע"ט-2019. עד מועד זה, ניתן היה ליחס לנאשם שגרם במודע למותו של אדם, עבירת רצח (הכוללת גם רצח בכוונת תחילה שעונשה מאסר עולם חובה) או עבירת הריגה, שעונשה עד עשרים שנות מאסר. תיקון 137 הרחיב את מנעד העבירות שניתן לייחס לנאשם תוך הלימה בין חומרת העונש לבין התיוג שלה והעונש בצידה. בהתאם לכך, עבירת ההריגה בוטלה ונקבע מדרג חדש לעבירות המתה: רצח בנסיבות מחמירות (מאסר עולם כעונש חובה), רצח (עונש מרבי מאסר עולם), המתה בנסיבות של אחריות מפוחתת (עד 15 שנות מאסר) והמתה בקלות דעת (עד 12 שנות מאסר).

תיקים שנפתחו בתחום בשנת 2020 בחלוקה לתחומים

בתחום האזרחי ניתן סיוע משפטי בעשרות הליכים אזרחיים, כגון: חובות כתוצאה מהרצח, הוצאת צווי ירושה, קצבאות מול המוסד לביטוח לאומי, מימוש ביטוחים וקרנות פנסיה של המנוח, תביעות נזיקין נגד הפוגע ועוד.

תיקים שנפתחו בתחום האזרחי בשנת 2020 בחלוקה לנושאים

סיוע משפטי למשפחות שכולות

בחודש יוני 2017 התקבלה החלטת ממשלה שעניינה הרחבת הסיוע המשפטי לנפגעי עבירות המתה למשפחות שכולות של משרד הביטחון (כמשמעותם בחוק משפחות חיילים שנספו במערכה (תגמולים ושיקום), התש"י- 1950) ומשפחות שיקיריהן נרצחו כתוצאה מפעולות איבה (כהגדרתן בחוק התגמולים לנפגעי פעולות איבה, התשל"ב-1970), וזאת ללא צורך בבחינת זכאות כלכלית או סיכוי משפטי, במסגרת הליכים אזרחיים ופליליים.

בשנת 2020 נפתחו בסיוע המשפטי 255 תיקים בעניינן של משפחות שכולות של משרד הביטחון ונפגעי המתה כתוצאה מפעולות איבה. לעומת 146 תיקים בשנת 2019.

הסיוע המשפטי ייצג את המשפחות בקשת תחומי המשפט האזרחי, כגון: הגשת צווי ירושה, ניסוח צוואות, ייפוי כוח מתמשך, דיני עבודה וכיו"ב.

סיוע משפטי למשפחות בתקופת הקורונה

בתקופת המשבר, משפחות רבות אשר היו סגורות בבתיהן נמצאו בסכנה של אלימות שהחלה כבר קודם לכן ונמשכה אף בתקופת הסגר או הסלימה במצב זה. לאור זאת חלה עליה במספר תיקי הרצח,[130] ומכאן גם גידול בייצוג נפגעי עבירות אלה.

בפן של סיוע בהליכים האזרחיים, נמשך טיפול שוטף בכל ההליכים הדחופים כגון מקרי רצח בתוך המשפחה. במקרים אלה נדרשות לעתים פעולות כספיות ברכוש המשותף לנאשם ולבת זוגו, הגשת תביעת גירושין ועיקול כספי הפנסיה והביטוחים ממקום העבודה של הנאשם על מנת שלא יוכל להבריחם.

בפן של סיוע בהליכים הפליליים, הייצוג ניתן באופן רציף נוכח הימשכותם של חלק מההליכים בתיקים אלה גם בשעת חירום. המפגשים עם המשפחות והעובדים הסוציאליים נערכו ברובם באמצעות המחשב או באמצעות שיחות טלפוניות. כך גם לגבי פגישת עורך הדין עם המשפחה וכן החתמת תצהירים לצורך ההליכים המשפטיים.

בשל כללי הריחוק החברתי לא התקיימו קבוצות תמיכה למשפחות ולא קבוצת תמיכה לעורכי הדין המייצגים, המתקיימות כדבר שבשגרה. צמצום התמיכה לצד ריבוי המקרים יצרו מעמסה בלתי אפשרית הן של הצוות הפנימי והן של הצוות החיצוני. בשנת 2020, בעיצומו של משבר הקורונה, גייס והכשיר הסיוע המשפטי צוות נוסף של כ-25 עורכי דין חיצוניים לייצוג משפחות שאיבדו את יקיריהם.

פסיקה נבחרת בתחום סיוע משפטי למשפחות שיקיריהן נרצחו לשנת 2020

נוכחות נפגע עבירה בערעור על החלטת הועדה המיוחדת ושמיעת עמדתו[131]

בשנת 2009, המנוחה נרצחה על ידי אדם לו השכירה את דירתה לאחר בקשתה כי יפנה את דירת המגורים ורצונה להשכיר את דירתה לאחרים. לאחר שהוברר כי אותו אדם חולה, מסוכן וזקוק לאשפוז, ההליך הפלילי נגדו בגין הרצח הופסק ובשנת 2012 הוצא כלפיו צו אשפוז לפי

[130] בשנת 2019, 120 מקרי רצח בעוד שבשנת 2020, 138 מקרי רצח.

[131] ע"ו 46238-01-20 **היועץ המשפטי לממשלה נ' פלוני** (פורסם בנבו, ביום 26.2.2020). ייצוג על-ידי **עו"ד רותי אלדר** ממערך הייצוג המשפטי החיצוני של הסיוע המשפטי במסגרת תוכנית סנ"ה, מחוז תל אביב.

סעיף15(ב) לחוק טיפול בחולי נפש, תשנ"א-1991 (להלן: "חוק טיפול בחולי נפש")[132], שמכוחו אושפז בבית החולים כ-10 שנים.

כמתחייב מהוראות סעיף 28 לחוק טיפול בחולי נפש, לאחר אשפוזו, קיימה הועדה (תחילה הרגילה ובהמשך המיוחדת) מעקב ובקרה על אשפוזו הכפוי של אותו אדם בבית החולים, והיא קיימה דיונים תקופתיים בעניינו. הועדה אישרה במהלך השנים מספר חופשות שתכיפותן ואורכן הלכו וגדלו. בחלוף כ-10 שנים, החליטה הוועדה הפסיכיאטרית המיוחדת (בניגוד לעמדת נפגע העבירה ואף בניגוד לעמדת הפרקליטות) להמיר את צו האשפוז לצו לטיפול מרפאתי ולשחררו מאשפוז.

על החלטה זו הגישה הפרקליטות ערעור לבית המשפט המחוזי בחיפה שדן בשתי שאלות: דיון נפרד בשאלת עצם זכותו של נפגע העבירה להיות נוכח בדיון ולטעון בו לעניין השחרור; והדיון בערעור עצמו, שבו הביע הנפגע את עמדתו, ואף ניתן לה משקל בהחלטה. בית המשפט אפשר לבנה של המנוחה להביע את עמדתו בכתב ובעל פה ואף התייחס להתנגדותו של הסנגור שלא לאפשר את נוכחותו:

״ אני מביע תמיהה לגבי עמדת הסניגוריה הציבורית אשר ביקשה לשלול מנפגע העבירה את זכותו, להביא בפני בית המשפט את דבריו, לא רק בכתב. אני רואה בהשתתפותו של נפגע העבירה בהליך הערעורי גורם מאזן ונדרש, גם לגבי נקיטה בהליך של צדק מאחה, ככל שניתן, אם בכלל להשיגו, במקרה חמור של רצח אכזרי, כפי שבוצע כאן..."

אף שערעור הפרקליטות נדחה, בית משפט נתן מקום וביטוי לעמדתו של נפגע העבירה. "אני מבין לליבו של נפגע העבירה, בנה של המנוחה. המקרה פצעו קשה, והדברים חיים ונותנים את משקלם גם כיום, וכך נראה גם לעתיד, על הווייתו ונפשו...אכן דברים מרגשים, אותם אני לוקח בחשבון, כך גם פגיעה אפשרית ברגשי נפגע העבירה, עקב החלטתי לקיים את החלטת הוועדה..."

עיקול כספי הפיצויים של נפגעי העבירה

בשנת 2015 הורשע נאשם בהריגת המנוח לפי סעיף 298 לחוק העונשין, התשל"ז-1977. בהתאם להכרעת הדין, המנוח הוכה למוות על ידי הנאשם, לאחר שזה האחרון סבר, כי המנוח גנב את שעון המים של דירה סמוכה, ובלא שהייתה בין השניים היכרות מוקדמת. בשל ביצוע עבירה זו נגזרו על הנאשם 42 חודשי מאסר בפועל, 12 חודשי מאסר על תנאי ופיצוי כספי של 75,000 ש"ח למשפחת המנוח - שני בנים בגירים ואמם – גרושתו של המנוח אשר נכחה בדיונים במסגרת ההליך הפלילי. בית המשפט קבע כי התשלום יועבר לבני המנוח באמצעות אמם.

האם הייתה נתונה בהליכי פשיטת רגל. כיוון שילדי המנוח היו הזכאים לפיצוי, היא פנתה לבית המשפט וביקשה, כי כספי הפיצויים יועברו לחשבון ילדיה. ואולם, השופטת שדנה בבקשה קבעה בהקשר זה, כי "היות והמבקשת ציינה שהיא בהליכי פשיטת רגל. יש להגיש את הבקשה באמצעות הנאמן". לכן, פנתה החייבת למנהל המיוחד בבקשה כי הכספים יועברו למבקשים. אולם, מיד כשהתקבלו כספי הפיצויים בחשבון החייבת, ביקש המנהל המיוחד לעקל אותם.

בעקבות כך, הגיש הסיוע המשפטי[133] בתיק פשיטת הרגל, התנגדות בשם בניו של המנוח לבקשת המנהל המיוחד להטלת עיקול על כספי הפיצויים, ובקשה להורות למנהל המיוחד להעביר את כספי הפיצויים לבנים. בהתנגדות נטען, כי כספי הפיצויים שייכים להם ולא לחייבת, כעולה הן מלשון

[132] הצו הוצא לפי סעיף 15(ב) לחוק טיפול בחולי נפש, כך שעם שחרורו מן האשפוז לא ניתן לחדש את משפטו הפלילי, ואף אם יהא כשיר לעמוד לדין, לא יעמוד שוב למשפט, לא תירשם לחובתו הרשעה בפלילים בגין מעשה הרצח והוא לא ייענש בגינה.

[133] פש"ר 33318-02-18 **קאופמן נ' כונס הנכסים הרשמי** (לא פורסם). ייצוג על ידי **עו"ד הדס גבריאל זני,** ממונה ארצית נפגעי עבירת המתה ממערך הייצוג המשפטי הפנימי, הנהלת הסיוע המשפטי.

החלטת בית המשפט והן מבחינת הטעמים שהביאו את בית המשפט לפסוק את הפיצויים לבנים ולא לאמם, גרושתו של המנוח. כן צוין בהתנגדות, כי גם מבחינה מהותית, בבואו של בית המשפט לפסוק את הפיצויים עמד לנגד עיניו מצבם של המבקשים, כעולה מתסקיר נפגע העבירה שהוגש במסגרת ההליך הפלילי, והוא פסק הפיצויים בהתייחס למבקשים בלבד ולא בהתייחס לחייבת. הכספים הועברו לחייבת, כצינור להעברתם לבנים. זאת, בשל הקשר המשפחתי ביניהם ובשל העובדה, כי החייבת היא זו שנכחה בהליך הפלילי.

כן נטען, כי אף אם היה נקבע, כי לחייבת זכויות כלשהן בפיצויים שנפסקו, הרי שמאחר שמדובר בפיצויים בגין כאב וסבל הרי שהפיצויים שייכים לחייבת ולא לקופת הנשייה (על פי ההלכה שנקבעה בע"א 10217/16, ע"א 5613/17 וע"א 6447/17 **ב.ת.ב – בנייני תעשיה באר שבע בע"מ נ' רפאל ג'ינר**).

בית המשפט קיבל את עמדת הסיוע המשפטי והורה על ביטול העיקול והעברת כספי הפיצויים לבניו של המנוח.

ביטוח תאונות אישיות[134]

בשנת 2018 נרצח למוות המנוח, קטין כבן 4, על ידי אביו, אשר התאבד מיד לאחר מכן. בעת מותו היה המנוח בגן ילדים וזכאי לחינוך חינם בהתאם לחוק לימוד חובה תש"ט-1949, וכפועל יוצא חלה על העירייה החובה החוקית לבטח אותו בביטוח תאונות אישיות.

העירייה, בניגוד לחובתה בחוק, לא ביטחה את המנוח בביטוח תאונות אישיות וחברת הביטוח דחתה את תביעתה של אמו לקבלת הפיצוי בגין מות בנה. כל ניסיונותיה של האם להגיע להסדר עם העירייה, ולו בפשרה, לקבלת פיצוי בהתאם לפוליסה, לא צלחו. משכך, הוגשה על ידי עורכת דין מטעם הסיוע המשפטי תביעה לתשלום סכום הפיצוי הקבוע בפוליסה בגין מקרה מוות של תלמיד.

ביטוח תאונות אישיות לתלמיד מקנה למעשה זכאות לפיצויים במקרה של נכות זמנית, נכות קבועה או מוות, הנגרמים כתוצאה מתאונה. תאונה מוגדרת כאירוע פיזי, חיצוני, גלוי לעין, בלתי צפוי, הגורם לנזק גופני. הפיצוי במסגרת הפוליסה אינו קשור לשאלה באשמת מי נגרמה התאונה או מי אחראי לה. הביטוח מוענק לתלמיד באמצעות הרשות המקומית שבתחום שיפוטה נמצא מוסד החינוך שבו הוא לומד. לאחר הגשת התביעה, הגיעה חברת הביטוח להסכם פשרה עם התובעת והוענק פיצוי של 80% מגובה הפוליסה על אף שלא בוטח על ידי העיריה.

תביעה נגד משרד הבריאות[135]

בשנת 2014 הוגש כתב אישום נגד הנאשם לאחר שאיים על אחותו, המנוחה, בסכין כי יהרוג אותה, השתולל ושבר לה את הטלפון הנייד בפטיש. כתב האישום כלל איומים, היזק לרכוש והפרעה לשוטר בעת מילוי תפקידו. בית המשפט השלום עמד על מסוכנותו של הנאשם וקבע, כי "אין להקל ראש באיומיו על אחותו." ואולם, משניתנה חוות דעת פסיכיאטרית בו נבחנה כשרותו של הנאשם לעמוד לדין ונקבע, כי לפי סעיף 15 (ב) לחוק טיפול בחולי נפש, הנאשם היה אחראי למעשיו בעת ביצוע העבירה ונושא באחריות פלילית אך בעת הזו אינו כשיר לעמוד לדין, והוא זקוק להמשך טיפול במחלקה סגורה לפי צו פסיכיאטרי, אושפז הנאשם בבית חולים פסיכיאטרי. כחצי שנה לאחר מכן שוחרר הנאשם.

חודש וחצי לאחר שחרורו של הנאשם מאשפוז, דקר הנאשם למוות את אחותו על אף שהתריעה

---

[134] ת"א 45886-01-20 **פלוני נ' עיריית רעננה** (לא פורסם). ייצוג על ידי **עו"ד רותי אלדר** ממערך הייצוג המשפטי החיצוני, מחוז תל אביב.

[135] ת"א (הרצליה) 44548-12-16 **פלונית נ' משרד הבריאות** (פורסם בנבו, פסק הדין מיום 26.5.19) ייצוג על ידי **עו"ד רותי אלדר**, ממערך הייצוג המשפטי החיצוני, מחוז תל אביב.

בפני הגורמים הרלוונטיים על חששה מפניו מספר ימים קודם לכן.

עורכת הדין מטעם הסיוע המשפטי הגישה תביעה נזיקית נגד משרד הבריאות, המרכז לבריאות הנפש והפרקליטות בגין רשלנות לכאורה. וטען כי הנאשם שוחרר לאחר כחצי שנה בלא פיקוח, לא הועמד לדין בגין האיומים והתנהגותו האלימה כלפי אחותו, ופניותיה של האחות מספר ימים קודם לכן זכו להתעלמות, והם שהובילו לכך שהנאשם יכל לממש את איומיו, ביצע את הרצח וגרם למותה של המנוחה.

בסופו של יום, תיק זה הסתיים בהסדר פשרה בתיק במסגרתו משרד הבריאות שילם לעיזבון המנוחה סך של 384,000 ש"ח, החזר אגרה ותשלום הוצאות שכר טרחה.

עתירה לבג"ץ למתן צו על תנאי

בשנת 2019 נרצח המנוח לעיני בני משפחתו לאחר שנתיים בהן היה נתון לאיומים וניסיונות התנקשות. במשך אותן שנתיים פנו המנוח, העותרת, ובני משפחתם אינספור פעמים למשטרה בבקשה כי תגן עליהן ותמנע את הפגיעה בהם, אך ללא הועיל.

סמוך לאחר הרצח, הודיעו חוקרי המשטרה למשפחה, כי כתב אישום נגד המעורבים ברצח יוגש בקרוב, ואף נעצרו חשודים. בהמשך הודיעה המשטרה כי אין בידה די ראיות להעמיד את החשודים ברצח והתיק נגד החשודים נסגר, בעוד תיק הרצח נותר פתוח.

למשפחה לא ניתנה זכות להגיש ערר על ההחלטה לסגור את התיק ואף לא לעיין בחומרי החקירה שעה שתיק הרצח נשאר לכאורה פתוח. בכך אף נשללה מהם הזכות להגיש תביעה נזיקית ככל שיחפצו בכך.

לאור האמור, הגישה המשפחה באמצעות הסיוע המשפטי עתירה לבג"צ[136] למתן צו על תנאי כנגד היועץ המשפטי לממשלה, הפרקליטות ומשטרת ישראל, במסגרתו ביקשה המשפחה לספק הסבר מדוע לא יעבירו לידיהם את חומרי החקירה שעמדו בבסיס ההחלטה להעמיד לדין את החשודים ברצח ואת הפרוטוקולים וההחלטות מדיוני המעצרים של החשודים ולחילופין את החומרים המבוקשים לבאת כוחם.

בית המשפט העליון קיבל את עמדת המשפחה באופן חלקי וקבע, כי אשר לפרוטוקולים מדיוני המעצר, תוגש בקשת עיון לערכאה בו התקיימו דיוני המעצרים, לפי תקנות בתי המשפט ובתי הדין לעבודה (עיון בתיקים), התשס"ג-2003. לגבי עיון בחומרי החקירה, משעה שהתיק הוחזר למשטרה להמשך חקירה, עולה חשש כי עיון בחומרי חקירה שעודנה מתנהלת יפגע בחקירה. לגבי זכות להגשת ערר קבע בית המשפט, כי גם ללא עיון בחומרי החקירה לא ניתן לשלול הגשת ערר בתיק אם יש בידי העותרים תשתית ראייתית חלקית שניתן לבסס עליה את הערר, כי על סמך מידע חלקי זה "תיק החקירה ייבחן מראשיתו על ידי מחלקת עררים בפרקליטות המדינה".

הכרה באירוע רצח כפגיעה בעבודה

בשנת 2019 נדקר המנוח למוות על ידי אלמוני. אירוע הדקירה אירע בעת שהמנוח שהה בעבודה כבוחן נהיגה.

בהתאם, הגישה אשתו של המנוח תביעה למוסד לביטוח לאומי לצורך הכרה באירוע הרצח כפגיעה בעבודה. ואולם, נדחתה מהטעם, שלא ניתן לקבל החלטה עד להכרעה בהליך הפלילי וקבלת מלוא חומרי החקירה.

במשך שנה שלמה בת הזוג של המנוח התנהלה מול המוסד לביטוח לאומי עד להתערבותו של

[136] בג"ץ 2218/20 **דינה סוהאני נ' היועמ"ש** (פורסם בנבו, 28.12.20). ייצוג הפונה על-ידי **עו"ד מיכל פומרנץ-לין**, ממערך הייצוג המשפטי החיצוני, מחוז תל אביב.

הסיוע המשפטי, אשר פנה למוסד לביטוח לאומי בדרישה לקבלת דמי הפגיעה נוכח הנסיבות. במכתב שהוציאה עורכת הדין מהסיוע המשפטי ציינה[137], בין היתר, כי "במצב דברים כאמור וכאשר קיים צו איסור פרסום על חומרי חקירה אין אפשרות להעביר לידיכם את תיק המשטרה. על פי חוזר שלכם (אומנם בעניין הטרדות מיניות), ניתן להסתפק בכתב אישום, כדי לקבל החלטה. כל דרישה אחרת, היא בלתי סבירה, המתנה לסיום ההליכים המשפטיים כדי לקבל את חומרי החקירה פוגעת משמעותית בזכויות הנפגעת/תובעת מאחר והליכים פליליים מתנהלים תקופות ממושכות ביותר....מדובר בתביעה במישור האזרחי -לפיכך, אין צורך להוכיח את מעשה הפגיעה ברמת הראיות הנדרשת בהליך הפלילי. משמעות הדבר, שניתן להסיק מסקנות לגבי הפגיעה שארעה במקום העבודה גם בדרכים חלופיות ולאו דווקא בהסתמך על חומרי החקירה שבתיק המשטרתי. בעניינו קיים כתב אישום והוא מסמך שהוצא על ידי רשות ציבורית ויש בו כדי לתאר את האירוע ומהווה ראיה שניתן להסתמך עליה, בוודאי כאשר מדובר בהליך אזרחי....".

לאור האמור, המוסד לביטוח לאומי הכיר באירוע כפגיעה בעבודה.

10.9 סיוע משפטי לנפגעות ולנפגעי עבירות מין

מערך ייצוג נפגעות ונפגעי עבירות המין פועל בסיוע המשפטי מאז אוגוסט 2017, עת תוקן חוק הסיוע המשפטי והוכרה זכותם של נפגעי עבירות מין לקבל סיוע משפטי גם במסגרת **ההליכים הפליליים** המתנהלים נגד הפוגע ובהליכים הקשורים לבקשות הפוגע להקלות בנשיאת עונשו. ייצוג זה נוסף על סוגי ההליכים האחרים שבהם ניתן סיוע משפטי לנפגעי עבירות המין עוד קודם לכן: בקבלת **צו מגבלות** - להרחקת הפוגע מקרבת הנפגע/ת לאחר שחרורו מהמאסר, **בהגשת תביעת נזיקין** נגד הפוגע **ובהליכים אזרחיים שונים**.

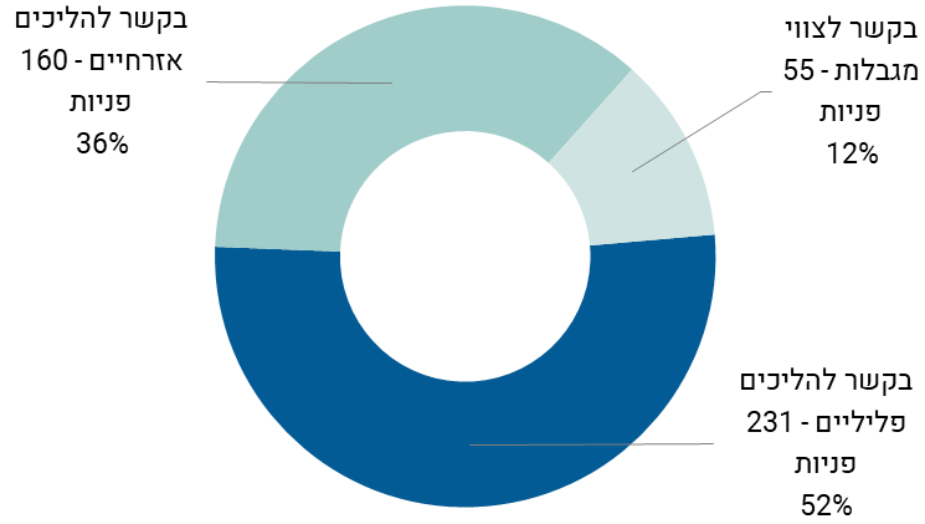
מערכי הסיוע המשפטי לייצוג נפגעי עבירות מין (בגירים וקטינים) מונים כמה עשרות עורכות ועורכי דין חיצוניים, בעלי ניסיון בייצוג נפגעי עבירה, הפועלים בכלל מחוזות הסיוע המשפטי. כלל עורכי הדין במערך משתתפים, מעת לעת, בהכשרות ובהשתלמויות ייעודיות העוסקות הן בתכנים משפטיים הן במאפיינים הייחודיים לייצוגו של מי שנפגע מעבירת מין. ייצוגם של נפגעי עבירה קטינים נעשה בידי עורכי דין ממערך ייצוג הקטינים בסיוע המשפטי, אשר מלבד ההכשרה בתחום עבירות המין כאמור, הוכשרו במיוחד לייצוג ילדים ובני נוער.

מאז תיקון החוק והקמת מערך ייצוג נפגעי עבירות המין ועד לסוף שנת 2020, התקבלו בסיוע המשפטי קרוב ל-1000 פניות של נפגעות ונפגעי עבירות מין לקבלת סיוע משפטי.

בשנת 2020, התקבלו בסיוע המשפטי 446 פניות של נפגעות ונפגעי עבירות מין לקבלת סיוע משפטי - עלייה של 65% ביחס לנתוני שנת 2019.

[137] תיק סיוע 101957/19. ייצוג הפונה על-ידי **עו"ד לילך ווייט**, ממונה מחוזית על תחום הסיוע לנפגעי עבירה, מערך הייצוג המשפטי הפנימי, מחוז חיפה.

פניות נפגעות ונפגעי עבירות מין אל הסיוע המשפטי בשנת 2020, בחלוקה לתחומים

ייצוג נפגעות ונפגעי עבירות מין במסגרת ההליכים הפליליים נגד הפוגע ובמסגרת בקשות של הפוגע להקלה בנשיאת עונשו

למי שנפגע מביצוע עבירה פלילית, מעמד ייחודי במסגרת ההליכים הפליליים שמנהלת המדינה נגד הנאשם בביצוע הפגיעה. מעמדו הייחודי של נפגע העבירה מתבטא בזכויות מהותיות שקיימות לו במסגרת ההליכים הפליליים, המעוגנות בחוק זכויות נפגעי עבירה, התשס"א-2001 ובפסיקת בתי המשפט, כגון: זכות להיות מלווה במהלך חקירת המשטרה; זכות לקבל מידע על ההליך הפלילי; זכות לקבל עותק מכתב האישום; זכות להיות נוכח בדיונים - אף אלה המתקיימים "בדלתיים סגורות"; זכות להבעת עמדה בצמתים שונים של ההליך, למשל: כשהתביעה שוקלת לחתום על הסדר טיעון עם הפוגע; כשהפוגע מבקש לקבל לידיו או לעיין במסמכים אישיים של הנפגע; כשהפוגע מבקש להשתחרר בשחרור מוקדם מהמאסר או לקבל חנינה ועוד. היקף זכויותיו של נפגע העבירה נגזר מסוג העבירה שבוצעה בו, באופן שלנפגעי עבירות מין ואלימות עומדות זכויות בהיקף רחב יותר מזה של נפגעי עבירות אחרות.

על אף המעמד הייחודי והזכויות כאמור, שיטת המשפט בישראל אינה מכירה בנפגע העבירה כצד רשמי להליך הפלילי, המתנהל באופן פורמלי בין הרשות התובעת מן הצד האחד לבין הנאשם בביצוע העבירה מן הצד השני. התביעה מייצגת את האינטרס הציבורי הכולל, שהוא רחב יותר מהאינטרס של נפגע העבירה ומתוך כך היא מחויבת לשקול גם שיקולים שאינם בהכרח בטובתו או מעניינו של הנפגע, כמו צרכי ומשאבי המערכת וכן זכויותיו של הנאשם עצמו. פועל יוצא הוא שאין התביעה יכולה ואף בפועל אין היא מייצגת את האינטרס הייחודי של נפגע העבירה. מעבר לכך, ובשל קשיים שונים ומרובים, המציאות מלמדת כי נפגעי עבירה רבים אינם מודעים לזכויותיהם או שהם נתקלים בקשיים גדולים לממש אותן בעצמם.

על רקע זה, כאמור, תוקן חוק הסיוע המשפטי והוכרה זכותם של נפגעות ונפגעי עבירות מין לקבל מהמדינה סיוע משפטי במסגרת ההליכים הפליליים - בהליך העיקרי (המשפט) ובהליכי המעצר הנלווים לו; בהליך ערעור על תוצאת המשפט; וכן במסגרת בקשות של הפוגע להקלות בנשיאת העונש שנגזר עליו - בקשה להשתחרר שחרור מוקדם (בפני ועדת שחרורים - "קיצור שליש") או בקשת חנינה שהוגשה לנשיא המדינה.

עיגון זכויותיהם של נפגעי עבירות המין לקבלת סיוע משפטי בהליכים הפליליים מבטא הכרה של המדינה בקשיים הניצבים בפניהם במסגרת הליכים אלה ונושא עמו אמירה ערכית, כי על אף שמעמדם של נפגעי העבירה בהליכים הפליליים אינו כשל צד פורמלי, הרי שכדי להבטיח שזכויותיהם ימוצו ושקולם ועמדותיהם יישמעו, יש לאפשר להם ייצוג עצמאי. עורכי הדין מטעם הסיוע המשפטי מייצגים את הנפגעים בפני רשויות התביעה ובבתי המשפט, נוכחים בדיונים המשפטיים, מתווכים לנפגעים את ההליך הפלילי המורכב ומסייעים להם למצות את זכויותיהם.

הייצוג ניתן ללא עלות וללא תלות במצבו הכלכלי של הנפגע וזכאי לו כל מי שנפגע מעבירת מין ושנגד הפוגע בו הוגש כתב אישום באחת או יותר מהעבירות: אינוס; בעילה אסורה בהסכמה; מעשה סדום; עבירת מין שבוצעה בקטין בידי בן משפחה או שבוצעה באדם חסר ישע בידי אחראי עליו.[138]

בשנת 2020, התקבלו בסיוע המשפטי 231 פניות של נפגעות ונפגעי עבירות מין לקבלת סיוע משפטי במסגרת הליכים פליליים המתנהלים נגד הפוגע - עלייה של 86% ביחס לנתוני שנת 2019. ל-63% מהפונים מונה עורך דין מייצג ולאחרים ניתנו ייעוץ והכוונה, בין היתר על דרך הפנייה לגורמים מסייעים אחרים.[139]

ייצוג נפגעות ונפגעי עבירות מין בקבלת צווי מגבלות

החל משנת 2015, מייצג הסיוע המשפטי נפגעות ונפגעי עבירות מין בהליכים בהתאם לחוק מגבלות על חזרתו של עבריין מין לסביבת נפגע העבירה, התשס"ה-2004. חוק זה נועד להגן על נפגע העבירה מפני נזק נפשי שעלול להיגרם לו כתוצאה מכך שהפוגע יחזור לנהל את חייו בסביבת חייו של הנפגע.

העיקרון העומד בבסיס החוק הוא הרצון והצורך לשמור על שלוות נפשו של נפגע העבירה ועל הליכי שיקומו מהפגיעה, גם במחיר של פגיעה מסוימת בזכותו של הפוגע להתגורר או לעבוד כל היכן שיחפוץ, לאחר שסיים לרצות את עונשו. עיקרון זה משתקף היטב בהחלטת בית המשפט העליון בבש"פ 8887/17, בהליך שבו ייצג הסיוע המשפטי נפגעת עבירת מין שעתרה למתן צו מגבלות נגד אביה שפגע בה בילדותה ושלאחר שחרורו מהמאסר ביקש לשוב ולהתגורר בְּבֵיתו משכבר הימים, באותו יישוב שבו היא ובני משפחתה מתגוררים:

"לא נעלם מעיניי כי המגבלות המבוקשות ישליכו הן על מקום מגוריו של (הפוגע) הן על מקום עבודתו, וכי מדובר בפגיעה לא מבוטלת... (אך) שוכנעתי כי מתן אפשרות (לפוגע) להתגורר או לעבוד ביישוב, לא רק שיערער את מצבה הנפשי (של הנפגעת), אלא שלא מן הנמנע שאם הבקשה לא תיענה, תיאלץ (הנפגעת), שגרה ביישוב מילדותה ומגדלת שם את ילדיה, לעקור מן המקום, ואביה (הפוגע), ששב ליישוב אך לאחרונה, יזכה בהזדמנות לבנות שם את חייו, על הריסות חייה. ... אני מורה כי ייאסר על (הפוגע) להתגורר או לעבוד ביישוב."

כאמור, שלוות נפשו של נפגע העבירה ושיקומו הם שעומדים במוקד שיקולי בית המשפט במתן צו מגבלות, שעל כן מתן הצו כלל אינו תלוי במידת המסוכנות של הפוגע בעת שחרורו מהמאסר. ייתכן שהפוגע השתקם במהלך תקופת המאסר והוא כבר אינו מסוכן לא לחברה בכלל ולא לנפגע בפרט, ועדיין, ככל ששובו להשתקע ולבנות את חייו בסביבתו של הנפגע עלול להסב לנפגע נזק נפשי, ניתן לאסור עליו לעשות כן באמצעות צו מגבלות.

[138] לפי סעיפים 345, 346(א), 347(א) או (ב) ו-351 לחוק העונשין התשל"ז-1977, בהתאמה. הסיוע ניתן גם בהליכים בעבירות אלו בבית דין צבאי.

[139] לפונים אלה לא ניתן היה למנות עורך-דין, על פי רוב משום שהתברר כי עניינם אינו בא בגדר תחולת התיקון לחוק הסיוע המשפטי, לדוגמה: במקרים שבהם הפרקליטות טרם החליטה האם להגיש כתב אישום, או שהחליטה לסגור את התיק מבלי להגיש כתב אישום, או שהגישה כתב אישום שאינו כולל מה מעבירות המין שנכללו בתיקון לחוק הסיוע המשפטי ושצוינו לעיל.

הסיוע המשפטי בקבלת צו מגבלות ניתן לנפגעי כל עבירות המין, ללא עלות וללא תלות במצבו הכלכלי של נפגע העבירה.

בשנת 2020, התקבלו בסיוע המשפטי 55 פניות של נפגעות ונפגעי עבירות מין לקבלת סיוע משפטי בקבלת צווי מגבלות - עלייה של 25% ביחס לנתוני שנת 2019. ל-82% מהפונים מונה עורך דין מייצג.[140]

ייצוג נפגעות ונפגעי עבירות מין בתביעות נזיקין ובהליכים אזרחיים שונים

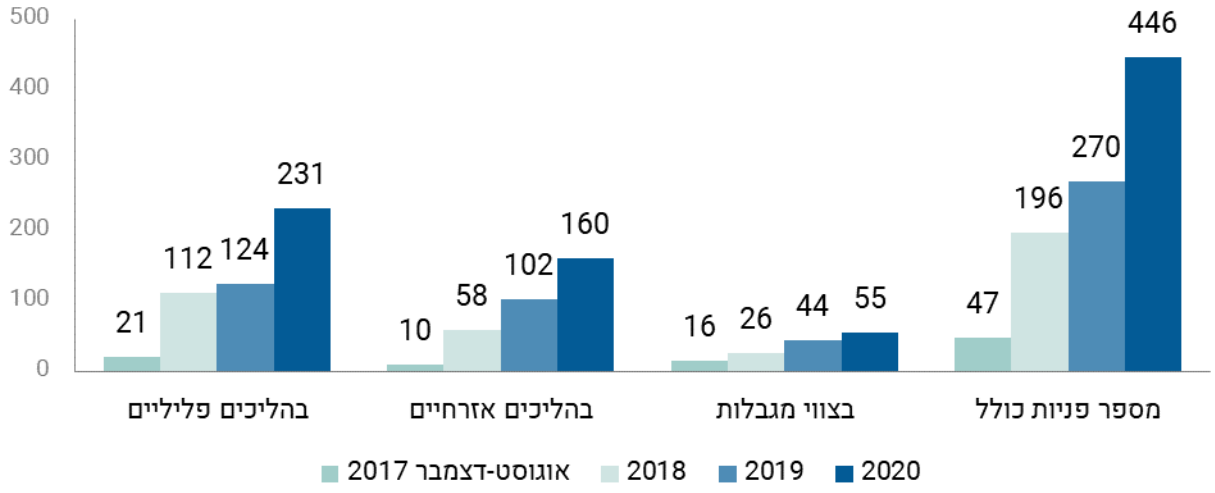
נוסף על הייצוג בהליכים הפליליים ובחוק המגבלות כאמור, זכאים נפגעי כל עבירות המין (כמו גם נפגעי עבירות פליליות אחרות) לקבל סיוע משפטי בקשת רחבה של הליכים אזרחיים, כגון: הגשת תביעה נזיקית נגד הפוגע; התגוננות מפני תביעת דיבה; בקשה לקבלת צו הגנה או צו למניעת הטרדה מאיימת; ענייני מעמד אישי ועוד. ייצוג בהליכים אלה מותנה בבדיקת זכאותו של הפונה.

בשנת 2020, התקבלו בסיוע המשפטי 160 פניות של נפגעות ונפגעי עבירות מין לקבלת סיוע משפטי בהליכים אזרחיים שונים – עלייה של 57% ביחס לנתוני שנת 2019, וניתן ייצוג בכ-35% מהפניות.[141]

עלייה מתמשכת ועקבית במספר הפניות של נפגעות ונפגעי עבירות מין לקבלת סיוע משפטי

מאז החל מערך ייצוג נפגעות ונפגעי עבירות מין בסיוע המשפטי את פעילותו, באוגוסט 2017 כאמור, נרשמת עלייה מתמשכת ועקבית במספר הפניות של נפגעות ונפגעי עבירות מין לקבלת סיוע משפטי, הן במספר הפניות הכולל, הן בנפרד בכל אחד מתחומי הסיוע שצוינו לעיל. בשנת 2018 התקבלו 196 פניות. בשנת 2019 התקבלו 270 פניות – עליה של 38% ביחס לנתוני 2018, ובשנת 2020 התקבלו 446 פניות – עליה של 65% ביחס לנתוני 2019 (ושל 130% ביחס לנתוני 2018).

פניות נפגעות ונפגעי עבירות מין לקבלת סיוע משפטי בשנות פעילות מערך הייצוג

[140] לאחרים לא/טרם מונה עורך דין מייצג, על פי רוב לאחר שנמצא כי מועד השחרור של הפוגע ממאסרו רחוק ולפיכך טרם הגיעה העת להגשת הבקשה לקבלת צו המגבלות.

[141] הסיוע בהליכים האזרחיים ניתן בכפוף לקיומה של זכאות כלכלית למבקש הסיוע (על פי מדרגות הקבועות בתקנות הסיוע המשפטי, תשל"ג-1973) וכן לקיומו של סיכוי משפטי לקבלת הבקשה נושא הפנייה.

פסיקה נבחרת בתחום ייצוג נפגעות ונפגעי עבירות מין לשנת 2020

פיצויים לנפגעת עבירת מין בהליך הפלילי – חריגה לטובת נפגעת העבירה מהסכום עליו הוסכם בהסדר הטיעון שבין התביעה לבין הפוגע

בגזר הדין בהליך הפלילי, בצד העונשים שהוא משית, רשאי בית המשפט גם לחייב את הנאשם-הפוגע בתשלום פיצוי כספי לנפגע העבירה.[142] גם ביחס לרכיב זה, ככלל יכבד בית המשפט הסכמה שהתקבלה בין התביעה לבין הנאשם. בתיק **ע"פ 541/20**[143], דן בית המשפט העליון בערעורו של פוגע קטין שהורשע בעבירת אינוס. בין היתר, נסוב הערעור על החלטת בית המשפט המחוזי לחייב אותו לפצות את נפגעת העבירה בסך של 60,000 ש"ח, וזאת בחריגה משמעותית ובלתי מנומקת מהסדר הטיעון שנחתם בינו לבין התביעה, שבו הוסכם על פיצוי הנפגעת בסך של 10,000 ש"ח בלבד. בית המשפט העליון קיבל את עמדת נפגעת העבירה ופסק שעל אף החריגה מהסדר הטיעון כאמור, הרי שבמכלול נסיבות העניין: חומרת העבירה ונסיבות ביצועה, מידת הנזק שנגרם לנפגעת ועונש המאסר הקל שנגזר על הפוגע, יש הצדקה להותיר את הפיצוי לנפגעת כפי שנפסק מלכתחילה, על סך של 60,000 ש"ח.

זכות טיעון עצמאית לנפגעת עבירת מין, ביחס לבקשת הנאשם לקבל לידיו מידע ומסמכים אישיים שלה

במקרים רבים, מבקשים נאשמים לקבל לידיהם מסמכים או מידע אישי של נפגע העבירה בטענה שיש בכך כדי לסייע להגנתם. יש לזכור, שאל מול זכותו של הנאשם להליך הוגן עומדים החיסיון שיש לנפגע העבירה על חומרים מעין אלה וזכותו לפרטיות וכן הרצון לעודד נפגעי עבירה לעבור הליכים טיפוליים ושיקומיים ולפתוח בפני המטפלים את סגור לבם, מבלי לחשוש כי הדברים שהם מוסרים במהלך הטיפול ייחשפו בפני גורם אחר, ודאי לא בפני מי שפגע בהם. בית המשפט הוא שמכריע, בנסיבותיו הפרטניות של כל מקרה ולאחר שמיעת טיעונים, האם ומה מתוך המידע המבוקש אכן ייחשף בפני הנאשמים. ב**תפ"ח 31824-11-19**,[144] ביקשו נאשמים בביצוע עבירות מין חמורות לקבל לידיהם את תיקיה הרפואיים והטיפוליים של נפגעת העבירה, אך התנגדו לכך שהנפגעת תשמיע את טיעוניה בפני בית המשפט בעניין זה בעצמה או באמצעות באת כוחה. לטענתם, על עמדת הנפגעת להימסר לבית המשפט באמצעות התביעה בלבד ולא במישרין. בית המשפט קיבל את עמדת נפגעת העבירה, לפיה לנפגעת, כבעלת החיסיון על המידע והזכות לפרטיות לגביו, קיימת זכות טיעון עצמאית בשאלת חשיפתו ומסירתו: **"זכות הטיעון, כמו גם הנמקותיה, מובילות ללא ספק למסקנה כי הנפגע – בעל החיסיון או מי שפרטיותו עלולה להיפגע – רשאי, אם רצונו בכך, להביא את דבריו בפני בית המשפט ישירות ולא באמצעות הפרקליטות, באופן שישקף נאמנה את תחושותיו ורגשותיו ביחס לחשיפתו של החומר. בעניין זה, אין סיבה שלא לקבל את עמדת המתלונן באמצעות בא כוחו אם הוא מיוצג".**

נוכחות ב"כ נפגעת העבירה להיות בדיון שבו מתייחסים הצדדים לראיות בתיק

במסגרת ייצוגו את נפגע העבירה, נוכח עורך הדין המייצג בדיוני בית המשפט, בין היתר כדי

---

[142] על פי פסיקת בית המשפט העליון, הפיצוי שנפסק לזכות נפגע העבירה בהליך הפלילי נועד לתת לו סעד ראשוני בלבד והוא אינו מתיימר לשקף בהכרח את מלוא הנזקים שנגרמו לו. סך הפיצוי שניתן לפסוק במסגרת ההליך הפלילי מוגבל בתקרה הקבועה בחוק, העומדת כיום על 258,000 ש"ח.

[143] ע"פ 541/20, **פלוני נ' מדינת ישראל ופלונית** [פורסם בנבו, 3.8.20]. הנפגעת יוצגה על ידי **עו"ד איתי נעמן**, הממונה הארצי על תחום נפגעי עבירות מין, ממערך הייצוג המשפטי הפנימי, הנהלת הסיוע המשפטי ועל ידי **עו"ד רותי אלדר**, ממערך הייצוג המשפטי החיצוני, מחוזות תל אביב-מרכז.

[144] תפ"ח (נצ') 31824-11-19, **מדינת ישראל נ' מרג'ני ואח'** [לא פורסם], החלטה מיום 1.12.20. הנפגעת מיוצגת על ידי **עו"ד שירי שחף-אופק**, הממונה המחוזית על סיוע משפטי לנפגעי עבירות מין, ממערך הייצוג המשפטי הפנימי, מחוז צפון.

שיוכל, במקרה הצורך, להשמיע את קולו של הנפגע ולעמוד על קיום זכויותיו. בתיק **מטכ"ל (מחוזי) 295/20**,[145] התנגדה באת כוח הנאשם לנוכחותה בדיון של באת כוח נפגעת העבירה, בטענה שבדיון תישמע התייחסותם של הצדדים לגופן של ראיות בתיק ומחשש לכך שמתוך נוכחותה של עורכת הדין כאמור, תיחשף לחומר הראיות גם הנפגעת עצמה והדבר עלול להשפיע על עדותה בתיק. בית המשפט קיבל את עמדת באת כוחה של נפגעת העבירה ועל סמך הצהרתה שלא תשוחח עם הנפגעת על כל פרט הקשור בראיות, התיר את נוכחותה בדיון.

צווי מגבלות – הרחקה מלאה של הפוגע מהאזורים שבהם מנהל נפגע העבירה את שגרת חייו

בצו מגבלות, מגביל בית המשפט את הפוגע, אף לאחר שכבר סיים לשאת את העונש שנגזר עליו והשתחרר מהמאסר, מלהשתקע באזורים שבהם מנהל נפגע העבירה את חייו. כדי להפיק מהצו את התועלת המרבית, לומד עורך הדין המייצג מהנפגע על אורחות חייו ומנסח את הבקשה כך שתכלול את הרחקת הפוגע מכל האזורים הרלוונטיים, תוך שימת לב מיוחדת למקרים שבהם מחלק הנפגע את יומו בין מספר מקומות, וכן ממקומות שבהם שוהה הנפגע דרך קבע או לעתים מזומנות. כך לדוגמה, בתיק **מח"ע 43790-07-20**, קיבל בית המשפט את בקשת באת כוח נפגעת העבירה ואסר על הפוגע להיכנס כליל לתחומיה של עיר גדולה שבה עובדת הנפגעת וכן לתחומי המושב שבו היא מתגוררת ובתיק **מח"ע 35204-08-20**, נעתר בית המשפט והרחיק את הפוגע לגמרי מכל תחומי העיר שבה מתגוררת נפגעת העבירה וכן מתחום 300 מטרים מבית מגורי הוריה (שבו היא מרבה לשהות) בעיר גדולה אחרת[146] בדומה, בתיק **מח"ע 10709-07-20**,[147] נאסר על הפוגע לשהות בתוך תחום 500 מטרים מהמקומות שבהם נפגעת העבירה מתגוררת, עובדת ולומדת, בתחומיהן של שלוש ערים גדולות במרכז הארץ.

10.10 סיוע משפטי לחיילים בצבא הגנה לישראל

בחודש אפריל 2016 נוצר שיתוף פעולה בין נציגי הסיוע המשפטי[148] לבין הצבא בחסות ראש אכ"א, במסגרתו סוכם על שיתוף פעולה בין שני הגופים להנגשת שירותי הסיוע המשפטי לחיילים. מקורו של שיתוף הפעולה הוא בדוחות ונתונים שנחשף אליהם הסיוע המשפטי,[149] המעידים על הקשיים הסוציו-אקונומיים של חיילים והקשר המובהק ביניהם לבין עריקות משירות (לצרכיי עבודה וכיסוי חובות), ושחרורם המוקדם של חיילים אלה ללא ההטבות הכלכליות להן זוכה חייל שסיים שירות מלא. הטבות אלו נחוצות להם במיוחד כדי להתגבר על חסמים כלכלים, לרכוש השכלה ולהשתלב בחברה האזרחית.

מטרת שיתוף הפעולה היא, בין היתר, להנגיש את שירותי הסיוע המשפטי לחיילים, ובכך לסייע לחיילים המצויים במצב סוציו-אקונומי קשה להתמודד עם בעיותיהם המשפטיות האזרחיות

---

[145] מטכ"ל (מחוזי) 295/20, **התובע הצבאי נ' בר מוחה** [לא פורסם]. הנפגעת יוצגה על ידי **עו"ד ליקול טמסוט**, ממערך הייצוג המשפטי החיצוני, מחוז תל אביב.

[146] מח"ע (ב"ש) 43790-07-20, **פלונית נ' קלצ'קוב** [לא פורסם]; מח"ע (ב"ש) 35204-08-20, **פלונית נ' איילאו** [לא פורסם]. בשני תיקים אלה, יוצגו הנפגעות על ידי **עו"ד הילה יסקין ברקל** ממערך הייצוג המשפטי החיצוני, מחוז דרום.

[147] מח"ע 10709-07-20 (ת"א), **פלונית נ' חיימוב** [לא פורסם]. הנפגעת יוצגה על ידי **עו"ד גלית לובצקי** ממערך הייצוג המשפטי החיצוני, מחוז מרכז.

[148] בהובלת **עו"ד דקלה צרפתי-דלג'ו**, סגנית מנהלת מחוז מרכז, ממערך הייצוג המשפטי הפנימי.

[149] וביניהם פרוטוקול ישיבה מס' 14 של הוועדה לפניות הציבור, הכנסת ה-19 (9.7.2013). https://oknesset.org/committee/meeting/8228/?page=2 (נצפה לאחרונה ביום 1.10.2017).

ולהשלים שירות צבאי מלא על כל ההשלכות החיוביות הנובעות מכך. במסגרת שיתוף הפעולה פעל הסיוע המשפטי מול מערך הת"ש (תנאי השירות) בצבא. בכלל זאת מועברות הדרכות קבועות של הסיוע המשפטי בכל מחזור גיוס של משקיות ת"ש וקצינות ת"ש בעיר הבה"דים וכן מועברות הדרכות לסגלים פיקודיים בבסיסים שונים, ובכלל זה בבסיסי כליאה ובבסיס מחווה אלון (למעט בתקופת הקורונה).

כמו כן, הסיוע המשפטי מפעיל הקמת ערוץ תקשורת ייחודי - "וואטסאפ חיילים", המאפשר לחיילים לפנות ולבקש סיוע משפטי דרך אפליקציית הוואטסאפ במכשיר הנייד שלהם. כל זאת מתוך רגישות לזמינותם המוגבלת של החיילים, נוכח אופי שירותם הצבאי. כיום מרבית הפניות של החיילים לסיוע המשפטי מגיעות באמצעות הוואטסאפ.

הסיוע המשפטי מינה במחוזותיו רפרנטים ייעודיים לטיפול בתיקי חיילים שמטרתם לרכז ולפקח על פניות חיילים לסיוע המשפטי, ולשמש מענה עבור הדרג הפיקודי של מערך הת"ש בצבא.

נוסף לאמור הנגשה מיוחדת של שירותי הסיוע המשפטי נעשית עבור חיילים כלואים בצה"ל, וזאת לאור הקשר שבין עריקויות מצה"ל על רקע מצב כלכלי לבין כליאת החייל. כך בשיתוף פעולה עם מפקדי בסיסי הכליאה ובהתאם לפניות חיילים לסיוע המשפטי דרך מערך הת"ש, מגיע עורך דין מהסיוע המשפטי לפגוש חיילים כלואים בבתי הכלא הצבאיים ומעניק להם מענה משפטי.

כמו כן הסיוע המשפטי שם דגש על מתן שירות מותאם לחיילים שהוכרו כחיילים בודדים תוך שיתוף פעולה עם פורום ארגוני החיילים שהוקם בשנת 2016 לבקשתו של ח"כ נגוסה, יו"ר ועדת עליה וקליטה בכנסת דאז, לפורום זה הצטרף אף הסיוע המשפטי כחבר בשנת 2019.

בשנת 2020 המשיך הסיוע המשפטי להעניק מענה ייחודי משפטי לחיילים. הצוות הכשיר מספר עורכי דין ממאגר עורכי הדין החיצוניים למתן טיפול מותאם לחיילים בענייני חובות, בין השאר בעריכת הסדרי חוב חלף ניהול הליכים משפטיים ואף במקרים שבהם טרם הגיע החוב להוצאה לפועל. זאת במטרה למנוע את תפיחת החוב, למנוע הליכי גבייה אקטיביים, ואף למנוע את התדרדרות החייל להליך של חדלות פירעון שאינו רצוי נוכח ההשלכות הכרוכות בהליך זה על עתידו הכלכלי של החייל.

כמו כן הצוות משתף פעולה עם תכנית מקבילות, בין השאר תכנית ית"ד, התכנית הלאומית לקידום צעירים וצעירות בסיכון, וזאת לצורך מתן מענה הוליסטי לחיילים. כמו כן קיים שיתוף פעולה עם תכנית בית דין משלב בצה"ל שמטרתו להעניק חלופה טיפולית ושיקומית להליך הפלילי "הרגיל" לחיילים שהוגש נגדם כתב אישום בגין היעדרות מהשירות. זאת מתוך הבנה כי במקרים רבים הסיבות המביאות חיילים להיעדר משירות הן בעיות משפטיות אזרחיות שמטרידות את החיילים, ובמקרים רבים חובות שיצר החייל.

בשנת 2020 התקיימה פגישה בין הסיוע המשפטי לבין מפקד מחוו"ה אלון וקצינת הת"ש הפיקודית בבסיס מתוך מטרה למסד את קשרי שיתוף הפעולה בבסיס זה. זאת לאור העובדה כי בבסיס מחוו"ה אלון מוצב אחוז גבוה של חיילים ממצב סוציואקונומי נמוך. במסגרת הפגישה סוכם על הכשרות קבועות לסגלי הבסיס, ימי הסברה בקורסים, ומתן מענה מהיר ומותאם לחיילים ממחוו"ה אלון הפונים לבקש סיוע משפטי.

מראשיתו של מיזם שיתוף הפעולה ועד למועד כתיבת הד"וח נפתחו בסיוע המשפטי 2,259 תיקי חיילים, כרבע מהם הם תיקים של חיילים ששהו בבתי הכלא הצבאיים במועד פתיחת התיק. בשנת 2020 חלה ירידה בכמות תיקי חיילים שנפתחו בסיוע המשפטי. כך בשנת 2020 נפתחו רק 457 תיקי חיילים לעומת 608 תיקים בשנה קודמת. זאת בין השאר עקב משבר הקורונה, בגינו לא התאפשר להגיע לפגישות עם חיילים כלואים בבתי הכלא הצבאיים. גם השנה כשני שליש מהפניות של חיילים היו בענייני חובות.